

923

1982

3.szám

1982 NOV 9

JEL
kép

TELEVÍZIÓ

RÁDIÓ

SAJTÓ

A TÖMEG-
KOMMUNIKÁCIÓS
KUTATÓKÖZPONT
FOLYÓIRATA

MEGJELENIK
NEGYEDÉVENKÉNT

III. ÉVFOLYAM
3. SZÁM

SZERKESZTŐ
BIZOTTSÁG:

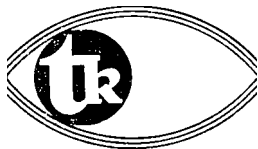
Forgó Mihály
Hajdú János
Karcagi Sándor
Lázár István
Liszakay Tamás
Matúz Józsefné
Márton Anna
Márton Miklós
Sándor György
Szecskó Tamás
főszerkesztő
Tábori András

A SZERKESZTŐSÉG
MUNKATÁRSAI:

Pütkösti Árpád
főszerkesztő-helyettes

Szerkesztők:

Wisinger István
televízió
Mester Ákos
rádió
Balogh Elemér
írott sajtó
Hanák Katalin
kutatás
Zöldi László
kultúra
Bogdán Éva
könyv
Varga Zsuzsanna
folyóirat
Frank Ernőné
tördelés

TARTALOM

Szecső Tamás: Cambridge — vizsgaidőszak	3
Nem kell az ellentétes nézeteket egyformára vasalni — Márta Ferenc akadémikussal beszélget Pütkösti Árpád	5

GYÚJTÓPONTBAN

„Ötvenéves a Magyar Televízió”	11
--------------------------------	----

KÖZELKÉP

Virág György: Bűn és bűnhődés a sajtóban	26
Barcy Magdolna: „A lakosság széles tömegeinek nagy öröme. . .” — Látszateltetés és hitelesség a rádió Napközben c. műsorában	37
Nagy Lajos Géza—Virágh Eszter: A fiatalok pesszimistábbak, mint az idősebbek	50
Lendvay Judit: A 80-as évek és a televízió	57

MŰHELYEK, MÓDSZEREK

Hajdú András: A lyoni fűszeres — avagy néhány szó a Magyar Rádió külföldi adásairól	62
Nógrádi Gábor: Ariadné fonala, avagy milyen legyen a piktoqram ?	69
Umberto Eco: Jaj annak, aki válaszol	77
Vitray Tamás: Jaj annak, aki válaszol ?	80
A szkepszis látetelei — Faragó Vilmossal beszélget Nádor Tamás	84
Faragó Vilmos: Büntudat	92

FÓRUM

Boda Ildikó: „Bálványnak lenni olykor gyötrelmes. . .” (A tömegkommunikációs eszközök hatása egy élsportoló pályafutására — Nyilasi Tibor)	95
--	----

SZERZŐINK KÖZÜL

Barey Magdolna,
a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársa;
Boda Ildikó,
a Népsport munkatársa;
Bodor Pál,
az „Előre” c. bukaresti magyar lap főmunkatársa;
Faragó Vilmos,
az Élet és Irodalom főszerkesztő-helyettese;
Hajdú András,
a Magyar Rádió munkatársa;
Jakab Zoltán,
a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársa;
Lendvay Judit,
a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársa;
Nagy Kázmér,
a Magyar Nemzet munkatársa;
Nagy Lajos Géza,
a Tömegkommunikációs Kutatóközpont munkatársa;
Nógrádi Gábor,
az Új Tükör munkatársa;
Szabó Miklós,
a Magyar Rádió osztályvezetője;
P. Szabó József
a Magyar Rádió munkatársa;
Virágh Eszter,
az Országos Kardiológiai Intézet munkatársa;
Virág György,
a Kriminológiai Intézet munkatársa;
Vitray Tamás,
a Magyar Televízió főmunkatársa.

Szerkesztőség
és kiadóhivatal
Budapest V.,
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 327-745
Levélcím:
Budapest, 1054 — Pf. 587

TECHNIKA

Szabó Miklós: Rádió, Budapest I. 103

KITEKINTÉS

Nagy Kázmér: Öt kontinens ezer lapja 115

Bodor Pál: A romániai magyar sajtóélet 124

P. Szabó József: Tömegkommunikáció — kínai módra 132

Daniel Passent: Mi újság a „Polityiká”-nál? 137

Jakab Zoltán két írása: A szomszédok közbeszólnak — A műholdas műsorszórás kilátásai Európában — 143

„A tendencia még nem sors.” Vagy mégis? — A Római Klub legújabb jelentésének olvasása közben 149

SZONDA

A jövedelemfelhasználásról és a második gazdaságról 158

Ha a Nyugathoz mérjük magunkat 162

A legfontosabb és a legérdekesebb külföldi és hazai események 163

TALLÓZÓ

Könyvekről 166

Lapokból 173

Rövidre fogva 183

LAPOZGATÓ

„Írják meg nekik magyarul, hogy szeretem őket”

— Szemelvények a Radio Budapest külföldi leveleiből 189

Cambridge — vizsgaidőszak

Május közepe volt, megkezdődtek a vizsgák, a kollégiumok bezártak a látogatók előtt, a St. John's tornya mellett megkésett orgona virágozott, s a Parker's Piece rombusz alaprajzú gyepszönyegén elsóáldozó-fehérségű iskolások gyakorolták a krikett alapfogásait. A rombusz sarkán sárga-kék-vörös, öntöttvas lámpaoszlop, még Viktória királynő idejéből, rajta primitív technikával sokszorosított plakát: „Stop the Insane War! — Állítsd meg az őrült háborút!” Ötszáz méterrel feljebb, a Christ's College szomszédságában, a Szent András utca butikja frissen nyomott T-shirt-jeit (nálunk atlétának mondanák) lengetteti a kiakasztott vállfákon: „Keep the Falklands British! — Tartsd meg britnek a Falklandokat!”

A vizsgázó, csöndes, a helyi mérlegelés alapján kánikulainak tűnő Cambridge-ben, ahol éves értekezletünket tartjuk, nemcsak a napilapok szalagcímei harsognak a háborúról, erről az elektronikus lidércnyomásról, amelyben a dél-atlanti térséget műholdak figyelik, talán még a fregattok mentőcsónakjaiban megbúvó patkányok (ha ilyenek egyáltalán előfordulnak egy mai csatahajón) mozgás-koordinátáit is betáplálva a főhadiszállásokon elemző komputerbe, nemcsak a szinten műhoddal továbbított tévériportok mutatják meg az elektronikus szemekkel vezérelt levegő-föld rakéták becsapódását a hajótestbe és a föld-levegő rakéták robbanását (természetesen színesben, PAL-rendszerben) a szuperszonikus vadászbombázók testében (az emberi testekről kevesebb szó esik), hanem a Jézus-köz sarkán is a behajózott fiúkról váltanak szót a háziasszonyok. A parlamentben pedig Thatcher konzervatív nacionalistái (a liberális értelmiség a szemét dörzsöli: ilyen is van még Nagy-Britanniában?) a BBC-t támadják, mivel tudósításaiban nem a „mi fiainknak” nevezi a távoli szigeteken harcoló angol, skót és wales-i gyerekeket, hanem hűvös tárgyilagossággal „brit csapatoknak”.

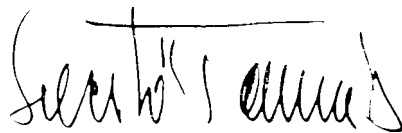
Másnap a BBC vitaműsorban ereszti össze az egyik tory képviselőt és a tv-híradó előző, ma már nyugdíjas főszerkesztőjét. Meglepetten kérdezem Petert, a konferencián részt vevő BBC-s kollégát, miért nem a mostani főszerkesztő védi a műsor igazát. Ő a kérdésemre legalább annyira kerekre nvítja szemét, mint én a jelenségre: „A BBC vezetői nem szoktak politikusokkal vitába szállni a képernyőn!” Hirtelen ráérezek a BBC igazi erejére: hatalmi eszköz funkcióját nem taktikai, hanem stratégiai léptékben értelmezi.

Idén a BBC és az IBA a házigazdák; tavaly Kölnben találkoztunk, előtte a Lappföldön, s vagy öt évvel ezelőtt Visegrádon jött össze ugyanez a csapat: az európai rádió-televíziótársaságok kutatóinak szűk körű, szinte klub jellegű csoportosulása (nem csoda, hiszen a britek és az írek alapították, épp tizenöt évvel ezelőtt). A klub harminc tagja jól ismeri egymást (Juha azért nem jött Finnországból, mert megszületett a harmadik fia!), nem kell bemutatkozni, így az elmúlt év rádiós-televíziós eseményeire koncentrálnak az University Arms Hotel hosszú tölgyfa asztala mellett.

Meglepően egybecsengők a tapasztalatok. A tömegkommunikációs problémák polarizálódása: egyik oldalon a műsorholdak megjelenése, tehát a „globalizálódás”, a másik oldalon pedig a helyi hírszóró rendszerek — regionális stúdiók, kábelrendszerek, kis teljesítményű adók — robbanásszerű fejlődése. Aztán az új kommunikációs technológiák: nemcsak a műhold és a kábel, hanem a video, a digitális technikák és a képernyőszöveg. (A másik Peter, az osztrák kolléga, arról beszél, hogy a bécsi teletext a napi viccet is a képernyőre hozza; úgy tűnik, én jobban megértem, mint a

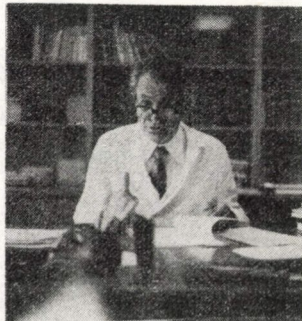
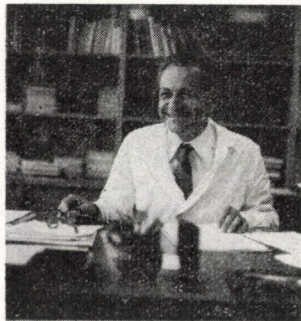
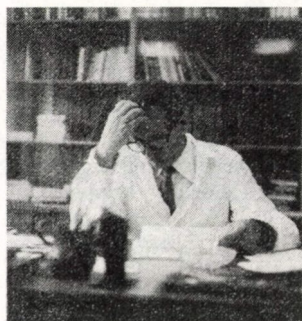
svédek vagy a belgák.) A harmadik közös tapasztalat, ami részben az előzőekből következik: a közönség fragmentálódása, darabjaira való robbanása. Egyre több a célközönség, szaporodik a rétegműsorok száma, s a közönség(ek) tüzetes megismerésének igénye, ebből következően, fokozódik. Már hat országban épült ki az automatizált „panel”, amely másnap reggelre a műsorszerkesztők asztalára juttatja az előző esti tévénezettség alapadatait. (A rendszernek nemcsak a komputer a lényeges eleme, hanem a korszerű telefonhálózat is. Ettől leszek pesszimista!) A darabjaira töredezett rádióhallgató-közönség feltérképezése viszont mindenütt egyre nagyobb gonddal jár. (Az NSZK-ban már véletlen-szám generátor használatával is próbálkoztak — sikertelenül.) Végül még egy pont, amelyen, úgy tűnik, valamennyien találkozunk: nem tudunk eleget a fiatal közönségről. Lehet, hogy az 1968 után Európa-szerte megnyilvánuló nagy érdeklődés, amely a hetvenes évek második felére ellentétjébe csapott át, kezdi megbosszulni magát? A kutatók új metodológiákon gondolkodnak, a műsor-készítők aggódnak, s a fiatal közönség aránya tovább csökken.

Azt hiszem, nemcsak az abszurd dél-atlanti háború elektronikus villódzása juttat el valamennyiünket Cambridge-ben a felismeréshez: a hetvenes évek tömegkommunikációs összefüggéseiből nem lehet a nyolcvanas évek hallgatói-nézői (eszközfelhasználói?) viselkedését megérteni. Az extrapolációkkal semmit sem lehet kezdeni! A világméretű korszakváltás a tömegkommunikációban is érezteti hatását; minőségi változások előtt állunk. Az üvegszálkábelek, a társadalmi adatbankok, a távérzékelő műholdak és a nemzetközi adatátvitel világában a társadalmak új módon szembeesítődnek saját információs étvágyukkal. A „sajtópolitika” kifejezés egyértelműen a múlté, de már a „tájékoztatáspolitiká” is avuló fogalomnak tűnik. A fejlettebb társadalmak kommunikációs önszabályozása mindinkább az „információpolitika” elvi és gyakorlati keretében rendeződik el.

Nem kell az ellentétes nézeteket egyformára vasalni

*Márta Ferenc akadémikussal beszélget
PüNKÖSTI ÁRPÁD*

Révész Tamás felvétele

Paraszti környezetből indult, azon az egyetemen lett professzor, rektor, akadémikus, ahol kémikusi diplomáját szerezte. Szegedről az Akadémia főtitkári székébe hívták, most a Központi Kémiai Kutatóintézet főigazgatója. 1970 óta a Központi Bizottság tagja, 53 éves.

— *Üllésen vajon ismerte valaki azt a szót, hogy információ?*

— Még Szegeden is kevesen, de mára, gondolom, sokan megértenék falumban is; társadalmi, politikai jelentősége miatt széles körben ismertté vált ez a fogalom. A tájékoztatási eszközök fejlődése lényeges társadalmi változásokkal járt, ma például az emberek jó része a képernyőn több alkalommal látja a hazai és külföldi politikusokat,

mint ahányszor lakóhelyének vagy munkahelyének a vezetőivel találkozik, bizonyos szempontból többet tud a világ vagy az ország, mint közvetlen környezete eseményeiről.

— *Hogy lesz ebből demokrácia? Hisz neki nem a közös piaci ügyekről, hanem a csatornázásról vagy vezetői sorsáról kellene szavaznia!*

— Ez igaz, de az élet teljesebbé, értelmesebbé tételéhez az is hozzátartozik, hogy túllát környezete horizontján, és ez még bizonyos összehasonlítási alapot is ad neki. Az embereket annyira érdeklik a lakóhely, a munkahely eseményei, amennyire részesei sorsuk alakításának. Társadalmi, politikai céljaink alapján én elsődlegesnek a mun-

kára, a környezetre vonatkozó helyi információt tartom, ám ezt nem a látókört tágitó tájékoztatás rovására kellene erősíteni.

— *A Vörös téri felvonulás, a St. Helen vulkán kitörése és a pápa elleni merénylet az orrunk előtt játszódik. Mivel jár ez ön szerint?*

— Minőségileg és mennyiségileg is más igényt támaszt a tájékoztatással szemben. Csakhogy nap mint nap annyi közlésre váró téma halmozódik fel, ami önkéntelenül felveti, lehet-e még teljességre törekedni? Mivel ez egyre inkább képtelenségnek tűnik, felvetődik, hogy milyen szempontból történjen a válogatás.

— *Ön hogy válogat, milyen forrásokból tájékozik?*

— Rádióból, újságokból, televízióból, sőt könyvekből; gondolom, az emberek többsége hozzám hasonlóan többféle forrásból merít. A reggeli híreket kétszer is meghallgatom: rádióval kelek, rádióval fekszem és rádióval utazom: híreket és zenét hallgatok. Mostanában két lapot nézek át rendszeresen, a Népszabadságot és a Magyar Nemzetet.

— *Mennyi időt szán a lapokra?*

— Bevallom, megpróbáltam csupán a cikkek címeit átfutni, és csak azt olvastam el, ami felkeltette az érdeklődésemet. Rájöttem, nem hagyatkozhatom kizárólag a címekre, mert még a szakmai közleménynél is nehéz a címbe összeszedni azokat a kulcsszavakat, amelyekből többé-kevésbé kiejlik a mondanivaló. Bele is kell tehát olvasnom a cikkbe, s bizony nagyon sok olyasmit találok, ami nem tartozik az érdeklődési körömbe. Több hetilapot és folyóiratot is olvasok: a Magyarországot, az ÉS-t, ritkábban Új Tükört. A Kortárs, Társadalmi Szemle, Valóság, Természet Világa, História és az általános tudományos folyóiratok — a Magyar Tudomány, a Scientific American, a Science, a Nature — mindig közölnek egy-két engem érdeklő írást. Kedvelem a külföldi lapok review-cikkeit, ezek általában jó áttekintést adnak többnyire egy-egy terület ötéves fejlődéséről, lehetővé teszik, hogy szűkebb szakterü-

letemen kívül is szert tegyek bizonyos tájékozottságra. Külföldi politikai napi- és hetilapokat ritkán forgatok, azzal altatom el a kíváncsiságom, hogy ezekről megfelelő tájékoztatást adnak az MTI különböző könyvnyomatos tájékoztatói, amelyeket rendszeresen átnézek.

— *És a tudós hogy tájékozik a szakmai információk között?*

— A tájékozottság vagy tudás a valóság megértéséhez szükséges információk ismerete. Felmerül persze, hogy mennyi információ kell a valóság megértéséhez? Ismeretes a matematikai fogalom, hogy egy állítás — tétel — egyértelmű bizonyításához szükséges és elégséges adat kell. Érzésem szerint az információ-robbanás azért tűnik annyira fenyegetőnek, mert figyelmen kívül hagyjuk, hogy mennyi a szükséges és elégséges információ. Hogy mit értek ezen, azt a tudományos információk példáján próbálok megmagyarázni. Közismert, különösen a kutatók körében, hogy a tudományos eredményekről, adatokról tájékoztatást nyújtó közlemények száma milyen hihetetlenül megnőtt az utóbbi negyven évben annak eredményeként, hogy a tudományos kutatás megismerési vágytól motivált és az esetek zömében kedvtelésből végzett tevékenységből ipari méretű és kenyérkereső foglalkozássá alakult. Az utóbbi évtizedekben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a kutatás eredményein alapul mindenféle műszaki fejlesztés és előrehaladás. Felmerült a kérdés, hogy az egyre nagyobb létszámú kutatógárda tevékenységét milyen módon lehet mérni, s úgy gondolták, erre a kutató által publikált dolgozatok száma a legalkalmasabb, ami aztán a „publikál vagy pusztulj” szemlélet miatt oda vezetett, hogy elszaporodtak a kevésbé jelentős vagy nem egy esetben értéktelen közlemények, magyarán: sok selejt is megjelenhet. Mindezek következtében egyre nehezebbé vált egy szakterület eredményeinek nyomon követése, és különösen nagy nehézséget jelent a rokonterületek eredményeinek megismerése. Ma a világon mintegy 53 ezer tudományos folyóirat jelenik meg, és a körülbelül húsz

évvél ezelőtt kezdődött értékelő munka eredményeként már tudjuk, hogy a ténylegesen értékes tudományos eredmények 90—95 százalékát körülbelül 3 ezer folyóirat tartalmazza. Ennek figyelembe vételével alakították ki azt a számítógépes információs rendszert, amely e 3 ezer folyóirat dolgozatairól bizonyos kulcsszavak segítségével ad áttekintést, felhívja a kutatók figyelmét azokra a közleményekre, amelyekben a legújabb eredmények megjelentek. Ez a tájékoztatás természetesen nem pótolja a közlemények elolvasását.

— *Tudományos folyóiratokban léteznek-e manipuláció?*

— Előfordul. Rendkívül kemény harc folyik például a gyógyszeripari érdekeltségek között. Ha az új gyógyszerre kért — vagyis az extraprofitért — folyó versengésben az egyik cég megelőzi a másikat és „kiüti” őt a piacról, akkor aki vereséget szenvedett, nem egy esetben „rábeszél” egy neves tudóst arra, hogy „tudományos cikkben” kételyt ébresszen az új gyógyszer iránt. Az illető természetesen nem állítja, hogy az a gyógyszer rákkeltő vagy ilyen, olyan súlyos mellékhatása van, pusztán felveti ennek a lehetőségét: vagyis esetenként a szakmai sajtó is komoly manipulációs eszköz lehet.

— *Úgy érzem, hogy a tájékoztatás és tájékozódás aljájának tartja a szelektálást. Azért lenne ilyen fontos a válogatás, mert mindent előnt az információ?*

— Részben, de a mennyiségi szempontnál fontosabb a minőségi: alapvető kérdésnek tartom a válogatást, mert egyes részek elhallgatásával, mások túlhangsúlyozásával akár az ellenkezőjére is fordítható a mondandó. A valóság durva elferdítése ritka, ám az elhallgatás vagy az igazság egy részének feltupírozása, teljes valóságként tálalása még elég gyakori nemcsak a tömegkommunikációban, hanem egyéb információkban is.

— *Időnként még előfordul, hogy az átlag honpolgárnak külföldi forrásokhoz kell fordulnia, ha meg akarja ismerni a valóság másik oldalát is. Mi erről a véleménye?*

— Szerintem a valós helyzet megértéséhez szükséges információkat közre kell adni. Az említett eseteket nem tartom szerencsésnek és nemcsak azért, mert tapasztalatom szerint ezeknek a híreknek a többsége nyugodtan az érdeklődők elé tárható, hanem azért sem, mert a források — maguk az újságok, a rádió és hamarosan a külföldi televíziók — egyre szélesebb körben válnak elérhetővé. Az asszony hűségét nem lehet bizonyítani, ha bezárjuk; óvni, steril állapotba hozni valakit egyenlő a halállal, mert amint kitesszük a természetes körülményeknek, azonnal vége van. Föl kellene készíteni, nevelni kellene az embereket az eltérő nézetek elfogadására és kritikus értékelésére, nem hiszem, hogy ne lehetne ezt is jobban, bátrabban, meggondoltabban csinálni. Régebben Szegeden egy jól felkészült egyházi maga köré gyűjtötte az egyetemi hallgatók egy részét, mire rögtön felvetődött, hogy az illetőt el kell helyeztetni. Megmondtam, az efféle elhallgatásnál többre becsülöm, ha meghívják a nagyelődóba és ott „mossák le” őt az asztalról a mi filozófusaink, mert eszmei befolyással szemben eredményesen csak eszmei befolyással lehet fellépni, s tiltással csak végső esetben. Ha nem bízunk saját érveink hitelében és igazságában, akkor igénybe vehető efféle „támogatás”, ha viszont bízunk, akkor érthetetlen, hogy miért nem érvekké, tényekkel lépünk fel. Gondolom velem együtt sokan úgy vélekednek, hogy mindent összevetve Magyarországnak nincs oka a szégyenkezésre. Az anyának a saját gyereke a legszebb, sőt talán a legokosabb is, és még hibája is szeretetét erősíti. Nekem az az érzésem, hogy az emberek többségében a nemzeti tudatot erősítő országunk bátrabb öszszevetése a többi országgal. Ezt a nevelő szerepet elsősorban a tömegkommunikációnak kell ellátnia.

— *Folytassuk az összevetést a saját portánkon. Gyorsaság, megbízhatóság alapján mi a véleménye a hazai tömegtájékoztatási eszközökről?*

— A gyorsaság tekintetében, azt hiszem, van még tennivalónk. Sok esetben a hitelesség szempontjából sem

mellékes, hogy a magyar sajtóból értesülnek-e a honpolgárok a különböző eseményekről, vagy máshonnan, más interpretálásban. A fontosabbnak mondható események persze előbb-utóbb napvilágot látnak itthon is, de sok nem kívánatos értelmezésnek vehetnének elejét, ha az érdeklődésre számot tartó hírek rövidebb időn belül jelennének meg. A nyugati sajtó általában differenciáltabb, a miénk mintha többet hagyna ki, s ilyenkor az emberek találgatni kezdenek. Azt hiszem, a hírhíány is tájékoztatás, csak éppen rossz tájékoztatás, félretájékoztatás. Határozottan zavar az is, hogy még mindig túltengenek a protokoll jellegű információk. Ugyanakkor, amikor a „protokoll” fontos politikai esemény, gyakran lemaradunk. Számomra például érthetetlen és zavaró, hogy egy-egy magyar államférfi külföldi látogatásáról a külföldi forrásokból hamarabb értesülhetek, mint a magyar sajtóból. Olykor az is előfordul, hogy belföldi eseményekről is hamarabb tájékoztatnak a külföldi lapok, mint például a MALÉV-repülő prágai szerencsétlenségéről vagy a Heves megyei Állami Építőipari Vállalat vezetői vagy a budapesti telekspekulánsok visszaéléseiről.

— *Ezekben az esetekben a tájékoztatás hibái politikai baktövessé válnak, hiszen ha az ember nyugati hírforrásokból értesül például az áremelésről, akkor ez a hírforrás felértékelődik még akkor is, ha korábban ötször annyi tévedésen, hazugságon kapta.*

— Azt hiszem, ha nem is a tévedés joga — a tévedésre nincs joga senkinek —, hanem a tévedés lehetősége nem zárható ki a sajtóból sem, különösen, ha tévedését el is ismeri. A hitelességet vagy annak a látszatát egy-két gyors hírrel, ügyes fogással is meg lehet szerezni, és erre építve már megfelelő manipulációt is lehet folytatni. Akik az ilyen egyszerű híreket kellő gyorsasággal közvetítik, azok el tudnak adni olyan „híreket” is, amelyeket az emberek többsége nem tud ellenőrizni, az előbbi hír árnyékában mégis elhisz. Éppen ezért — elnézést a kifejezésért — ilyen olcsó ziccert nem szabad adni.

Ha ilyen esetekben is késik vagy hiányos a tájékoztatás, az az érzet ébredhet az emberekben: „Miről hallgathatnak, ha még ezt sem közlik!?”

— *Az Akadémia elnökségében, a Központi Bizottságban számos esetben kell szavazatával olyan kérdésben állást foglalnia, amelyben a legteljesebb felkészülés mellett sem lehet jártas. Nincsenek aggályai a kémikusnak, amikor a csillagászat vagy az egészségügy fejlesztéséről szavaz?*

— Gondolom, ez az érzés több emberben is felmerül. Egy testületben egy kérdéshez a tagok egytizede ha ért, kérdés, hogy mennyire hivatott akkor ez a testület döntésre. Az Akadémia elnökségében sokszor szóba került ez az aggály, és az a vélemény alakult ki, hogy előzőleg az érintett terület szakértői gyúrják egymást, és az elnökség elé kerülő előterjesztésükből derüljön ki, mi az, amit biztosan állítanak, mi az, amit nagy valószínűséggel állítanak, és mi az, amiben ellentétesek a nézetek. Azt hiszem, más területen is hasonló módon kellene eljárni, mert így még a laikus számára is világos, hogy hol vannak a fogódzók, illetve hol vannak azok az ellentétek, amelyeket érdemes tovább vizsgálni. És arról se feledkezzünk el, hogy sok esetben a szakemberek sincsenek tisztában szakterületük kérdéseinek összes társadalmi következményeivel. Az autózvezetőnek nem kell ismernie például a vezérmű működését ahhoz, hogy nyugodtan közlekedhessen; az autóról én csak azt tudom megfogalmazni, hogy jó legyen, meg azt, hogy ezért és ezért úgy tűnik, hogy nem jó.

— *Az információk összegyűjtésének egyik célja a döntés. Mennyi információ elegendő és szükséges a jó döntéshez?*

— Annyi, amennyivel a valóságot le lehet írni, mert az állampolgárok kisebb vagy nagyobb hányadát érintő döntéseknek mindenekelőtt a valós helyzet ismeretéből kell kiindulniuk. Nyilvánvaló, hogy nem lehet minden kérdésről országos vitát folytatni, ha például az ország vezetése annak idején szavazást rendelt volna el a téveszervezésről, biztos, hogy az érdekeltek leszavazták

volna a tervet. Kivételes esetekben a vezetésnek vállalnia kell a döntés felelősségét még bizonyos ellenállással szemben is, ám ekkor még inkább szűkség van a megfelelő érveken nyugvó meggyőzésre. Egy tudományos tanácskozáson beszélgetésbe elegyedtem a vatikáni akadémia titkárával. Amit elmondott, annak az volt a lényege, hogy egy adott kérdés megvitatására náluk is a szakértők ülnek össze először, de szigorú következetességgel gondoskodnak róla, hogy egy csapatba ne kerüljenek olyan emberek, akik azonos nézetet vallanak az adott kérdésről, mondhatni intézményesen a különböző nézetek lévőket gyűjtik össze, s ők dolgozzák ki az előterjesztést, ami így eleve tartalmazza a különböző nézőpontokat. Jelentésüket azután egy másik fórum is megtárgyalja, s e fórum vezetője már meghatározott színű ceruzával rövidíti az anyagot, azután még ketten-hárman rövidítenek, más-más színű ceruzákkal, s az előterjesztésnek csak ez a summázata jut a legfelső szintre. Viszont, ha itt nem értenek valamit, vissza tudnak nyúlni a forráshoz úgy, hogy az egyéni felelősség is nyilvánvaló, tudható, hogy ki milyen rövidítést — uram bocsá' torzítást — végzett az anyagon. Azt hiszem, ez megszívlelendő módszer. Nálunk is kérnek rendszeresen és alkalmanként is információt, s ha nyomon lehetne követni, hogy ezen ki mit változtat, az realisabbá tenné az állami, politikai, gazdasági testületek tájékoztatását.

— *Elég sokszor hallani azt a megállapítást: „A határozatok jók, csak a végrehajtással van baj.” Oszlja ezt a nézetet?*

— Meggyőződésem, hogy amelyik határozat nem számol a végrehajtás körlátaival, az nem jó határozat. Az általam ismert állásfoglalások egyrésze, még ha helyeselhető óhajokat, vágyakat fogalmaz is meg, ezeket nem szembeesíti a megvalósítás lehetőségével. Sok esetben már a döntés idején lehet látni, hogy a határozat nem valóságos tényfeltárássra, nem a tényekkel való szembenézésre épül. Pedig állhat egy munkahelyi, városi, megyei vagy országos testület akárhány okos emberből, ha

döntése nem a valós helyzet alapján szabja meg a tennivalókat, az akár népgazdasági szinten is jelentős kárt okozhat, sok nem kívánatos következménnyel járhat.

— *Mi a megoldás: több embertől kellene véleményt kérni, netán népszavazást tartani, hogy javuljanak a döntések?*

— Azt hiszem, nem a megkérdozettek száma az elsődleges, hisz megkérdozhetem azokat is, akik az én szájjam szerint vélekednek, ám az így „megalapozott” döntés nem sokat ér. Mindenkinek, aki döntési helyzetben van, lelkiismereti nyugtalanságban kell élnie, hogy megtett-e mindent annak érdekében, hogy megismerje a valóságot. De nem az önmarcangolás a lényeg, a vezető intézményesen is megoldhatja ezt a kérdést, ha döntéskor figyelembe veszi a legjobb szándékával ellentétes véleményeket is, ha elősegíti, hogy ezek a vélemények napfényre kerüljenek. Megfigyelésem szerint a gyakorlatban ennek inkább az ellenkezője érvényesül: egy-egy kérdésről az előterjesztések úgy kerülnek a testületek elé, hogy előzőleg már lesimítodnak az ellentétek, sőt nem egy helyen előírás is, hogy amíg a vitatkozó felek meg nem egyeztek, addig nem is kerülhet asztalra az előterjesztés, aminek szinte automatikus következménye, hogy csökken a döntéshozó testület tisztánlátása. A készre csiszolt előterjesztésben az ember nem tudja felfedezni, hogy milyen más lehetőségek, nézetek merültek fel a kérdés megítélésében. Meg kellene követelni, hogy az adott előterjesztés szerzője vagy szerzői írják meg a véleményüket a legjobb tudásuk szerint, ugyanakkor más szervek, intézmények és egyének is fejthessék ki véleményüket, de ezek ne legyenek egyetlen előterjesztésben egyformára vasalva. Így kiderülne, hogy tulajdonképpen hol vannak ütközőpontok, amelyek további tisztázást érdemelnek, mert régi igazság, hogy az eltérő véleményekből deríthető ki a legjobban a valóság. Azért itt is van lehetőség a manipulációra, hisz egyes csoportok saját érdekeik érvényesítésére is meglovagolhatnak bizonyos lehetőségeket, ennek viszont legyen meg a konzekven-

ciája. A véleményüket kifejezőknek pedig nyíltan adjuk tudtukra, hogy a véleményük ezért és ezért nem megalapozott, vagy hogy igazuk van, de ilyen vagy olyan feltételek hiánya miatt ezt egyelőre nem tudjuk érvényesíteni.

— *A gyors változások korában élünk, a legalaposabb döntés is hamar elavulhat. Állandó kétirányú véleménycserére van tehát szükség a vezetés és a vezetettek között. Hogyan működik ez ma?*

— Úgy látom, hogy az információcsere még túlságosan egyirányú, rendelkezés jellegű — s ezek megalapozottsága sem mindig megfelelő —, kevés a lehetőség a kétirányú párbeszédre, és a meglévő lehetőségeket sem használjuk ki minden esetben. Például helyeslttem volna, ha a KB ülés előtt nem-

csak a különböző intézmények, fórumok véleményét kértük volna ki a lakáshelyzettel kapcsolatos elképzelésekről, hanem szélesebb körű vitára bocsátottuk volna azt a napilapok hasábjain. Hátráltatja a párbeszédet, hogy az emberek nagy része nem is tudja, hogy a demokratizmus útjai közül melyeken járhat, s hogyan közlekedhetnek ott már ma is. Demokratikus jogaik érvényesítésére biztatni, nevelni kell az embereket. Az a benyomásom, hogy óvatosan, félve mondogatjuk nekik, hogy milyen lehetőségeik, jogaik vannak, talán azért is, mert a demokratizmus kedvezőtlen azoknak a vezetőknek, akik féltik a tekintélyüket, mert nyílt vitában nem tudnák érvekkel megvédeni álláspontjukat. Ellenállásukkal tehát számolnunk kell.

„Ötvenéves” a Magyar Televízió

A Magyar Televízió huszonötödik születésnapján megkerestünk néhány ismert embert, hogy eddigi élménye, emléke és tapasztalata alapján próbáljon választ adni egyetlen kérdésre: „Milyen lesz az ötvenéves Magyar Televízió vagy milyennek szeretné látni?”

Dr. Tófalvi Gyula,
a Távközlési Kutatóintézet tudományos igazgatója

Megvalósul a világtelevízió

Ha egyetlen mondatban kell válaszolni a kérdésre, akkor csak ezt tudom felelni: olyan televíziót szeretnék, amelyet a legműveltebb, legtehetségesebb és legbátrabb tervező szakemberek sem tudnak ma elképzelni! Ugyanis minél tapasztaltabb a szakember, annál inkább elveszti azt a játékos felelőtlenséget, amellyel pályafutása kezdetén még végtelen szabadsággal találgatott.

Hogy fog hát fejlődni a televízió? Új eszközöket, új átviteli eljárásokat, új átviteli közegeket, új hullámhossztartományokat stb. fognak alkalmazni, és fokozatosan megvalósul a műsorszórás és a kommunikáció integrációja. A fejlődésben a szakemberek legnagyobb gondja az lesz, hogy az „addigi” és az „új” állandóan összeférjen egymással.

A fejlődés főbb irányai. A stúdiókban:

— a hajszaznál is finomabb részleteket visszaadó, minden eddiginél színhűbb, kontraszthűbb, alakhűbb, briliáns minőségű színes kép és a hi-fi minőségű hang;

- kép- és hangjelek eddigi, analóg formában történő átvitele helyett impulzusok formájában történő átvitel (digitális tévé). Ezzel együtt az eddigi NTSC—PAL—SECAM rendszerek helyett létrejön az egész világra kiterjedő egységes tévérendszer;
- eltűnnek a képfelvevő csövek, és helyüket új, miniatűr, nagy felbontóképességű képfelvevő eszközök veszik át;
- egyetlen integrált szolgáltatássá válik a színes kép, a hi-fi minőségű hang, a színes képűség (teletext), az adat és egyéb információ átvitele. A színes képűség tartalmi változást hoz a napi- és hetilapok, valamint a folyóiratok szerkezetében és tartalmában is;
- fokozatosan csökken a film jelentősége a televízióon belül, és az elektronika lesz uralkodó a képek előállításában, rögzítésében és visszaadásában;
- a képfelvevők és tárolók mérete, súlya és energiaigénye annyira csökken, hogy egyetlen személy is képes lesz működtetni;
- a képet kísérő hang először sztereó, később quadrofón megoldású lesz, és megvalósul a soknyelvű adás is;
- megoldódik a süketek részére a saját választású képfeliratozás;
- a napi műsor szervezését számítógéppel segített automaták végzik a stúdiókban;
- a mikroelektronikai tárolókat széles körben fogják használni. Az impul-

zuz jelekké alakított kép- és hangjelek olyan tömegű, olcsó, egyszerű tárolására lesz mód, mely megoldja a több órás, színes műsorok bolti vásárlását vagy azok igen olcsó bérletét. A mai egyéni könyvtárakhoz hasonlóan, fokozatosan létrejönnek az otthoni, színes műsортárak;

- köznapivá válik a saját, házi színes tévé-stúdió.

Az adóknál és az átvitelben:

- a nemzeti fő műsorokat és a nemzetközi műsorokat sugárzó adók és antennarendszerek többsége a földdel együtt forgó és keringő műholdakra kerül;
- a földi adókról történik továbbra is az igen kis területű országok fő műsorainak sugárzása, továbbá a tartományi műsorok sugárzása;
- az ezredforduló előtt megszűnik a mai 1—5. csatornáknak megfelelő több méteres hullámhosszon a tévéadás, és várható, hogy az ezredforduló után a mai 6—12. csatornáknak megfelelő 1—2 méteres hullámhosszon is. A világűrből sugárzott adás elsősorban a 2—10 centiméteres, a földi adás elsősorban a mai 20—60 közötti csatornáknak megfelelő deciméteres hullámhossz-tartományban valósul meg;
- az eddig általánosan használt két átviteli közeg (a levegő és a koaxiális kábel, illetve hullámvezető) mellett két új átviteli közeg kapcsolódik be: a világűr és a fényvezető kábel;
- a fényvezető kábeleknél további új hullámhossz-tartományokat fognak alkalmazni, nevezetesen az 1—2 mikrométeres hullámhosszakat. A fénytávközlés bekapcsolása forradalmi változást fog hozni a távközlési szolgáltatások integrált megoldásában (a rádió- és a tévéadók jeleinek átvitele mellett a képűjság, az

adatszolgálat, a telefon, a telex, a képtelefon, a képlevel, az őrzés, a védelem, a távapolás és számos egyéb információ jelének integrált átvitele). Az előfizetőknél lévő terminál nemcsak beérkező fényjelek vételére lesz alkalmas, hanem az előfizetőknél keletkező kép, hang, adat különböző érzékelők jeleinek továbbítására is, a fényadó segítségével.

A vevőkészülékeknel:

- a legjelentősebb változást a képcsövek felváltása új, színes megjelenítő eszközökkel;
- a másik döntő változás a képernyő méretének változása filmvászon méretűre, illetve a zsebben hordható készüléknél a szem felbontóképességének megfelelő méretre.

A műsoroknál:

- a legnagyobb változást a műholdakról sugárzott világműsorok, világ-részműsorok és a több ország együttműködésében sugárzott nemzetközi műsorok jelentik. Megítélésem szerint nincs más választás a világ számára csak a béke és az együttműködés, így meggyőződésem, hogy ezek a műsorok még az ezredforduló előtt megvalósulnak;
- a nemzetközi műsorok mellett szinkron műholdakról sugározzák a nagy és közepes területű országok nemzeti fő műsorait is. A kis területű országok (pl. hazánk, Svájc, Dánia stb.) nemzeti fő műsorainak szinkron műholdakról történő sugárzása csak nemzetközi összefogással oldható meg.

Végül milyennek szeretném én látni a televíziót? Szerintem eddig is, ezután is, elsősorban a műsor határozza meg a televízió értékét és csak másodsorban a technika.

Márványi György,
a TvH főszerkesztő-helyettese

Az éter máris képekkel van tele

A magyar gazdaság problémáinak alap-képletét (némi leegyszerűsítéssel) úgy szoktuk megfogalmazni, hogy az extenzív, mennyiségi fejlődés korszakából most lépünk át az intenzív szakaszba, de ez sajnálatosan egybeesik a világ-gazdaság korszakváltásával — s ebből a bonyolult helyzetből származnak nehézségeink. A televízió esetében — érzésem szerint — a dolog így áll: a magyar televíziózás az extenzív fejlődés útját még nem járta végig, mennyiségileg — műsoridő és programok szempontjából — megrekedt az út kétharmadánál, s a mennyiségi korlátok lehetetlenné teszik új, magasabb minőségű „kitermelését”. Ugyanakkor a világ televíziózása a korszakváltás állapotában van, megkezdődött a közvetlenül műsort sugárzó műholdas televíziózás periódusa. Ez az oka, hogy jómagam még soha nem éreztem annyira bizonytalannak a tévé jövőjét, mint éppen most, a negyedszázados évforduló táján.

A prognózissal tehát óvatosan kell bánni. Lehet, hogy a televízió társadalmi megítélése előnyösen fog változni, és fontosságának megfelelően részeseül a nemzeti jövedelemből: a stagnálást a műsoridő gyors növekedése, a programok erőteljes bővülése váltja fel, ami — ezt követően — lehetővé teheti a minőségileg is magasabb színvonalú televíziózást. De lehet, hogy semmi sem történik. Lehet, hogy a társadalmi közhangulat, a döntéshozók véleménye a televízió szükségleteinek kielégítéséről előnyösen megváltozik, de — a gazdaság nehézségei következtében — nem jut elegendő anyagi eszköz a tévé számára, hogy behozza lemaradását és képes legyen alkalmazkodni az új körülmények között folyó nemzetközi televíziós verseny feltételeihez.

Pedig az éter bizony képekkel van tele máris (hazánk mintegy kétharmadában jó minőségben foghatóak a csehszlovák, a szovjet, a román, a jugoszláv és az osztrák televíziók adásai), és képekkel, műsorokkal lesz tele a jövőben, amelyeket a geostacionárius műholdak szórhatnak majd — feltehetően szigorúan betartva az ezzel kapcsolatos előírásokat. De előrelátható, hogy nincs az a nemzetközi konvenció, nincs az a szabályozás, nincs olyan megtorló eszköz, amely megakadályozhatná, hogy a Magyar Televízió közönségére kívülről, a műholdas programok útján, ne gyakoroljanak hatást. Nem arról van szó, hogy nyílt ellenséges propaganda borítja majd el az étert. Inkább az a valószínű, hogy teljesen „politika-mentes” programok, feltehetően gazdag kiállítású, érdekesen tálalt, bő kínálat támaszt majd konkurenciát a Magyar Televízió adásainak, s vonja el a nézők egy részét a mi egyes és kettes programunktól. A versenyt csak a mainál több és jobb műsorral lehet állni, de ezek kifejlesztéséhez nemcsak több pénz kell, hanem mozgástér is kell, műsoridő, amely lehetővé teszi a kísérleteket, új műsorszínpadok kialakítását, nagy sikereket és nagy bukásokat: mindazt, ami izgalmas televíziózást kínál minden közönségrétegnek.

A televízió nézői huszonöt év alatt megtanulták, hogyan éljenek együtt a televízióval. Megszokták, hogy hétfőn nincs adás. Megtanultak alkalmazkodni a különböző időpontokban jelentkező különböző műsorszínpadokhoz. A televízióhoz igazították otthoni foglalatosságukat, vacsorájukat, még lefekvésüket is. Nos, a következő huszonöt évben a televízióknak kellene megtanulnia jobban alkalmazkodni nézőihez. Jobban kielégíteni — nagyon különböző — ízlésüket, igényeiket. Nem kéthavonta vagy hat hetente jelentkező „sorozatműsorokkal”, hanem valódi, hetenként sugárzott sokfajta rétegprogrammal, amit a rádiótól réges rég megszokott a közönség. Mindez persze a jelenlegi műsorkészítési feltételek mellett, a jelenlegi műsoridőben megoldhatatlan.

A nagy probléma az, hogy ha a fejlesztés, az előrelépés elmarad, akkor csak növekedni fog a távolság köztiünk és a nézők igénye között. Miután senki sem tudja megmondani, hogy milyen fejlesztési stratégia alapján alakul a tévé jövője, hogy a meglévő lemaradás megszüntetése vagy a „szinten tartás” koncepciója érvényesül-e, minden prognózis bizonytalan, így derűlátásra kevés az ok.

Ha azonban nem a központi „nagy televízióról” van szó, hanem a helyi közösségek televíziózásáról, akkor megkockáztatnám azt a feltételezést, hogy ez alighanem fejlődni fog. A vidéki városokban működő központi antennarendszerek, amelyek kábelen juttatják el a tévéműsort a lakásokba, könnyen alkalmassá tehetők a helyi tájékoztatásra is. Ha a műsor kábelen jön, akkor tulajdonképpen már csak egy kis elektronikus kamera és egy képmagnetofon kell, és máris megvan a város, kerület saját kis adóállomása. Tudom, hogy ez némiképp leegyszerűsítés, de számításba kell venni, hogy az egyetemek, főiskolák, tanítóképzők, sőt a művelődési házak egy részének is van már tévéstudiója. Ezek lehetnek a helyi televíziózás bázisai. Csak legyen valaki, aki az adott városi, megyei közösségben a kábelrendszer és a stúdió összekapcsolásának szorgalmazója lesz. Ettől még sokan félnek, de a fejlődő technika utat tör magának. A kisméretű hordozható kamerák, kazettás képmagnók szinte sugallják a kis közösségi felhasználást. Valaha filmet csak óriási berendezésekkel lehetett csinálni és a filmgyártás állami monopólium volt, de a 16 mm-es majd a 8 mm-es technika az állami monopóliumot átadta a múltnak, az amatőr filmesek helyi és nemzetközi fesztiválokat rendeznek. Huszonöt év múlva az amatőr tévéseknek is lesz fesztiváljuk. De előbb meg kell tanulniuk olyan műsorokat készíteni, amelyek jól szolgálják kis közösségüket. Ez lassan fejlődő demokratizmusunknak is lehetőségeket kínál: az ajtón bekopogó tanácstag, a helyi képviselő időről időre a képernyőn is kifejtheti gondolatait

választói előtt. Ha én megyei vagy városi vezető lennék, istenuccse kötelezném őket ilyen beszámolókra.

Csak hogy én nem közigazgatással, hanem tájékoztatással foglalkozom. A „nagy televízió”, az „állami”, a „hivatalos”, amelyet szolgálok, gondokkal küzd, és én nem nagyon lehetek derűlátó. Persze lehet, hogy rám cáfol az idő, várakozáson felül gyors lesz a tévé fejlődése, és saját jóslatommal ellentétben semmi sem történik a kis helyi tévék dolgában. Minősítsék majd a dolgot azok, akik az ötvenedik év körkérésére válaszolnak.

Huszár István,
a Társadalomtudományi Intézet
főigazgatója

Tudjunk élni a lehetőségekkel

Nem tudom van-e elég fantáziánk ahhoz, hogy el tudjuk képzelni, milyen lesz huszonöt év múlva a televíziózás. Azt hiszem, 1957-ben sem tudtam volna elképzelni az 1982-es állapotokat, hiszen a kísérleti adások idején vágyaink netovábbja volt, hogy a tévének legyen annyi előfizetője Magyarországon, mint amennyi akkor volt a rádiónak.

Két dologban nagyon bízom: az egyik, hogy megnövekszik a választék, a másik pedig, hogy vissza tudom majd keresni a műsorokat, tehát a képmagnó olyan használati eszközzé válik, mint manapság a kazettás magnetofon. A vezetőkes televíziózás fejlődésével már lehetőség nyílik műsorok kérésére, vagyis a rögzítés, tárolás nem feltétlenül otthoni feladat lesz, és ezzel nagyon megnő a televízió közművelődési szerepe. Élőnknek egyre szervezesebb részévé válik a televízió, felhasználási köre is jelentősen bővül, megjelenik például a videotelefon, és nagyobb szerepe lesz a termelés irányításában és a társadalmi kommunikációban is: feleslegessé teszi

az utazást, egy beszélgetésnek vagy tanácskozásnak teljes jogú résztvevője lehetek otthonról is.

Ami a dolog emberi oldalát illeti: szerintem megalapozatlanok azok a féltelmek, amelyek azzal riasztgatnak, hogy az emberek még jobban bezárkóznak otthonukba. Inkább „társadalmibb lényvé” válunk, mivel a bezárkózás az embereknek nem természetes állapota, a megnövekedett lehetőségeket előbb vagy utóbb megnövekedett kapcsolatteremtési gyakorlat követi. Lehet, hogy tévedek, de nekem a videózás terjedése a társaságok házimozizásának terjedését jelenti, nem pedig a családok és emberek további elkülönülését. Legfeljebb csak a mozi, mint szórakozási intézményrendszer kap majd más funkciókat. A technika eddig el is zárt bennünket egymástól, de ha megnyílik a lehetőség a két- és több oldalú kapcsolatok létesítésére, akkor az társadalmi méretekben mindenképpen nyitást jelent.

Végül tovább tágítva a szemlélődés horizontját: az információs szolgáltatások terjedésével nőni fog a társadalom demokratizmusa. Kezünkbe kerülhetnek automatikus ügyintézési lehetőségek, és az emberek sokkal jobban belelátnak saját és közösségi ügyeinkbe, nem leszünk kiszolgáltatva a bürokráciának, a hivatalok packázásának.

Persze ügyelnünk kell arra, hogy a tudati állapot, a műveltségi színvonal gyakran nem tudja megfelelő gyorsasággal követni a műszaki haladást, lassúbb a tempó az indokoltnál, és az, hogy nem tudunk élni a lehetőségekkel, szociálisan is veszélyes lehet. Sokan vélekednek ma is úgy, hogy a társadalmi haladást elsősorban nem a műszaki elmaradás korlátozza, hanem a műveltségi és tudati lemaradás. El tudom képzelni, hogy a következő időszakban ez a lemaradás tovább nő, mégha önmagunkhoz képest fejlődünk is. Ha a társadalmi fejlődésnek nincs szinkronban például a gazdasági és nem gazdasági eleme, akkor a gazdasági fejlesztés lehetősége is kihasználatlanul marad, és a pazarló gazdálkodás jegyei erősödnek. Lehetőségeink valószínűleg sokkal

nagyobbak is lesznek, mint amennyit hasznosítani tudunk belőlük. Nagyon remélem, hogy ezeknek az ellentmondásoknak a felismerésében és felszámolásában jelentős szerepet játszik majd az ötvenéves magyar televízió.

**Kudlik Júlia,
tévébemondó**

Kimegyünk a divatból

A negyedszázadból tizenkilenc évet már belülről ismerek a televíziózás történetéből, de első pillanatra nem jut eszembe okosabb válasz, mint hogy huszonöt év múlva is olyan lesz a televízió, amilyenné az akkor élő emberek formálják. Egyébként nagyon könnyen elképzelhető, hogy az a beosztás, amelyben most én dolgozom, addigra megszűnik, hiszen nagyon sok televízióban már most sincsen.

Ha a mai helyzetet nézem, akkor valószínűnek látszik, hogy néhány riporternak és bemondónak köszönhető, hogy ebből a technikai eszközből emberszabású dolog alakul ki, tehát nemcsak a képek peregnének egy sarokban álló műszaki berendezésben, hanem ez a berendezés néha emberi hangon és módon szólal meg. Azt szeretném, ha ez az emberi tényező még jobban érvényesülne. Sajnos azonban úgy tűnik, hogy ez csak álom. Hiszen a technikai fejlődés egyelőre ez ellen dolgozik: fogynak az érzelmek, elszürkülnek és főleg uniformizálódnak azok az emberi kapcsolatok, amelyekre ez a közlésmód épül. Attól félek, hogy kevesebb lesz a képernyőn a hétköznapi értelemben vett emberi arc, és ettől az egész műsor rosszabb lesz. Itt van például a Delta, amelyet tizennyolc éve csinállok, és azt hiszem, nem elfogultság, ha azt érzem, hogy fantasztikus népszerűségében nekem is van egy kicsiny részem. Mégis számtalanszor ki akartak már rakni eb-

ből a műsorból. Nem személy szerint engem, hanem a „felesleges” bemondót. Nagyon könnyen elképzelhető, hogy mindaz, amit eddig a bemondó személyére bízunk, ezután feliratként, inzertként vagy más formában kerül a képernyőre. Itt van például az új közlési forma, a teletext. Ez is azt sugallja, hogy a képernyőn megjelenő arc könnyen nélkülözhető, és elég a szöveg.

Egyébként meggyőződésem, hogy huszonöt év alatt az egész televíziózás megváltozik. Mozivászon nagyságú képet fogunk nézni, mindenkinek rengeteg kazettája lesz, amelyekkel kedvenc műsorát újra és újra megnézheti, sőt az egyidejűleg futó műsorokat is inkább rögzíti és később nézi meg... s mind ebben a műszaki tényezők meghatározó szerephez jutnak. De hát a megújulási folyamatban egyelőre nem tudom elképzelni a bemondó helyét. Valószínűleg kimegyünk a divatból. Egyébként a bemondók világszerte sokkal funkcionálisabban illeszkednek a napi műsorba, mint nálunk. A „magyar bemondó” valószínűleg elég egyedülálló jelenség: se nem újságíró, se nem riporter, se nem show-man vagy műsorvezető. A különböző tévéállomások magyar napjai kapcsán elég sokféle megfordultam, de ennire formális szerepet betöltő bemondókkal sehol sem találkoztam. A következő huszonöt esztendőben alapvető szemléletváltozásra van szükség: olyan bemondókat kell felvenni és kinevelni, akik alkalmasak az összetettebb feladatok megoldására.

Az az érzésem egyébként, hogy a televízió munkatársai az elmúlt két és fél évtized során annyira „szakosodtak”, annyira leszűkült mindenkinek a tevékenységi területe, hogy ez egyben bizonyos elszürküléssel, tunyasággal is járt. Ebben komoly szerepe van bizonyos pénzügyi és adminisztratív korlátoknak, amelyek meggátolják, hogy bármelyik munkatárs televíziós képességeit és tapasztalatait nyitott formában használhassa. Tehát például miért dolgozhat egy operatőr bármilyen műfajban, miközben egy rendező vagy egy szerkesztő örök életére ugyanabba

a „fiókba” van bezárva, és csak ropant erőfeszítések vagy öröklött jogok alapján mártózhat meg egy másik műfajban, ahol pedig az ő friss szemére is szükség lehet, míg az ő területén mások tehetnek új irányba lépéseket? Az nem igaz, hogy valaki huszonnégy órán keresztül viccelődő vagy protokoll hangulatban van. Miért kell akkor mindig csak ezt az arcát mutatnia? A beosztások egyszerűen beszűkítik a tehetségek érvényesülési lehetőségeit, és szinte semmi mód nincs a feltöltődésre. Nem igaz, hogy azért, mert ezt a merev rendszert természetesnek vesszük, már szükségszerű is. Ebben is az egyéniségek háttérbe szorulását látom, miközben állítólag egész televíziózásunk fejlődik. Talán csak az idő halad, a létszám növekszik, mi pedig egyre szürkébbek és unalmasabbak leszünk. Akárcsak a műsorok. Nagyon szeretném, ha az ötvenéves televízió ebből a szempontból jobban hasonlítana majd az ötveneshez, mint a huszonöt éveshez. Gondolom, ebben televíziósok és nézők véleménye elég közel áll egymáshoz.

Azt szeretném, ha a bemondókból egyszer valóságos házigazdák lennének, nem pedig a napi „menetrend” ismertetői. Közük lenne a műsorokhoz, hogy közülük lehessen a nézőkhöz. Mert most csak ülnek egy rideg, üres szobában, és iszonyatos erőfeszítéseket tesznek, hogy az előttük meredő „csőbe” beszélve hangulatot, kapcsolatot teremtsenek. Amióta itt dolgozom, ezt próbálok megteremteni, csak-hogy pillanatnyilag részben az intézményes kötöttségek, részben pedig időhiány és műszaki lehetőségek hiánya miatt az erőlködés szinte teljesen reménytelen. Azt szeretném például, hogy az egész napi adásfolyamatot egységes műsornak tekinthessem, amelyben meg tudom teremteni a folyamatosságot a többnyire véletlenül egymás mellé került műsorok között. Ez persze nem valamilyenfajta édeskés, kényszeredett „szövegelés”, hanem tartalmi és hangulati felkészülés, alapos munka végeredménye, és hatásában felkeltheti egy egységes folyamat

benyomását. Sokszor azt is jelentheti ez, hogy szinte semmi különöset nem mondok, csak éppen képviselek egy tudatosan elképzelt hangulatot. Meg kellene találni persze hozzá a bemondói munka dramaturgiai helyét, vagyis hogy azt mondjuk el, ami nélküliünk valóban nem juthat el a nézőkhöz, ahelyett, hogy élő műsorújság vagyunk. Nem képzelem azt, hogy azért kellene ez az egységes élmény, mert a nézők többsége az egész napi műsort végigüli, de miért ne illeszkedhetne például a bemondói munka a formáságok helyett a változó nézői rétegekhez. Erre nagyon jól fel kell készülni, és ugyanakkor fel kell készíteni a bemondókat arra is, hogy képesek legyenek a rögtönzésekre.

Végül is nem az a lényeg, hogy huszonöt év múlva is legyen bemondó, felőlem akár ne legyen, ne is hívják így, de legyenek olyan személyiségek, akikről az egész televíziós műsornak emberibb, közvetlenebb arca, hangulata van.

Szepesi György,
a Magyar Rádió főszerkesztője

A lényeg: a még szélesebb tömegkapcsolat

Nem hiszem, hogy az évforduló alkalmából petárdákat kell robbantani, de azért úgy gondolom, hogy minden oka megvan a Magyar Televízióknak az emlékezésre, és bárhogyan is töröm a fejemet a jövőről, azt hiszem, előbb egy kicsit a múltra kell gondolni. Talán elsősorban azért, mert az elmúlt huszonöt esztendőben a kultúrpolitikában a televízió lépett a legnagyobbat előre, hiszen a színházi életben nem lehetett ennyit fejlődni, az újságok és folyóiratok fejlődése sem ilyen léptékű, a rádióknak pedig éppen ha-

gyományórzó jellege az egyik értéke. A következő huszonöt esztendőben a televíziózásban nem számolok ekkora fejlődéssel, mert egyszerűen nem lehet újra megtenni ezt a hétmérföldes léptékekkel bejárt távolságot.

Viszont a következő évek sok gondot okozhatnak, mert hatalmas lesz a technikai fejlődés. Ma még a rádió és a televízió egy kicsit az egymás közötti versengésre koncentrál, s ebben a versengésben az a lényeg, hogy a televízió semmiképpen sem maradhat le. De a műholdak segítségével az információ-áradat rövidesen minden eddiginél nagyobb lesz. Tehát először is szembe kell nézni egy mennyiségileg — és ami ezzel jár: ideológiailag — megváltozott helyzettel.

Hogy erre a műsorpolitikában hogyan lehet felkészülni, az a szerkesztőségek feladata kellene, hogy legyen már ma, de attól tartok, hogy a különböző műhelyekben erre legfeljebb még csak gondolnak. Pedig jó lenne, ha megnéznénk, hogy külföldön hogyan megy ez — például mondjuk az NSZK-ban, ahol rohamosan terjed a kábeltelevízió —, hogyan fogadják ezt a nézők, mit csinálnak a rádióállomások? Rengeteg izgalmas kérdés, amelyre keresni kell a választ, hogy a megfelelő tanulságokat levonhassuk. Minden készüléken ott vannak a szabad csatornák, jöhetnek a külföldi — nyugati — műsorok. Jó lenne már most alaposan felkészülni!

Ami a konkrét műsorokat illeti, ebben elég bizonytalan vagyok. Természetesen egyre nő és tökéletesedik a színes adás, egyre közelebb jönnek a műsorok, például a főzési tanfolyamot már a konyhánkban fogják tartani, és csuda tudja, mi mindenben lesz társunk a televízió, az ilyen irányú fejlődés is kétségtelenül feltartóztathatatlán.

A televízió fejlődése további erőfeszítésekre ösztönzi a rádiókat is. A lényeg a még szélesebb tömegkapcsolat lehet, az az út, ami felé a televízió is keresi a lehetőségeit — a visszabeszélés, a közvetlen visszacsatolás lehetőségére gondolok —, ebben kell

nekünk is a magunk kapcsolatrendszert kiépíteni. Nem tudok másra gondolni, csak arra, hogy a rádió a konzervről szinte teljes egészében átér az élőre. Ebben vannak hagyományaink — bár korlátaink is —, de azért talán a mozgékonyssággal, rugalmassággal lehetne még egy csipetnyi előnyt szerezni.

Egyébként a rádiós múlt tanulságai abból a szempontból is fontosak, hogy az emberek hozzászoktak: a környező országok műsorait is lehet hallgatni, sőt az ellenséges beállítottságú adók információi is könnyen elérhetőek. A magyar hallgató elsősorban mégis a hazai műsorra, a hazai véleményre kíváncsi. Akármennyit fejlődik is a technika, a néző mindig is arról fog beszélni, vitatkozni, hogy mit látott az előző este a Magyar Televízióban, mit hallott a rádióban. Elsősorban azt igényli, hogy jó hazai műsorokat kapjon!

Lénárt István,
az MTV igazgatóhelyettese,
a Koordinációs Központ vezetője

A televízióknak jól szervezett intézménynek kell válnia

Nem könnyű a kérdés, hiszen gondolatvilágom és reflexeim túlságosan is kötődnek a napi problémákhoz. Azt minden kockázat nélkül kijelenthetem, hogy az ezredfordulón a televízió nem úgy fog működni, ahogyan most. Hiszen az elmúlt két évtized nemcsak az elektronikában, hanem a munka- és üzemszervezésben is forradalmat hozott. A professzionista menedzseri munka érvényesülése a televízió kivül már sokfelé az országban mutatja hatását, és várhatóan hozzánk is hertör.

Nálunk még mindig az a fő gond, hogy az intézménynek „termelnie”

kellett az első pillanattól kezdve, miközben még folyt a hagyományos értelemben vett tervezés, szervezés, a személyi feltételek kialakítása. Soha nem volt szusszanásnyi idő az üzemszerű tevékenységet megelőző és megfelelő alapozásra, amelyre az érdemi munkát építeni lehet. Jó esetben a műsorszervezésnek és -készítésnek orrhossznyi előnye volt, de mindannyian tudunk olyan eseteket az elmúlt huszonöt évből, amikor műsor készült feltételek és eszközök hiánya közepette, és mivel a végtermék viszonylag elfogadható volt — adásba került, mert nem volt más —, többé nem is nagyon firtatta senki, hogy ez a sorrend helyes-e. Kényszerpályán éltünk, és ez még ma is érvényes, bár a helyzet alapvető összetevői lényegesen megváltoztak. A lényeg, hogy az üzemszerűség, a szervezethezesség mindig háttérbe szorult a holnapi műsor miatt.

Talán most már ez a háromezeröt-száz fős, hatalmas eszköz- és anyagkészletű nagyüzem nem túri a további halogatást, és az évtized végére valahogy jól szervezett intézménnyé válik. A változás egyik garanciájának tartom, hogy minden oldalról hihetetlenül erős, sürgető az igény az összegahályodott szálak kifésülésére és rendezésére. Persze mindezt sok minden — hatalmi erőviszonyok, presztízsérdek, megcsontosodott helyzet — akadályozza. Ezekkel az emberi körülményekkel úgy kell számolni, mint a gépi berendezések tulajdonságaival. Sokáig éltem abban az illúzióban, hogy valahonnan idehívják majd professzionista szervezőket, akik a kívülálló elfogulatlan és higgadt szemléletével egycsapásra rendbeszedik a Magyar Televíziót. Végül egy-két perifériás kísérlet alapján úgy gondolom, hogy ez lehetetlen. A dolog annyira egyedi jellegű, hogy vagy mi tévések megoldjuk azt, vagy senki sem képes rá.

Ha most előretekintek, akkor biztosságnak látszik, hogy újabb huszonöt év múlva kellő mértékben tisztázódnak majd a kapcsolatok, egyértelműb-

bé válnak a hatáskörök, a feladatok jobban parcellázódnak, egymástól világosabb vonalakkal válnak el, remélhetőleg sok területen a még meglévő átfedések eltűnnek, és ezzel bizonyos érdekek ütközése is megszűnik. Köziismert, hogy mindenütt a világon ideg- és egészségőrlő munkának számít a televíziózás, nálunk pedig különösen az. Sok embernek szó szerint az egészsége rámegegy arra, hogy képes legyen helytállni. Valószínűnek látszik, hogy a harmincéves televízió-
nak aránylag kevés olyan munkatársa lesz, aki jól megérdemelt nyugdíját élvezi, és ez nem rajta múlik majd. Abban bízom viszont, hogy az ötvenesztendősi intézménynek már tekintélyes nyugdíjas korosztályú gárdája lesz. Bízom benne, hogy eldől: centralizált vagy decentralizált televízióra van-e szükségünk. Annyit már most is tudunk, hogy a gazdaságosság szempontjából a centralizált szervezetek olcsóbbak, mert jobban kihasználhatók az eszközök és a segéderők.

Ugyanakkor a műsorkészítő egységek azt tartják ideálisnak, hogyha közvetlenül rendelkezhetnek a számmunkra szükséges gépi és személyi lehetőségekkel. Így ugyanis függetleníthetik magukat egy sor olyan tényezőtől, amely elsősorban szervezeti tehernek látszik. (Nagyon könnyen belátható persze, hogy a függetlenség olyan erőforrásokat szabadíthat fel, amelyeket a tartalmi, művészeti színvonal emelésére lehetne fordítani.) A TV-Híradó egész története ez utóbbi megoldás életképességét bizonyítja, míg a televíziós műsorkészítés egésze az előbbi modell szerint történik, és közben van egy-két átmeneti példa is (A Hét, Stúdió '82 stb.). Én főleg azt várom, hogy ott, ahol ez halaszthatatlan, döntsük el, hogy melyik formát követjük, vagy mondjuk ki a párhuzamos modellek létjogosultságát, és vonjuk le ennek anyagi, személyi és egyéb konzekvenciáit. Nem kell feltétlenül egyiket a másikkal szembeállítani, de feltétlenül olyan helyzetet kell teremteni, hogy menetközben semmiképpen se kerülhessenek egymással szembe.

Az én álomtelevízióban nem egymás rovására készülnek a műsorok, hanem elkészítésük rendje egymás helyzetének „másságát” is feltételezi. Ha egy kicsit töprengünk ezen, kiderülhet, hogy már jelenlegi lehetőségeink okosabb felhasználásával is ez a kevésbé költséges megoldás, vagyis hogy az ötvenéves televízió nem biztos, hogy huszonöt évnyi távolságra van.

Dr. Nyitrai Ferencné,
a KSH elnöke

Technikai fogások helyett tartalom

A most ifjúsága teljében lévő magyar televízióra a következő években a felnőttéérés és a férfikor már korántsem felhőtlen évei válnak. Mindaz, amit mi nézünk a gyermek és serdülő televízió-
nak elnéztünk, mint életkori sajátosságot, a felnőtt számára már nem lesz bocsánatos hűn. De minthogy az elmúlt huszonöt évben családunk tagjává vált, ismerjük kísérletezőkedvét, időnként viharos fejlődését, máskor ellustulását, így talán nem túl nagy tévedéssel prognosztizálni lehet a felnőttéérésének és remélhetőleg még nem öregedésének sajátosságait.

Az ötvenéves embert az elmúlt századfordulón öregnek tartották, ma életereje teljében lévőnek (írók esetében a „fiatal írók” közül éppen hogy csak kikerülőnek), s remélhetőleg a következő század- és egyben ezredfordulón az ötvenéveseket még fejlődőképes, tanulni, tudásukat hasznosítani és átadni tudó embernek tartják. Úgy képelem, hogy ilyen fejlődési szakasz várható a magyar televíziózásban is, s ennek feltehetően technikai akadályai nem lesznek.

Huszonöt év múlva a műholdak közvetítésével és közvetlen kapcsolat-

teremtéssel igazi verseny alakulhat ki a tévékészülékek különböző csatornáin, a hazai, külföldi televíziók és a „konzerv” műsorok között.

E verseny lehetőségeit és ösztönző szerepét figyelembe véve azt hiszem, hogy a televízió hírközlő szerepe erősödik a jövőben. Ez a kommentátorok számára óriási felelősség lesz, hiszen egyszerű csatornaváltással mód lesz arra, hogy a kommentátor közléseit kontrollálja a néző. (Feltételezve, hogy a nézők többsége huszonöt év múlva a magyar nyelven kívül legalább egy-két világnyelvet is érteni fog.) Várható tehát verseny a hazai kommentátorok között is, s talán a csatornánkénti nézettség alapján e verseny minősíteni is fogja a tévé hír-interpretálóit.

A verseny növelheti a televíziós személyiségek varázsát, hiszen jó filmet, krimit, szórakoztatós összeállítást sok csatornán lehet majd fogni, de megkedvelt személyiségét csak valamelyik magyar csatornán tudja behozni lakásába a néző.

Nagyon remélem azt is, hogy a magyar televíziózás nem a technikai trükkök irányába fog eltolódni, mert ebből az én igen csak korlátozott igényeim már most is túlzottan fedezve vannak. A szemet gyönyörködtető (vagy zavaró) technikai fogások helyett a nívós tartalomra lesz szükség a nemzetközi versenyben is. Ehhez pedig az is szükséges, hogy a televízió mindenütt jelen legyen, és ez a jelenlét nemcsak és nem is elsősorban országon belül, hanem országon kívül is értendő. A nemzetköziségnek is erősödnie kell tehát — nézetem szerint — a televíziózásban, talán még bizonyos profilok is ki fognak alakulni egy-egy vezető tévétársaság keretében. (Jó lenne a magyar tévé számára a közgazdasági profilt megnyerni.)

Remélem, hogy a népesség összetétele is kedvező irányban fog változni, s ha így lesz, a televíziózásban több figyelmet kell fordítani a nagyon fiatalokra és a nagyon öregekre. Ez pedig talán külön csatornák műsorait is jelentheti (bár lehet, hogy ha a szellemes rajzfilmeket a gyermekek csator-

náján játsszák, akkor ezt több idős ember fogja nézni, mint gyerek).

S ha már azzal kezdtem, hogy a televízió ma is családtag az otthonunkban, azt szeretném, ha a televíziózás technikája a következő évtizedben még több ismert politikust, író, művészt, közgazdászt, szociológust hozna be lakásunkba azzal, hogy alkotásait, műveiket, tevékenységüket ismertetik, és bemutatják ezek mögött az alkotó embert, hiszen ez az emberközelég az egyik óriási előnye ma is a televíziónak. Ehhez pedig még több nagyon képzett és nagyon szerény riporterre is szüksége van a magyar televíziózásnak. Gondolom, már most el lehetne kezdeni az utánpótlás gyűjtését, hogy az ezredfordulón a magyar televízió aktív export-szaldóval járuljon hozzá a gazdaság sikeres működéséhez, nemzetközi tekintélyünk növeléséhez.

**Horváth Ádám,
az MTV rendezője**

Őrizzük meg romantikáját

Ha olyan lesz a magyar televízió huszonöt év múlva, amilyennek kívánom, akkor megőrzi mindazokat a jellegzetes, egyéni vonásait, amiktől ez a televízió magyar, és elveszti azokat a kedvezőtlen vonásait, amelyeket elsősorban csak belülről lehet felismerni, bár áttételesen a néző is találkozik velük: az eszköztár, az anyagi lehetőségek, az elhelyezés szűkössége. Ezek az utóbbiak huszonöt év múlva álmaimban kibővülnek olyanná, amelyet az ország méretei igényelnek. Nem az NHK japán vagy a CBS amerikai televízió méretében gondolkodva, hanem egy tízmilliós országnak megfelelő televízióban, amelynek dolga: tájékoztatni, szórakoztatni, művelni, tükröt tartani, világot mutatni, önmagát mu-

tatni. Ha a szükséges eszköztára meg lenne, akkor biztos, hogy jó televízió lenne.

De őrizze meg mellé azt az egyéni, romantikus vonását, amely alapján a nézők saját tulajdonuként kezelik, szólítják meg vagy éppen szidják a televíziós személyiségeket. Olyan nézőtáborról van szó, amely hajlandó a televízióból induló mozgalmakat tudomásul venni, hajlandó dühösen levezetni egy húszperces játékban fellett igazságtalanság miatt. Tehát maradjon meg a nézőkkel a kapcsolata olyan romantikusnak — szándékosan ismétlem ezt a szót, mert ezt tartom az egész magyar televíziózás legfőbb erényének —, amilyen eddig volt, noha a romantikával kócoság, pontatlanság, felületesség és sok esetben hozzá nem értés is párosul. Vágyaimban ilyen televízió él. A valóságban féltő, hogy ha az eszközrendszerével nem fut utána annak az igénynek, amit a világ támaszt vele szemben, akkor el fogja veszíteni ezt a romantikus vonását, mert az eszközök hiánya, a pénz hiánya, a hely hiánya egy idő múlva a gondolat hiányával, ez pedig az egyéniség elvesztésével jár. Márpedig televízió nem létezik egyéniségek nélkül.

Ahogy az elmúlt huszonöt év utolsó évtizedében sorra eltűntek a szórakoztatás sztárjai a képernyőről, az figyelmeztető. Nincsenek szórakoztató sztárok, mert nincs mögötte szórakoztatóipar, amely ezeket a sztárokat fenntartsa. Egy televíziós személyiség rendszerint nem marad fenn, ha nincsenek meg az eszközök, amelyek alkalmasak arra, hogy gondolatokat hordozzanak. Márpedig ha ezek nincsenek, akkor gondolatok sincsenek, és gondolatok nélkül elsorvad a személyiség is. Tehát a majdani ötvenéves televízió fejlődésének iránya elsősorban a világhelyzettől függ. Éspedig annyiban, hogy elkezdődött a világ elszegényedése. A technikai lehetőségek robbanásszerű fejlődésével együtt folytatódhat az árak emelkedése és egyszer csak annyira lemarad a magyar televízió, hogy az már behozhatatlanná válik.

Miközben a világ technikailag előrohan a távközlésben és a tömegkommunikációban, fogy belőle a humánium. Nem törvényszerűen a technika fogyasztja el a humániumot, hanem a felpergő idő fogyasztja el környezetünkben a gondolatokat és a gondolkodás lehetőségét. Ráadásul az általános világpolitikai helyzet sem kedvező. Mégis azt gondolom, hogy ha megnyugodna a világ, akkor a huszonöt évvel idősebb magyar televízió megmaradhatna gondolatgazdag, tehetséget hordozó, személyiséget ápoló intézménynek. Ha nem, akkor fel fog oldódni — mint a legtöbb kis televízió — az üzlethálózatban. Meg fog szűnni a saját kifejezőeszközei szerinti nyelven szólni, csak importból fog élni, a nagyhatalmak televízióinak lesz az egyik kis vásárlója. Mindannyiunk feladata — az épületen kívül és belül — hogy ez ne így történjen.

**Hanák Katalin szociológus,
a Tömegkommunikációs Kutatóközpont
főmunkatársa**

Televízió és rituálé

Minden rendszeresen ismétlődő tevékenységnek kialakulnak a közösségi és az egyéni szabályai. Így alakulnak ki a televíziózásnak is bizonyos formái, hagyományai, amelyek — mint a be- és kikapcsolás, a képernyő előtt való elhelyezkedés, a tévézés közbeni öltözék stb. — a napi ismétlődés révén a tévézéssel kapcsolatos „szertartások” összességévé, tehát egyfajta rituálévá szerveződnek. Laicizált korban — talán szentségtörés nélkül mondható — a televízió lett valaminő „házi templommá”. Előtte gyűlnek össze a családtagok, s általa tekinthetnek be a szűkebb környezet körét messze kitévő világba. A falusi családok nem kis részénél a tévékészülék ünnepi, repre-

zentációs elhelyezése — a „tisztá szoba” dízsarkában, esetleg szentképekkel övezve — mintegy utal a masina szakrális jellegére. S a televízió valóban betölt olyan szerepeket, amelyeket az ún. vallásos korszakokban a templom töltött be: a szószék (informál, eligazít, legitimizál), a látványosság és a zene együttes élményét nyújtja.

Vizsgálatok tanúsága szerint a televízió (az eszköz) és a televíziózás (a cselekedet) egyfajta életszervező tényező. A televíziózási szokások erősen befolyásolják a családok, az egyének napirendjét, szabad idejét, társas kapcsolataik sűrűségét, esetleg alakulását is. (Ha „jó” a kinek-kinek a szája íze szerinti program, akkor ritkább a szomszédolás vagy a vendégfogadás.) A televízió napirendet meghatározó szerepével természetesen a társadalomnak is számolnia kell. Például azazal, hogy egy-egy igen népszerű műsor sugárzásakor — még a nagyvárosokban is — szinte elnéptelenednek az utcák. Vagy hogy a labdarúgó-világbajnokság kiemelkedő mérkőzései közvetítésének időpontjában aligha lehetne egy nagyszabású népgyűlésre összeverbuválni az embereket. (Olyan országokban, amelyekben „fontos” a foci.)

Mivel magyarázható a televízió tömegeket magával ragadó varázsa?

A kérdéssel gazdag szakirodalom foglalkozik. E rövid írásban nem ennek filológiai pontosságú felidézésére töreksem, hanem néhány olyan szükségletre utalnék, amelyek kielégítésére különösen kedvezőek a televízió adottságai.

Elsőként emliteném a több helyen való egyidejű jelenlétre vonatkozó emberi igényt. S az ezt hajtó, tápláló emberi érdeklődést, ismeretvágyat, kíváncsiságot, a távolba látás régi vágyát. A hétmérföldes csizma, amellyel hipp-hopp bárhol ott teremhet az ember, a népmesék ősi mobilitási motívuma, jelképe. A televízió a hétmérföldes csizmát — igaz, annak csak a pótlékát — kölcsönzi a nézőnek, amikor részesévé avatja a hozzá közel és távol történt eseményeknek, amikor

kitágítja előtte a világot. (Hogy a képernyő hatalmi, politikai, ideológiai érdekek szerint tágul vagy szűkül, ad és vesz el hangsúlyokat, emel ki és ejt el tényeket, ez világszerte jól ismert jelenség.) A több helyen való egyidejű jelenlét lehetősége bizonynal gazdagodni fog a televízió további technikai fejlődésével, hiszen „csupán” a technika alkalmazásán múlik, hogy az ember — ha meg tudja osztani figyelmét több kép és hang között — egyszerre nézzen, hallgasson meg egyazon eseményt Magyarországon és Japánban, a Szovjetunióban és az USA-ban.

A televíziós „varázslat” másik fontos pillére a kép. Nem véletlen, hogy az ember előbb tudott képet (vizuális, művészi tárgyakat) alkotni, mint írni. A tömegesen előállítható és terjeszthető kép megtörte a verbális, az írásos közlés egyeduralmát. A képi ábrázolás finomodásának s árnyaltságának, tehát a kép expresszív erejének növekedése esetenként feleslegessé teszi vagy besűkíti a verbális közlést. Jó esetben anélkül, hogy csorbítaná az intellektuális gondolkodást. Különös fontosságot nyer a televízió olyan közeg számára, amely könnyebben érti, fejt meg a képet, mint az elvont fogalmakkal is élő, auditív közlést. A televízió tehát a legközvetlenebbül valószínűsíti meg a jel és a kép egységét. Valamennyi médium közül a leginkább jel-kép.

Mindez azonban nem lenne elegendő ahhoz, hogy életszervező módon beépüljön a mindennapokba. A tévé előtti korszakokban a munkás mindennapok munkaritmusa, monotonijája jellemezte a köznapokat, az életet. Ebben csekély helye volt — praktikus és etikailag egyaránt — a szórakozásnak, a kikapcsolódásnak. Az olyan alapvető gazdasági-társadalmi változásokon túl, amelyek elismerték az ember jogát a mindennapokban megvalósítható szórakozáshoz, kikapcsolódáshoz, a televízió házhoz szállítja e lehetőségeket. Az örömszerzés, az örömforrások keresése egyike a legtermészetesebb emberi törekvéseknek. Belőlük hajtanak ki a szórakozásra,

a kikapcsolódásra vonatkozó szükségletek is, amelyeknek a napi és a könnyen elérhető kielégítésére különös-képp alkalmas a televízió.

Más kérdés — bár korántsem lényegtelen —, hogy ki és milyen mértékben jut hozzá e napi örömhöz, hogy ki mi mindenben leli és lelheti akárcsak a szórakozás, a kikapcsolódás örömét is. Korunk egyik kórjelensége a mérték-telen televíziózás, az egyéb szórakozási, kikapcsolódási, művelődési formák, alkalmak aránytalan háttérbe szorulása a tévzés mögött.

Úgy vélem, a televízió akkor jut a televíziózás sajátos értékeit, kifejezési nyelvét becslő nézőkhöz, ha azok túljutnak a „mindenevő” (a minden műsort válogatás nélkül megnéző) perióduson. E folyamat a televízió is múlik. Nem arra az abszurdításra gondolok itt, hogy a televízió önmaga ellen szervezzen propagandát. De arra igen, hogy műsoraival is járuljon hozzá a válogatási készség fejlesztéséhez. Olyan autonóm személységjegyek, életmód-minták és modellek erősítéséhez, amelyek meghonosodásának egyik előfeltétele a választás, a válogatás.

Nem csekély program lenne ez a következő 25 évre sem.

Avar János,
a Magyar Nemzet washingtoni tudósítója

Szűkebb pátriánk ügyei

Tartok tőle, hogy a televízió kevesebbet fog változni, mint szeretnénk: ahhoz túl nagy gépezet, s mint Kissinger mondta volt, az óceánjárók csak lassan változtatják irányukat. Biztosra veszem, hogy legalább három országos csatorna fog működni a huszonegyedik század első évtizedében, s gyanítom, hogy jó néhány külföldi állomás is fogható lesz. Ez azonban nem jelent majd akkora konkurenciát, mint ma feltételezzük: az emberek

elsőpró többsége továbbra is anyanyelvén szeretné hallgatni a kép szövegét (vagyis igazi külföldi vetélytársak csakis a sportot közvetítő műsorok lesznek, eltekintve persze egy értelmiségi kisebbségtől).

Reményeim szerint huszonöt év múlva a tévé hétköznapibb lesz, tehát kevésbé hivatalos és még kevésbé ünnepeles. Valószínűleg eljutunk a helyi (vidéki) műsorok nagyobb szerepéhez, hiszen az embereket szűkebb pátriájuk ügyei (időjárása, közlekedése, bűnözése és — merem remélni — helyi politikája) legalább annyira érdeklik, mint a világpolitika. Az egyre kisebb mozgó kamerák segítségével a tévé mindinkább eléri a rádió fürgeségét, s talán akkorra már közvetlenségét is; kisebb ügy lesz a „tévében szerepelni”, riporternak és interjúalannak egyaránt. Valószínűleg felnőttebbek is leszünk (nemcsak idősebbek), kevesebb lesz a protokoll és a semmitmondó „musz” anyag, s több közös dolgaink értelmes megvitatása. Ha úgy tetszik: a belpolitika. Vagyis riportereink nemcsak a nagyvilágból fognak jelentkezni, s nemcsak közel-keleti vagy kínai szakértők lesznek, hanem magasan képzett szakriporterek, akiknek nem kell mindenesként is szerepelniük. De itt abba is hagyom, mert óhatatlanul átkalandozom a másik kérdésterületre, tehát vágyaim vidékére.

Szeretném, ha nemcsak több csatorna lenne, hanem két-három egymással versenyben álló tévés csapat is. Jelenleg ugyanis legfeljebb az MTV osztályai vetélkednek egymással, nem mindig a legszerencésebb módon, a jobb kéz csak elvétve tudja, mit csinál a bal. Ennek előkészítéseként mielőbb szétválasztanám a már létező két csatorna stábját, meghagyva az egységes technikai gépezetet, ám végrehajtva a gazdasági elkülönítést is. Nemcsak eltérő időpontban akarom látni az 1-es és a 2-es (majdan a 3-as) Híradóját, hanem más arccal és más felfogással, más stílussal és témakörrel is. Legyen didaktikusabb az egyik és analitikusabb a másik; 2007-ben talán majd azt is elbírjuk anyagilag, hogy egyszerre

ketten jelentkeznek Londonból (Szegedről). Nagyon fontosnak vélem az értelmes és valóban tartalmas helyi műsorok megcsinálását (ezek egyúttal az országos műsorokat is kiszolgálják stábjukkal). Amerikai tapasztalataim szerint növekszik az emberek érdeklődése saját kis ügyeik iránt, és ez így van rendjén. De nemcsak a vidéki centrumokból kell jelentkeznie a tévének, hanem a politika központjaiból is, jelesen: a Központi Bizottság ülése után nem monoton hangon felolvasott közleményt szeretnék hallani, hanem látni óhajtom a teremből kijövő politikusok közt riporterünket, aki „Jászai Mari téri tudósítónk” (tehát tőle mindig hiteles értesüléseket, magyarázatokat hallhatunk!), és aki már ott áll a napirendi kérdés előadójával, s nem rest tőle udvariatlanul is kérdezni, ha muszáj. S tudósító jelentkezik majd a minisztériumokból, ő — a hivatal megszokott szakértője — magyarázza el a legújabb rendeletet, ő lesz a szakértőnk más műsorokban. Mert sok-sok „beszélgető” műsort szeretnék, hiszen a tévé a legnagyobb, legdemokratikusabb fórumunk. Talán negyedszázad múlva igazán ki fogjuk használni lehetőségeit. Természetesen nem szabad belesétálni például az amerikai tévé zsákutcájába, és a „kameraképeséggel” mérni kisebb-nagyobb ügyeink irányítót, de merem remélni, hogy huszonöt év múlva nemcsak a mai „tévészemélyiségek” lesznek mindenki ismerősei, hanem az országos és helyi vezetők mindegyike, akikre — biztos vagyok benne — csak jó hatással lesz ez a nagy nyilvánosság. Hiszen nemcsak képletesen fognak szüntelen reflektorfényben állni.

Hernádi Gyula író

Az én televízió-vízióm

Karinthy Frigyes csodálatos fantáziájának termékét, a szeléngépről szóló, „kisnovellának” is nevezhető eszme-

futtatást 1938-ban, kisdíákként olvastam. Ebben az írásában — ha jól emlékszem — Karinthy a következőket mondja: elképzelhető egy szerkezet, egy szelén-adó, amely felbontja az ember testében létező összes atomot sugárrá. A sugarakat, együtt tartva, a másodperc tört része alatt átviratozta akármilyen tetszőleges helyre, ott egy másik szerkezet, egy szelén-vevő felfogja, ismét atommá állítja össze őket, az atomokat szervekké, a szerveket szervrendszerre integrálja, s a végen a gépből kilép az élő ember.

A tudósok fölényesen mosolyogtak a sci-fi ötleten, én — nem akarok ál-szerű lenni — mindig komolyan vettem.

Húsz évvel később, 1956-ban került a kezembe Norbert Wiener „The human use of human beings” című könyvének német fordítása, a „Mensch und Menschmaschine”. Döbbenet olvastam tartalomjegyzékében a következő sort: „Az ember mint hír”.

Wiener, a huszadik század egyik legnagyobb természettudósa ezt írja: „A gyermekek elképzelése, miszerint a távirókészülék ugyanolyan közlekedési eszközzé válhatik, mint a vonat vagy a repülőgép, egyáltalán nem lehetetlenség, noha a megvalósulástól meglehetősen távol vagyunk még. Nincs alapvető, abszolút határ azon távközlési formák között, melyek segítségével táviratot juttatunk el egyik országból a másikba, és azok között, melyek segítségével élő szervezetet továbbíthatnánk egyik helyről a másikra.”

Karinthy és Wiener zsenialitása találkozott és köszönt egymásnak.

De térjünk a tárgyra. A két legfontosabb eredmény, melyet az ötvenéves televíziótól várok, a következő:

1. istenné akarok válni általa;
2. a mainál autonómabb ember-személyiséggé akarok válni általa.

ad. 1.: Isten örökké él, és mindenütt jelen van. Rögzítem magam, majd elpusztíthatatlanul áthelyezem minden atomomat, minden tudatrezdülésemet

a „szelén-gép”, a „szelén-televízió” segítségével a világ minden pontjára, lemásolom magam, végtelen mennyiségben vagyok jelen mindenütt, testi és tudati valóságomban, mivoltomban.

Nem pusztulok el sohasem, mert mindig újabb és újabb, teljesen egyenértékű másolataim jönnek létre, amelyek már szinte függetlenek a biológiai időtől, tiszta értékek, információestek, információkötegek. Talán ez a tendencia az alapja Teilhard de Chardin nooszféra-Omegapont metaforájának.

Mindenki istenné akar válni, azzá is válik az én televízió-víziómban. A szinte végtelen számú „ember-isten” információ-interferenciájából mi jön létre? Ki tudja? Ez lesz talán a következő mutáció. Szeretlen anyag, növény, állat, ember, homo divinus-televízius?

ad. 2.: Az ad. 1-ben elmesélt „látomás” talán egy kicsit viccesen hangzik. Rendben van, ne legyünk túl mohók. Beszéljünk szerényebb lehetőségeinkről.

Hogyan válik autonómbbá a személyiség a televízió segítségével? Úgy, hogy a különböző technikai teremtmények, kábeltelevízió, vállalkozásban megszülető, megjelenő kisadók stb. segítségével létrehozza a maga számára a mininyilvánosság mintasejtjeit, majd általános érvényű, kontinuos for-

máit. Falvak, városrészek, lakótelepek, homogén csoportok, individuumok egymásnak válaszoló, egymásnak felelő, egymást szórakoztató, ríkató, bosszantó, dicsérő, gondolkodásra készítető, sőt kényszerítő műsorai. Amelyekbe bárki bármikor bekapcsolódhat. Amelyektől nem fél senki, mert mindenki tudja, az emberi szabadság alapfeltétele az alternatívák léte, megteremtése.

És különben is, a boldogság nem más, mint a szabadság érzelmi meg- és átélése. A szabadság a külső-belső tér-idő korlátok legyőzése. A szabadság a központi, a legfőbb érték. Három összetevője van, a jóság, az igazság, a szépség. Mind a három érték gerince, lényege a negatív entrópia, azaz a pozitív információ. A pozitív információ a szabadság.

Azt szeretném, ha az ötvenéves televízióban minimumra csökkenne az entropisztikus, a rosszal, a hamissal, a rúttal azonosítható, antihumánus, a szabadság ellen dolgozó információ, és csak negatív entropisztikus, az életet, a szabadságot igenlő, a jóval, az igazal, a széppel azonosítható információ lenne jelen majdani csodálatos készülékeinkben, s a továbbiakban mindörökké, ámen.

Összeállította: Wisinger István

ABSTRACT: On the 25th birthday of the Hungarian Television Jel-Kép asked a few well-known personalities to answer on the basis of their memories, experiences the question what fifty-year-old Hungarian Television will be like and how they would like to see it.

Virág György

Bűn és bűnhődés a sajtóban

Az emberek többsége nem bűnöző és nem áldozat — sőt nem is jogász —, így a tömeg-tájékoztatás a bűnözésre vonatkozó ismeretek egyik fő forrásának tekinthető. Fontos ezért annak vizsgálata, hogy milyen információkat nyújtanak a médiumok a büntető-jog világáról, hogyan mutatják be annak egyes szereplőit, milyen viszonyulásokat, értékeket közvetítenek stb. A cikk a Népszabadság bűnügyi híreit vette górcső alá. Elsősorban arra keresett választ, hogyan tükrözik ezek a tudósítások a valóságot, és milyen sajtóosságok jellemzik a bennük megjelenő világgépet.

A jogtudat és a tömegkommunikáció viszonya felderítetlen a hazai jogtudományban és a tömegkommunikáció-kutatásban egyaránt. Pedig a médiumok jelentősége a jogtudat alakításában nyilvánvaló. Logikailag feltételezhető, hogy azok a mechanizmusok, amelyek az értékstruktúrák alakításában, szocializálódási folyamatában közrehatnak, befolyásolják a jogtudatot, és megfordítva, a legszélesebb értelemben vett jogon, illetve az erről szóló vagy erre vonatkozó „üzenetek” keresztül meghatározott orientációk kerülnek a mindennapi érték-hierarchiába.

E sajátos kölcsönviszonyt a sajtóban megjelenő bűnügyi tájékoztatást vizsgálva kíséreltem megragadni. A kiemelés azon a feltételezésen alapul, hogy a hétköznapi jogi jellegű események közül a büntetőjog világa érdekli leginkább a közvéleményt. Ez az a terület, amelynek jelenségeivel nap mint nap találkozunk, amelynek sajátos világát az emberek többsége mint kívülálló, mint potenciális sértett tekinti, és amely úgy tűnik, jelentős faktora a jogtudat intézményes alakításának.

A vizsgálatban a Népszabadság 70-es években megjelent bűnügyi tudósításait és híreit elemeztem, elsősorban mennyiségi mutatók alapján. A vizsgálat során négy évfolyamot dolgoz-

tam fel. Az 1970., 1971., 1978., 1979. évek kiválasztását az a feltételezés indokolta, hogy ez a minta alkalmas a tájékoztatás dinamikájának megragadására mind az állandó jegyek, mind az esetleges szignifikáns változások tekintetében.

... a sajtóban — és a valóságban

Első kérdésem az volt, megfelelő-e a tájékoztatás struktúrája és dinamikája a valóságos helyzetnek. A közölt bűncselekmények és a statisztikákban¹ szereplő, ismertté vált bűncselekmények mennyiségi összehasonlítása azt jelzi, hogy ez a sajtó nyújtotta kép erősen eltér a valóságos helyzetétől.

Ami a bűnügyi tudósítások struktúráját illeti, feltűnő az erőszakos és garázda jellegű bűncselekmények aránytalanul magas előfordulása. Ez általában az ebben a csoportban szereplő valamennyi bűncselekményre jellemző, de különösen az emberölésre. A gazdasági bűncselekmények „felülreprezentálása” az 1978—79-es években jelentkezik; ezt mutatja a vám- és devizabüntettek tudósítási aránya is. A vagyoni elleni bűncselekmények viszont alulreprezentáltak. (Ez a bűncselekménycsoportot mint egészet és ezen belül a lopást mint önálló bűncselekményt is jellemzi.) A család

ezzel szemben valóságos megjelenésénél nagyobb teret kap a hírekben, és kisebb mértékben (egy év kivételével), de ugyanez mondható el a sikkasztásról is. A valóságnál kisebb teret kapnak a házasság, család, ifjúság elleni bűncselekmények. A politikai bűncselekmények 1970-ben még jelentősen felülreprezentáltak, 1971-ben ez az arány már csak kétszeres, az utolsó két évben viszont egyáltalán nem köztöltek ilyen tudósítást.

Az egyéb bűncselekmények közül a tiltott határátlépésről szóló beszámolók nagyjából egyeznek a valódi arányokkal.

Általában elmondható: ha egy bűncselekmény gyakoribb lesz, korántsem biztos, hogy akkor többször írnak róla és viszont. Egyértelmű összefüggés csak a gazdasági bűncselekményeknél található: az adott cselekmények növekvő arányát több közlemény követte. (Ugyanez jellemzi a csoporton belül a vám- és devizabűntetteket.) Megjegyzendő, hogy a változás irányának egyezősége mellett a növekedés aránya a sajtóban jelentősen nagyobb. Ugyancsak egyezés található az arányok állandóságában a nagyon elleni bűncselekményeknél. (Kivéve az utolsó évet, amikor a tudósítások aránya csökkent.) E csoporton belül a csalás arányváltozása megfelel a valóságos helyzetnek, a sikkasztások növekvő közlési aránya mögött viszont nem áll növekvő elkövetési ráta. Ellentétes mozgást reprezentál a lopás az utolsó két évben: a közel kétszeresére emelkedő statisztikai adatok mellett jelentősen csökkenő tudósítási százalék áll. Az erőszakos és garázda jellegű bűncselekményekről szóló beszámolók is általában a valós változást tükrözik (kivétel itt az 1979-es év). Az erősen felülreprezentált emberölés azonban növekvő arányban szerepel a tudósítások között, jóllehet tényleges gyakorisága állandó.

Lényeges kérdés: mikor tájékoztat a sajtó? Ezt két mutató jelezheti: egyrészt az elkövetés és a tudósítás időpontja között eltelt idő, másfelől az az ügyszak, amelyről a közlemény

beszámol. A tudósítások döntő többsége nem közli az elkövetés időpontját, amikor viszont közlik, akkor a leggyakoribb a négy hónapon túli, illetve az egy hétnél frissebb jelentés.

Az ügyszakra vonatkozólag öt kategóriát állítottam fel. Az elsőbe kerültek azok a tudósítások, amelyek csupán a bűncselekmény elkövetéséről adnak hírt, de még nem tájékoztattak a gyanúsított személyéről. A második csoportba tartoznak a nyomozati szak tudósításai, a harmadikba a tárgyalási hírek, a negyedikbe az első fokú, az ötödikbe a másodfokú ítéletekről szóló beszámolók. Általában a nyomozati szakból származó, illetve az első fokú ítéletről hírt adó közlemények vannak többségben, a legkevesebb tudósítás pedig a tárgyalásról, az elkövetésről jelenik meg. Ezen belül a nyomozati szak tudósításainak aránya fokozatosan csökken (kivéve az utolsó évet), míg az első fokú ítéletközlések aránya ugyanígy nő. Ugyancsak növekvő tendencia figyelhető meg az elkövetési, illetve a tárgyalási tudósítások számában — ez azonban megtörik az utolsó évnél, amikor is mind a két kategória a legkisebb arányát éri el.

Különböző vizsgálatok azt mutatják, hogy „a jogismeret a büntetési rendszer vonatkozásában a legalacsonyabb... a jogellenesség mértéke, fokozata nem része a jogismeretnek”,² továbbá, hogy „a szabadságvesztés időtartamára vonatkozó adatok lényegesen eltérnek a köztudatban szereplő elképzelésektől. Ezek szerint ugyanis az elítéltek hosszú éveket töltenek börtönökben.”³ Az ítéleti tudósításoknak a kiszabott szabadságvesztések súlya szerinti megoszlása azt jelzi, hogy a sajtónak szerepe lehet ezeknek az elképzeléseknek kialakulásában.

A tudósításokban ismertetett büntetési tételeket másfél éves intervallumban (1978. VI.—1979. XII.) dolgoztam fel. A torzítás iránya: a súlyosabb szabadságvesztések felülreprezentálása. Jóllehet a legnagyobb arányban a hat hónaptól két évig terjedő büntetések szerepelnek, amelyek hozzávetőlegesen

egyeznek a valós előfordulási aránnyal, azonban a kettő és öt év közötti büntetések, illetve az öt éven felüli szabadságvesztések gyakorisága rendkívül magas a tudósítások között.

A hat hónapig terjedő szabadságvesztések az utolsó helyen vannak, míg a valóságban ezen kategória aránya a legnagyobb.

A tudósítások világképe

Az előzőekben bemutatott adatok azt jelzik, hogy olyan eltérés van a tudósításokban közölt bűncselekmények és a statisztikában szereplő felderített bűncselekmények között, amely lényegesnek tekinthető, és amely bizonyos állandóságot, illetve meghatározott trendeket mutat — a valóság és a megszerkesztett valóság tehát nem fedt egymást. Ez bizonyos fokig természetes és szükségzerű. Nyilvánvaló, hogy minden információ továbbítása, minden esemény reprodukálása technikailag sem lehetséges, és hogy valamiképpen válogatni kell. A valóban izgalmas kérdés itt rejlik: mit jelez a valóságtól való eltérés iránya, nagysága, vagyis hogyan alakul ki, milyen értékeket és érdekeket érvényesít a szelektációs mechanizmus, milyen intézményes folyamatok húzódnak meg e mögött.

A tudósítások által megszerkesztett valóságképet nemcsak a bűncselekmények struktúrájának és dinamikájának a valóságostól lényegesen eltérő megjelenítése jellemzi, hanem az a jelenség is, amelyet összefoglalóan *információhiánynak* nevezhetünk. Ezt a következők mutatják jelzik:

Mindenekelőtt a *tudósítások késedelmessége*: döntő többségük egyáltalán nem tartalmaz utalást az elkövetés idejére, a cselekmény bármikor megtörténhetett. Úgy tűnik, hogy a hírtermelés szelektációs mechanizmusát — azoknál a tudósításoknál is, ahol az elkövetési időpont egyáltalán megismerhető —, nem a közvélemény gyors tájékoztatása, hanem bizonyos *információ-késletetés* jellemzi. Az olvasó tehát *vagy nem tudja*, hogy mikor követték el

a bűncselekményt (ez az általános), *vagy több hónapos késéssel értesül* a történetéről. A késedelmesség azonkívül, hogy lehetetlenné teszi a környező világ naprakész ismeretét, számos önmagán túli káros hatást eredményezhet (hírforrás autentikusságának kérdése, manipuláció-feltételezés, bűnüldöző-igazságszolgáltató szervek tevékenységének homályban maradása stb.).

Ebbe a kérdéskörbe sorolható a *folyamatos tájékoztatás* problémája is. Kevés azoknak a bűncselekményeknek a száma, amelyekről a sajtó többször tudósít, amelyekre visszatér. Ezen belül még kevesebb az olyan bűneset, amelyet folyamatosan végigkövet (az elkövetésről szóló hírtől az első, illetve másodfokú ítéletről szóló tudósításig). Az első fokú ítéletről szóló hírek mellett a nyomozati szak közleményei a dominánsak, és ezekről a bűnesetekről többnyire nem jelenik meg további tájékoztatás. A Népszabadság vizsgált négy évfolyamában 16 cselekményről jelent meg 3, illetve annál több tudósítás. Fel-tűnő az emberölések kiemelkedő szerepe: a 16 eset közül 8 emberölés. Ezen belül a három ún. „rendőrgyilkosság” tér vissza a legtöbbször. A második a sorban a foglalkozás körében elkövetett vesélyeztetés. Ez a csoportot — a „szerencsétlenség-tudósításokat” — jellemzi a legnagyobb visszatérési szám. A vagyon elleni bűncselekmények közül kettő kapott nagyobb figyelmet. Visszatérően szerepel még egy devizabűncselekmény, egy erőszakos közöslés és egy szökés.

Bár mennyiségi mutatókkal nem ragadható meg, de ugyancsak az információhiány egyik tényezője a hírek *szükszavú tömörsége*. Mint Horváth Matild írja: „a gyakorló jogászok gyakran hangoztatott kifogása az ún. bírósági tudósításokkal kapcsolatban, hogy többnyire *szükszavú közleményekből* — kit, milyen bűncselekmény miatt, milyen büntetésre ítétek — az olvasó képtelen kideríteni, hogy milyen meg-gondolásból szabták ki éppen azt a büntetést, és így lehetetlen meggyőző-dnie arról, hogy az ítélet igazságos-e.”⁴ A Legfelsőbb Bíróságon elhangzott saj-

tókonferencián⁵ az újságírók nevében Szabó László önkritikát gyakorolt, mondván: az eltérés oka alapvetően az, hogy „egy újságtudósítás képtelen visszaadni az összes súlyosbító és enyhítő körülményeket . . . amire a bíróság ítéletét építette . . .” Azonban ez az ábrázolás a valóság leegyszerűsítéséhez vezet. Az így megszülető hír nem képes eleget tenni sem a hír iránti igényeknek, sem a valóságábrázolással szembeni jogos kívánalmaknak.

Végül itt kell megemlíteni azt a jelenséget, amely bár nem tipikus, mégis figyelmet érdemel, mint extrém megnyilvánulása a hírtermelés itt tárgyalt sajátosságának. A tájékoztatás bizonyos esetekben még önmagát is alulmúlja, és olyan híreket produkál, amelyek a hírrel szembeni legkisebb követelményeknek sem felelnek meg. Ezekről még az sem derül ki, milyen bűncselekményt követtek el és miféle indokból. Néhány példa erre.

1970. április 16., csütörtök:

Útiokmány nélkül akarta elhagyni az országot
Kedden a késő esti órákban a Budapest—Bécs között közlekedő autóbuszon több személy, köztük osztrák állampolgárok életének kockáztatásával, *útiokmány nélkül akarta elhagyni az országot* F. J. 32 éves, köztörvényes bűncselekmények miatt kétszer elítélt, büntetett előéletű dunaújvárosi lakos. A hegyeshalmi határátkelőhelyen többszöri felszólítás és figyelmeztetés ellenére sem állt el szökési szándékától. A határőrök fegyvert használtak, aminek következtében F. J. a helyszínen meghalt. (A teljes hír. A kiemelések az újságtól.)

Mit tudhatunk meg ebből a tudósításból? Kiderül az elkövetés helye és ideje, az elkövető neve, életkora és rovvott múltja, az, hogy cselekménye veszélyeztette bel- és külföldi állampolgárok életét, továbbá, hogy a határőrség a szabályoknak megfelelően járt el a fegyverhasználat előtt, tevékenységük azonban eredménytelen volt, az elkövető szándékát nem tudták megváltoztatni. Megtudható még, hogy a fegyverhasználat következtében F. J. meghalt. *De mi történt* tulajdonképpen kedden, a késő esti órákban a Budapest—Bécs között közlekedő autóbuszon, a hegyes-

halmi határátkelőhelynél? *Hogyan veszélyeztette* az utasok életét a tiltott határátlépés kísérlete? (A tudósítás végén a cselekmény már a *szökés* nevet viseli, amely az adott bűncselekmény hibás zsurnalisztikai megfelelője). *Miért* kellett fegyvert használnia a határőröknek azon a bizonyos autóbuszon? Persze, a történet némi fantáziával, kis hibaválósínúsággal rekonstruálható, csak-hogy a bűnügyi tudósítás nem kvíz-játék.

1971. február 25., csütörtök:

„A két brigádvezető kihasználva, hogy a tsz képtelen volt ellenőrizni kettőjük szövevényes ügyleteit, együttesen és külön-külön sorozatosan követte el a bűncselekményeket. (???) M. Á. összesen 250 ezer, M. pedig 160 ezer forint értékben károsította meg a társadalmi tulajdont, főképpen az őket foglalkoztató termelőszövetkezetet.”

1978. május 16., kedd:

„A hanyag és felületes revíziók nyújtottak alkalmat a sorozatos visszaélésekre, amelyekből tetemes hasznuk származott. B. ténykedéseit az ÁFÉSZ több mint 450 ezer forintja bánta (amelyből 300 ezer megtérült), és T. is „sáros” lett majd 100 ezer forint erejéig. Pénzügyi visszaéléseikre (???) végül is fény derült. Különösen az I. rendű vádlott költekező és mértéktelenül italozó magatartása hívta fel rájuk a figyelmet.”

Mind a két fenti idézet az ítéletről szóló tudósításból való, mégsem tudható meg, hogy a jelentős értékre elkövetett „sorozatos bűncselekmények”, illetve „pénzügyi visszaélések” mit takarnak, vagyis, hogy tulajdonképpen milyen bűncselekmény történt.

Végül egy — szintén első fokú ítéletről szóló — 1979. június 22-ii, pénteki hír emberölésért kiszabott életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésről tudósít. A cselekményről mindössze annyit árul el, hogy a tettes „rövid szóváltás után tíz baltacsapással agyonütötte” az áldozatot. Minthogy erőszakban dúskáló korunkban sem vált az emberölés mindennapi eseményé, és különös tekintettel a drasztikus elkövetésre, továbbá arra, hogy az adott bűncselekmény általában milyen exponált helyet foglal el a sajtóban, joggal várha-

tó el, hogy a cselekmény „miértjét” is elmondja a tudósítás. Azt, hogy miért ragad Magyarországon 1979-ben valaki baltát azzal az elhatározással, hogy rövid szóváltás után darabokra vágja embertársát.

Nem tudom, mi a bűnügyi tudósítások valóságos forrása, milyen a kapcsolatot a sajtó és a bűnüldöző-igazságszolgáltató szervek között, milyen szempontok szerint történik a hírek szelektálása. Az viszont megállapítható, hogy a megjelenő tudósítások milyen anyagra támaszkodnak, milyen álláspontot tükröznek. A vizsgált híryanag azt jelzi, hogy az elsődleges (hivatkozott) forrás a *nyomozhatóság közleménye*, a *vádirat*, illetve az *ítéleti indoklás*. Az események legtöbbször ezek alapján, vagy az ezekből vett kiemelésekből ismerhetők meg. A sajtó tehát egyrészt a tények közlésében, másrészt az eset megítélésében döntően a nyomozó- és vádhatóság, illetve az ügyet ítéletével lezáró első vagy másodfokú bírói fórum *véleményét* mutatja meg.

A fent említett szervek számára biztosított prioritás természetesen még önmagában egyáltalán nem kifogásolható. De mit mutat be a tudósítás a „másik oldalról”? Jószerivel semmit. A terhelt, illetve az ő álláspontját képviselő (pl. a védő) megszólaltatására alig akad példa, a „másik oldal” álláspontja, ügymegítélése, tényei szinte soha nem kerülnek be a beszámolóikba. (Itt persze kapcsolat található a szerkezeti sajátossággal: a tömör hír eleve nem nyújt lehetőséget erre.) Ezen túlmenően a „másik oldal” még mindig jobban jár, ha nem beszél, mint ha szót kap. Ez utóbbi esetben ugyanis a számára biztosított nyilvánosság nem az adott kérdés esetleges problematikusságát, bizonyos körülmények több oldalú értelmezésének lehetőségét, eltérő vélemények szembenállását reprezentálja, hanem a szituáció egyértelműségét támasztja alá. A terhelt megjelenítésében általában benne rejlik bűnösségének vagy legalábbis morális elítéltségének prejudikálása, ha helyet kap megnyilvánulásra vagy említésre, akkor gyakran saját szavai teszik neveségessé őt.

Jó példa erre egy betörésről szóló tudósítás (1970. május 12., kedd). A cikkben két személy jelenik meg. Az egyik a körzeti megbízott, akiről tudjuk, hogy — miután háromszor egymásután, azonos módszerrel törtek be ugyanoda — „biztosra vette, hogy a negyedik betörés sem várható magára sokáig”. A másik a gyanúsított, akinek „védekezése enyhén szólva különös: A bűncselekményeket azért követtem el, mert nem dolgoztam, munkába pedig azért nem álltam, mert nem volt pénzem, és meg kellett élnem valamiből.”

A bíróság működéséről élő elképzelések, közhiedelmek valószínűleg sokkal inkább az angolszász eljárás egyes jellegzetességeit tükrözik, mint a hazai igazságszolgáltatását. (Ez kulturális okokra vezethető vissza — elsősorban az irodalom, a film hatását kell itt megemlíteni.) Tény, hogy a bűnügyi tudósítás önmagában — különösen jelenlegi formájában — nem vállalkozhat a jogismeret e hiátusának pótlására. Az azonban, ahogyan a bírósági tárgyalás résztvevői megjelennek a hírek sorai-ban, fontos információkat nyújt a jogalkalmazásról alkotandó képhez. A „szereplők” közül témánk szempontjából az ügyész és a védő bemutatása jelentős, hiszen ők képviselik hagyományosan a kontradikció két ellenpontját.

A tudósításokat általában a személytelenség jellemzi: a név szerinti megemlítés szinte kizárólag a tanácselnök hírákra szorítkozik. Az ügyész és a védő említése között eltérés nincs, ez a két szó ugyanannyi tudósításban fordul elő, bár nem biztos, hogy ugyanolyan gyakorisággal. (A kategóriák számbavételkor egy adott tudósításon belüli megjelenés csak egy egységet jelentet.) A két szerep megjelenítése között azonban eltérés tapasztalható, az ügyész ugyanis névtelenül is jelen van számos hírben azáltal, hogy a hír az ő véleményét közvetíti, amikor a vádiratra vagy a vádbeszédre mint megjelölt forrásra támaszkodik. Ezt a jelenlétet erősíti a másik oldal, a védő hallgatása, az, hogy az ő álláspontját nem közlik. Ezentúl az említés alapvető két típusba sorolható. Az egyik esetben a védő vagy

az ügyész csupán meghatározott eljárási cselekmény szükségszerű alanya (fel-lebbez, tudomásul vesz, gondolkodási időt kér stb.), a másik esetben szót kap, értékel, megítél, véleményt nyilvánít. Itt lényeges a különbség. Míg a védőt általában csak az első típusú megjelenítésben említik, az ügyész esetében mindkét típusú cselekmény megtalálható. A védő tehát nemcsak a nyomozati szakasz tudósításából hiányzik teljes mértékben, hanem a bírósági megjelenítése is igen korlátozott körű. Vé-
giül, amikor egy tudósításon belül az ügyész és a védő is a második típusba sorolt cselekmény alanyaként szerepel (ami tekintettel a védőről elmondottakra igen ritka), akkor is sajátos hangsúlyeltolódás található kettőjük bemutatásában. Erre jó példa a következő idézet.

„Dr. Miklós Lajos ügyész a többi között rámutatott a vádlottak rendkívüli személyi és társadalmi veszélyességére, ami elsősorban abban mutatkozott meg, hogy mindhárom katonakul szembehelyezkedtek a társadalmi együttélés szabályaival és a cselekményeket példátlan gátlástalansággal követték el. Az ügyész hangsúlyozta, hogy S.-nél, aki — már eddig is 8 évet töltött börtönben — B.-t ismételtlen az őket üldöző rendőrök ellen uszította, és tüze-
lésre szólította fel, s így az ő felbújtására le-
adott gyilkos lövések oltották ki B. A. rendőr-
törzsőrmester életét; enyhítő körülményként csupán részbeni beismerő vallomását lehetett értékelni. S. olyan kivételesen súlyos, bűnös magatartást tanúsított, hogy számára nem lát-
szik visszaút a társadalomba, s ezért vele szem-
ben halálbüntetés kiszabását indítványozta. A
védők mindhárom esetében a törvényi minősítést vitatták, és a bűnösségi körülmények enyhébb megítélését kérték.” (1970. március 10. kedd)

Tekintsünk most el a „tömörítési kényszer” okozta fogalmazási bukta-
tóktól és a név szerinti és „védő”-ként említés közötti különbségektől. Milyen eltérés található — szembeötlő terje-
delmi aránytalanságon túl — az ügyész és a védő bemutatásában?

Mit tudunk meg az ügyészről?

1. Tényeket mond (hiszen az ő előadá-
sából válik ismertté az, hogy mi tör-
tént),

2. állításai vannak, amelyeket
3. megindokol,
4. figyelme kiterjed az enyhítő körülményekre is,
5. konkrét büntetés kiszabására tesz javaslatot.

Mi a helyzet a „védőkkel”? A nekik szentelt egy mondatban olyan két információ szerepel, amivel a hétköznapi (nem jogász) újságolvasó valószínűleg semmit nem tud kezdeni (hiszen mit is jelenthet számára a „minősítés” és a „bűnösségi körülmények”), de a jogászok számára is csupán a védelem esetleges irányát jelzi, konkrétumok nélkül. A felkészült, elemző, értékelő, objektív ügyész mellett tehát ott van a homályos védő, aki kétségtelenül *ott van*, valamit csinál is, csak azt nem tudni, hogy mit; valamit vitat és enyhébb megítélésre apellál, ez biztos, de hát ez már csak olyan jogászai praktika, ügyvédi ravaszkodás . . .

A bűnügyi hírek jellegzetes sajátos-
sága a prejudikálás. Már az egyoldalú bemutatás, a terhelt vázolt megjelenítése involválja az előzetes ítélezést vagy annak veszélyét, de ez a jellemvo-
nás gyakran kifejezetten is megjele-
nik a tudósításokban. Az újság a terheltet elkövetőként aposztrofálja, megállapítja, hogy meghatározott cselekményeket követett el, bizonyítottan ítéli a bűncselekmény elkövetését jóval a jogerős híró ítélet, sőt, általában jóval bármilyen ítélet előtt. Az előzetes ítélezést jelzik gyakran a címek is, amelyek a gyanúsított őrizetbe vételét, előzetes letartóztatását a tettes elfogá-
saként közlik (elfogták a gyilkost, a belvárosi betörőt, a körözött bűnözőket stb.).

Az 1970—71-es évekhez viszonyítva 1978—79-ben a *törvényesség tisztelete irányába mutató változás* tapasztalható. A tudósítások jelentős része ebben az időszakban már tartalmazza a törvényi terminológiákat, illetve az ártatlanság vélelmének szemléletét. (Ilyenek a „bűncselekménnyel vádolt”, „büntett alapos gyanúja miatt indított eljárást . . .”, „bűncselekmény elkövetésével alaposan gyanúsítható” stb. megfogalmazások, illetve a „Letartóztatták

a gyanúsítottat”, „Elfogták a bűncselekmény alapos gyanúja miatt körözött ...” stb. címek) Ez a változás azonban *formálisnak* tűnik. A tájékoztatás szemlélete, a bemutatás módja a formula megjelenése ellenére sem változott, ugyanúgy tetten érhető az előzetes ítékezés, mint a korábbi években. Sajátos megnyilvánulása a változás formális jellegének a korábbi és a későbbi időszak formai jellemzőinek egy híren belüli megjelenése. Míg egyrészt M. erőszakos közösüléssel „alaposan gyanúsítható”, ugyanazon tudósításban azt közlik, hogy „Rendőrkézen a békésabai szatír”, akinek „számláját sok bűncselekmény terheli” (1978. július 27. csütörtök — nyomozati szak).

Számos példát lehetne itt felhozni, ezek szaporítása azonban fölösleges. Olyan általános gyakorlatról van szó, amely szemben áll az érvényben lévő társadalompolitikai, jogpolitikai nézetekkel. A prejudikációs tevékenység értékelése nem szubjektív megítélés kérdése. Az ártatlanság vétele a jogfejlődés során kifejezesebben klasszikus jogelv, amely valamennyi modern jogrendszernek, így a szocialista jognak is sarkköve — garanciális jelentősége vitathatatlan. A magyar Büntetőeljárás törvény (Be.) megfogalmazása szerint: „Senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.” (3.§ 1. bek.) Ennek az elvnek része (következménye), hogy a büntető eljárás során a bizonyítás terhe az eljáró hatóságokat terheli, és hogy a terhelt nem kötelezhető ártatlanságának bizonyítására.

A jogi szabályozás, a politikai elvek, a gyakran elhangzó elvi deklarációk ellenére a tömegkommunikációban sűrűn felbukkan a törvényességi garanciák ironikus megközelítése. Úgy tűnik, hogy a garanciák gyakorlati, konkrét esetek kapcsán történő megértése és tisztelete sokkal kevésbé egyértelmű, mint a törvényesség fontosságának elvi kijelentése. Ez az ambivalencia nemcsak a sajtóban jelentkezik, jól tükröződik a tévé Kék fény műsorának alap-

szellemében, és megfigyelhető a rádióban is.

Az előzetes ítékezés azonkívül, hogy károsnak tekinthető hatást gyakorol a társadalmi jogtudat alakítására, további problémák forrása is lehet. A sajtó állásfoglalása — különösen kiemelkedő bűneseteknél — a közvélemény formálásán keresztül befolyást gyakorolhat az ítélező bíróságra. Képes-e függetleníteni magát a sajtóítéletektől támogatott, egyébként is intoleráns közvéleménytől, tud-e valóban objektíven dönteni? A kérdés az igazságszolgáltatás és a sajtó viszonyának egyik alapproblémája, amely nyilván nagyobb súllyal jelentkezik az esküdtszéki rendszerben, de nálunk sem mellőzhető.

A tudósítások sajátossága, hogy az adott eseményt általában önmagában, cselekményi környezetéből kiemelve közli. Nem mutatják be sem az elkövetőt, sem az elkövetés társadalmi hátterét, környezetét. A hír egy rövid eseményt ragad ki a valóságból, anélkül, hogy gyökereire akár csak utalna is. A problematikusság — ha szóba kerül —, nem a társadalmi valóságban helyezkedik el, hanem a tudati világ jelensége; erkölcsi-etikai szinten a Jó és Rossz mítikus szembeállításában, a jó-érzésű, törvénytisztelő, tisztességes emberek és az elvetemült hűnözök ellentétpárjában jelenik meg. Okszerűen idekerülnek az újságírói hangsúlyok, érvek is.

A társadalmi problémák tudati szintre korlátozása elsősorban indirekt módon mutatkozik meg: a társadalmi okok megjelenítésének teljes hiányában. Az direkt moralizálás ritka. Ezt a terjedelem sem teszi lehetővé. A szűkszevűség egyben azt eredményezi, hogy a szociális háttér, ha elvértve megjelenik — hasonlóképpen a rövidke erkölcsi tanulsághoz — a társadalmi közhelyek keretei között marad.

Fontos kérdés, hogy a jogtisztélet mire alapozott, és milyen típusú érvek támasztják alá a közvéleményben, illetve a médiumokban. Önmagában az absztrakt jog fogalma tisztelendő-e — vagyis a jog általában —, vagy egyes

jogon belüli értékek, netán nem jogi tényezők tekintélyéből származtatják a jog pozitív megítélését?

A bűnügyi tudósításokból nyert kép alapján a jogtiszelet a *jogszabály* és a *jogalkalmazás* tekintélyén nyugszik. Az első azt jelenti, hogy a törvény helyességének kérdése nem vetődik fel a jogi norma hatályos, tehát tisztelendő, a normasértő felelőssége megkérdőjelezhetetlen. (A „megkérdőjelezés” itt természetesen nem a norma megszegéséért való felelősséget teszi kérdésessé, hanem azt: valóban helyes-e az adott norma.) A témát tekintve ez magától értetődő, hiszen nem a bűnügyi hírek feladata egyes jogi megoldások megvitatása. A második tényező a jogalkalmazás, illetve a jogalkalmazók — mind a bűnüldöző, mind az igazságszolgáltatató szervek — tekintélye. Ez egyrészt a tevékenység, másrészt az ezt megvalósító személyek presztízisének ábrázolását jelenti.

A *jogalkalmazás tekintélyét* egyrészt a bűnüldözés hatékonyságának képe hivatott megteremteni. A tudósítások szinte kizárólag felderített bűncselekményekkel foglalkoznak. A bűncselekmény elkövetéséről szóló hírek (1. csoport) aránya igen kicsi (2,8 százalék — 5,3 százalék), ezek közül még kevesebb az olyan eset, amikor a sajtó akkor is visszatér a cselekményre, ha nem fogták még el a gyanúsítottat. A bűnüldözők — ha megjelennek a tudósításokban — szintén ezt a képet erősítik. Hátározott figurák, akik biztosítják az állampolgárok nyugalalmát, gyorsan (és tévedhetetlenül) kézre kerítenek minden elkövetőt, fáradságot nem ismerve folytatják eredményes küzdelmüket a bűnözés ellen. Viszonylag ritka megjelenésüket némiképpen ellensúlyozza az a már említett tény, hogy a tudósítások gyakran támaszkodnak megállapításokra (vagyis a nyomozás megállapításaira). Más oldalról speciális helyzetüket hangsúlyozza például a rendőrgyilkosságok már említett felülreprezentáltsága.

Szerepet játszik a jogalkalmazási tekintélyteremtésben az ügyész és a bíró véleményének már tárgyalt megjeleni-

tése is. A tudósításokban név szerint legnagyobb gyakorisággal a tanácsvezető bírákat említik. Itt ugrásszerű változás tapasztalható. Míg 1970—71-ben a bírósági tudósítások (3—4—5. csoport) 6,2 százalékában történt név szerinti említés, 1978—79-ben ez a szám 43,9 százalék. A tudósításokban a bíró, az „igazságszolgáltató” az, aki — egyre gyakrabban — alakot ölt, aki személyesen is megjelenik.

A jogalkalmazók tekintélye sajátos módon tevékenységük tévedhetetlen voltát is magában foglalja. Ez benne rejlik már a felderítés ábrázolásában, de szemléletesebben mutatkozik meg a bírósági tudósításokban. Az első fokú ítéletekről szóló beszámolók között mindössze *egy* adott hírt felmentésről. („A járásbíróság C.-t bizonyítékok hiányában, M. G.-t és M. Gy.-t büntett hiányában felmentette.” 1971. június 23., szerda.)

Ha azt vizsgáljuk, hogyan jeleníti meg a sajtó a *másodfokú* ítélkezést, akkor első pillantásra az adatok azt mutatják, hogy a legtöbb másodfokú ítélet helyben hagyja a korábbi döntést, a súlyosbító ítéletek gyakoribbak mint az enyhítők, továbbá, hogy új eljárásra utasítás csupán elvétve fordul elő. Az enyhítő ítéletek alaposabb vizsgálatakor azonban módosul ez a kép — legalábbis a súlyosbító—enyhítő viszony tekintetében. *1970-ben* három enyhítő ítéletről tudósítottak. Az egyikben a másodfokú tudósítás nem közölte, hogy enyhítés történt (ez tehát csak úgy derül ki, ha az első fokú ítéletről szóló hírt visszakeresve megnézzük az abban szereplő kiszabott büntetést), a másikban pedig az enyhítésen kívül helyben hagyás és új eljárásra utasítás is történt. Tisztán enyhítésről szóló másodfokú tudósítás tehát tulajdonképpen csak *egy* volt. *1971-ben* a hat enyhítés közül négy esetben nem közölte a jelentés az enyhítést, egyszer pedig helyben hagyással és súlyosbítással együtt szerepeltette. Tiszta enyhítő ítélet itt is csak *egy* volt. *1978-ban* egyáltalán *nem* jelent meg enyhítésről szóló beszámoló. Az *1979-es* három enyhítési tudósítás közül egy esetben nem ír erről az újság, a

másik esetben a Legfelsőbb Bíróság súlyosbító ítélete kapcsán idézi a megyei bíróság korábbi enyhítő ítéletét, a harmadik esetben pedig súlyosbítás és enyhítés együtt szerepel. Itt sem közölnék egyértelmű enyhítést.

A jogalkalmazási tekintély erősítésének szükségessége vitathatatlan, a megvalósítás módjával kapcsolatban azonban fenntartásokkal kell élni. A jogalkalmazó szervek gyakran szinte az isteni igazságszolgáltatás eszközeiként jelennek meg, lesújtanak minden törvénysértőre („... a bűnüldöző szervek előbb vagy utóbb kézrekerítik a legrefináltabb szélhámosokat is”), munkájuk során sohasem tévedhetnek. Ez az ábrázolás hamis, életszerűtlen és autentikussága is problematikussá válhat. Különösen hibás a másodfok sajtómegjelenítése. A jogorvoslati jogosultság fontos eljárási alapelv minden modern büntető eljárásjogban, a Be. 7. §-a is rögzíti ezt. Ezen túl „A hatályos eljárási jogunkban ismert jogorvoslatok közül a fellebbezésnek van a legnagyobb gyakorlati jelentősége.”⁶ A jogorvoslat célja: az eljárásban résztvevők vagy a hatóságok mulasztása, tévedése által okozott törvénysértések, igazságtalanságok, ténybeli megalapozatlanságok kiküszöbölése, amelyek a „gyakorlatban... előfordulhatnak a legkörültekingetőbb eljárás mellett is...”.⁷ Tévedni tehát lehet, ez még nem rontja a jogalkalmazás presztízsét. Sőt, egy megfelelőképpen toleráns, a tévedéseket minden irányban korrigáló, a törvénysértéseket orvosló másodfok képe csak növelheti a jogszolgáltatásba vetett bizalmat, a jogbiztonság érzetét — és így a jog tiszteletét.

A kriminológiai alapismeretek között is megemlítik: „... meg kellene teremteni a társadalomra veszélyes cselekmények elítélésének a légkörét, és szélesebb körben kellene megértetni az emberekkel, hogy a bűnözés elleni küzdelem nemcsak a bűnügyi apparátus feladata.” Illetve: „Mélyebben kellene tudatosítani a lakosságban, hogy a bűnelkövető is olyan ember, aki a társadalom nevelésére, segítésére és támogatására szorul.”⁸

A „tudósítások világának” vizsgálatakor nem hagyható figyelmen kívül, hogy mennyiben felelnek meg a bűnügyi hírek ezeknek a kívánalmaknak. A beszámolókból gyakorta szerepel a bűnüldözést segítő lakosság képe. Alaptípusa az a közlemény, amely arról ad hírt, hogy a lakosság segítségével fogták el a Kék fényben körözött bűnözőt. Emellett számos tudósítás közöl információt olyan esetekről, amikor a cselekményt észlelők közbeavatkoztak, a lakoságtól érkezett feljelentés, vagy értékes adatokat szolgáltatottak. Néhány esetben az elkövetés után megbotránkozásuknak vagy felháborodásuknak adnak kifejezést. A lakosság tehát úgy jelenik meg, mint aki megértette, hogy „a bűnözés elleni küzdelem nemcsak a bűnügyi apparátus feladata”.

A fenti második követelményben megkívánt szemléletet azonban a sajtó nem tükrözi. Az a mód, ahogy a közlemények a cselekményt és elkövetőjét ábrázolják, az a viszony, amelyet a hírek továbbításán keresztül az újság ápol, éppen az ellentétes magatartást erősíti. Ismeretes, hogy a közvélemény széles rétege általában intoleráns a devianciával és különösen a bűnözéssel szemben. A megtorlás, a bosszúvágy hangjai nem egyszer hallhatók. Ennek társadalmi — történeti — lélektani okai, összefüggései sokrétűek, és külön tanulmányozást érdemelnének. A sajtó ennek a hangulatnak egyik forrása és erősítője is lehet, mert általában a bűnügyi híreket is a tolerancia hiánya jellemzi. Ezt lényegileg az eddigiekben tárgyalt tartalmi jegyek mutatják. A gyanúsított általában egy ítéleti szerkezetű közlemény alanya; a megjelenítés leegyszerűsítését, egyértelművé tételét a prejudikációs megítélések is növelik. Esetenként valamiféle paternalisztikus viszony gyermeki pozíciójában szerepel, a tudósítás a gyanúsított vagy bűnös nevétségessé tételére vagy morális megsemmisítésére törekszik, illetve egyszerűen az elkövetett rosszért járó méltó büntetést mutatja be: a tekintély tévedhetetlen képviselője mond szigorú, de igazságos szentenciát az engedetlen kiskorú felett. A cselekedet minősí-

tését tiltottsága adja: szabályt sértett, tehát rossz. A rossz mibenléte a társadalomra veszélyesség tág fogalmán kívül nem konkretizálódik, az elkövető motivációja is megmarad az elvetemültség, pénzsóvárság stb. szintjén. Ezt a szemléletet tükrözi a cselekmény kiemelése környezetéből, megfosztása társadalmi háttérétől. Az intoleranciát jelzi a másodfokról kialakított kép, amelyben az csak helyben hagyja vagy súlyosítja a korábbi ítéletet. Ebben az irányban hat az információhiány is. Az információ mennyisége ugyanis jelentősen befolyásolhatja a „más”, vagy éppen a rendkívüli megítélését: „Minél több furcsa tapasztalatom lehet, annál kevésbé furcsának tűnnek majd. Az egyén számára elérhető információ-mennyiség növelheti toleranciáját, mert növelheti tapasztalatai körét a viselkedés valamennyi formájáról, vagy csökkentheti toleranciáját, mert tapasztalatai több azonos típusú megfigyelésre korlátozódnak.”⁹

A bűnügyi hírek sok esetben éppen annak tudatosítása ellen hatnak, hogy a „bűnelkövető is olyan ember, aki a társadalom nevelésére, segítésére, támogatására szorul”. Ez a viszony nem segíti sem az alkalmazott intézkedés céljának megértését, sem az elítéltek társadalmi beilleszkedéséhez szükséges légkör kialakítását. A közlemények nem a megértésen, hanem a tekintélyen, nem az érveken, hanem a kinyilatkoztatásokon alapuló elfogadás megszerzésére törekednek, nem a konkrét cselekményt és személyiséget ítélik el, hanem általában a cselekményt és egészében az elkövetőt, amiből következik, hogy az ilyenekkel szemben sem most, sem a jövőben nem lehet türelmnek helye. Az intoleráns attitűd kialakítása szoros kapcsolatban áll az előítéletes sztereotípek, a megbélyegző sémák megteremtésével.

Befejezés helyett

Tekintsük át végül, milyen képet közvetítenek a bűnügyi tudósítások a vizsgált újságban az adott időszakban:

A hírek vizsgálata olyan szelekciós mechanizmus működését jelzi, amely a valóság torzított tükrözését eredményezi. Az eltérést alapvetően a súlyos bűncselekmények és büntetések eltűnt aránya jellemzi. Torzító körülmény a tudósítások strukturális sajátossága: a tömör hír csupán igen behatárolt információk továbbítását teszi lehetővé.

A hírek a jog tiszteletét közvetítik, amely a jogszabályok és a jogalkalmazás presztízséhez kapcsolódik. Ez sajátos módon egy tekintélyi szerep, a felderítés és a tévedhetetlenség túlhangsúlyozásával párosul. A törvényességhez, mint értékhez való viszonyban ambivalencia tapasztalható. Ennek negatív megnyilvánulásait elsősorban a garanciák megítélése és a prejudikációs tevékenység tükrözi. Meg kell jegyezni, hogy az 1978—79-es években a törvényesség tisztelete irányába mutató változás észlelhető, amelyet az ártatlanság vélelmével kapcsolatos megfogalmazások megjelenése, illetve a bírák növekvő megszemélyesítése is jelez. Ugyanakkor ennek a változásnak formális jellege is tetten érhető számos esetben.

A tudósítások alapvető szemléletét a valóság mechanikus egyszerűsítése, sztereotipizálása, a történesek egyoldalú, egyszempontú bemutatása jellemzi. Emögött kétségtelen gyakorlati jelentőségű vonatkozások is lehetnek. A szimplifikáció, az egyértelműség biztonságot jelent, a rögzített klisék mintát nyújtanak a tapasztalatok feldolgozására, a világ szemléletére. Így a dolgok úgy és csak úgy történhetnek — és történhetnek — meg, a bűn világának normasértő figurái száraz, tömör tudósítások sorai közé kerítettek; nincs menekülés, felderítetlenség, és nincs tévedés — bűnüldözők és igazságszolgáltatók zárják be a kört megbonthatatlanul. „Valahogy minden predesztinálva jelenik meg.”¹⁰

Ennek a jelenségnek azonban már nemcsak jogtudati vonatkozása van, sőt, elsősorban úgy értelmezhető, mint egy általánosabb szemlélet megjelenése egy részterületen. A bűnügyi tudósítá-

sokban megjelenő szemlélet egy olyan gondolkodási mód-mintát képvisel és erősít, amely a jogtudatnál szélesebb érvényességű. Ez a jogtudat vonatkozásában nem járul hozzá a helyes közvélemény kialakításához, szélesebb ér-

telemben — a társadalmi tudatra tekintve — pedig nem segíti a „másság”-gal szemben bizonyos fokig tűrőképes, az érvek, vélemények nyílt ütköztetésén alapuló — ha úgy tetszik demokrati- kus — gondolkodás erősítését.

JEGYZET

1. A statisztikai adatok forrásai:
  - Tájékoztató a bűnözésről (BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség és a Legfőbb Ügyészség)
  - Tájékoztató az egységes rendőrségi és ügyészségi bűnügyi statisztika adataiból (BM és a Legfőbb Ügyészség)
2. Sajó A.—Székelyi M.—Majoros P.: Vizsgálat a fizikai dolgozók jogtudatáról
3. Vigh J.—Földvári J.: Kriminológiai alapismeretek Bp. 1979. 100 old.
4. Horváth M.: A jogi és az erkölcsi tudat fejlesztésének néhány kérdése. Jogtudományi Közlöny 1977/9.
5. Elhangzott a Kossuth rádióban, 1981. ápr. 13-án
6. Kivály T. (szerk.): Magyar büntetőeljárás jog. Egységes jegyzet Bp. 1978. II. kötet 182. old.
7. Uo.: 179. oldal
8. Vigh J.—Földvári J.: id. mű 200. old.
9. L. Wilkins: Information and the definition of deviance in.: The Manufacture of News. London 1973.
10. T. W. Adorno: A televízió és a tömegkultúra mintái, in: Szecskő Tamás (szerk.): A televíziós jelenség, Bp. 1976.

ABSTRACT: The majority of people are neither criminals nor victims — and they are not lawyers either — therefore mass communication can be considered as one of the main sources of information on crime. That is why it is important to examine what information is offered by the media about the world of criminal law, how they present the persons acting in it, what attitudes, values are transmitted etc. This article analysed the criminal news published in the daily „Népszabadság”, looking for an answer to the question how these reports reflect reality and what are the characteristics of the image they present.

Barcy Magdolna

„A lakosság széles tömegeinek nagy öröme...”

*Látszateltés és hitelesség
a rádió Napközben című műsorában*

A tanulmány a rádió Napközben című adásainak szövegeit elemezve a rejtett tartalmakat vizsgálja: milyen verbális akciókkal érik el mind a műsorkészítők, mind a megszólaltatott illetékesek, hogy nyilatkozataik nyomán átszíneződik a valóság: pozitívummá válik a természetes, elhanyagolhatóvá vagy éppen észrevehetetlenné a rossz. A műsorkészítőknek nincs hatékony stratégiájuk a dagályos és bürokratikus stílus kivédésére, így önkéntelenül is partnerekké válnak abban, hogy illuzórikus és rózsaszínű világot mutasson a rádió az embereknek. E tapasztalatok fontosságát növeli, hogy az utóbbi időben egyre több a szolgáltató-műsor.

A Napközben a rádió szolgáltatóműsora, hetenként egyszer, csütörtökön reggel fél kilenctől tíz óráig a Petőfi adón jelentkezik. Egy nagyobb stáb irányítja a műsort, hetente változik, hogy közülük ki milyen szerepet lát el (műsorvezető, műsorvezető-helyettes, riporter, stúdiós stb.). A műsorban a műsorvezető a legfontosabb szerep: nemcsak összeköti az egyes riportokat, hanem kommentárjaival, megjegyzéseivel az egész adás hangnemet meghatározza. Az elhangzó riportok zöme előre felvett beszélgetés, de találunk közöttük élő közvetítést is.

A műsor egy-egy szezonális téma kapcsán lazán összefüggő vagy éppen örökzöld témájú riportokból áll, melyeket feloldásként zene választ el egymástól. A zene minden esetben gyors ritmusú, populáris tánczene. A műsorvezető az adás elején és a műsor során többször telefonszámokat ismertet, melyeken hívni lehet őket, hangsúlyozza, hogy várják a hallgatók hívásait, közölik reflexióikat, kéréseiket, kérdé-

seiket, panaszait stb. Sokan levelet írnak a műsornak, ezekre az adáson kívül is válaszolnak.

A vizsgált periódusban négy Napközben-adás hangzott el. Az első a rádió győri hetének keretében túlnyomórészt Győr várossal és környékével foglalkozott.

A Napközben tartalma

A Napközben informatív műsor. Friss, aktuális tájékoztatást ad szolgáltatásokról, kereskedelemmel kapcsolatos eseményekről, szervezetekről. *Vonatkoztatási kerete hangsúlyosan általános*: „a” fogyasztó, „az” emberek. A célközönség, akikhez a műsor szól, minden esetben a *magánember*; vállalatokról, hivatalról csak úgy esik szó, ahogy azok szolgáltatásai, termékei a magánember számára megjelennek. Valószínűleg nem meghatározott réteg vagy rétegek számára készítik a Napközben, a kora délelőtti időpont azon-

ban behatárolja a közönséget: otthon dolgozók, háziasszonyok, fiatalok, nyugdíjasok s olyan dolgozók hallgathatják, akik munkahelyén szólhat a rádió. A laza, zenés, kaleidoszkópszerű forma szórakoztató szándékot sugall.

A műsor sajátosan vegyíti az általános (mindenkinnek szóló) és a konkrét (egyes embereknek szóló) jellegű közléseket.

szervezet, szolgáltatás, létesítmény bemutatása	29
konkrét hiánycikkek	16
szakértés	12
szolgáltatási utánjárás	12
naprakész információk	12
hallgatóinak szóló felhívás (kommunikációra)	10
konkrét panaszok	9
ajánlat	8
tanácskozási beszámoló	5
színes	3

Általános műsorrészek: A műsoridők legnagyobb részét egy-egy szervezet, szolgáltatási forma vagy létesítmény bemutatása tölti ki (pl. Kemping és Karaván Klub, az ÁFOR nyári tüzelőolaj-akciója, új raktáráruház megnyílása), gyakran adnak hírt a lakosságot érintő tanácskozásokról. A szolgáltatási műsorblokkok egy-egy szolgáltatási hiányosságot járnak körül. Ezekben a műsorrészekben kivétel nélkül magas vagy közepes rangú vállalati vagy az irányításban dolgozó szakemberek szólnak meg. Szintén általános jellegű, tehát nem egyes emberekhez vagy szűk csoporthoz szólóak azok a műsorblokkok, melyekben szakértők, tehát foglalkozásuk szerint kompetens emberek beszélnek betegségekről, otthoni balesetekről, fogyókúráról, gyereknevelésről stb. Ezeknek ismeretterjesztés az elsődleges feladatuk. Az „ajánló” blokkokban szintén szakértők beszélnek: egy-egy témában ötletet, információt kap tőlük a hallgató (pl. divat, ételreceptek vagy a postai csomagok biztonságos elkészítése).

A konkrét jellegű műsorrészekben a kiindulási pont egy vagy néhány hallgató igénye, panasza, észrevétele. A második helyen szerepelnek a konkrét hiánycik-

kek (pl. nem lehet kempingfőzőt kapni), ilyen jellegű a hallgatói panasz ismertéte vagy elintézése is (miért rövid a gyerekkeszi garanciális ideje). Mindkét fajta műsor rész *igen rövid*, a nagyobb témák között kap helyet. Az ismertétést általában valamilyen elintézés követi (pl. a rádió felhívta az illetékest), de előfordul, hogy hallgatók segítenek egymáson a rádió közvetítésével.

A „naprakész információk” között olyan információkat ismertetnek, melyek bizonyos rétegeket érdekelhetnek (kempingfőzőhelyek, időjárás, horgászati tilalmak stb.). A hallgatónak szóló felhíváskor telefonálásra, levélírássra buzdítanak („ha ellenvéleményük van, kérjük, telefonáljanak”; „akiket részletesebben érdekelnek a táborozási lehetőségek, hívjanak bennünket”), a „színes” műsorblokkban egy pohárgyűjtőt, egy győri házat és vakációzó diákokat mutattak be.

A műsor témái: A leggyakoribb téma a kereskedelem és a hiánycikkek. A téma a vállalatról szól, de mindig a vevőnek. Pl. az ötnapos munkahét kérdését a kereskedelemben dolgozók szemszögéből is fel lehetne vetni — nem, a műsorban a hangsúlyt mindig a vásárló kapja.

A műsor aktuális jellege nemcsak a változások, információk közlésében figyelhető meg, hanem a szezonális témák magas arányában is (pl. kempingek, a gyerekek szünidei helyzete, nyári betegségek, idegenforgalom). Érdekes módon hatszor (tehát egy adáson belül többször is) foglalkoztak a postával, míg más szolgáltatásokról *összesen* nem esett ennyiszor szó (pl. szerelők, iparosok). Említésre méltók a különféle hobbik híveinek szóló témák és a testkultúráról (torna, fogyókúra) szóló riportok. Minden adásban van egy ételrecept-ajánlat és egy háztartási veszélyekről szóló beszámoló. Az esetlegesebb témákat főként a győri hét aktualitása hozta elő (városi építkezés, versenysport, idősök, orvosi ellátás, víz-tisztaság, konflis).

Feltűnő, hogy a vendéglátóiparról mindössze kétszer hallottunk, autósok-ról egyszor, munkahelyről egyszor. A

vendéglátóipar kérdésköre igen jól illeszkedne a műsor általános tematikájába, *néhány téma viszont a speciális hallgatóközönség miatt kaphatna nagyobb teret* (pl. versenysport, idős emberek, dolgozók és a munkahely).

Az érintett rétegek: Kikről, kiknek szól a műsor? A „szolgáltatóműsor” megjelöléshez híven legtöbbet az általános értelemben vett fogyasztóval foglalkoznak. A szezonális témák indokolják, hogy a szabadságon levőket, az üdülőket, az utazókat emlegetik a legtöbbit. Ezután két általános kategória következik: a gyerekek és a nők. A férfiak és az idősök ennél jóval kevesebbszer találnak őket érintő műsorrészleteket. A nők számára érdekes témák magasabb aránya érthető, hiszen a nők érdekeltebbek a bevásárlásban, az ellátásban, mint a férfiak. Az azonban már figyelemre méltó, hogy a fiatalok és a gyerekek több mint kétszer annyi számukra érdekes témát hallhatnak, mint a nők. A műsor hangvétele, stílusa felnőtt hallgatóságot feltételez, a témák konkrét tartalma is gyakrabban szól a felnőttekhez, mint gyerekekhez. Nézzük meg, milyen kontextusban fordul elő a fiatalok vagy gyerekek említése!

A szakértő a nyárral kapcsolatos betegségekről vagy a háztartási elektromos berendezések és vegyszerek veszélyességéről beszél. Külön kiemeli, hogy *különösen* a kisgyerekek számára jelentenek ezek veszélyeket. Más esetben egy illetékes új városrésztől beszél: házakról, boltokról, hangulatról. Jelentős pozitívumként említi, hogy a gyerekek játszóteret kaptak. A vendéglátóipari vezető új vendéglátási formákat ígér: hangsúlyozza, hogy az új, rugalmas rend a diákétkeztetést *is* segíti.

A fenti példákban a riport vagy a beszámoló témája minden korosztálynak, elvben *mindenkinek* szól. Speciálisan azonban a gyerekeket emelik ki. A szakértő figyelmeztetései súlyát gyermektragédiákkal érzékelteti, az illetékes pedig az (amúgy is) pozitív kezdeményezés jelentőségét nyomatékosítja a gyerekekkel, a fiatalokkal. A gyermektragédia riasztóbb, mint a felnőtté, az új kedvezmény figyelemreméltóbb, ha a

gyerekeket is segíti. A műsorban *a gyerekekre való hivatkozás* tehát (általában) *nem a speciális, csak gyerekeknek szóló figyelmet jelenti, hanem a szóban forgó dolog* (kezdeményezés, tanácsadás) *értékét hivatott megemlíteni.*

A szereplők

A rádió munkatársai: műsorvezető, egy esetben műsorvezető-helyettes (aki a hallgatói telefonokat, leveleket ismer-teti), riporterek és olyan név szerint említett munkatársak, akik segítettek a műsor létrehozásában (levelezésben, információszerzésben működnek közre), de nem szólalnak meg. A műsorvezető: két adásban Petress István, egyben-egyben Rózsa Péter és Szitnyai Jenő. A négy adásban húsz riportert szólalt meg, ezen felül öt alkalommal hangzott el riport a riportert nevének említése nélkül. Igen népes ez a riportergárda, közülük sok az ismeretlen vagy kevésbé ismert név, zömükben fiatalok.

Az adásban megszólaltatott személyek négy csoportra oszthatók:

Vezető állású illetékes (31 alkalommal): az összes megszólaltatott között a magas rangú illetékes (igazgató, főosztályvezető, főelőadó) a leggyakoribb. Az ő feladatuk a téma bemutatása, a panasz okainak feltárása, esetleg elintézése.

Rangjukban idesorolhatók, de funkciójukban különböznek *a szervezetek képviselői* (6 alkalom). Ilyen pl. a KISZOSZ elnöke, a Reklám Étikai Bizottság elnöke, a Kemping és Karaván Klub vezetői. Míg a különböző minisztériumi, tanácsai, vállalati vezetőknek az a szerepük a műsorban, hogy rangban méltó ember ismertessen egy-egy újdonságot, vagy reagáljon a felmerülő hiányosságokra, a szervezetek képviselőinek funkciója az intézményes érdek-képviselés.

Az illetékesek csoportjában (15 alkalom) kisebb rangú vagy helyi vezetőket hallunk. Az ő szerepük az informálás vagy a bemutatás, melyet az általuk vezetett iroda (bolt, lerakat) *helyszíni* bemutatása is kísér.

A szakértőkre az jellemző, hogy speciális szakértelmük és nem rangjuk miatt kerülnek a műsorba, négy esettől eltekintve beosztásuk nem is kerül szóba. Ez különösen az orvosok esetében újszerű. Megszokhattuk, hogy a rádióban megszólaló szakértők teljes címmel, ranggal állnak a hallgató elé, ahol a rang a kompetencia hangsúlyozására szolgál. Lehet, hogy a műsor készítőinek tudatos szándéka is ez a szimpatikus demokratizmus, akkor azonban konzekvensen kellene társadalmi rangjuk nélkül bekonferálni a szakértőket.

A szakértők másik csoportjánál már a foglalkozást sem tüntetik fel, pusztán „szakértő” megjelöléssel beszélnek emberek. A 23 szakértő közül hétnek nem tudhattuk meg a foglalkozását, egynek a nevét sem. Ez a konferálási mód már nem a szakértő szakértelmét hangsúlyozza (szemben a társadalmi címekkel), hanem inkább értékét csökkenti. A hallgatónak is nagyobb nyomatékot jelentene, de maga a szakértő is megérdemelne annyit, hogy közöljék a nyilvánossággal, mi a foglalkozása.

A négy műsor során névtelenül szólalt meg 28 ember. Közöttük találunk járókelőt, áruházi vevőt, diákokat. Ezekben az esetekben érthető, hogy mondanivalójukat nem kíséri pontos bemutatás. De az, hogy a rang nélküli, egyszerű dolgozókat nem mutatják be, az elemi demokrácia megsértése. Pl. áruházi bemutatót hallunk. A séta folyamán a riportert bemutatja az igazgatót (név, rang), néhány osztály vezetőjét (név, rang), és megszólaltat két eladót. Ezeknek sem nevét, sem foglalkozását nem közlik a nyilvánossággal, csupán az elmondottakból jövünk rá, hogy ők valószínűleg eladók.

Még feltűnőbb az az eset, amikor hosszú műsorblokk szól az ülőmunkát végzők panaszairól. „Egy női dolgozó” hosszan panaszolja, hogy nincs megfelelő székük. Ő mindvégig névtelen marad, főnökét, majd a két vezető állású illetékest viszont névvel és ranggal mutat be a riportert. Akiról a panasz szól, az csupán névtelen illusztrátor, egy dolgozó a sok közül; aki illetékes, az nevével és társadalmi rangjával együtt sze-

repe az ügyben. Gondolhatnánk, hogy a dolgozó neve esetleges, a hallgatót úgysem ez érdekli, fontos maga az ügy, a tipikus, mely túlmutat az egyedén. Azonban a műsornak telefonálók vagy levelet írók nevét, címét, néha még telefonszámát is hangsúlyosan beolvassák (meg kell jegyezni, nem minden esetben, 21-ből 16-szor). Tehát a csupán önmagát képviselő egyedi ember adatai igenis hangsúlyt kapnak még ugyanabban a műsorban is. Az ellentmondás oka nyilvánvalóan az *eltérő funkció*. A névtelen dolgozó csupán „a panaszt” képviseli, a hallgató, aki telefonál, az viszont a *műsor* kommunikáló, a hallgatónak is *megszólalási fórumot teremtő jellegét hivatott kiemelni*.

Azt is meg kell említeni, hogy a műsorban nagyon sok az esetlegesség, feleletesség a nevek (címek, rangok, foglalkozások) bekonferálásakor. Két — mondandója szerint — vezető állású illetékest hallottunk név, rang és foglalkozás nélkül, az orvosok között azért mégis akadt egyetemi tanár vagy adjunktus címen bemutatott, s amellett sem lehet szó nélkül elmenni, hogy a négy adásban öt alkalommal saját riportertét sem mutatta be a rádió.

Az *emancipációról*: A műsorról kommunikációba lépők között egyformán találunk férfit és nőt (10:8). A kisebb rangú illetékesek és a rádió riporterei között még csupán kétszerannyi a férfi, mint a nő. De az aránytalanság a társadalmi súly növekedésével egyre fokozódik. Egészen a vezető állású illetékesekig, ahol a rádió 14,5-szer annyi férfit szólaltatott meg, mint nőt. Kirívó az aránytalanság a rádiós műsorvezetők-nél is (4:0), a szervezetek képviselőinél is (5:1). Gondolhatnánk, a valóság ilyen: olyan kevés a női vezető, hogy a rádió is ritkán akad ilyenre.¹ Még azt is gondolhatnánk, reális, hogy a névtelenek között a nők vannak túlsúlyban (9:19), hiszen ők vásárolnak, ők dolgoznak egyszerű előadóként, munkásnőként stb., többen, mint a férfiak — bár ez is cáfolható. De a *rádió szerepe nyilván a szakértők esetében mutatkozik meg* (16:6). Hiszen köztudomású, hogy az egészségügy egyik legégetőbb problé-

mája az, hogy az orvosi pálya elnöiesedik. Miért ne talált volna a rádió a 9 orvosszakértő között egyetlen nőt sem? Az egyéb szakértők között szót kapott nők témái: ételrecept (2), gyereknevelés, divat (2—2) és otthoni növényápolás. Ezt a listát végignézve előttünk áll *a teljes társadalmi közhely: a nő a főzéshez, gyerekneveléshez, öltözködéshez és az otthon csinosításához ért.* Sajnos ezt a közhelyet ezúttal nemcsak a társadalmi gyakorlat nyújtja, hanem a rádió maga nem kellő tudatosságával, konvencionális válogatásával igencsak megerősíti.

Különféle stílusokról

A műsorvezetők akciói: A műsorvezető leggyakrabban informál. Nagyon fontos, hogy mindig precíz, követhető, részletes — vagyis *valódi információt ad.* A műsorvezető megismétel egy-egy címet, adatot, hogy valóban meg lehessen jegyezni, gyakran pontosítja az illetékes vagy a riporter adatait.

A másik leggyakoribb jegy a személyesség. A lazább, szórakoztató jelleg a zeneszámokon kívül főként a műsorvezetők hangvételének eredménye, a nagy súlyú témákat emberközelbe hozzák, igen gyakran egyes vagy többes szám első személyben („én is”, „mi”) fogalmaznak („Nekem ez azt jelenti.” „Kedves szokás, hogy az ember lemegy a földszintre a napi újságjáért.”)

A műsorvezető általában kommentálja az elhangzottakat, bekonferálja a riportokat. Ezek kapcsán is sokszor véleményt mond, állást foglal, értékel. Ez nem jelent feltétlenül kritikát: sokszor méltányolja az újat, szépet, hasznosat. Az értékeléssel majdnem egyenlő számú az összefoglaló jellegű megszólalás is. Ilyenkor a műsor vezetője tartózkodik az ítélettől, a sokszor terjedős magyarázatokat emberi nyelven összefoglalja, a hallgató számára relevánsnak vélt információkat kiemeli („Nem tudom, felfigyeltek-e arra. . .”). A politikai műsorok kényes pontja a rádiós vélemény-nyilvánítása. Nehéz eltalálni a helyes arányt a bemutatás és az

állásfoglalás között. A Napközben *vélemény-nyilvánító, de nem harcos műsor.* Főként szolgáltató, s *kevésbé érdekvédelmi* jellegű. Több esetben előfordul, hogy a műsorvezető megkérdőjelezi az illetékes válaszát, de sok esetben elmegy nyilvánvaló ellentmondások mellett is (pl. az illetékes bonyolult magyarázkodását ezzel zárja: „Nem valószínű, hogy ezt egy rendelettel meg lehet oldani. Talán itt mégis a szervezésben van a hiba.” Ellenpélda: hosszas huzavona ismertetése a lakótelepi új szolgáltatási formák körül. A műsorvezető lezárása: „Nem szabadna idegenkedni ettől.” Itt ugyan jelzi, hogy kinek az oldalára áll, a konfrontálás, a megoldás igénye azonban elmarad).

Néhány esetben *látszatvéleménnyel,* látszatlezárással találkozunk. Ezeknek az akcióknak az a jellemzője, hogy a műsorvezető hangvétele kritikus, azt a látszatot kelti, hogy a hallgató oldalán áll, ám maga a tartalom, a szöveg ellentmond ennek.

Legkirívóbb példája ennek a III. adásban elhangzó, ülőfoglalkozásúak székproblémáiról szóló rész volt. A dolgozók elmondják, mi rossz, a kisebb rangú főnök ezt alátámasztja, majd megszólaltatnak két magasabb rangú illetékest (székgyártót). Szerintük minden jó. az ő kínálatuk megfelelő, nem értik, miért nem rendelt tőlük jó székot a gyár. A műsorvezető ahelyett, hogy a gyári illetékeseket is megszólaltatná, számon kérné, hogy miért nem rendelnek, a következőkkel zárja a blokkot: „Talán át lehetne azokat a kényelmetlen székeket alakítani. Fel lehetne kérni iparművészeket, hogy a támlákra és a székekre szereljének mozgatható betéteket. Ha valakinek valamilyen ötlete van, hívja fel műsorunkat!” Majd ezután egy hallgató telefonál, hogy a mozgatható székek balesetveszélyesek, majd egy másik azért telefonál, hogy elmondja, ő másfél évig harcolt egy megfelelő székért. „Reméljük, ez tartós lesz” — zárja a műsorvezető a témát.

A fenti példában több dolgot érdemes megfigyelni. Mindenekelőtt a nyelvtani formákat: talán, lehetne, reméljük. Csupa olyan megfogalmazás, amely bizonytalanságra, esetlegességre utal. Az egyetlen határozott megfogalmazás („hívja föl”) a hallgatóhoz

szól. A hallgatónál nincs kockázat. Ő telefonálhat. Az illetékesek oldalára legalább egy reméljük-et oda lehetett volna tenni.

A másik kiemelendő a *látszat-szolgálatkészség*. A hallgatónak azt sugallja a műsorvezető, hogy ebben az esetben az ő (hallgató) ötletei, közreműködése, a valódi demokratikus fórum megteremtése segítenek (melyet a rádió teremt meg számukra), ez a dolgok elintézésének optimális módja.

A látszatszolgálatos:

műsorvezető: „Az irodában, gyárakban dolgozók a munkaidő után szívesen kapcsolódnak ki úgy, hogy kifestik a lakást...”

műsorvezető: „Hogy mégse legyen félreértés, a szakemberek gondoltak erre már *jóhamarjában*...”

szervezet képviselője: „A magyar reklám évek, talán évtizedek óta igen erős kritika alatt áll...”

hallgató: „Hol lehet gázlámpaharisnyát kapni?”

műsorvezető-helyettes: „Nagyon kedvező választ tudunk adni X. Y. üzletvezető *jóvoltából*...”

A nem hivatásos rádiósok szövegeit a következő részben elemezzük. A valóság rózsaszínre festése, a negatívumok elkenése jórészt az illetékes nyilatkozók szerepéhez tartozik. Ezek a fenti példák arra figyelmeztetnek, hogy a műsorvezetők sem tudnak mindig ellenállni apró blöfföknek, kisebb-nagyobb súlyú *pozitív hangulatkeltésnek*.

Szintén a hallgató pozitív áthangolása a következő akció eredménye: egy hallgató telefonál, hogy miért ilyen rövid a drága gyerekocsi garanciális ideje. A műsorvezető kommentárja: „Jogos!” Hogy ki intézi el, hogy továbbítják-e a panaszt, hogy visszatérnek-e rá, arról nem esik szó. Ez a példa nem jellemző a műsor egészére; általában valóban visszatérnek, utána járnak, megkeresik az elintézés módját. A szolgálatkészség, az udvariasság (a valódi) az összes műsorvezetői megnyilvánulás között előkelő helyen szerepel. Minden adásban két-háromszor hangsúlyozza is a műsorvezető, hogy ők (a műsor, a rádió) segítenek. Meg kell mondani, ezt

jól csinálják. Némi humorral enyhítik a *mítoszteremtés* különben fellengzős megfogalmazásait: „Mert mi mindennek utánanyomozunk.” „Jövő héten erre is visszatérünk, ahogy mi mindenre visszatérünk.”

A négy műsorvezető közül *Petress Istvánt* kell kiemelniünk. A *közvetlenség* csak nála volt megfigyelhető, a másik két műsorvezető hangvétele lényegesen semlegesebb volt. Igazi magabiztos, és ezért könnyed stílusú rádiós személyiség. A komoly, nagy súlyú témákat személyes megjegyzésekkel oldja, humoros, kompetens. A műsor konfrontáló, vélemény-nyilvánító, de érdemi vitába nem bocsátkozó hangvétele nála jelentkezik legtisztábban. Köznapi megfogalmazásaival *stílusában oldott, de tartalmában elég kemény hangvételt* valósít meg.

Pl.: Az illetékes hosszan dicsekszik arról, hogy ők valódi sóskiflit is gyártanak. *Petress:* „De az árát is rásózzák, nem? — mondja nevetve — 60 fillér, igaz?” A szövicc oldja a kritikát, a nyelvtani megfogalmazás viszont (a nyomatékosító visszakérdés) csak fekete-fehér választ tesz lehetővé.

Más alkalommal a tanácsi vezető új épületekről beszél ismét csak hosszan és dicsekedve. *Petress* semleges hangnemben közbeveti: „Én azt hallottam, igen drágák ezek a lakások, X. ezer forint a beugró.” Majd a beszélgetés lezárásaként: „Berzenkedik az ember, de el kell ismerni, itt valami szép született.”

Személyes, köznapi stílusú, mégis határozott, s a hallgatót jelentősen orientáló állásfoglalás. Egyedül *Petress* műsorvezetésében tűntek fel a következő jegyek: konkretizálás, aktualizálás, kitérítés, ötletfelvetés. S míg másik két társánál igen, nála nem találni konfrontációhiányt vagy látszatvéleményeket. Nála is előfordul, hogy kihagy ellentmondásokat, de úgy tűnik, ha akar véleményt mondani, akkor valóban teszi, lezárása nem a hallgató megnyugtató-sára szánt közhely.

A riporterek stílusjegyei: A riporterek hangvétele igen változó. Nagyon sokszor látszatbeszélgetést hallunk, a riportert egy-egy szót aláad a kérdezettnek, sem véleményt, sem valódi érdek-

lódést mutató kérdést nem hallunk. A szakértőkkel folytatott beszélgetések zöme ilyen jellegű.

Sok, bár nem elég a kritikus, konfrontatív megnyilatkozás. A Napközben műsor azt sugallja, hogy a *véleménynyilvánítás*, összegző értékelése a *műsorvezetők szerepkörébe tartozik*; a riporterek rendre elmennek kézenfekvő ellentmondások mellett (pl. az illetékes vezető kétszer egymás után sem válaszol a panaszra, hanem mellébeszél), nem humorosak, nem ironikusak, közvetlenség, személyesség alig érződik stílusukon. *Vitába* sem illetékeskel, sem szakértővel *soha nem bocsátkoznak*. A maximum a *látzat-rámenősség*:

„Ne vegyék provokációnak, de mi az előnye, ha valaki a K. K. Klub tagja?”
„Remélem, nem haragszik meg azért... ha megkérdezem, hogy azok a kis cipők... már kint vannak-e a pultokon?”

A riporterek sorából *Petress Istvánt* kell ismét kiemelniük. Megnyilatkozásai e szerepében is kivétel nélkül valódiak. *Kékesi György* emelkedik ki még a riporterek közül: kritikus hangvételű, keményen, de nem agresszíven kérdez; a lényeg, a szavak mögötti valódi információk érdeklik.

A megszólaltatottak stílusa: Durva általánosítással azt mondhatnánk, hogy a Napközben *illetékest* két célból szólaltat meg: bemutatás vagy panasz kapcsán. Mielőtt a konkrét illetékesi stílusjegyeket megvizsgálánánk, tegyünk egy kis kitérőt. R. Barthes: A napihír struktúrája² c. tanulmányában azt írja, hogy a napihírnek két alapvető eleme van: a csoda és a bűn. Vagyis lényeges alkotóelemük a kuriózum. Egy magyar kutató, Joób Emőke úgy találta, hogy a magyar napilapokban a Barthes által leírt hírtípus mellett — melyet Joób „nyugati típusúnak” nevez — létezik egy másik, ún., „hazai típusú” hír is. Ez a típus „a »normálisat«, az érdekes, de inkább kellemesen meglepőt, a mindennapok derűs vonatkozásait tartalmazza, ezáltal ezeket tekintve tipikusnak”.³ „A hazai típusúak általában nem törekszenek a megdöbbenésre: el-

lenkezőleg, céljuknak a megnyugtatót tűnik.”⁴ Az általa hozott példák kulcsszavai: megnyílt, felújított, gondosan, új, kitüntettek, sikerrel stb. Bár vizsgált műsorunk nem formális értelemben vett napihíreket közöl, egyik funkciója hírt adni a szolgáltatások helyzetéről. Néhány példa a bemutatásra:

1. X. *riporter*: Miért szüntették meg Győrben a városi kórházat, és vonták össze a megyeivel?

a tanács egészségügyi osztályvezetője: „Most lényegesen kevesebb szakorvosi óraféjlesztésre van szükségünk... a teljes integráció tükrében... Lényeges szempont... a progresszív betegellátás elvét, hogy mindenki olyan helyen kapja meg a végleges gyógyuláshoz szükséges orvosi beavatkozást, amit a betegsége megkíván, egyértelmű, hogy... valóra tudjuk váltani, hogy magas szintű alapellátást kapjon mindenki. A kórház képes arra, hogy teljes mértékben pótolja...”

riporter: Egy hallgató telefonált, hogy „nem ilyen szép a helyzet az idegosztályon”, pl. nincs fürdési lehetőség...
osztályvezető: „Azt válaszolnám a kedves hallgatónak, hogy jelenleg a kórháznak ezen a részén rekonstrukció folyik. Nyilvánvaló, hogy átmeneti zavarok vannak... Egy kis türelmet kérünk... (jövő év végéig)”.

2. *ÁFÉSZ-igazgató* a tevékenységüket mutatja be: „Tíz éve... lakosság megkedvelte... forgalma megduplázódott. X ezer rubel értékű áruk... értékes áruk... folyamatos áruellátás... lakosságot elősegíti. A járásban csak ez az egy... X milliárd forgalom... Jelentős élelmiszerkereskedelem. 6—7 éve új program. Minden egyes községben nagy alapterületű boltot valósítottunk meg hűtőkamrával... Teljes, komplett élelmiszeripari vertikumot hoztunk létre... A hűszüzemben X ezer sertést... a tartósítózüzemben X ezer vagon zöldséget... Még saját sütőüzemünk is van.”

riporter: Panasz, hogy hét végén nincs kenyér.

igazgató: „Ismernük a panaszt, és próbáljuk orvosolni. Meg kell mondani, hogy ez egy kis üzem. Régi, hagyományos... a mi üzemünk kis kapacitású... A kapacitás véges... Most tervezzük...”

3. Téma a hiánycikk: *kereskedelmi főosztályvezető*: „A kereskedelem igen komoly szerepet vállalt. Orszá-

gos szintű bizottság . . . Kiállítás . . . hogy a lakosságnak mire van szüksége.”

riporter: Mikor lesz ebből konkrétum?

főosztályvezető: „A hiánycikkeknek több változata van. Van olyan, amelyik időszaki . . .”

riporter: Például?

főosztályvezető: (megmondja) „Mert a kapacitás kevés . . . Van olyan . . . amelyekre Magyarországon nincs termelő. Nem vitás, hogy ebben az esetben több hónapra vagy esetleg egy évre is szükségünk van.”

Nézzünk egy panaszt:

4. riporter: Nincs elég kempingcikk.
szervezet titkára: „Sátorból széles a választék, *mindenki* talál megfelelőt . . . főleg drágát. Az olcsóbból . . . sokkal kedvezőtlenebb. Nem megoldott . . . Itt adnék választ a tisztelt kérdezőnek: az alkatrészellátás akadozik, és abszolút megoldatlan a javítás.”

A bemutatásnak és a panaszra való reflektálásnak *pontos* és hasonló *dul-lumíve* van. Nagy, komoly, jelentős pozitívumokkal kezdődik. Ezután néhány extra, specifikus vonás (országos szintű, magasszintű, tömegellátás, nemcsak . . . hanem . . . is) következik. A riporter — ha jól kérdez — ilyenkor konfrontál, konkretizál. Az illetékes hangneme megváltozik. Kisebbség negatívumok következnek (kicsi, régi, kedvezőtlenebb), esetleg a panasz tudományos megközelítése („a hiánycikkeknek több változata van”), végül a perspektívák jönnek (tervezzük, átmeneti, időszakos, koordináló tevékenység), melyek korántsem átmenetiek (jövőre, egy év). Az már a riporter vagy a műsorvezető feladata lenne, hogy ezt a pozitívan kezdődő és ugyanígy végződő dallamívet legalábbis idézőjelbe tegye. Az általános az, hogy a riporter konkrét kérdéseivel megpróbálja megtörni a diésekvő szóáradatot, de egyéb (nyílt vagy rejtett) eszközökkel nem foglal állást az elhangzottak *hitélet* (pl. nem utal arra, hogy itt csupa szép és jó hangzott el, holott a valóság ennél összetettebb — ha nem épp az ellenkezője).

A legáltalánosabb viselkedésforma tehát akár bemutatásról, akár panaszról van szó, *a dicséret*. Felsőfokú jelzőkkel, rendkívül nyakatekert és szakszerűnek látszó stílusban esetelik az ille-

tékesek a kérdéses dolog előnyeit, újszerűségét. S ezeknek a hosszú és bizonyított nyilatkozatoknak a nyomán átszíneződik a valóság: *pozitívummá válik a természetes, elhanyagolhatóvá vagy éppen észrevehetetlenné a rossz*. A következőkben néhány jellegzetességet emelünk ki.

A „*minden-szindróma*”:

Hol lehet a K. K. Klubba belépni?

szervezet vezetője: „Bármilyen időben (10-től 6-ig) . . . nagyon rövid idő alatt adminisztrációmentesen *mindenki* belépési szándékát nagyon rövid idő alatt el tudjuk intézni.”

illetékes vezető: „Azoknak próbáljuk a napszakos határidő betartását *maximálisan* biztosítani . . .”

illetékes vezető: „Azonban a lakosság széles tömegeinek nagy örömeire szolgálnak.” (1 db új forgalmi lámpa)

A fenti és az előző példákban a „minden” szó (lehet: teljes, bármilyen, maximális) a bemutatandó vagy kritizált dolgot szinte *reklámízűen* népszerűsíti. Ezzel az illetékes nemcsak azt közli, hogy a dolognak pozitív tulajdonságai vannak (és elhallgatja a negatívakat), hanem a „mindenki itala a Pepsi” analógiájára azt, hogy a dolog egyenesen tökéletes.

„ahol a kedves fogyasztó tetőtől talpig *mindent* megtalál, amire neki szüksége van . . . Igyekszünk olcsó árfekvésű árut hozni.”

Miért nem lehet hálózsákot kapni?

szervezet képviselője: „Széles a választék . . . *mindenki* igényeitől, anyagi helyzetétől függetlenül talál megfelelőt, azonban . . . az árak viszonylag magasak . . . Az olcsóbb cikkek vonatkozásában már korántsem ilyen kedvező a helyzet.”

A két utolsó és a korábban idézett 4. sz. példában nemcsak a reklámok stílusa visszhangzik, de egy *torz szemlélet* is felbukkan bennük. Az illetékesek szóhasználatában a mindenfajta igény az olcsó árura való igényt jelenti. A jelenégre később még visszatérünk, itt csak felvetjük: vajon miért nem a luxuscikkek képviselik a széles körű igényeket? Talán mert a *segítés* címszó előnyösebben hangzik, mint az *eladás*?

A nagyságrend:

Gond a hírlapkézbesítés.

Postaigazgató (elismeri): Hát X kézbesítő X milliő lapot . . . havonta X milliő lap X milliő előfizetőnek . . .

Milyen lehetősége van a vidékinek a fővárosban szállást találni?

vezető: „11 iroda áll kedves vendégeink rendelkezésére. X férőhely, amellyel igyekszünk a hozzánk fordulókat maximálisan kielégíteni.”

riporter: „Sok-e ez vagy kevés?”

vezető: „A belterületen még mindig szükségünk lenne, ezért várjuk kedves hallgatóinkat, hogy . . .”

A nagyságrend érzékeltetésének két funkciója van. Bemutatás esetén a dicsekvés. Repkednek a milliő, ezer tonnák, forintok. Ezek a számok olyan nagyok, hogy a hallgató képtelen méltányolni, hogy 30 vagy 32 ezer (millió, tonna, km) valamint mondtak-e, ő csak azt hallja meg, hogy borzasztó nagy. Panasz esetén a számok segítségével lehet kitérni a válasz elől. Az illetékes mond néhány óriási számot, és a hallgató máris elbizonytalanodik, nem tudja, az X milliő elég-e vagy kevés. A számok nagyon ritkán szolgálnak valódi informálásra, sokkal inkább a rivaldafényt helyettesítik: mögöttük nehezen látszik a valóság.

Tisztelt kérdező . . . kedves vendégeink:

„ha nem találja otthon a kedves olvasót, lemondottnak tekinti a lapot”

„kötelesek megkérdezni a tisztelt ügyféltől . . .”

riporter: „Mi az esély késő este szállást találni?”

vezető: „Amennyiben kedves vendégeink ilyen jellegű kéréssel érkeznek, úgy este 10-ig állunk olcsó és jó szálláslehetőséggel kedves vendégeink rendelkezésére.”

Korábbi 4. példánkban egy panasz hangzott el. Az illetékes a pozitívumokkal kezdte, majd mielőtt a negatívumokra tért volna, azt mondta: „Itt adnék választ a tisztelt kérdezőnek.” Ez a fordulat is a *dallamiv*hez tartozik, ismét az elterelés a célja. Üres, ál-alázatos forma (a nyilatkozó hangszíne itt általában erősen inkongruenssé is válik), mely pontosan

azt takarja el a hallgató elől, ami a lényeg. Utolsó példánkban pl. azt, hogy éjjel nincs szálláslehetőség.

A vállalat karitatív szerepe:

Trapper portya vezetője: „X milliő forintot forgalmaztunk. Ez duplája a tervezettnek . . .”

riporter: „Akkor haszon is lesz jócskán!”

vezető: „Ha haszon nem is, de az, hogy a lakosság ellátása így jobb, mert nem mindenki jut hozzá (különben) a Trapper nadrághoz.”

ÁFÉSZ-igazgató: „Ami a mi erőnkől telik, azt megpróbáljuk a vendégeinknek biztosítani.”

riporter: „Itt hagyományos sóskiflit is lehet kapni.”

ÁFÉSZ-igazgató: „Igen. Azért mert mi ezt a kemencét *nem sajnáljuk*, hogy a só idővel tönkretegy.”

A fenti példákban az illetékes mintha szegéyellné, hogy tevékenységük hasznot, pénzt hoz, úgy tesz, mintha a vállalat akkor töltené be jól feladatát, ha az embereket segítené. Már a „minden igény — olcsóbbra való igény” fedőelnevezés mögött is a *jó-tékony*ság bukkant fel, ezekben a példákban azonban a jelenség már nyíltan jelentkezik: a rádió fóruma előtt a vállalat az *adományozó* szerepében tetszeleg. A „szocialista” kereskedelem demagóg átértelmezésének vagyunk tanúi, mintha a vállalatot *morális és nem gazdasági szempontok* vezérelnék.

Látszatszolgáltatások:

Egy építész beszél arról, hogy ivókat is építettek a zöldségbolt elé: „Azt szeretnénk, ha a zöldségboltból kijövők rögtön ide tudnának menni gyümölcsöt mosni, és nem mosatlan gyümölcsöt ennének.”

Kik veszik igénybe a K. K. Klub túraajánlatait?

szervezet illetékes: „Aki beszélnek idegen nyelvet, és még nem jártak külföldön (azok azért), akik nem beszélnek idegen nyelvet, azok még inkább ragaszkodnak ahhoz, hogy túravezető kísérje el őket . . .”

Az itt fellelhető gondolatmenet hasonló a „minden-szindróma” reklámhangzású nagyotmondásához. Csak épp azt nem tudjuk meg, miért éppen oda építették a kutat, vagy hogy kik azok,

akik „ragaszkodnak” a túravezető kíséretéhez.

Talán nem kell külön példákkal is alátámasztani — hisz az eddigiekből is nyilvánvaló —, hogy az illetékesek beszédstílusa, kifejezőmódja néha az érthetlenségig magyartalan, dagályos. A szöveg nyakatekert, homályos, a lényeg elvész a „lehetőségek”, a „biztosítjuk”, a személytelen megfogalmazások, a szinte kötelező általános alany mögött. Az elhangzott szövegeket elemezve szinte mindegyik jelenség R. Barthes vitriolos „Afrikai nyelvtan”-át juttatta eszembe⁵, ahol a szemiotikus a francia politikai frazeológia ideologikus funkcióját leplezi le. Szinte bármelyik címszava ide illene, legfeljebb nálunk a „misszió” („Tetszés szerint begyömöszölhető akármi: az iskolák, a villamoság, a Coca Cola, a rendőri hadműveletek . . .”⁶) szó a vásárló *szükséglete* vagy igénye szavakkal helyettesíthető, a „népesség” („A «népességnek» az a rendeltetése, hogy megfossa politikai tartalmától a csoportok és a kisebbségek képviselте többféleséget, és az egyedeket egy semleges, passzív halmazba taszítsa . . .”)⁷ kifejezés helyett mi a „lakosság”, az „állampolgárok”, a vásárlók” szavakat használjuk. Hiszen a rádióban beszélő vezetők szerint „a lakosság széles tömegeinek nagy öröme szolgáltnak” a dolgok (értsd: a figyelmetlen gyalogosok is hasznát veszik), a rádió szerint nem emberek adnak fel csomagot a postán, hanem „az állampolgárok általában úgy szoktak eljárni”.

Azt írja Barthes: (ez a nyelv) „az ígét elpusztítja, a névszót viszont felduzzasztja . . . A hivatalos nyelv kodifikálása és főnevesítése így hát karöltve jár; a mítosz alapvetően névszói jellegű, annyiban, amennyiben a megnevezés a félrevezetés első számú eljárása”.⁸

A mi vizsgálatunkban: jelzéseket kaptunk; próbáljuk a napszakos határidők betartását biztosítani; jelentős előrelépés történt; mód lesz árkedvezményre; ha a lakosság részéről ilyen igény felmerül stb.

A jelzőkről azt írja Barthes: „Sajnos ezek az újjáélesztésre hivatott jelzők

szinte használatukkal együtt el is kopnak, úgyhogy végső soron a mítosz jelzőkkel való fellendítése árulja el legbiztosabban a mítosz inflációját. Elelendő papíron látni az »igaz«, »őszintek«, »megbonthatatlan« vagy »egyetértő« jelzőket ahhoz, hogy kihalljuk a retorika kongását.”⁹

Itt sincs más dolgunk, mint a kereskedelem vagy az ipar szavaival helyettesíteni Barthes példáit: széles a választék, szűkös a kapacitás, intézményes, jelentős, ideális, magasszintű, koncentrált, progresszív, programszerű, egységes, kultúrált stb.

Közhelyek: A bürokratikus és a valódi információközvetítést csak nehezítő nyilatkozási stílus természetesen gyakran alkalmaz közhelyeket. Ezek funkciója a politikai vagy a kereskedelmi reklám sloganjéhez hasonlóan a pozitív hangulatkeltés. Az alábbi példákat némi szóvirággal *rózsaszín jelszavaknak* nevezhetnénk:

„Az ember társas lény . . . Állunk a vásárlók rendelkezésére . . . Nem lehet várni, hogy 3 nap alatt eredményt érjenek el (egy éve) . . . Itt minden a miénk . . . Mindent ad, ami az egyén életét teljesebbé teszi . . . Bizonyítása annak, hogy a könyvek és az emberi sorsok, azok összefonódnak . . .”

Az illusztrációk lehangoló képet adnak arról a tájékoztatásról és ügyintézésről, melyet az illetékesek nyújtanak. Azért az igazság kedvéért azt is meg kell jegyeznünk, hogy akadnak kivételek. Ha például az illetékest riport közben szakértőnek kérik fel, valóban informatív, egyszerű és szakszerű lesz a stílusa. De egyszer-egyszer illetékesi mivoltában is magyarul beszél a vezető:

boltigazgató: „Ez a kezdeményezés előnyös volt mindkét vállalat számára és a vevőkönzés számára is.”

Téma: akadozik a hírlapkézbesítés.

postai vezető: „Valóban előfordulnak ilyen esetek, amiért mi is nagyon mérgesek vagyunk . . . Ma már eljutottunk odáig, hogy el mertük dönteni, hogy . . . Budapesten 8 óráig kell . . . Valóban fennáll . . . Ennek számtalan kedvezőtlen kihatása van . . . Bosszantjuk az előfizetőt, és a postának se jó.”

Az eddig tárgyalt idézetek zöme illetékesek szövegéből származik, néhány példát azonban *szervezetek képviselőitől* idéztém. Az ő stílusuk ugyanis általában megegyezik az illetékesekével. De specialitásuk is van: szövegük alapján kibontakozó szemléletük ugyanis a hatalom vonatkozásában kettős: a többség az intézményt képviseli, a kisebbség a fogyasztót. Példa az elsőfajta szemléletre:

Hol szabad vadkempingezni?

K. K. Klub főtitkára: „A vadkempingezés Magyarországon megoldott kérdés... jogilag... Ott szabad kempingezni, ahol ezt megengedik. Nyilvánvalóan kempingben engedik meg. A közegészségügyi szempontok indokolják... hogy nem lehet egy ősparkban vagy nemzeti parkban sátrat verni.” (Végül is nem mondja meg, hol lehet.)

műsorvezető: „A kemping nem szálloda. Miért kell mégis előre helyet foglalni a kempingben?”

K. K. Klub főtitkára: „A kapacitás szűkös... Csak főszezonban jelentkezik... Küzdőtünk... hogy a kempingben csak annyi vendég... Ha kialakul egy ellentmondás, akkor szelektálni kell... *Fáradozunk* azon...”

A magyarázat dallamíve megegyezik az illetékesek ilyen jellegű szövegeivel. De két új elemmel gazdagodik: az első, a *hivatalos rendre* való utalás, mellyel a képviselő azonosítja magát, s melynek segítségével azonnal átsiklik a neki szóló kérdés (esetleg feladat) fölött. A másik elem: a szervezet a hozzá forduló emberek érdekeiért harcol, sőt fáradozik. Igaz, hogy az egyszerű ember ezért a szolgáltatásért fizet, s az is igaz, hogy a szervezet képviselője ezért fizetést kap — mégis így szebben hangzik. A nyilvánosság előtt itt sem kell belekeverni a szolgáltatásba a piszkos anyagiakat. A morális szempont ismét szalonképesebb, mint a pénz.

A *szakértők stílusáról*: A szakértők egyszerűbben, személyesebben beszélnek. Hangnemeik ritkán merev, sok a kedves, ajánló, egyszerű megfogalmazás. Természetesen hivatalos, demagóg vagy éppen fontoskodó stílust is halunk. Néhány jellegzetességük:

Veszélykeltés:

riporter: Miért kell a súlyos agyi érlelmeszesedésben szenvedő beteggel sokat beszélgetni?
orvos: (Mert) ... „a fiatalbnd hozzátartozó is kerülhet idővel ilyen helyzetbe.” ...

Hogyan lehet meggyőződni arról, hogy egy háztartási készülék jó?

szakértő: „Sajnos a veszélyességről csak műszerrel lehet meggyőződni... Vannak érintésvédelmi rendszerek... de nem tökéletes... gyakran ragédiák következnek... halál.”

Téma az élelmiszerek tartósítása

szakértő: „... a zsiradékokat tartalmazó termékekben az oxidációs folyamatok során egy sor egészségre káros, rákkeltő anyag keletkezik... Ezek ellen oxidációs folyamatokat gátló anyagokkal védekeznek — a kutatások során kiderült, hogy ezek is károsak az egészségre.” (Nem mondja meg, mi a megoldás.)

A Napközben szolgáltatásait azzal is bővíti, hogy szakembereket kérdez meg háztartási, nevelési, egészségügyi stb. veszélyekről. Ezek tanácsai a felvilágosítás révén hasznos információkat jelenthetnek a hallgató számára. A fenti példák ennek az igyekezetnek a *túlkapásait* illusztrálják. Hiszen jó, ha valakit figyelmeztetünk (hogy ő is kerülhet ilyen helyzetbe, hogy megszokott tárgyaink veszélyesek lehetnek), csak arra kell ügyelnünk, hogy a vázolt veszélyek arányban legyenek azzal, amit az egyszerű ember ezek ellen tenni tud.

Látszatszolgáltatás:

Divattervező beszél a nyári divatszínekről. Megtudjuk, hogy „divat a napsütöttsárga, a türkisz, a citromsárga és a lakkpiros... Ezek nagyon előnyösek... pl. biciklitúrán... (mert) ilyen helyzetben nagyon fontos a szín... mert egyben jelzőszínül is szolgálhat.”

Cukrársz beszél a friss gyümölcsök előnyeiről: „pl. mi (a Royal cukrárszda) a mai napra 250 kg epret passzírozunk. Akkor egy háziasszonynak 15—20 dkg epret átpasszírozni csak pillanat műve.”

Ismét a divattervező: „Divat az egyszerűbb, a színesebb... tehát *mindenki* megtalálja a neki megfelelő (ruhákat)”.

„ha *valakinek* olyan lehetősége van, hogy víz mellé kerül, *többnyire* az üdülőbkn is van csónak, vitorlás — és akkor így tulajdonképpen *mindenki* számára a vitorlázás is megnyílik” (Ezután következnek a vitorlázáshoz való divattanácsok.).

Milyen praktikus, milyen egyszerű, milyen jó — gondolja a hallgató. Pedig — mint már annyiszor — ismét a valóság szimplifikálásával, pozitív átszínezésével találkozunk. Ezek a tanácsok felületesekek, demagógok, a reklám a szakértői illetékesség köntöse alól alig látszik ki. Az utolsó idézet a „mindenszindróma” egyik legkirívóbb példája. A nagyvonalú általánosítás menete, a valakitől a mindenkiig való eljutás gondolati és logikai felelőtlensége pontosan tetten érhető. Nyilvánvaló, hogy van speciális vitorlázó divat, nyilvánvaló, hogy ma már ezt többen megengedhetik maguknak. De ezt olyan köntösbe csomagolni, hogy minden SZOT-beutalt számára külön vitorlásöltözék szükségeltetik — ez nyilvánvaló blöff. A *luxusigényt és kiszolgálását* — beszéljünk magyarul: a pénz fontosságának elismerését —, úgy tűnik, *nyíltan ma senki sem vállalja* a rádió nyilvánossága előtt.

A névtelenek stílusa: A műsorban névtelenül megszólaltatott emberek funkciója az illusztrálás. Ha panaszról van szó, az utca embere (lakó, dolgozó, vevő) panaszkodik, ha dicséretéről van szó, az utca embere dicsér. Mondandójuk lehetne előre felvett „konzerv-szöveg”, amit a szerkesztő a témához illően hol ehhez, hol ahhoz a riporthoz játszik be, az ott elhangzókat alátámasztandó. Így ezek stílusáról külön nem beszélhetünk. Két példát mégis kiemelnek:

dolgozó: „A melós azon a széken ül, amit kap. Az nem állhat fel... az osztályvezető vagy a mérnök akkor áll fel, amikor akar.”

riporter telefonon: „Múltkor délelőttre ígérték a tüzelőszállítást, és csak délután hozták a fát.”

felvevő: „Persze!!! Egész nap kell várni!”

Ez utóbbi beszélgetés alkalmával a felvevő valószínűleg nem is tudta, hogy a rádió riportere kérdezi. Nem valószínű, hogy ha tudja, ennyire keresetlenül fogalmazott volna. Ilyen „manipulatív” telefonnal a négy adás során csak egyszer találkoztam. De nem hiszem, hogy véletlen lenne, hogy nem egy osztályvezetőt hoztak kinos helyzetbe azzal, hogy lelepleződik az ügyfél

és a rádió számára tartogatott stílus kettőssége.

A másik példa is egyedi. De más vizsgálatokból tudjuk, hogy a tömegkommunikációs eszközökben megszólaltatott munkások milyen konnotációval használják a „melós” kifejezést („A melós az jól megmondaná!”; „A melós dolgozik, azok meg beszélnek.”). Sajnos a Napközben nem tesz az ellen, hogy ez a — ebben az esetben a dolgozó részéről elhangzó — hangulatkeltő megfogalmazás veszítsen igazából.

Összefoglalás

A Napközben mint szolgáltatóműsor sok dologban ad segítséget a hallgatóknak. Tájékoztat, bemutat, ajánl, hasznos tanácsokat kínál. Mindezt könnyed és szórakoztató formában. Néha olyan tennivalókat vállal fel, amelyek nem a rádió feladatai lennének (pl. hiánycikkek felkutatása, panaszok elintézése). Erről a műsorvezető időnként ironizál is az adásban („Mert ha a kereskedelem nem teszi, kénytelen a rádió tenni...”) „Nem vagyunk vevőszolgálat, ha szolgáltatóműsor is...”). A helyzet felemáságát tükrözi, hogy a műsor készítői valóban utánajárnak annak az egyetlenegy panasznak, kérelemnek, ám *megmaradnak az egyedi szinten*, nem terjesztik ki figyelmüket hasonló esetekre, nem törekednek az általános (más embereket hasonló témakörben érintő) elintézésre.

Úgy tűnik, az a műsor törekvése, hogy a hallgatót, mint vásárlót védje, szolgálja ki. A legtöbbet érő és a rádió eszközeit tekintve *legmegfelelőbb szolgáltatásuk a tájékoztatás*. Ezért válik központi kérdéssé e tájékoztatás hitelessége. A műsor készítői ebben példamutatóak: konkrét, részletes, informatív tájékoztatást adnak. De azzal, hogy hagyják, hogy a nyilatkozók információ címén reklámozzanak, azzal, hogy nem szállnak vitába a megszólaltatottakkal, azt a látszatot keltik a hallgatóban, hogy a hallott információk igazak.

A nyilatkozók szövegei alapján valamiféle *paternális kép* bontakozik ki: az önzetlen, segítő, a szegényeket és gyerekeket gyámolító, jóságos, ám hatalmas hivatalról (magáról a hatalomról), mely elintéz, gondoskodik, bölcsen előre lát. Nem gondolom, hogy pl. a 168 órához hasonlóan kellene a rádió minden politikai műsorának politizálnia. Nem gondolom, hogy a visszasságok leleplezése, a nyílt összeütközés lenne még a szórakoztató műsorokban is az elsődleges feladat. Hiszen ha minden nyilatkozót azonnal szembeviténének a valósággal, a műsor jellege óhatatlanul megváltozna, vitává, érdekvédelmi szolgáltatássá válna. De megoldást mégis csak kell találni. A műsor gyakorlata (a konfrontálás megkerülése vagy az apró csipkelődés) azt mutatja, hogy ilyen tömegű és társadalmi súlyú nyilatkozóhoz a műsorkészítő gárdának *nincsen átgondolt és hatékony stratégiája*. Ha úgy vélik jónak, hogy ők nem bocsátkoznak érdemi vitába a nyilatkozókkal,

akkor jobban meg kellene válogatni, kit engednek mikrofon elé, tehát a *szelekcióval* fejeznék ki állásfoglalásukat. Még az is jó megoldás lehetne, ha a sok, illetékest megszólaltató riport helyett a készítőik maguk, a maguk nyelvén mondanák el az egyébként illetékes helyről származó információkat. Hiszen más műsorban — maradjunk a 168 óra példájánál — az illetékes szó szerinti szövege (véleménye, válasza) a vitához szükséges hivatkozási alap, erre reflektálnak a műsorkészítők. A mi vizsgált műsorunkban az illetékesek megszólaltatásának nem ez a funkciója, a műsor gazdái — úgy tűnik — nem ezt a feladatot vállalták. A jelenlegi gyakorlat nyomán viszont a *hitelesség szándéka* (minden információt a legautentikusabb személy saját szájából hallani) *visszajára fordul*, s a riportert és műsorvezető önkéntelenül is együttműködik a nyilatkozóval abban, hogy egy illuzórikus, rózsaszínűvé enyhített valóságot mutassanak az embereknek.

JEGYZET

1. Lásd erről Hanák Katalin cikkét a Jel-Kép 81/4. és 82/1. számában.
2. Strukturálisizmus I. Európa K. 1971.
- 3—4. Jel és közösség, Akadémia K. 1975. 175. o., 180. o.
- 5—6. Válogatott írások. Modern Könyvtár; Európa, 1976., id. mű 95. old.
- 7—8—9. Id. mű 95., 98. és 100. o.

ABSTRACT: This study analyses texts of the radio programs „Napközben” (During the Day) examining the hidden contents: the verbal actions of both the communicators and the people interviewed which result in the transformation of reality: the is natural will become positive, the is bad is changed into insignificant or unperceivable. The communicators do not have an efficient strategy to avoid redundant and bureaucratic style, therefore they, even if unintentionally, help the radio present an illusionary reality.

Nagy Lajos Géza—Virágh Eszter

A fiatalok pesszimistábbak, mint az idősebbek

Milyen lesz a világ 2000-ben?

A városi lakosság a jövőt elsősorban a tudomány és a technika fejlődésével azonosítja; bizakodnak a súlyos betegségek gyógyításában, de pesszimisták a környezeti szennyezés megszüntetését tekintve. Az emberiség sorskérdéseit — háború, energiagondok, munkanélküliség, eltérő berendezkedésű és fejlettségű országok közötti feszültségek és különbségek, tömeges éhezések — a fiatalok pesszimistábban ítélik meg, mint az idősebbek,

A jövőkép elemei

„Mi mindenben lesz más a világ 2000-ben, mint ma; miben fog különbözni a maitól?)* Emeljünk ki néhány jellemző példát az e kérdésre adott válaszok közül:

„20 év múlva olyan óriási lesz a technikai fejlettség, hogy az embereknek kevesebbet kell majd dolgozniuk, és mégis jobban élhetnek.”

„Technikai fejlettségben; életszínvonal-növekedésben; reméljük, hogy békében; a kulturális szint növekedésében.”

„Sokkal fejlettebb lesz az ipar, a mezőgazdaság, ezért az embereknek több szabad idejük lesz, így talán kiegyensúlyozottabb, boldogabb életet élhetnek.”

„Jobb élet lesz, nem kell az embernek agyonhajtani magát a munkában; gépek fogják ezt csinálni, nem lesz az ember annyira kihasználva mint most.”

„Gépiesebbé válnak az emberek, kiürül a lelkiük, felületessé válnak egymással szemben, mindenki egoista lesz.”

„Nagyobb technikai színvonal lesz. Talán magasabb életszínvonal, és az emberek jobban eltávolodnak egymástól, mert a rohamos fejlődés miatt nem érnek rá egymással törődni.”

A jövőre vonatkozó elképzelések, miként ezek a példák is illusztrálják, szinte minden szálukkal a jelenhez kapcsolódnak, a jövőképpen a mindennapi tudat számára érzékelhető, a mindennapi tapasztalatban átélt jelenségek vetítődnek ki. Szinte alig találkozhatunk olyan illuzórikus elgondolásokkal, amelyek fantázia szülte csodákat várnának a XXI. századtól.

A jövőről annak van árnyalt képe, aki a jelenben el tud igazodni. Akik valamilyen oknál fogva nem képesek nyomon követni a jelen eseményeit, eleve hátrányosabb helyzetbe kerülnek jövőre vonatkozó kérdések megválaszolásában.

A városi lakosság közel egyharmada számára nehéz, megválaszolhatatlan

* Ez a kérdés a Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1980. decemberében végzett kérdőíves vizsgálatában hangzott el. Az eredetileg 1000 főre tervezett országos reprezentatív minta az időjárás okozta akadályok miatt 500 főre és kizárólag Budapestre és a vidéki városokra szűkült.

kérdés volt az ezredforduló világának elképzelése és leírása. Az iskolázatlanabbak majdnem fele (46 százalék) volt ezzel így, életkoruktól függetlenül.

A többség tehát rendelkezik vala-

milyen elképzeléssel a jövőről. Válaszaikat tartalmi motívumokra felbontva kilenc főbb problémakört kiemeltünk el, melyek említési gyakoriságát az 1. sz. tábla mutatja.

1. sz. tábla

Miben lesz más a világ 2000-ben?

Változások lesznek:

A válaszok százalékában*

1. A tudomány és technika területén	55
2. Az életszínvonalban	33
3. A tudati viszonyokban	33
4. Az életmódban	27
5. A világpolitikában	24
6. A világgazdaságban	12
7. A demográfiai helyzetben	12
8. A lakáskörülményekben	6
9. A környezet szennyeződésében	3
10. Egyéb területeken	13

* A százalékok összege azért több, mint 100, mert egy kérdezett több motívumot is említett.

Általánosságban elmondható, hogy a válaszokból kirajzolódó jövőkép optimista, s ez az élet szinte minden szférájára vonatkozik, egy kivételtől eltekintve: az emberek egymáshoz való viszonyának, magatartásának, erkölcsének alakulását közel hasonló arányban értékelik pesszimistán és optimistán.

A jövő — a válaszadók többsége (55 százalék) szerint — elsősorban abban fog különbözni napjainktól, hogy a tudomány és a technika fejlettebb lesz, és az élet minden területét — munka, gazdaság, mindennapok — átszövi. Az életszínvonal javulását, a jólét anyagi, tárgyi feltételeinek bővését, a könnyebb megélhetést a válaszadók 33 százaléka említette. Hasonló arányban várnak változást az emberi tudatban, gondolkodásban, erkölcsben, az emberek egymáshoz való viszonyában, de mint említettük, ennek megítélése ambivalens. Az aggodók az emberi kapcsolatok elszemélytelenedéséről, az érzelmek hiányáról,

az önzés növekedéséről, az optimisták az emberek kulturális kiteljesedéséről, a művelt, civilizált emberek számának gyarapodásáról beszélnek. Az élet minőségének változásában a válaszadók több mint egynegyede (27 százalék) reménykedik. Úgy gondolják, hogy a munkaidő csökkenése és a végzett munka jellegének megváltozása nemcsak a szabad idő jelentős növekedésével, hanem tartalmasabb, sokoldalúbb eltöltésével is együtt jár. Az ezredfordulón a világ abban fog különbözni a maitól, hogy az országok közötti politikai feszültségek feloldódnak, nem lesznek háborúk, az enyhülési folyamat eredményeként béke lesz — vélekedik a válaszadók egynegyede. A világgazdasági helyzet változására, a fennálló problémák — pl. energia — megoldására, egyes népgazdasági ágazatok gyors ütemű fejlődésére, valamint a demográfiai növekedésre, az urbanizációra, s ezek kísérőjelenségeire 12—12 százalékos arányban utaltak. Nem hiányoztak azok a válaszok sem

(6 százalék), amelyek a lakáshelyzetre, illetve a környezetszennyezésre (3 százalék) vonatkoztak.

Egy tíz európai és ázsiai országot érintő kutatás során** a miénkhez hasonló eredményre jutottak: az emberek, az egyes országok társadalmi berendezkedésétől és gazdasági fejlettségétől függetlenül, elsősorban a tudományos és a technikai fejlődésre számítanak. A társadalmi, a kulturális és az emberi viszonyokat ehhez képest meglepően kevesen említették. Hazai vizsgálatunk megerősíti a nemzetközi vizsgálatban leírtakat: a megkérdezettek a jövőt a tudományok és a technika fejlődésével azonosítják, ugyanakkor a társadalmi, emberi élet egyéb területeit érintő, a nemzetközi vizsgálat során meglehetősen háttérbe szorított mozzanatokot a magyar városi lakosság viszonylag nagy gyakorisággal említi. Mi lehet ennek az eltérésnek az oka? Talán az, hogy a világ jövőjére vonatkozó kérdést megelőzően a megkérdezetteknek számos gazdasági, társadalmi, szociális és erkölcsi problémáival kapcsolatban kellett véleményt nyilvánítaniuk, s ezeket a válaszokat beleszórták a világ jövőjére vonatkozó válaszokba is. Másrészt az is elképzelhető, hogy a társadalmi gondolkodás átalakult, az utóbbi egy-két évtized lehűtötte a tudománnyal és a technikával kapcsolatos megalapozatlan várakozásokat, és az emberi tényező szerepére irányította a figyelmet. Arra is gondolhatnánk, hogy a különbségek a megkérdezettek életkorával magyarázhatók: a nemzetközi vizsgálatban ugyanis 15–40 év közötti volt az életkor, míg a magyar kutatásban a 18 évnél idősebb népességből választottuk a mintát. Ennek ellentmond, hogy az egyes életkori csoportok között nem tapasztaltunk semmiféle lényeges különbséget.

Az egyes motívumok említésének

sorrendjét más társadalmi, demográfiai tényezők sem módosították. Ha azonban az említett motívumok számát, illetve az ebből kibontakozó kép differenciáltságát nézzük, már némi eltérést tapasztalhatunk. Az iskolázottabbak jövőképe színesebb, sokrétűbb, jöllehet a tudomány és a technika mint az elkövetkező évtizedek fejlődésének mozgóköve körükben is a leghangsúlyosabb.

A tudomány lehetőségei a jövőben

Az eddigiekből az az általános kép alakulhatott ki, hogy az emberek többségének gondolkodásában a jövő és a tudomány egymástól elszakíthatatlan, hogy a jövővel kapcsolatos optimista várakozások a tudomány sorsformáló lehetőségeibe vetett hittel párosulnak. Lényegesen árnyaltabbá válik a kép, ha a tudomány lehetőségeivel kapcsolatos véleményeket vizsgáljuk. A teljesség igénye nélkül néhány problémát emeltünk ki, arra voltunk kíváncsiak, vajon bíznak-e vagy kételkednek-e az emberek abban, hogy a tudomány lehetővé teszi az ezredfordulóra a ma még gyógyíthatatlan betegségek, mint pl. a rák gyógyítását, az időjárás pontos előrejelzését, a munka automatizálását, ill. a környezetszennyezés megszüntetését. Legbizakodóbbak a betegségek gyógyítását illetően: a városiak majd kétharmada (71 százalék) úgy véli, hogy 2000-ben napjaink leg súlyosabb betegségei gyógyíthatók lesznek. Megoszlanak a vélemények az időjárás előrejelzésével, illetve az emberi munka automatizálásával kapcsolatban. Körülbelül fele-fele arányban (45, ill. 46 százalék) gondolják úgy, hogy a tudomány megoldja ezeket a kérdéseket. Ami a környezeti szennyeződés megszüntetését illeti, a többség (55 százalék) pesszimista.

A négy problémakörrel kapcsolatos

** Images of the world in the year 2000. A comparative ten nation study. Ed.: H. Ornaner, J. Galtung 1976. Mouton.

optimizmus, illetve pesszimizmus mértékét elsősorban az iskolázottsági szint határozza meg (lásd a 2. sz. táblát).

Minél tájékozottabb valaki az érintett problémák természetét tekintve, annál határozottabban szkeptikus.

2. sz. tábla

A tudomány jövőbeli lehetőségeiről alkotott optimista vélemények aránya iskolai végzettség szerint (százalékban)

A tudomány 2000-ig lehetővé teszi, hogy ...	8 általánosnál kevesebbet	8 általánost végzettek	középiskolát vagy egyetemet
meggyógyítsák a ma még gyógyíthatatlan betegségeket, pl. a rákot	80	80	72
előre pontosan meghatározzák az időjárást	54	58	39
automatizálják az emberi munkát	68	53	37
megszüntessék a környezeti szennyeződést	63	47	23

Ezen túl azt is látni kell, hogy a közvélemény kevésbé megosztott, ha a betegségek gyógyításáról, mintha a másik három kérdéskörrel van szó. Ez utóbbiak esetében a középiskolát vagy egyetemet végzettek markánsan elkülönülnek — pesszimizista véleményükkel — a náluk iskolázatlanabbaktól.

Az emberiség sorskérdései

Egy kérdésblokk keretén belül hét — társadalmi, gazdasági és politikai szempontból fontos — problémát emeltünk ki: a háborús veszélyek, a tömeges

éhezés, az energiagondok, a szegények és a gazdagok közötti különbségek, a szocialista és a kapitalista országok közötti feszültségek, a fejlett és a fejletlen országok közötti különbségek és a munkanélküliség jövőbeli alternatívái iránt érdeklődtünk.

A városi lakosságnak átlagosan 11 százaléka nem tudta megválaszolni ezeket a kérdéseket (lásd a 3. sz. tábla). Az egyes problémákat tekintve a különbségek nem nagyok (8—14 százalékos között mozog a „nem tudom” válaszok aránya). Ezzel szemben igen jelentősek az iskolázottság szerinti eltérések.

3. sz. táblázat

A városi lakosság véleménye az emberiség néhány sorskérdésének alakulásáról (százalékban)

A világon 2000-ig ...	Nőnek	Változatlanok maradnak	Csökkennek	Nem tudja
Az energiagondok	54	15	21	10
A háborús veszélyek	34	25	29	12
A munkanélküliség	33	19	34	14
A szegények és a gazdagok közötti különbségek	21	32	39	8
A tömeges éhezés	18	21	52	9
A szocialista és kapitalista országok közötti feszültségek	16	24	47	13
A fejlett és a fejletlen országok közötti különbségek	16	19	53	12

A 8 általánosnál kevesebbet végzetek átlagosan 22 százaléka nem tudta elképzelni, hogy 2000-ig hogyan alakulnak ezek a problémák. Lényegesen alacsonyabb — az egész megkérdezett népesség átlagához közel álló — a nem válaszolók aránya a 8 általánost végzeteknél (9 százalék). A közép- és főiskolát, egyetemet végzetek között nincs különbség; mindössze 5 százalékkuk nem válaszolta meg a feltett kérdéseket. Ahhoz tehát, hogy valaki egyáltalán meg tudja ítélni az ilyen jellegű problémák jövőbeli alakulását, az ikolázottságban — a műveltségben, a kulturáltságban — egy minimális szintet (8 általános) el kell, hogy érjen. A nem válaszolók számának alakulása a különböző korú, nemű csoportokban nem mutatott említésre méltó eltéréseket. (Az, hogy az idők között nagyobb volt a nem válaszolók aránya, mint a fiataloknál, arra vezethető vissza, hogy az előbbieket iskolázatlanabbak, mint az utóbbiak.)

Milyen összképre következtethetünk a táblázatba foglalt válaszok alapján? Mit mondhatunk, inkább optimistán vagy pesszimistán látják-e az emberek a világot — saját maguk — sorsának alakulását? A kérdés megválaszolásához ún. optimizmus-pesszimizmus mutatót szerkesztettünk. Megnéztük, hogy milyen irányú és erősségű kapcsolat van az egyes kijelentésekre adott válaszok között. A különféle eljárások egyaránt azt mutatták, hogy a hét kérdésre adott válaszok között pozitív irányú, szignifikáns összefüggés van. Vagyis nagyon valószínű, hogy azok, akik bizonyos kérdést optimistán vagy pesszimistán ítélték meg, más kérdésre is hasonló jellegű választ adtak. Pl. akik a tömeges éhezések jövőbeni csökkenésére számítanak, többségükben optimistán ítélik meg a háborús veszélyek csökkenésének lehetőségét, de a szegények és gazdagok közötti különbségek vagy a szocialista és kapitalista országok közötti feszültségek jövőjét is stb.

A mutató kialakításában a második lépés a főkomponens analízis volt. Ennek elvégzését két dolog is indokolta: egyrészt segítségével meg-

mutatható, hogy van-e a hét kérdés között — ha most már együtt nézzük őket — olyan összefüggés, amelynek alapján ezeket együttesen egy beállítódás, egy attitűd összetevőiként értelmezhetjük; másrészt — s ez az előbbi problémához szorosan kapcsolódik — megengedhető-e, hogy a mutató kialakításakor a többi változóval viszonylag alacsony korrelációt mutató — az „energiára” vonatkozó — kérdést is figyelembe vegyünk.

Az eljárás elvégzésekor kiderült, hogy egy főkomponenssel — amelyben az összes változó viszonylag nagy súllyal szerepel — az összvariancia 39,5 százaléka értelmezhető. (Az egyes változók faktorsúlyai csökkenő sorrendben: Éhezés: 0,730; Munkanélküliség: 0,661; Szocialista-kapitalista: 0,658; Szegény-gazdag: 0,642; Fejlett-fejletlen: 0,639; Háború: 0,633; Energia: 0,376.) Így ez a főkomponens a kérdéskör általános mutatójaként használható. Ez alátámasztja azt, hogy a hét kérdés egy azonos problémának, az „emberiség sorskérdéseinek” különböző vetületét alkotja. Lehetőség van tehát arra, hogy a kérdésekre adott optimista és pesszimista válaszok alapján egy skálát alakítsunk ki, figyelembe véve azonban azt, hogy az egyes változók (kérdések) eltérő súllyal szerepelnek a főkomponens, vagyis a problémakör egészének meghatározásában.

A következő lépésben megnéztük, hogy a vizsgált népesség minden egyes tagja — a kapott faktorsúlyok alapján — hol helyezkedik el az így kialakított optimizmus-pesszimizmus skálán. Ennek értékei mínusz 0,880-tól plusz 3,040-ig terjednek. Ezt a terjedelmet némileg önkényesen, az emberiség sorskérdéseivel kapcsolatos általános beállítódásán belüli különbségek karakterisztikusabb elhatárolása érdekében három részre bontottuk. A nulla — a mínusz 0,5 és a plusz 0,5 intervallum — körül csoportosuló skálaértékeket semlegesként, a mínusz 0,5 alatti intervallumhoz tartozókat optimistaként, és a plusz 0,5 feletti jutókat pedig pesszimistaként definiáltuk.

A kialakított mutatót az „emberiség sorskérdéseire” vonatkozó optimizmus-pesszimizmus” mutatónak, s ennek alapján az egyes embereket optimistának, „semlegesnek”, ill. pesszimistának neveztük el. A városi lakosság 40 százaléka az optimista, 36 százaléka a „semleges” és 24 százaléka a pesszimista beállítódásúak közé sorolható, ha a világ, az emberiség „sorskérdéseinek” megítéléséről van szó. Felvetődik a kérdés, hogy az egyes társadalmi-demográfiai csoportokon belül milyen

arányban fordulnak elő a különböző beállítódások képviselői.

Mely objektív társadalmi tényezők milyen mértékben és irányban határozzák meg az optimizmus-pesszimizmus alakulását? Az elemzések során a kérdezettek korát, nemét, iskolai végzettségét és vallásosságát vettük figyelembe. Ennek eredményeként megállá-

píthattuk, hogy az optimizmus-pesszimizmus mértékének változását egyedül az életkor befolyásolja szignifikánsan, méghozzá oly módon, hogy emelkedésével csökken a pesszimizmus értéke. (Zárójelben megjegyezzük, hogy az iskolázottság csökkenésével hasonló jellegű, bár nem szignifikáns összefüggés állapítható meg.)

4. sz. táblázat

Az emberiség „sorskérdéseire” vonatkozó optimizmus—pesszimizmus mutató értéke életkor szerint (százalékban)

	Fiatal (18–30 éves)	Középkorú (31–50 éves)	Idős (51 fölött)
Optimista	28	35	50
Semleges	36	39	34
Pesszimista	36	26	16
Együtt	100	100	100
A válaszolók száma	95	155	164

A világ, az emberiség jövőjét a fiatalok pesszimizmán, az idősök optimizmán ítélik meg. Különösen négy probléma esetében figyelhető meg ez az összefüggés:

1. A háború lehetőségéről a fiatalok többsége, majd fele pesszimizmán vélekedik: 47 százalékuk úgy gondolja, hogy 2000-ig növekedni fognak a háborús veszélyek a világon, az idősöknek csak egyharmada látja ezt így (31 százalék); az utóbbiak 39 százaléka reménykedik, hogy csökkenni fog a háború esélye, a fiataloknak csak egyötöde (21 százalék) gondolkodik így.

2. Az energiagondok az ezredfordulóig tovább növekednek — ez a véleménye a fiatalok majd háromnegyedének (72 százalék), velük szemben az idősöknek és a középkorúaknak csupán fele (54, illetve 58 százalék) borúlátó.

3. A szegények és gazdagok közötti különbségek alakulását a világban a fiatalok inkább pesszimizmán (nőni fog: 38 százalék), az idősök inkább opti-

mizmán (csökkenni fog: 44 százalék) ítélik meg.

4. A munkanélküliséget tekintve is hasonló a helyzet: az idősök 34 százalékaival szemben a fiatalok 45 százaléka pesszimista, s míg az idősök 42 százaléka bizakodik, addig a fiataloknak csak 30 százaléka.

Mivel magyarázható a fiatalok és az idősebbek világra vonatkozó jövőképeinek eltérő jellege? A fiatalok pesszimizmáltabb beállítottsága? Úgy gondoljuk, a kutatás által feltárt információk összességükben sem elegendők a kielégítő válasz megfogalmazására. Abban azonban biztosak lehetünk, hogy a szkeptikusabb jövőképben a fiatalok társadalmi-gazdasági beilleszkedésének, szociális helyzetének aktuális problémái nagyon fontos szerepet játszanak. Legalább ennyire fontos lehet az a történelmi szituáció, amelyben a 30 évesek és fiatalabbak felnevelkedtek. Korunk konfliktusai általában nem nyernek feloldást, és a fiatalokat inkább érintik, mint idősebb kortár-

saikat, hiszen par excellence az ő jövőjükéről van szó. Valószínű, mindez csak részben felel a kérdésre. Sokkal alaposabban kellene ismerni ennek az ön-

magában is heterogén rétegnek a helyzetét, szociálpszichológiai arculatát, politikai habitusát, hogy jövőképeinek sajátosságát magyarázni tudjuk.

ABSTRACT: The urban population first of all sees the future in the development of science and technology; they hope serious illnesses will be curable but they are pessimistic as to the elimination of environmental pollution. The vital problems mankind has to face — nuclear war, energy crisis, unemployment, tensions between countries of different social systems and on different stages of development — are judged more pessimistically by the young people than by the older generations.

Lendvay Judit

A 80-as évek és a televízió

Naponta csaknem két és fél órát ülünk a képernyő előtt, hétfőgeken 3—4 óránál is többet. Annak ellenére, hogy a társadalmi pozíciójukat tekintve halmozottan kedvező helyzetben lévők televíziózási lehetőségei a legjobbak, ők töltik a legkevesebb időt tévénézéssel. Ezt támasztja alá adataival a következő tanulmány.

Három szakaszt különít el a szakirodalom a média fejlődésben, így a televízió fejlődésében is: az *elit szakaszban* a tömegkommunikációs üzenet még csak kevesek számára hozzáférhető a hordozóeszköz drágasága miatt. Hazánkban a televíziózás elit szakasza a 60-as évek elejére tehető, amikor jórészt csak az iskolázottabb, magasabb társadalmi pozícióban lévő rétegek tudták a készüléket megvenni. 1960 és 1965 között az előfizetők száma nyolcszorosára, majd 1965 és 1970 között kétszeresére nőtt. Az évtized fordulójára tehető a második szakasz, az ún. *népszerű szakasz* kezdete, amely a műsoridő bővítésével, a tömeges televíziózással, a válogatás nélküli tévénézés gyakorlatával jellemezhető a legtömörebben. E szakasz hazánkban még mindig tart, bár bizonyos társadalmi erővonalak mentén nyomokban már fellelhető a harmadik szakasz, a *specializáció szakaszának* néhány jellemző vonása: a törekvés a differenciált nézői igények kielégítésére, a háztartásonkénti több televíziós készülék, amely lehetővé teszi a szelektív televíziózást.

Nézzük meg közelebbről, hogy hol is tartunk a televíziózásban a 80-as évek folyamán.

Kinek nincs tévékészüléke?

A lakosság tulajdonában lévő tévékészülékek száma alapján a televízió a népszerű szakasz korában van: a

felnőttek 91 százaléka él olyan háztartásban, amelyben legalább egy készülék található. Bár ez azt jelenti, hogy már majdnem mindenkinek van lehetősége saját készülékén televíziózni, a készülékkel nem rendelkezők még mindig több százezren vannak. Így akkor, amikor majdnem mindenki saját otthonában, saját készülékén nézheti a televízió adásait, figyelmünket elsősorban azon rétegek felé kell fordítanunk, amelyeknek mindmáig nem állt módjukban tévékészülékhez jutni.

A tévékészülékekkel nem rendelkező népesség főbb jellemzői a *társadalmi hátrányok halmozódása* mentén körvonalazódnak: kétharmad részük nem végezte el az általános iskola nyolc osztályát, kb. kétharmad részük nyugdíjas vagy háztartásbeli, háromnegyed részük községekben lakik, s több, mint felük 60 évesnél idősebb. Így a készülékkel nem rendelkezők több, mint egyharmada nyolc általánosnál kevesebbet végzett, községekben lakó nyugdíjas vagy háztartásbeli. A televízió adásai tehát éppen azokhoz nem jutnak el rendszeresen, akik életében valóban pozitív szerepet tölthetnének be, akiknél valamelyest enyhíthetnék a társadalmi és földrajzi egyenlőtlenségekből fakadó kulturális és művelődési hátrányokat.

Székfű András Televízió- és rádiókészülék-ellátottság, 1972 c. tanulmányában még azt írta, hogy a felnőtt lakosság 29 százaléka él olyan háztar-

tásban, amelyben nincs televíziós készülék. A 80-as évek elejére látványosan javult a helyzet, viszont a községi lakosok részarányának növekedése a készülék nélküliek körében arra hívja fel a figyelmet, hogy a mezőgazdasági fizikai dolgozók relatív lemaradása a televíziós készülék beszerzésében még mindig nem szűnt meg, bár e rétegnél is jelentős a javulás. A tévé nélküliek száma 1972-höz képest mintegy harmadára csökkent, ami azonban még mindig mintegy 700 ezer embert jelent.

1980-as vizsgálatunk adataiból arra is fény derül, hogy a televíziós készülékkel nem rendelkezők közel felének havonta legalább egy-két alkalommal van arra lehetősége, hogy televíziózzon, s valamivel több mint egyharmadának legalább heti egy-két alkalommal.

Kinek hány készülék található otthonában?

Ahogy a televíziós készülékkel nem rendelkezőknél a társadalmi hátrányok halmozódására lettünk figyelmesek, úgy körvonalazódtak a több készülékkel rendelkezők társadalmi-demográfiai jellemzői a társadalmi előnyök kumulálódásának erővonalai mentén. A készülékellátottság tekintetében legkedvezőbb helyzetben a felsőfokú végzettséggel rendelkező, fővárosi aktív dolgozók vannak: több, mint egynegyedük él olyan háztartásban, ahol legalább két készülék található, s így akár mindkét programot nézhetik, amennyiben a családban a műsorok közötti választás problémát okoz. *A készülékellátottságban mutatkozó különbségek jól érzékeltetik társadalmunk hierarchizáltságát* — ezt támasztja alá a következő táblázat, amely az aktív dolgozók és két inaktív réteg, a háztartásbeliek és a nyugdíjasok készülékkel való ellátottságát foglalja össze iskolai végzettség és településtípusok szerint.

A második program vételi lehetőségei

A televíziózás műszaki-technikai feltételei közé szorosan beletartozik a *2. program vételi lehetősége*. Az e téren a főbb társadalmi-demográfiai csoportok között mutatkozó igen *markáns különbségek* fontos információt jelentenek a műsorszerkesztők számára a 2. program potenciális közönségére vonatkozóan. Két fő szempont figyelembevételét jelenti a 2. program vételi lehetőségeinek elemzése: egyrészt az e célra alkalmas televíziós készülékek arányát kell vizsgálni, másrészt azt, hogy a 2. program vételére alkalmas készülékkel rendelkezők a 2. program vételi körzetében laknak-e. *Ézúttal is a társadalmi előnyök és hátrányok halmozódását figyelhetjük meg*, akár csak a több készülékkel, vagy a tévékészülékkel egyáltalán nem rendelkezők esetében: minél kedvezőbb valamely társadalmi csoport helyzete, annál nagyobb arányban közönsége a 2. program műsorainak. Ezzel szemben a kevésbé iskolázott, alacsony urbanizációs fokú településeken élő inaktív népesség nagy része kénytelen beérni az első program műsorválasztékával. Pl. a mezőgazdaságban foglalkoztatott fizikai dolgozók csupán 37 százaléka él olyan háztartásban, amelyben a 2. program vehető, ugyanakkor a fővárosi aktív dolgozók 88 százaléka nézheti a 2. program adásait.

Ki nézheti színesben?

A 80-as évek televíziózásának egyre jelentősebbé váló tényezője a *színes televíziózás*. A felnőtt lakosság 6 százaléka él olyan háztartásban, amelyben színes tévékészülék van. Legkedvezőbb helyzetben a fővárosi, legalább középiskolai végzettséggel rendelkező aktív dolgozók vannak e téren is: 16 százalékuk nézheti színesben az adásokat. Legkevésbé a községi, alacsony iskolai végzettségű, inaktív rétegek kapcsolódhatnak be a színes televíziózásba: csupán 3—4 százalék azoknak az aránya, akiknek színes tévékészülék van az otthonában.

A 80-AS ÉVEK ÉS A TELEVÍZÍÓ

Készülékellátottság az aktív dolgozó és az inaktív rétegekben iskolai végzettség és településtípusok szerint (százalékban)

		Aktív dolgozók				Nyugdíjasok és háztartásbeliek			
		Budapest n = 1275	Város n = 1991	Község n = 3015	Összesen n = 6281	Budapest n = 613	Város n = 798	Község n = 1570	Összesen n = 3011
8 általánosnál kevesebb	Nincs készüléke	5	10	11	10	18	20	27	24
	1 készüléke van	83	80	85	84	75	74	71	72
	2 v. több készüléke van	12	9	4	6	7	5	3	4
	Összesen:	100	99	100	100	100	99	101	100
8 általános	Nincs készüléke	2	3	5	4	9	10	8	9
	1 készüléke van	81	87	89	87	79	83	88	84
	2 v. több készüléke van	17	10	6	9	12	7	4	7
	Összesen:	100	100	100	100	100	100	100	100
Középsiskola	Nincs készüléke	3	2	3	3	–	–	–	11
	1 készüléke van	76	80	84	80	–	–	–	73
	2 v. több készüléke van	21	18	14	17	–	–	–	16
	Összesen:	100	100	101	100	–	–	–	100
Főiskola, egyetem	Nincs készüléke	3	3	2	3	–	–	–	12
	1 készüléke van	69	79	84	76	–	–	–	72
	2 v. több készüléke van	27	18	14	21	–	–	–	16
	Összesen:	99	100	100	100	–	–	–	100

Megjegyzés: Az alacsony értékszám miatt az arányok kiszámítása nem lehetséges.

141 perc naponta

141 perc naponta nagy idő: érdemes megnézni közelebbről, hogy mikor ülünk le a képernyő elé, és mit nézünk meg szívesen.

A 141 percből 11 percet délelőtt, 55 percet délután, 75 percet este 8 óra után töltünk a képernyő előtt. E téren természetesen jelentős különbség mutatkozik hétköznapok és hét végék televíziózása között. Szombatonként és vasárnaponként jóval több időt szentelünk a tévéműsoroknak délelőtt és délután, mint hétköznapokon. Másik említésre méltó sajátosság az, hogy a másnapi pihenés reményében szom-

bat esténként nagyobb valószínűséggel engedjük meg magunknak a késő estébe nyúló televíziózás luxusát, mint munkanapokon. A televíziózás ilyen jellegű napi és heti periodicitását a műsorpolitikai döntések során igyekeznek figyelembe venni a televízió vezetői.

A lakosság napi tevékenységstruktúrája tehát jól kijelöli a televíziózás helyét a napi időbeosztásban. Adataink azt mutatják, hogy nincsen jelentős különbség e téren az egyes társadalmi-demográfiai csoportok között. A megszokott hétköznapi munkarend, időbeosztás ugyanis azt a feltételezést sugallja, hogy a különböző mértékben

elfoglalt, eltérő napirendű és tevékenység szerkezetű társadalmi csoportok eltérő intenzitással televízióznak a különböző napszakokban. Adataink nem igazolják ezt a feltételezést: tekintet nélkül arra, hogy gazdaságilag aktív, dolgozó rétegről, vagy kereső munkával nem elfoglalt társadalmi csoportról van szó, a tévénezők viselkedése egyöntetű abban, hogy valamennyien főműsoridőben televízióznak a legtöbbet hétköznaponként és szombatonként, míg vasárnap a kora délutáni időpontokban. Valószínűleg a jelenlegi műsorpolitika nem alkalmazkodik kellő rugalmassággal ezekhez az eltérő társadalmi igényekhez.

Délelőttönként például, amikor a nem aktív rétegek jelentős közönség-nagyságot jelentenek, nagyrészt számukra érdektelen műsorok kerülnek adásba: ismétlések, amelyeket ők már valószínű, hogy láttak első műsorra tűzésük alkalmával, valamint az Iskolatelevízió adásai, amelyek körükben természetesen nem tarthatnak különösebb érdeklődésre számot. Ellenérvként ugyan felhozható, hogy délelőtti ismétlések kiterjedt rendszerére a több műszakban dolgozók kedvéért van szükség, de a délelőttök potenciális nézőtáborában az inaktív rétegekhez képest a több műszakban dolgozók aránya alacsony. Minden bizonnyal valamennyi közönségréteg szívesen venné, ha délelőttönként olykor-olykor nemcsak előző napok műsorait láthatná viszont; az ismétlések nem jelentenek akkora vonzerőt, hogy kedvükért a szóba jöhető közönségrétegek átalakítsák délelőttjeik megszokott rendjét.

A legkevesebbet

a felsőfokú végzettséggel rendelkezők és a 8 általánosanál kevesebbet vég-

zettek televízióznak. Előbbiek televízióhoz fűződő ambivalens viszonyulása már több elemzés tárgyát képezte. Utóbbiak alacsony átlagideje a nem megfelelő készülékellátottsággal magyarázható. (Csupán 80 százalékuk él olyan háztartásban, amelyben tévékészülék van.) E két társadalmi csoportban 131, ill. 132 perces időátlagokat mértünk. Legtöbb időt — adásnaponként átlagosan 149 percet — a 8 általánost végzettek töltenek a képernyő előtt, míg az érettségizettek ennél kevesebbet: átlagosan 138 percet.

A legtöbbet

televíziózó társadalmi csoportok tehát a 8 általánost végzettek, valamint az egyéb szellemiek és a nem mezőgazdaságban dolgozó fizikai munkások között keresendők.

Itt jegyezzük meg, hogy a Tömegkommunikációs Kutatóközpont által 1972-ben végzett országos időmérleg-kutatás adatait elemezve Tomka Miklós felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzetközi tendenciával ellenkezően hazánkban az iskolai végzettség emelkedésével — és ezzel párhuzamosan a készülékellátottság növekedésével — nő a televízió nézés átlagos időtartama.

A KSH 1976—1977-ben végzett időmérleg-kutatása szerint a televíziózással töltött idő nem növekszik olyan egyértelműen az iskolai végzettség emelkedésével, mint azt Tomka Miklós 1972-ben tapasztalta. 1980-ban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, a vezető beosztásúak és értelmiségiek tévénezéssel töltött ideje volt a legalacsonyabb valamennyi társadalmi réteg között.

IRODALOM

J. C. Merrill—R. L. Lowenstein: *Media, Messages and Men*. Longman New York and London. 1979. pp. 29—38.

Az adatok a Tömegkommunikációs Kutatóközpont 1980. évi panelvizsgálatából származnak.

Szekfű András: *Televízió- és rádiókészülék-ellátottság, 1972*. TK Tanulmányok. MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont Bp. 1973. V. évf. 21. szám 71. old.

Tomka Miklós: *A tévénézés és a rádióhallgatás a napi tevékenységek rendszerében*. TK Szakkönyvtár. Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Bp., 1978. 36. old.

Időmérleg. *Társadalomstatisztikai Közlemények*. KSH. Bp., 1980.

ABSTRACT: Television broadcasting began in Hungary at the end of the 50s. Professional literature calls this period the *elite stage* of development, since mainly those with higher education holding higher positions could buy the expensive sets. Between 1960 and 1970 the number of subscribers multiplied, so at the turn of the decade the so-called *popular stage* began, first of all characterized by the extension of program time, mass televiewing and watching television without selection. We are still in this period, although some characteristics of the third stage, that of *specialization* can already be observed in certain social strata. These are: efforts made to satisfy different demands of the viewers, various TV sets in a household and selective televiewing.

Hajdú András

A lyoni fűszeres — avagy néhány szó a Magyar Rádió külföldi adásairól

Magyarul „Szülőföldünk”, angol, német, olasz, spanyol, görög és török nyelven pedig „Radio Budapest” néven jelentkeznek naponta az éterben a Magyar Rádió külföldi adásai. Heti 127 órában 248 adás hangzik el Európa, Észak- és Dél-Amerika, Dél-Kelet-Ázsia, a Közel-Kelet és Ausztrália számára. Tavaly 40 000 levél és egy közvélemény-kutatás adott tájékoztatást arról, hogy kik a hallgatók és mire kíváncsiak.

A címben szereplő lyoni fűszeres tulajdonképpen az „ősidőkből” (amikor még volt francia nyelvű adásunk) származó elképzelt átlaghallgató, aki körülbelül annyit tud rólunk, hogy Magyarország valahol a „szovjet tömbben” van, fővárosa Bukarest (sic!), lakói cigány eredetűek, szeretnek énekelni, táncolni (már amikor éppen nem szenvednek a kommunista elnyomástól). Átlagos érdeklődésű rádióamatőr lévén azonban, aki véletlenül elkapta az éterben Radio Budapest egyik adását, elhatározta, hogy hetente-kéthetente megpróbálja „megfogni”, hátha hall valami érdekeset erről az egzotikus országról. A lyoni fűszeres az, akinek meg kell értenie, amit például a magyar gazdaságról, az átlagos magyar újságolvasó számára sem könnyen követhető reformvitákról és intézkedésekről mondunk. A lyoni fűszeres, „a hallgató” persze annyira átlag, hogy nem is létezik, hiszen meglehetősen bizarr feladat átlagot vonni az oxfordi egyetemi tanárból, s az analfabéta anatóliai parasztból, hogy végre nagyon is valóságos és Radio Budapest* hallgatóságára jellemző rétegeket említ-

sünk. Komolyabbra fordítva a szót, néhány alaptudnivaló:

A MR rövidhullámú adásai 1934-ben indultak, majd a háború után 1949-től szerveződtek újjá. Ma a magyar emigrációhoz szóló Szülőföldünk adásai mellett angolul, németül, spanyolul, olaszul, görögül és törökül jelentkeznek az éterben. Érdemes megemlíteni, hogy korábban, az 50-es, 60-as években hosszabb-rövidebb ideig volt francia, arab, portugál, finn, sőt — amikor Budapesten tartották az Eszperantó Világkongresszust — körülbelül egy évig eszperantó nyelvű műsorunk is. Az egycsatornás sugárzási lehetőség s a — többi szocialista ország rádióihoz képest is — viszonylag csekély adásidő azonban nyelvi koncentrációt tesz szükségessé. Az MRT Elnöksége 1970-ben hagyta jóvá azt a koncepciót, hogy figyelembe véve sajátos helyzetünket és műszaki korlátainkat,

a) a világnyelveken adásainkat ne egyes országokra, hanem egy nagyobb területen a nyelvet ismerő hallgatókra orientáljuk;

* Lapozgató rovatunkban szemelvényeket közlünk a Radio Budapesthez érkező levelekből.

b) legyen sajátos profilunk — Ausztrián, egyetlen kapitalista szomszédunkon kívül (amely számára az általános német nyelvű adás mellett külön szekcióban külön műsor készül) — a tőkés Európa közepesen vagy egyenlőtlenül fejlett országai Törökország, Görögország, Olaszország, valamint Spanyolország irányába sugárzott rádiópropaganda, kiterjesztve azt az ugyanezen országokból származó vendégmunkások tömegeire;

c) vonjuk be a Szülőföldünk hatókörébe a magyar nyelvet rosszul vagy egyáltalán nem értő második és harmadik generációt.

Egy-egy nyelven naponta többször is jelentkeziünk. Ezt egyéb szempontok mellett az indokolja, hogy magyarul, angolul és spanyolul több földrészre is sugárzunk műsort. Így összesen heti 127 órában 248 adás hangzik el Európára, Észak- és Dél-Amerika, Dél-Kelet-Ázsia, a Közel-Kelet és Ausztrália számára. S hogy a két darab 250 kW-os és két darab 100 kW-os rövidhullámú adón sugárzott műsor többnyire hallhatóan meg is érkezik rendeltetési helyére, azt a világ minden tájáról sok ezer rádióamatőr által küldött vételjelentések igazolják.

(Ezenkívül feltétlenül szólni kell — ha e cikk keretei közt csak említés-szerűen is — arról a tavaly például összesen 14 204 perc műsorról, amelyet a szervezetileg a KAF-hoz tartozó Műsorexport Szerkesztőség készít. Az ő tevékenységük jellege azonban más. A legfőbb különbség, hogy ők külföldi rendelésre dolgoznak, s szalagon kiküldött vagy akár kapcsolósos egyes adásban készített műsoraikat a partner-rádiók — Moszkvától Párizson át az észak-amerikai magyar emigráns adókig — saját antennájukon sugározzák.)

Tipikusnak tekinthető adásunk félórás, ennél hosszabb műsoraink csak a hét végén és nem is minden nyelven vannak. E félórás adásban kell gyakorlatilag mindenről beszélnünk, az aktuális kül- és belpolitikai információk (hírek, kommentárok) mellett gazdaságról, társadalomról, kultúráról.

Válaszolunk a hallgatók kérdéseire, s persze elmondjuk azt, amit mi tartunk fontosnak. Példák az 1982. április 14-i, pénteki adástükrökből (megértésükhöz még annyit, hogy műsoraink többsége két nagyobb részből áll. Az első blokkot — amelyben a nap hírei és aktuális kommentárok kapnak helyet — a Központi Szerkesztőség készíti, a szekciók pedig saját nyelvükre fordítják. A második blokkot a hét nyelvi szekció külön-külön szerkeszti önálló anyagaiból, illetve a KSZ-ben készülő nagyobb terjedelmű cikkekből. Ettől a szerkezettől eltérnek a hét végi műsorok, valamint a Szülőföldünk adásai):

Görög:	Információs blokk 12' (benne: — hírek 6' — kommentár Reagan javaslatairól 3' — jegyzet az idegenforgalomról 3')
	A szombathelyi példa (tudósítás arról, hogy segítik a városban a fiatalok lakáshoz jutását) 8' Zene 3'
Török:	Információs blokk 12' Levelesláda (a török fasiszták peréről írt levelek ismertetése; hallgatói vélemények a fasiszta demagógiáról stb.) 11'
Olasz:	Információs blokk 12' Sportműsor 7' Pályázati felhívás 3' Zene 2'
Német:	Információs blokk 12' Jegyzet: Előregedő társadalom? 6' Beszélgetés Réger Antallal, a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetségének főtítkárával 6'
Osztürk:	Információs blokk 12' Gazdasági műsor 12' — a nagyvállalatok helye, szerepe Magyarországon — gazdasági rövidhírek
Angol:	I. (De. 11.30-kor — egyes elemekben az előző esti műsor ismétlése) Hírek 6' Kommentár: Mitterand egy éve 3' Beszámoló a békécsabai le szerelési és biztonsági tanácskozásról 5' Stúdióbeszélgetés a Rubickocka versenyről 15'

- Rövid kérdések — gyors válaszok 3'
- IV. (22.00 órákor)
 Információs blokk 12'
 Irodalmi műsor 15'
- Szülőföldünk: (Kronika 21.00 órákor)
 Hírek 5'
 Varsói tudósítás 1.30
 Moszkvai tudósítás a világvallások konferenciájáról 1'
 Jegyzet az idegenforgalomról 3'
 Kulturális hírek 3'
 Interjú a főváros közvilágításáról 2.30
 Jegyzet a lakáshelyzetről 3'
 Álláspont — jegyzet 3'
 Turista Híradó 4'
 Sport 4'
- Szülőföldünk: (Késő esti adás 22.30-kor)
 Hírek 5'
 Levelesláda 7'
 Sport 4'
 Zene 10'
- Spanyol: Információs blokk 12'
 Jegyzet a szakszervezetek és a kormány megbeszéléseiről 5'
 Rádióamatőr műsor 7'

A példa egyedisége és esetlegessége folytán aligha alkalmas mélyebb következtetések levonására, törekvéseink megrajzolására, így tekintsük csak illusztrációnak az alább következő általánosságokhoz.

A feladatainkat meghatározó dokumentumok szerint a magyar tájékoztatáspolitikai rendszerében a külföldi rádiópropaganda alapvető célja, hogy megismertesse országunkat, népünk mai életét, pártunk, kormányunk politikáját; népszerűsítse szocialista vívmányainkat, hirdesse elveinket. Külpropagandánknak feladata, hogy bemutassa az eredményeinkhez vezető utat is, népszerűsítse pártunk marxista-leninista politikáját, munkastílusát, hogy a tömegekkel szoros kapcsolatban igyekszik feltárni fejlődésünk új problémáit és kidolgozni megoldásuk módját; hangsúlyozza politikánk állandó elemeit, a változó elemek mögött pedig világítsa meg céljainkat, módszereinket, magyarázza új elképzeléseinket.

Munkánkat ugyanazok a nemzetközi és belpolitikai tényezők határozzák meg, mint a belföldi propagandáét.

A külpropagandának azonban vannak speciális nehézségei: olyan hallgatóságra kell hatnia, amelynek — bármilyen tarka legyen is összetétele — közös jellemzője, hogy folyamatosan hat rá a nyugati propaganda megannyi eszköze. Tevékenységünket befolyásolja, hogy ma Magyarország „érdekessé várt ország” számát, mondhatnánk, divatba jött nyugaton. Ez egyrészt nyilvánvalóan előnyös, mert érdeklődést ébreszt irántunk. Másrészt azonban növeli felelősségünket Magyarország „különleges helyzete” a nyugati sajtóban, az a nyílt kísérlet, hogy a magyar politikát, társadalmi-gazdasági fejlődésünket szembe állítsák a Szovjetunióval és más szocialista országokkal. A lengyelországi események például azt a szinte megoldhatatlan feladatot állították eléink, hogy úgy beszéljünk tavaly 1956-ról, s az elmúlt 25 évről, gazdaságról, a párt és tömegek kapcsolatáról, a szakszervezetek helyéről stb., hogy megkísérüljünk elkerülni a hallgató számára természetesen jelentkező „áthallást”, a „bezzeg nálunk!” ízt.

Az általános elvek és feladatok mellett az idegen nyelvű rádióadásokat még egy sajátos szempont is indokolja: Magyarország nyelvében izolált, s ezért a népek közti érintkezésben korlátozott ország. És ezzel a megállapítással a feladótól máris a címzetthez jutottunk el. Adásaink „célközönsége” három nagy csoportra osztható, s ez jelentős differenciálást követel meg témában, hangnemben egyaránt (a KAF-on folyó műhelyviták egyik hagyományosan központi kérdése, hogy a célterületek szerinti jóval nagyobb differenciálásra lenne szükség mint amit ma — jórészt lehetőség hiján — megvalósítunk):

— az angol—német—olasz—spanyol nyelvű műsorok hallgatói jórészt fiatal értelmiségiek. Ezen a nagyon feltételesen egységesnek vett csoporton belül is természetesen figyelembe kell venni a célországok sajátosságait, hagyományait, az ottani propaganda hatását, a hallgatói szokásokat stb.

— a török és görög programok közönsége túlnyomó részben alacsony

iskolai végzettségű, ipari vagy mezőgazdasági munkás, illetve vendégmunkás.

— a Szülőföldünk levelelemzése megerősítik hogy tovább folytatódik a Nyugaton élő magyarok polarizálódása. Biológiai okokból is ma központi helyet foglalnak el az emigráción belül az 56-osok, s egyre nagyobb súlyt kap a második, harmadik nemzedék.

Az idegen nyelvű programokban az első két csoportot saját problémáinak szocialista típusú megoldási alternatívája érdeklí, míg az emigrációt Magyarország helyzete, eredményei és gondjai.

Számunkra a visszacsatolás gyakorlatilag egyetlen formáját a hallgatóktól érkező levelek jelentik. Tavaly 110 országból több mint 40 ezer levelet kaptunk. Ezek több mint 85 százaléka Észak-Amerikából és az európai tőkés államokból származik. A legtöbb levél — 17 432 db — az NSZK-ból érkezett, közülük 11 161 a Német Szekcióhoz, 3869 a török, 1639 a görög adásokhoz, 627 pedig a Szülőföldünk szerkesztőségéhez.

Egy évtized után tavaly ismét kérdőíves hallgatói felmérést rendeztünk. Ennek értékelésekor figyelembe kell venni, hogy természetesen csak azokat ismerjük, akik írnak nekünk, s így a megkérdezettek köre nem tekinthető reprezentatív mintának. Ebből adódik például az is, hogy a valóságosnál nagyobb a rádióamatőrök, a DX-erek aránya a megkérdezettek — s általában levelezőink — között. (A MR a szocialista országok közül elsőként, 1965-ben alapította meg a rádióamatőrök számára hallgatói klubját. A DX-es mozgalom, valamint a rendszeresen meghirdetett pályázatok — idén például a Szakszervezeti Világkongresszus és a labdarúgó-világ bajnokság alkalmából — érzékelhetően növelik a levelezést, újabb hallgatókat ösztönöznek arra, hogy írjanak is nekünk.)

A hallgatói felmérés keretében kiküldött 63 374 kérdőívből 6331 érkezett vissza, ami nemzetközi adatok szerint is elfogadható arányt je-

lent. Bár a válaszok értékelése még nem fejeződött be, bizonyos következtetések levonására már lehetőség volt. A hallgatóság összetételére vonatkozóan például, hogy a nyugat-európai hallgatók (I. csoport) között a férfiak aránya az olaszok kivételével mindenütt meghaladja a 90 százalékot (angolok, osztrákok 97 százalék, olaszok 78 százalék). A II. csoportban görög nyelvű műsoraink készítésénél egyharmad arányban női hallgatósággal kell számolnunk, a török hallgatóknál a nők aránya 17 százalék. Mindkét csoportra jellemző — 50—75 százalék között van — a 36 év alatti fiatalok aránya. Mint már szó volt róla, a két csoport között a nagy különbség az iskolázottságban és a foglalkozási összetételben van. Nyugat-európai hallgatóságunk túlnyomó része közép-, illetve felsőfokú végzettségű, szellemi dolgozók alkotják legnépesebb rétegét, s általában igen nagy a diákok aránya is. A munkás hallgatók aránya 10—15 százalékos, a mezőgazdasági dolgozók szinte teljesen hiányoznak. A II. csoportnál a többség alapfokú végzettségű fizikai dolgozó.

Ez a különbség megmutatkozik abban is, hogy mit várnak tőlünk, és hogy fogadják azt, amit mondunk. Nyugat-európai hallgatóink igen széleskörűen informáltak, általában a saját országuk sajtója mellett nemcsak minket, hanem más külföldi rádiókat is hallgatnak. Nem lenne célszerű tehát, ha a máshonnan korábban már megszerzett tájékoztatást megismételnénk, inkább véleményünkkel próbáljuk orientálni hallgatóinkat, másrészt olyan értesülésekkel ellátni, amelyek számukra máshonnan nem szerezhetőek meg. Ez elsősorban a magyar tematika nagyobb súlyát jelenti. Egyébként éppen ez utóbbi Radio Budapest hallgatásának fő motívuma. E hallgatóságnál különösen kerülnünk kell a kinyilatkoztató, szájbarágó hangot. Igazunkat nem a kifejezések erősségével, hanem a tények, az érvek, a logika erejével kell bizonyítanunk, nagymértékben rábízva a hallgatóra a szükséges következtetések levonását. Saját állás-

pontunkat és az ellenvéleményeket célszerű ütköztetni a hallgató előtt; nincs értelme eltitkolni az ellenvéleményeket, hiszen azt a hallgató saját országába propagandájából úgyis ismeri.

Az irántunk kétségkívül megnyilvánuló nagy politikai érdeklődés egyáltalán nem jelenti állásfoglalásaink kritika nélküli elfogadását, s a jellemző az, hogy egyes kérdésekben egyetértenek velünk, másban viszont nem. Ez a réteg egyébként propagandánk természetes célpontja. Hiszen akik mindenben egyetértenek velünk, azokat már nem kell meggyőznünk, akik meg mindenben elutasítanak, azokkal vajmi kevés tárgyalási alapunk van.

A török és görög hallgatók többségével más a helyzet. A nagyrészt alacsony iskolai végzettségű munkások és parasztok világos, egyértelmű választ várnak tőlünk saját problémáikra, s

megnyerésükben nagy a jelentősége az érzelmi hatásnak. Az intellektuális témák, a politikailag árnyalt megfogalmazások, a tudományos terminológia használata számukra egyenesen riasztó lenne. Amíg a nyugat-európai nyelveken sugárzott műsorainknál a hallgatás motivuma egyértelműen a Magyarország iránti érdeklődés, addig török és görög hallgatóink, jelentős részben hazájuktól távol élve, adásainktól más jellegű információkat is várnak. A török hallgatók 77 százaléka, a görögöknek pedig 90 százaléka saját hazájával kapcsolatos tájékoztatást vár rádióinktól. A nagyszámú vendégmunkás hallgató munkaügyi, szociális és egyéb problémáira kér választ műsorainktól. A fentiek után talán természetes, hogy az első csoporthoz képest köztük nagyobb azoknak az aránya, akik általában egyetértenek velünk.

A hallgatók megoszlása állásfoglalásunk elfogadásának mértéke szerint: (százalékban)

	angol	spanyol	osztrák	német	olasz	török	görög
általában igen	18	39	23	25	36	55	64
néha igen, néha nem	66	46	71	62	50	22	25
általában nem	6	4	1	4	1	6	2
Válaszolt:	90	89	95	91	87	83	91

Ami a hallgatói szokásokat illeti, elfoglaltságuk miatt elsősorban a hétvégeken hallgatnak minket. A török és görög nyelvű adásainknak van a legtöbb rendszeres hallgatója. A török válaszolók 45 százaléka, a görögök 36 százaléka hallgatja Radio Budapest adását hetenként négyszer vagy többször, további 43, illetve 44 százalékuk heti egy-három alkalommal. Nyugat-európai hallgatóinkra a heti egy-három hallgatás jellemző (50 százalék körül), és 10 százalék alatt van azok aránya, akik ennél gyakrabban kere-

sik meg adásainkat. Ebből például az következik, hogy leglényegesebb politikai műsorainkat különböző napokon meg kell ismételnünk, ha azt akarjuk, hogy hallgatóink nagy részéhez eljusson mondanivalónk.

A felmérés eddigi feldolgozásában még nem szerepelnek a Szülőföldünkre vonatkozó adatok. Érdeemes azonban megemlíteni legalább azt, hogy öt év alatt megkétszereződött a Szülőföldünk levelezőinek száma, s tavaly a szerkesztőség 3524 levelet kapott a nyugati országokból (további 11-et,

azaz tizenegy darabot a szocialista országokból). A legtöbbet, 627-t az NSZK-ból, 543-at az Egyesült Államokból, 339-et Nagy-Britanniából és 289-et Izraelből. A Szülőföldünk hagyományos műsorai mellett ki kell emelni a hallgatói szervizműsorok és az öt éve megkezdett honismereti műsorok jelentőségét. A magyar történelem, a gazdaság- és társadalomfejlődés, a művelődéstörténet hazai viszonylatban is újszerű, komplex bemutatását megkísérülő honismereti műsorok angolul is elhangzanak — figyelembe véve az emigráció második és harmadik generációját.

S végül — nagyon szubjektívan — néhány szót azokról, akik e műsorokat készítik, a Magyar Rádió Külföldi Adások Főszerkesztőségének munkatársairól. Aki valamennyire is ismer minket, az el van készülve rá, hogy panaszok következnek. Arról például, hogy az itt dolgozók számára sovány vigasz, hogy a lyoni fűszeres ismeri neviünket, műsorunkat, ha itthon jószerezivel még a „szakma” sem; akit mégis, azt legfeljebb a belföldi rádiózásban végzett maszek munkája révén, hogy nevelésesen keveset utazhatunk; hogy milyen rosszak a technikai körülmények stb. Pedig véleményem szerint valójában nem ez az igazi probléma. Aki itt dolgozik, (április 1-i KAF létszám: 125 fő, ebből kb. 100-an vesznek részt közvetlenül a műsorkészítésben, közülük 84 újságíró), előbb-utóbb természetesnek kell, hogy elfogadja honi ismeretlenségét. Ez persze nehéz, hiszen az újságírói természetes közlésvágyhoz — bevalljuk vagy nem — általában hozzátartozik egy kis (?) exhibicionizmus is, de az is, hogy az ember lássa-hallja munkájának visszhangját, eredményét. A levelek ezt csak kis részben tudják pótolni. Valós, szakmai probléma, hogy itt mindenesnek kell lenni. Tipikus munkatársunk az, aki ír, szerkeszt,

riportot készít, fordít, bemond, válaszol a levelekre — és mellesleg anyanyelvi szinten beszéli az adás nyelvét. Nincs lehetőség a specializálódásra; mindenhez — külpolitikához, gazdasághoz, kultúrához, sporthoz — kell legalább egy kicsit érteni, ismerni kell Magyarországot és a célországot. Ismerni a célországot...? A KAF munkatársainak fele 35 éven aluli. Olyanok tehát, akik már a magyarországi kapitalizmust is csak tanulmányaikból ismerhetik. A saját zsebből megvalósított, rövidebb-hosszabb turistautak nyilvánvalóan alkalmatlanok egy ország, egy másfajta társadalom megismerésére. Ha elmondjuk, hogy a KAF rendelkezésére álló, korábban sem magas, nyugati utazási keret az ország gazdasági nehézségei miatt az idén 58 napra csökkent, akkor teljesen irreálissá válik az az alapkövetelmény, hogy ismerjük azokat, akiknek műsört készítünk. Mindezeket a nehézségeket (amelyek közül nem egyet persze dicsekvésként is elmondhatnánk) igazából egy dolog kompenzálhatja: az a bizonyosság, hogy van értelme, hogy fontos, amit csinálunk. S itt van szerintem az igazi probléma. Hogy hiába szögezik le pártdokumentumok a külföldi propaganda fontosságát, ha a tájékoztatáspolitikai napi gyakorlata ezt nem ismeri el, rendszeresen és következetesen figyelmen kívül hagyja annak sajátos szempontjait. Nem lehet elérni, hogy az újságírás egyenrangú, külön ágazatának ismerjék el a külföldi propagandát, s ennek megfelelően például tanítsák azt az újságíró-iskolán. Látszólag senkit nem érdekel, ha hitelességünket veszítjük a hallgatók előtt, mert a belföldi propagandához igazodó központi intézkedések (vagy azok hiánya) miatt nem beszélhetünk olyan magyar eseményekről, amelyekről a hallgató saját országának sajtójából már értesülhetett: holott ezekről elsőként nekünk kéne szólni, felhasználva az

alapinformálás propagandaelőnyét!
Ilyenkor elkedvetlenedünk, s rájövünk,
hogy milyen nevetségesek vagyunk,
amikor olyan nagyon fontosnak hisz-
szük magunkat, aztán csináljuk tovább,

mert ha bizonyosak nem is lehetünk,
legalább megpróbálunk hinni munkánk
értelmében — s ráadásul még jól is
érezzük magunkat a Magyar Rádió
Külföldi Adások Főszerkesztőségén.

ABSTRACT: Radio Budapest's foreign language broadcasts are on the air in English, German, Italian, Spanish, Greek and Turkish while Szülőföldünk — Our Native Land — broadcasts in Hungarian every day. There are 248 broadcasts of 127 hours every week beamed for Europe, North and South America, South-Eastern Asia the Middle East and Australia. Last year Radio Budapest received 40 thousand letters and it conducted a survey of listeners' opinions to learn listeners' interests.

Nógrádi Gábor

Ariadné fonala, avagy milyen legyen a piktogram?

Aligha van Magyarországon felnőtt ember, aki ne tudna felidézni egy-két történetet arról, hogyan tévedt el egy városban, pályaudvaron vagy áruházban. Infrastruktúránk már — úgy, ahogy, de van, a hozzátartozó info-struktúra azonban még hiánycikk: a tájékoztatás a legtöbb helyen — utcán, járművön, hivatalban — ma is a hagyományos formában történik.

„Titkon megegyezett Ariadné az idegennel, és egy gombolyag fonalat adott neki. Mert a labirinthosban az is eltévedt volna, akit esetleg megkímél a szörnyeteg. De Thészeusz Ariadné fonalát gombolyította, s amikor Pallasz Athéné segítségével megölte a Minótaurust, a fonál mentén szépen megtalálta a kijáratot is a labirinthosból.”

Trencsényi-Waldapfel Imre: Görög regék

Aligha van Magyarországon felnőtt ember, aki ne tudna felidézni egy-két történetet arról, hogyan tévedt el egy városban, pályaudvaron vagy áruházban. Modern *infra*struktúránk már — úgy, ahogy, de — van, a hozzátartozó *info*-struktúra azonban még hiánycikk: a tájékoztatás a legtöbb helyen — utcán, járművön, hivatalban — ma is a hagyományos formában történik. Az érdeklődő megkérdezi egy tájékozottnak tűnő személytől, hogy: „Hé, paraszt! melyik út megyen itt Budára?” Mire az illető megmutatja. Vagy nem.

Thészeusznak könnyű volt. Összeszűrte Ariadnéval a levét. De kérdezték volna csak meg a szerencsétlen Minótaurust, mit érzett, amikor ki akart jönni a labirintusból!

Felejthetetlen téli estét töltöttem magam is a leninvárosi házak között, kísértetként a Gagarin utcát keresve. És láttam már percekig tébláboló vidékieket a metró Deák téri állomá-

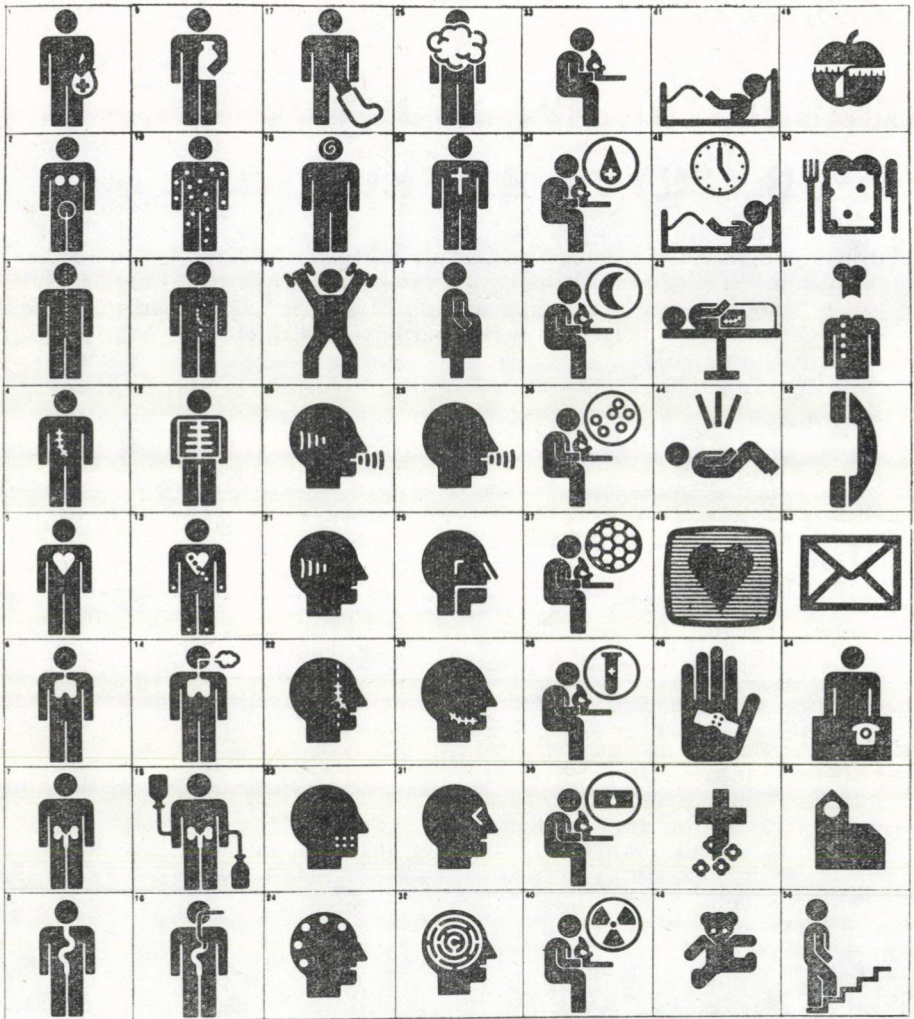
sán, vagy a szerelvényben fejüket kapkodó, az állomások után kérdezősködő külföldieket.

Tájékoztatási kultúránknak a közterületi információs rendszer kicsinyke része. De adott esetben majdnem olyan fontos tudni, hogy merre van a nyilvános illemhely, mint azt, hogy tegnap este kivel vacsorázott Reagan.

Csepelen: nyilak

A piktogramok — a képjelek — történetét tetszetős lenne Ádámnál és Évánál kezdeni, akiknek történetében az *alma* jelenti a *tilost*, az *arkangyal* karddal meghosszabbított *karja* pedig a *kijáratot*. A paradicsomban tehát két piktogram elég volt az eligazodáshoz. De mennyi kell vajon ma ahhoz, hogy paradicsomi állapotok legyenek a tájékoztatásban? És milyenek legyenek a képjelek? Mennyire érthetőek? Mennyire esztétikusak? Szabványosak vagy sajátosak? Hol van rájuk szükség, és hol feleslegesek? Egyáltalán: képjelekre van szükség vagy inkább nyilakra és feliratokra?

A kérdések szaporíthatóak, részletezhetőek, attól függően, hogy milyen közterületről vagy közintézményről van szó. *Kara György* reklámgrafikus huszonhat kérdéssel érkezett egy terv-

Külföldi kórház pictogram-rendszere

tárgyalásra, ahol „csupán” a Csepel Vas- és Fémművek Egészségügyi Központ tájékoztató rendszeréről beszélgettek.

Idézzünk néhányat: Kikhez szólnak a pictogramok? Hogyan vizsgálható és értékelhető a rendszer működésének hatékonysága? Kidolgozható-e az egészségügy minden területére érvényes

jelrendszer? Szükség van-e egyáltalán pictogramra ezen a területen, vagy csak ott, ahol külföldiek is megfordulnak? Megmutathatjuk-e a betegeknek a betegségüket, például a bőrgyógyászat vagy az onkológiai ajtaja előtt? A vizuális kultúra fejlesztésének szempontja mennyire lényegi kérdése a tájékoztató rendszerek tervezésének?

Kidolgozható-e különböző kulturális hagyományokkal rendelkező országok közös használatára egészségügyi jelrendszer?

A megbeszélésen nem voltam ott. A végeredmény azonban sokatmondó: a csepeli létesítményben csak egységes rendszerbe foglalt nyilak és feliratok szolgálják a tájékoztatást.

— Nem alkalmaztunk piktogramokat — mondja *Kara György*, aki *Nagy Dezsővel* és *Németh Ferenc*cel közösen dolgozta ki a csepeli rendszert.

— Arra gondoltunk, hogy a nem azonnal felismerhető jelkép, hiába van grafikailag megoldva, a beteg számára csak mint *vizuális zaj* szerepel. Miért kísérleteztünk volna a csepeli munká-

Piktogramok az Országos Kardiológiai Intézetben

sokkal? Olvasni tudnak, a nyilat ismerik. Ez nem azt jelenti, hogy a piktogramok alkalmazását elvetjük. De minél speciálisabb tartalomról van szó, annál nehezebb olyan jelet találni, amely a néző számára is azonnal érthető. Morbid a példa, de képzeljük el az égési sebektől szenvedő munkást, amint herohan, és a piktogramok között keresni kezdi a sebészet jelét. Inkább az általános jeleknek van létjogosultságuk: a mellékhelyiség, a kijárat, a bejárat, a lépcső, a lift képjelének. Ez a szemléletmód azonban nem biztos, hogy a külföldiek által látogatott intézményekben is elfogadható. Az Országos Kardiológiai Intézet tájékoztatási rendszerében például *Tóth Ferenc* és munkatársai a feliratok és a nyilak mellett piktogramokat is terveztek. Tessék megnézni — mondja *Kara György*, és kinyitja az Ipari Forma 1978/2-es számát.

Elvégzünk egy kísérletet. Kilenc és tizenegy éves gyerekeimnek megmutatjuk a piktogramokat. A kétharmadát felismerik. A fennmaradó egyharmadot én sem értem. Ezek a speciális kezelések és kórtermek jelképei. Valószínű azonban, a külföldi betegek eligazodnak a segítséggel.

Dombóvárrott: tojás

De vajon szükséges-e ragaszkodni ahhoz, hogy mindenütt azonnal felismerjük a piktogramokat? A KRESZ-táblákat sem ismeri, aki nem tanulta. A faluról felkerült idősebb emberek pedig talán még a bejárat vagy kijárat absztrahált ábráját sem értik meg, amíg jótét lelkek ki nem oktatják őket.

S ha végső soron amúgyis tanulni kell a jeleket, miért ne lehetne kialakítani egy olyan tájékoztatási rendszert, amely teljesen elvont, de grafikai, esztétikailag magas színvonalú formákból áll. Ez a módszer kissé elmaradott vizuális kultúránkat is előbbre segíthetné, közelebb vihetne mindannyiunkat a hétköznapi életben jelenkező új formákhoz, a korszerű

design vonalaihoz, vagy éppen a XX. század modern képzőművészeti törekvéseihez.

A dombóvári művelődési ház piktogram-rendszerének tervezésekor *Kosbor István* grafikus nem az intézményben folyó tevékenységekből indult ki, hanem a tojásformából.

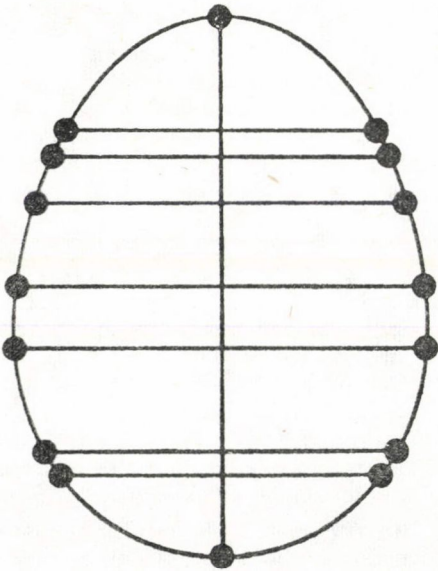
— A világtojás mint szimbólum az emberiség történetét végigkísérte — mondja a fiatal grafikus. — Gondoljunk a mítoszokra: a világ tojásból született. A tojás mint a teljesség hordozója. De a tartalmakon túl olyan sajátos szimmetrikus és aszimmetrikus lehetőségeket magában rejtő formai sűrítmény a tojás, amilyen a történelem folyamán kevés alakult ki. Az ebből született alakzatok szokatlanságuknál fogva magukra vonják a figyelmet és próbára teszik a néző gondolkodását, hogy az mennyire konvencionális, illetve mennyire nyitott.

— Nem akadályozzák ezek a képjelek a művelődési házban való eligazodást?

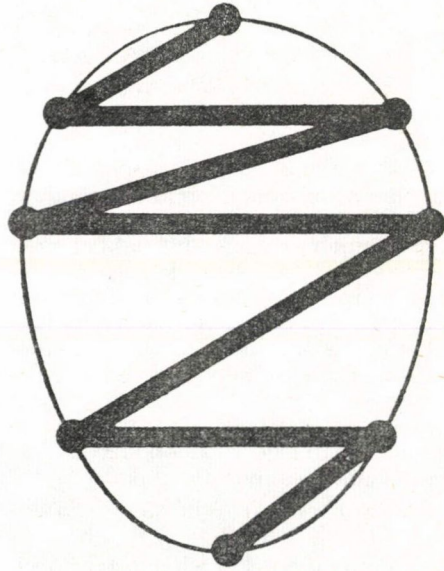
— A dombóvári látogatók hamar megtanulják, melyik mit jelent, ahogy iskoláskorukban megtanulták a beszédhangok jeleit, a betűket, vagy később a gépkocsivezetéshez a KRESZ jelzéseit. A piktogram mellé egy ideig kiírhatjuk a jelentését. Amikor meggyőződünk arról, hogy már értik a jelet, a felirat eltávolítható.

Lantos Ferenc, a neves pécsi képzőművész *Kosbor István* elképzelését támogatja.

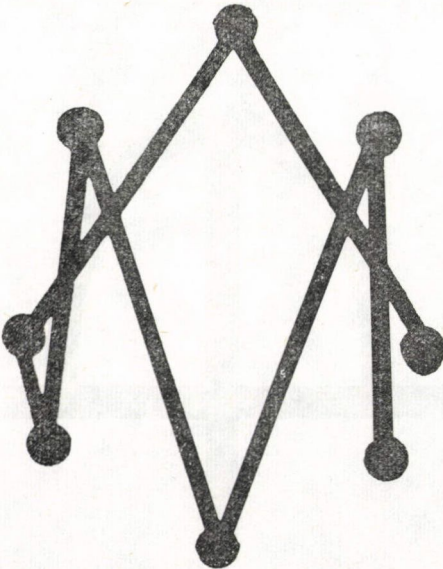
— Nyilvánvaló, hogy elsősorban az óvodában és az iskolában kell mindent megtenni azért, hogy egy új látáskultúra kialakuljon. De ez nem jelentheti azt, hogy az emblémákkal, piktogramokkal egy konzervatív ízlést szolgáljunk ki mindaddig, amíg az új nemzedék nem nő fel. Persze, ha az óvodában már arra szoktatjuk a gyereket, hogy te *gomba* vagy, te *labda*, te pedig *ház*, akkor nem sok reményt látok a változásra. A gyereket tőle teljesen idegen tárgyakkal jelölni — természetellenes. Ha az emögött meghűjő szemlélet (nem az óvónők hibájából!) elhatalmasodik rajtunk — jelenleg itt tartunk — nem

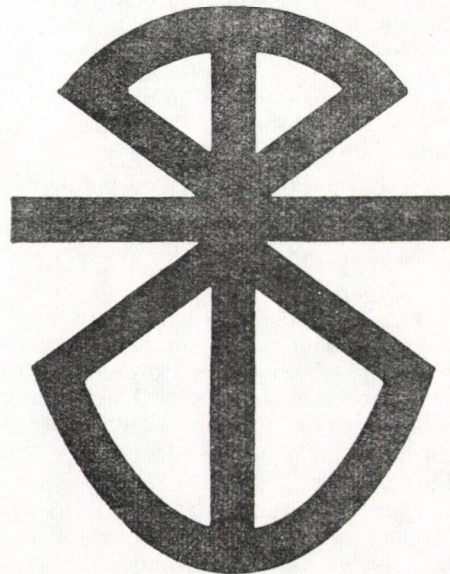
Kórus

Zene—tánc

Rendezvény gyermekeknek

Játszóház

csoda, hogy egy puszta jelölő forma ebben a pillanatban még meghaladja az emberek vizuális felfogóképességét.

— Egyeseknek bizonyára erőszakosnak tűnik ez a — tárgyat kevésbé jelképező — képjelrendszer.

— Én sokkal nagyobb merényletnek tartom az emberek ellen azt — mondja *Kosbor István* —, hogy tele van az ország primitív, rossz emblémákkal, piktogramokkal, amelyek között a cipő rajza a cipőboltot, a frizuráé a fodrászt jelképezi. Ezeket a szájbarágós jelképeket egy idő után megunják az emberek, sőt, bizonyos helyzetekben már neveltségessé is válhatnak. Én az elvont formációra szavazok, azok nem avulhatnak el, megőrzik gondolati, képi frissességüket és nyitottságukat.

Lantos Ferenc kevésbé heves vérmérsékletű.

— Az embernek a világhoz való viszonya állandóan változik. Amikor mi a képjeleket kevésbé akarjuk a tárgyakhoz kötni, egy megváltozott viszonyra utalunk. Az emberek ma már inkább összefüggésekben gondolkodnak és nem tárgyokban. Ezt akarjuk mi megfogalmazni a sűrítettebb grafikai jelekkel. Ma már mindenki tud olvasni. Amit tehát fogalmi úton el lehet mondani, azt mondjuk el vagy írjuk le szavakkal. Ezt fölösleges vizuálisan illusztrálni. A vizuális formák lényege ott kezdődik, ahol a szavak végét érnek.

— Elképzelhető-e, hogy a dombóvári rendszert más intézményekben is alkalmazzák, tehát megvalósítható-e az egységesítés?

— Igen — mondja *Lantos Ferenc* —, de ez nem szükségszerűen jelent tökéletes azonosságot. Figyelembe lehet venni az egyedi, helyi sajátosságokat. Jó példa erre a népművészet. A népdalnak sok egyéni variánsa jött létre, de ez önmagában nem változtatja meg a mű minőségét.

Dombóvárrott a grafikusok és az országból összesereglett népművelők között heves vita folyt a tojásformára épülő tájékoztatási rendszerről. Idézzük néhány népművelő véleményét:

Nagy Mária, Füzesabony: Ha nekiünk ennyit kell magyarázni erről, akkor mennyit kell azoknak, akikkel mi a művelődési házban találkozunk?

Takács Gábor, Szentendre: Azt hiszem, egy vizuális nevelési folyamatot nem a végénél kell elkezdni. És ez már nekem is a vége, pedig én jártam tízegetnéhány évig iskolába.

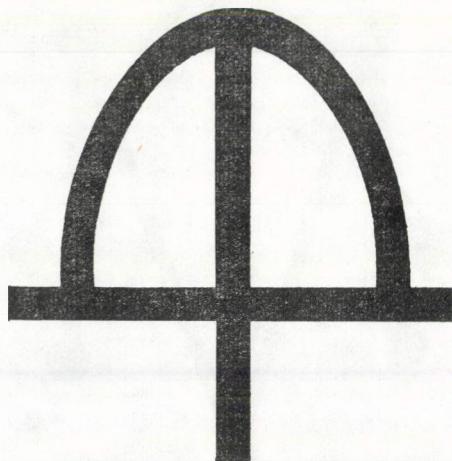
Ozsváth Sándor, Debrecen: Azt, hogy a jel mennyire legyen elvont, mindig a közönség határozza meg, amelyhez a jel szól. Az emberek információik 83 százalékát vizuális úton szerzik be. Fontos, hogy a jeleket értsék.

Pázmán Péter, Budapest: A jelölt tevékenységtől teljesen elszakadt jelrendszert konstruálni, ha nem is hiba, de mindenképpen kockázatos.

Péterfi Ferenc, Budapest: Én Dombóvárra szavazok. A nyelvben is állandóan új és új szavak keletkeznek, amelyeket meg kell tanulni.

Kajdi Béla, Budapest: De azok a nyelv szelleme alapján keletkeztek.

Balipap Ferenc, Dombóvár: Ezek a piktogramok pedig a vizualitás szelleme alapján keletkeztek.

Előadóest

Jelek versengése

Ásztai Csaba iparművész néhány éve társaival tervezetet készített Vác tájékoztatási rendszerének kialakítására, és részt vett egy óvoda, egy művelődési ház és egy tanács piktogramjainak a megtervezésében is.

— Ha egy jelzésrendszert meg kell magyarázni, ott már baj van: új ABC-t tanítani erőszak. Abszurd jelenet volt az egyik *Kapcsoltam* című műsorban, amikor három piktogramot kellett magyarázni hatszázötven forintért. Ha nem tudjuk érthető grafikai jelekkel megvalósítani a tájékoztatást, akkor azt kell csinálni, amit a párizsi De Gaulle repülőtér tervezői tettek. Egyetlen piktogramot alkalmaztak: a nyílát.

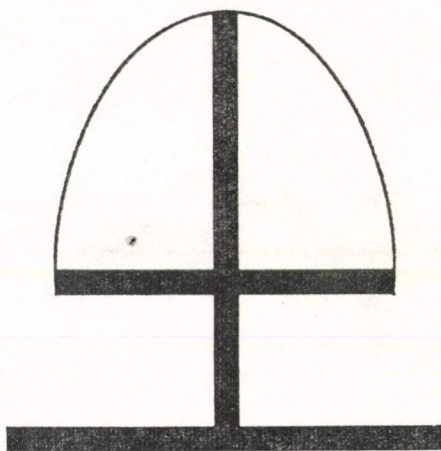
— Szerintem *Lantos Ferencnek* igaza van abban, hogy a nagy tömegek számára készült jelek — emblémák, piktogramok — jelentős szerepet tölthetnek be a látáskultúra fejlesztésében. A nyilak — ebből a szempontból — alig jöhetnek számításba.

— A vizuális nevelés igen tiszteletreméltó feladat. De ha lent vagyunk a metróban, bent vagyunk a kórházban, vagy a tanácsházán intézzük ügyünket, elsősorban eligazodni szeretnénk, és nem esztétikai érzékünket fejleszteni.

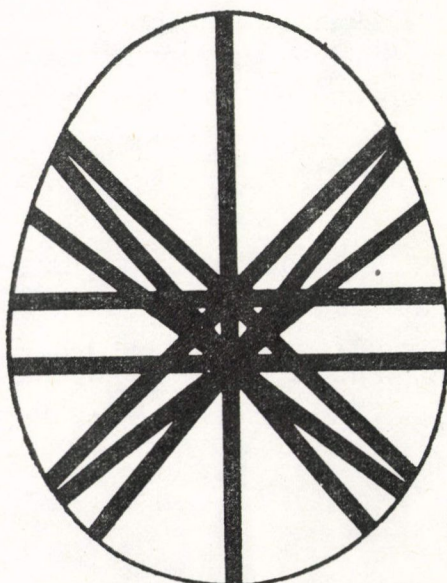
— A pécsi grafikusok azonban jogosan mondják, hogy a tárgyak primitív ábrája, az óvodai jelek például, a konzervatív ízlést erősítik.

— Az óvodai jeleket is sokféleképpen rajzolhatjuk meg. Lehet hagyományos módon kis realista cicát pingálni a fogas mellé, de meg lehet rajzolni úgy is, hogy a vizuális kultúrát szolgálja a jel egy elvontabb, absztraktabb szemléletmóddal. A piktogramokat az adott kultúra rendszerében kell elhelyezni: elsősorban funkcionális, másodsorban esztétikai kritériumok alapján.

Fogas Péter grafikusnak, aki legutóbb a hamburgi magyar napok megtervezésében vett részt, ugyanez a véleménye.

Színház

Film

— A képzőművészet individuális műfaj, az alkalmazott grafika, amint a neve is jelzi: alkalmazkodó műfaj. Ha a művekkel egy bizonyos közönységet kell megelőzni, a legkötetlenebbnek látszó műfajban is figyelembe kell venni a korlátokat. (Ott az egyházi zene, a programzene példája.) Ezt tudni és betartani — az alkotó számára etikai kérdés.

— Vizsgálták-e valaha valahol a piktogramok hatékonyságát? — kér-

dezem Ásztai Csabától. — Azt, hogy hol és melyik képjel mennyire érthető?

— Nem tudok róla.

— Ezek szerint még felelősségre sem vonhattak alkotót, megrendelőt vagy zsűrit, hogy az elegendőnél több, vagy érthetetlen képjelek születtek?

— Erről sem tudok. De én, személy szerint, örülök, hogy sokféle tájékoztatási rendszer készül. A verseny sohasem árt. Így remélhető, hogy a rossz, a felesleges el fog hullni, a jó pedig kiválik és megmarad.

Kékesdi Károly reprodukciói

ABSTRACT: There is hardly any Hungarian adult who could not tell one or two stories about how he got lost in a city, at a railway station or in a department store. We already have a — more or less developed — infra-structure, however, the necessary info-structure is still to be built up: in most places — in the street, in vehicles or in offices — information is still transmitted in the traditional ways.

Umberto Eco

Jaj annak, aki válaszol

Alány újságíró, annyi vélemény az interjúról. Umberto Eco kétféle interjút ismertet, és megszólaltatja Enzo Biagi és Oriana Fallaci. (Cikkét a L' Espresso/MTI A hír világa című kiadványa alapján erősen rövidítve közöljük.) Kérésünkre még Vitray Tamás ismerteti véleményét és interjúkészítési módszerét.

Úgy tűnik, hogy mindinkább nő az interjúk száma. Őszintén szólva nem tudom, valóban így áll-e a helyzet, hogy bonyolult időkben, amikor az újságíró nem tudja, miről beszéljen, igyekszik másokat beszéltetni. Az azonban bizonyos, hogy a könyvesboltok polcain mind több könyvformában megjelenő interjú kapható. Ma már nem az a helyzet, hogy tanulmányt írnak a szociológia jelenlegi helyzetéről, hanem kötetbe gyűjtenek tíz szociológussal készített interjút. Mindenesetre különbséget kell tennünk az újságokban megjelenő interjú és a könyv alakban megjelentetett interjú, sőt a napi-, illetve a hetilapokban megjelenő interjúk között is. Hamarjában két interjútípust ismertetnék, amelyek rendkívül gyakoriak.

Mindenekelőtt az úgynevezett irodalmi jellegű interjúról szólnék, amelyben az interjút készítő személye dominál az interjút adóval szemben. A kérdező a saját képére és hasonlóságára formálja alanyát. Vannak Fallaci-típusú irodalmi interjúk is, amelyekben az interjú készítője arra törekszik, hogy alapos képet adjon alanyáról. Ez nem jelenti azt, hogy megmártja a nyilatkozó gondolatait, de ügyesen irányítja a bizalmas vallomások meredélyein, kizökkenti elzárkózottságából, majd kiemeli bizonyos vallomásait. Még ha a valóságnak teljesen megfelelő képet nyújt az interjúalanyról, az olvasó akkor is

tudatában van, hogy az interjú készítőjének bravúros teljesítményével áll szemben, amelynek révén bepillantást nyer egy harmadik személy pszichológiájába. Az irodalmi interjú egyik elfajzott formája a rosszindulatú interjú, az olvasó már kezdetben tudja, hogy az interjú készítője espadákat állít fel alanyának, hogy titkolt gyengeségeit felszínre hozza, ugyanakkor hízeleg hiúságának. Az interjúkészítő és az olvasó egyaránt az interjúalany rovására szórakozik.

A másik típus a nyilatkozat-interjú. Egy politikai vagy gazdasági személyiség interjút ad valamelyik újság főszerkesztőjének vagy kiemelkedő munkatársának. Ez esetben a meginterjúvált alany nem készületlenül nyilatkozik, a válaszokra felkészül, sőt, feltételezhető, hogy utólag még át is nézi válaszait, módosít rajtuk, olykor valósággal szuggerálja a kérdéseket. Az interjúnak ez a típusa valószínűleg politikai eszköz, és hitelt érdemlő nem olyan értelemben, hogy a megkérdezett alany a valóságnak megfelelő dolgokat jelent ki, hanem olyan értelemben, hogy valóban azt akarja mondani, ami az interjúból kiolvasható.

De valószínűleg mit is jelent meginterjúvolni valakit? Miért éppen interjú formájában közöljük a megkérdezett alany egy-két mondatot kifejezett véleményét? Interjúnak tekinthetjük például egy járókelő véleményét bi-

zonyos eseményekről. Ez esetben az újságíró egy kérdésére idézőjelek közé téve hangzik el a válasz.

Amikor egy újságban azt olvassuk, hogy az idei tél nagyon kemény volt, nehezen tudjuk eldönteni, hogy ebben az esetben egy tényről készült riporttal vagy kommentárral állunk szemben. Az idézőjelek közé tett mondat azonban csodálatos zszurnalisztikai erővel rendelkezik: bármilyen véleményt vitathatatlan tényé alakít át. Tétélezzük fel, hogy egy interjú keretében a miniszterelnök kijelenti: „Nem kétséges, hogy $2+2=3$ ”. Idézőjelek nélkül ez a mondat nem lenne egyéb, mint egyszerű hazugság, hamis információ vagy tévedés. De idézőjelek között igazságként jelentkezik: megfelel a valóságnak (sugalmazza az újságíró), hogy az illető ezt állította. Hogy matematikai szempontból az állítás kétségbe vonható, az már más kérdés. Az olvasóval az újságíró csupán azt kívánja közölni, hogy a miniszterelnök olyasmit állított, ami tematikailag megcáfolható. Mindez magyarázatot ad az angol újságírók módszerére: tudósítanak az eseményről, majd kommentár helyett a szemtanúk kijelentéseit közlik, amelyek olykor szöges ellentétben állnak egymással. Az idézőjelek közé tett mondat az igazság garanciája. Ugyanakkor igen kétértelmű megoldás is. Az idézőjel nem feltétlenül jelenti azt, hogy az idézett személy valóban ezt akarta mondani. Csupán azt, hogy így fejezte ki magát. Ezért azután amikor idézőjelbe tett mondatot olvasunk, mindig tegyük fel magunknak a kérdést: vajon mit akart mondani az, aki azt mondta, hogy a másik azt mondta . . .

Az alábbiakban három neves újságíró vall arról, hogy mi is az interjú valójában, hogyan készít interjút.

Enzo Biagi: Leo Longanesi véleménye szerint az interjú lopott cikk. Talán kissé szigorú meghatározás, de van benne valami igazság. Szerintem beszélgetésnek kellene lennie; mások szerint viszont „kihallgatás”, amelynek során arra kell törekedni, hogy

a meginterjúvált fél ostobának tűnjék. Erről leggyakrabban a televízióban bizonyosodhatunk meg. Vannak olyan interjú készítő kollégák, akik nem annyira újságírónak, mint inkább fül-orr-gégeorvosnak tűnnek, minden igyekezetükkel azon vannak, hogy a mikrofont lebecsássák egy olyan embernek a torkán, akinek egyetlen porciakája sem kíván beszélgetni.

Azt hiszem, az interjú módot nyújt arra, hogy megértsük, kivel állunk szemben, nem pedig eszköz annak bizonyítására, hogy a kérdező derekabb, mint a kérdezett. Sok esetben — figyeljük meg — a kérdés hosszabb a válasznál. Ez a bizonyíték arra, hogy a kérdező akarja átvenni a főszerepet. Ő akarja tudomásunkra hozni, hogyan gondolkodik, és vajmi kevésbé törődik azzal, akivel beszélget. Csupán címkének tekinti, amellyel könnyebb áruba bocsátani a portékáját.

Nagyon rossz szokás a magnetofon használata: a lényegeset el kell választanunk a lényegtelenről, nem minden fontos, amit valaki mond. Megfontolandó, hogy előbb gondolkodjunk, azután beszéljünk. Egy embertől, aki egy baleset következtében elvesztette feleségét, gyermekeit, kutyáját és ráadásul a nyertes totószelvényét is, teljesen felesleges megkérdeznünk: mit érez ebben a pillanatban.

Oriana Fallaci: Hogy csinálják, hogy írják meg az interjúkat, mi az interjúkészítés titka? Évek óta ezekkel a kérdésekkel gyötörnek, minden nyelven, mindenütt, ahol csak megfordulok. És felteszik a kérdést az amerikai és kanadai egyetemi hallgatók is, akik abszurd módon tanulják a Fallaci-féle interjúkészítést (the interviews Fallaci style), de választ nemigen kapnak rá. Az ok egyszerű: az interjú soha nem merev szabályoktól, megszabott rendszerektől függ. És az esetek többségében még attól sem, aki adja. Az interjú minőségét az határozza meg, aki az interjút készíti; az újságíró fantáziája, bátorsága, intelligenciája, kulturáltsága, egyszóval személyisége.

Ezért hiábavaló tanácsokat, erkölcsi és technikai javaslatokat adni, módszereket prédikálni, emlékeztetni például arra, hogy dühösen kell az igazságot kutatni, és skrupulózus módon kell papírra vetni a hallottakat, változtatás, manipulálás nélkül. Mint ahogy haszontalan dolog az is, hogy az interjúkészítés módszereit feltételezések és benyomások alapján határozzuk meg. Volt, aki azt írta, hogy interjúim olyanok, mint egy vadászat, ahol én játszom a vadász szerepét. Semmi sem áll távolabb tőlem. Számomra egy interjú elkészítése jóval túlmegy a szakmai vállalkozás határain, és soha nem vezetett a kegyetlenség. Olyan intellektuális kalandnak tekintem, amelyet épp olyan teljes odaadással élek át, mint egy szerelmet vagy egy gyűlöletet, egy megismételhetetlen eseményt, amely mégis hagy valami nyomot az életemben. Legutolsó könyvem, az *Un uomo* egy olyan interjúból született meg, amely mindörökké megfordította sorsomat: a Panaguliszal 1973-ban készített interjú.

Éppen mivel ennyire átélem az interjúmat, takarékoskodom velük, évente legfeljebb kettőt-hármat készítek. És sohasem olyan személyekkel, akik történelmi és emberi szempontból nem érdekelnek igazán. Meg kell mondanom, nem könnyű elérni, hogy interjút készíthessek alanyaimmal. Az állam- és kormányfők ritkán és nem szívesen adnak interjút, az engedély megszerzése hosszú, idegölő kilincselést igényel. Minden egyes interjú pokoli fáradságomba kerül, előtte, alatta és utána is. Előtte, mivel egy diák fegyelmettségével készülök rá, jegyzetek, elolvasok mindent, amit fel tudok hajtani, úgy soha nem fogok hozzá az interjúhoz, hogy nem tudom

pontosan, ki is az, akivel beszélgetek. Alatta azért, mert a találkozás többnyire igen hosszúra nyúlik (Khomeinivel 3,5 órát, Teng Hsziao-pinggel 4 órát, Kadhafival 6 órát, Golda Meirrel 7 órát beszélgettem) és ez alatt több energiát adok le, mint amennyit egy birkózó a szőnyegen. Utána pedig azért, mivel szóról szóra átírom a magnószalagra rögzített szöveget, szótár segítségével ellenőrzöm a tolmács által használt kifejezéseket, amennyiben általam nem ismert nyelven készült az interjú, és csak a teljes átírás után kezdődik a szerkesztés munkája.

Ebben a munkában az alkotó szellemet a legteljesebb becsületességgel kell ötvözni. Soha nem emelek ki egyetlen mondatot sem az összefüggésből, nem választom a számomra esetleg kényelmes megoldást, sőt mindig arra törekszem, hogy semmit se hagyjak ki. Interjúim mindig hosszúak, általában egy-másfél újságszámot foglalnak el szerkesztőim nagy bánatára, akiknek nem engedem meg, hogy húzzanak belőle. És ezzel még nem ér véget a munkám. A szöveget — ha olaszul írtam — angolra fordítom, ha angolul, olaszra. Majd az interjú megjelenik a *Corriere della Sera* és a *Washington Post* hasábjain, valamennyi nyugat-európai, néhány kelet-európai országban, Jugoszláviában, Törökországban, Izraelben, Kanadában, Latin-Amerikában, Dél-Afrikában, Indiában, Japánban és olykor Kínában is.

Természetesen ahhoz, hogy bizonyos dolgokat megírjunk, és jól írjunk meg, bizonyos dolgoknak meg is kell történniök. Ki tudja, miért, velem mindig megtörténnek. Soha nem ásítozom, és beszélgetőpartnerem sem ásítozik az unalomtól.

Jaj annak, aki válaszol?

Húsz esztendeje vagyok televíziós, mégsem tudom pontosan megmondani, mikortól, egyszerűen különvált az az interjú és a televíziós beszélgetés fogalma. Az interjú az az újságírói műfaj, amelyben az újságíró kérdez, és a kérdezett válaszol. Ennek megjelenési formája az újságban a kérdés és a válasz. Viszonylag hamar rájöttem arra, hogy ha én szabályosan az újságírói műfaj interjút készítem, akkor annak a megjelenési formája a televízióban mesterkéltné, erőltetett és kimódolt. Ha csupán kérdezek, akár nagyon jó kérdéseket is valamitől suta az egész. A magam paraszti eszjárásával tehát a következőket szűrtem le: nincs olyan beszélgetés két normális ember között, ahol az egyik *csak* kérdez, a másik *csak* válaszol. Innen már nem kellett sokat gondolkodnom, hogy rájőjjenek: az én dolgom nem akkor „van jól elvégezve” — hogy magyarássam ki magam —, ha én jókat kérdezek, hanem akkor, ha jól *reagálok*. Egyáltalán nem azon múlik egy beszélgetés sikere, oldottsága, kellemes hangulata, szerencsés esetben mindenfajta gátló tényező — közeli kamerák, lámpák, emberek jelenléte — ellenére a meghittség látszata vagy valódisága, hogy én hogyan kérdezek, hanem azon, hogyan reagálok. A reagálás az én megítélésemben kétféle. Az egyik, hogy gondolataim vannak azzal kapcsolatban, amiket nekem mondanak. Mert figyelek. És reagálok. Aszerint, hogy hogyan találom el a magam reagálásaival őt, aszerint alakulhat egyre intimebbé, egyre bensőségesebbé, ha úgy tetszik, mélyebb és remélhetőleg élvezetesebbé a „dolog”. Fiatalkorom már régen tudják rólam, és a hátam mögött szoktak is évdni ezen, hogy én vagyok a mániás reagálós. Annak idején, ami-

kor egy óras interjúkat csinálhattam (Ötszemközt volt a műsor címe), általában az volt az alapelvelem, hogy senkivel sem vagyok hajlandó előzőleg találkozni, előre leülni és megbeszélgetni, miről lesz szó. Volt, aki ragaszkodott hozzá, hogy velem előzetesen találkozzon. Például Palló Imre, aki aranyosan meginvitált. „Nagyon boldog, és megtiszteltetésnek veszem, Imre bácsi. El is megyek, de egyetlen kérésem van: arról, hogy miről beszélgetünk majd, egyetlen szó sem eshet.” Rajta kívül még akadtak, akik igényelték, hogy előzetesen találkozzunk, nekik aztán elmondtam a „közéget”, amibe majd a felvételkor kerülnek. Azért tartottam ezt fontosnak, mert a közeg ebben a műsorban teljesen rendhagyó volt. Minden korábbi műsortól eltérő. Pontosán arról van itt szó, hogy az Ötszemközt című műsor díszlete egy valószínűleg négyfalú szoba volt, és rejtett kamerák rögzítették a beszélgetést. Egyetlen ember volt, akivel szemben kivételt tettem, már ami az előzetes megbeszélés módszerét illeti: Örkény István. Ő először elvállalta a műsört még annak korai szakaszában, majd fölívott, hogy nagyon sajnálja, de mégsem tudja vállalni. Mert beteg. Én kellőképpen sajnálkoztam, és megkérdeztem, mi baja. Azt mondta, tachicardiája van. Nem vagyok jártas az orvostudományban, de véletlenül tudtam, hogy ez nem olyan betegség, ami jön és elmúlik, még kevésbé olyan, amitől nem lehet nyilatkozni. Mit volt mit tenni, csupán megkérdeztem, jelentkeznek-e még egyáltalán. Ő azt válaszolta, hogy jelentkeznek majd. Így is történt. Tehát elmentem hozzá, és azt mondtam: — Szeretnék mindenekelőtt egy felajánlást tenni. Ne legyen gondja, hogy bármi kellemetlenség érheti a kérdé-

seimben, így megígérem, hogy ha leírja a kérdéseket, amelyekre válaszolni kíván, én egyetlen szótagot sem fogok ezen módosítani. Cserébe öszszesen egy kéresem van: adja meg nekem annak a lehetőségét, hogy amit az általa megszabott kérdésekre az ugyan-csak általa adott válaszok nyomán reagálok, az legyen az én szabad jogom. Természetesen beleegyezett. És itt van Örkény zsenialitása: odament az íróasztalhoz, és átnyújtotta a kész cédulát, amin a nekem szánt kérdések voltak. No nem, amit tőlem kérdezni akart, hanem amely kérdéseket tőlem várt, hogy majd felelhessen rájuk. Általában riporter, aki valamit ad magára, ilyet soha el nem fogad. Én viszont a műsorban ezt a cédulát használtam. Még csak át sem másoltam. Persze itt és most demonstrálnom kéne — és talán nem is volna haszontalan —, hogy végül is mi hangzott el abban az órában. Ugyanis a műsor nem a kérdésekből alakult, hanem a reagálásainkból. Hadd gondolkozzam egy példán. Leírt arra a bizonyos cédulára egy ilyen kérdést: hogyan került nagypolgári származása ellenére kapcsolatba a haladó mozgalommal? Ez jó kérdés. Kellemes, emberi, intim kérdés, és még rázósnak is nevezhető. Fel is tettem. Ő elmesélte erre, hogy Derkovitséknál jöttek össze, és hát bizony papírvékonyágú szalámit vágtek, mert Derkovitsék igencsak szegények voltak, sőt nyomorban éltek, csakúgy, mint a szellemi élet elitje akkoriban. Ekkor én így reagáltam: ön, aki nagypolgári családból származott, hogy lehet, hogy minden gond nélkül alkalmazkodott ehhez a társasághoz is? Nem okozott-e valamilyen lelki törést, hogy itt a nyomorultak között ül, közben otthon gazdagságban él? Talán érzékelhető, hogy valamelyest lényegesebb volt ez számomra, mintsem az, hogy leírja, mit kérdeztek. Hiszen így szabadon reagálhattam.

Tanítványaimnak szoktam mondogatni, hogy jobb híján egy dologból tudom leírni, ha egy interjút hallgatok, hogy a riporter reagál-e arra, amit mondanak neki. Ha a kérdés önmagában értelmetlen, akkor az a biztos, hogy rea-

gálás volt. Vagyis: azt mondja az úgynevezett interjúalany: „Bizony . . . akkor nagyon szomorú lettem.” Erre a kérdés: „Miért?” Ez reagálás. Nyilvánvalóan arra reagált, amit hallott. És a miért kérdés önmagában nem érthető. Ha azt mondja: „Amikor édesanyja három késszúrással megölte édesapját, mert az a tojást a földre ejtette, ön bizonyára nagyon szomorú lett?” — Ez kérdés. Egyszóval, az interjú a szónak abban az értelmében, ahogy azt műfajilag az újságírásban meghatározták, nem lehet érdekes a televíziózásban.

Még a leghitelesebb beszélgetésnek is vannak olyan formalitásai, amelyek elkerülhetetlenek, és általában hitelét veszik a beszélgetésnek. Ilyenek pl. a szokásos befejezések. Elmondhatatlanul utálok a szokásos interjúbefejezéseket. „Köszönöm a beszélgetést” — tíz esetből kilencszer ez hangzik el. Megvallom, hosszú ideig gondolkodtam azon, mi a megoldás. Ha ez a beszélgetés élő adásban fordul elő, vagy felvétele, de stúdióban, elektronikus kamerák előtt, ilyenkor a megoldás általában változó. Igazat szólva, a legjobbat még ma sem találtam meg. Ha felvételtől van szó, már egyszerűbb. Sokszor előfordul, hogy amikor úgy érzem, hogy egy olyan mondat hangzik el partnerem szájából, ami természetesen és — megvallom — hatásosan vetne véget a beszélgetésnek, egyszerűen elhallgatok. Na most, a gyakorlat az, hogy miután filmfelvételtől van szó, és ilyenkor a rendező a kamera mögött áll, ha van érzéke hozzá, tudja, mi következik. Egy darabig „tűri” a csendet, a kamera konokul a beszélgetőtárs arcára szegeződik, majd a rendező halkán megszólal: ennyi. És a gép leáll. Persze előfordul, hogy egy-egy kevésbé gyakorlott vagy akár gyakorlott nyilatkozó ilyenkor zavarba jön. Azt hiszi, hogy azért állott be a csend, mert a riporter nem tud mit kérdezni és gondolkodik. Ilyenkor előbb-utóbb magától tovább folytatja. Nagyon gyakori. Ez történt Varga Imre szobrászművész esetében is, amikor portréfilmjét készítettük. Egy nagyszerű gondolat végén elhallgatott, mintegy várta a kérdésemet, de úgy

éreztem, ez a legjobb befejezése a műsornak. Csend lett, majd Varga Imre megszólalt: ez lesz a vége? Igen — mondtam. Én is így gondoltam — mosolyodott el Varga Imre. És ez lett a műsor befejezése. Azt hiszem, jobb, mintha azt mondtam volna: Köszönöm a beszélgetést.

Még egy maszek elméletemet szeretném elmondani az interjúról, vagyis a televíziós beszélgetésről. Nem tudom megmondani mikor, milyen körülmények között jöttem rá, hogy az ilyenfajta beszélgetés, legyen akár több személy is a riportert beszélgetőtársa egyszerre, mindig egy háromszöghöz hasonlítható. Legalábbis, úgy gondolom, ha jó. Mármost mindegy, hogy egyenlőszárú-e a háromszög vagy derékszögű. A lényeg, hogy az egyik csúcsán a riportert, a másikon a beszélgetőtárs vagy társak, a harmadikon a néző. Mert vállalni kell, nem is nehéz vállalni, hogy a néző lát, hogy a néző miatt jön létre ez a beszélgetés, hogy a néző érdeklődését kívánja felkelteni, kíváncsiságát kielégíteni, és hogy a beszélgetésnek minden fázisában tudjuk, hogy ő ott van, hogy figyel, hogy vele számolni kell. Színházban kukucskálhat a néző. A színész soha nem vesz tudomást a néző jelenlétéről. Más kérdés, hogy nagyon is tudomást vesz, hiszen kivárja a nevetések végét, hatászüneteket tart stb. De ennek nem adja jelét. Nem úgy a riportert. Manapság már odáig fajult ez a háromszög-elméletem, hogy úgy érzem, minden munkám, legyen az sportközvetítés, vetélkedő, akármi — voltaképpen mind beszélgetés. Interjú, ha úgy tetszik. Persze foci meccsen vagy atlétikai versenyen a dialógusnak csak az egyik felét mondom el, de tudnom kell, hogy a néző reagál rá, vagyis beszélget velem, meg akkor is, ha nem mindig mondja ki hangosan a választ, otthon a karoszekben. Ilyenkor a magatartásom lényege, hogy ketten üliünk egymás mellett, ő, a néző, meg én, a közvetítő, és beszélgetünk az együttesen látott eseményről. Ilyenkor soha nem százezres nézőtömegekről van szó, hanem mindig csak egyről, én mindig csak egyhez beszéllek.

Nem hiszek semmiféle különleges adottságban. Van nálunk a rádióban is és a televízióban is egy korosztály, amely úgy érzi, hogy a jó riporterből valamilyen fluidum árad, és ez teszi őt alkalmassá arra, hogy a partnerek, a beszélgetőtársak különösen készségesen nyíljanak meg előtte. Ez butaság. A mai, úgynevezett modern életben elég kevésbé érzékeljük, hogy mennyire nem tudnak normálisan beszélgetni egymással az emberek. A beszélgetés inkább abból áll, hogy előbb az egyik, majd a másik jól kipanaszkodja magát, és egyikük sem figyel arra, amit neki mondanak. Mert nem érdekli. Mert önmagával van elfoglalva. Mármost, ha valaki nem ilyen, figyel, mert kíváncsi, ha másért nem, hát kíváncsi, mert amit hall, az unalmas ugyan, de izgatja, miért ilyen unalmas ember ez, ilyen esetben a beszélgetés egészen más. Már reagál a hallgatótárs. Persze kevés ilyen ember van. Kéves, aki annyira kíváncsi lenne másra is. De aki ilyen, aki érdeklődő, aki már-már betegesen kíváncsi, az még nem művész. Abból még nem árad csodatévő fluidum, ami más embereket megnyit. Az legfeljebb, kíváncsiságánál fogva egyrészt, közlési vágyától hajtva másrészt, alkalmas arra, hogy ha egyébként is megfelel — riportert lehessen. Nem művész, csak „riportert”.

Nem hiszek a rázós kérdésekben. Nem hiszek abban, hogy tudván, kivel álllok majd szemben, illetve ülök szemben, úgy készülök, hogy rázósak legyenek a kérdéseim, kellemetlen, kínos helyzetbe hozzák. Ebben még akkor sem hiszek, ha az igazság érdekében ez hasznos lenne. Képzeld el azt a helyzetet, hogy két ember áll egymással szemben, és az egyik egyszer csak ütésre emeli az öklét. Nyilvánvaló, hogy a másik elkapja a fejét, és ha ez megismétlődik, előbb-utóbb, mint egy jó bokszoló, két öklét maga elé emeli, fedezékbe vonul, vagyis nem válaszol őszintén, nem nyílik meg, védekezik. Persze, lehet érdekes egy szópárbaj, egy csata, de csak akkor, ha a két fél egyenrangú. Én inkább abban hiszek, hogy minél előbb meg kell győzőnöm társamat, nyugodtan nyilatkozhat, megnyilatkozhat,

hiszen nem hántani akarom, hanem őszintén érdeklődöm, és még az olyan kérdéseim is az őszinteséget és a bizalmat célozzák, amelyekre a válasz nem biztos, hogy kellemes. De kellemessé teszi a tudat, hogy nem rossz szándék vezérli. A rázós kérdés olyan, mint a bumeráng: visszaüt. Kétféleképpen üthet vissza. Az egyik, ritkább eset, hogy a kérdezett a rázós kérdésekre oly kemény viszontválaszokat ad, hogy végül én, a riporter maradok a porondon. Volt már erre példa a tömegkommunikációban. A másik, tán még kínosabb eset, ha olyan társsal szemben alkalmazom a rázós kérdéseimet, aki igencsak gyenge ellenfélnek bizonyul. Az ilyen esetben előbb vagy utóbb fölülkerekedik a szakadatlanul „rázott” kérdezett, mert a néző és hallgató az ő oldalára áll. Ingerli, irritálja a nézőt és hallgatót, hogy egy ilyen szerencsétlen embert hánt a riporter.

Befejezésül hadd szóljak még a nyelvről. Pontosabban a beszédről. Már korábban is motoszkált bennem, hogy egyszerűen a nyelvhelyesség vagy a szép, tiszta magyar beszéd lenne az ilyen nyilvánosság előtt szereplő beszélgető embernek a fő feladata. Meggyőződésem, hogy az az egyszerű tétel, miszerint egy népet, illetőleg egy nemzetet többek között a közös nyelv köti össze, vagy a közös nyelv ötvöz nemzetté, speciálisan a mi szakmánkban így, ilyen egyszerűen, ilyen tételesen nem áll. Számítalan rétegnyelvet beszélünk. És ezek a rétegnyelvek egymás közt igen jól elkülönülnek, és ha nem tudunk — mármint mi, riporterek — megszólalni azon a rétegnyelven, amin beszélgetőtársunk beszél, akkor egyrészt értelemzavaró hibák csúsznak a beszélgetésbe, másrészt az a hangulat, az a légkör, ami a jó beszélgetés alapfeltétele, nem alakul ki. A gondolkodás-módból adódó eltérés, más esetekben a különböző műveltségi fok félreértésekre adhat okot, és egy televíziós beszélgetésnek a teljes légkörét is megronthatja. Márpedig a riporter dolga, hogy a maga beszédmodorát, a maga megfogalmazásait az illető társ „rétegnyelvéhez” alkalmazza. A másik a szókinccs

kérdése. És itt most az aktív szókinccsről van szó, tehát azoknak a szavaknak az összességéről, amelyek gondolkodás nélkül állandóan és természetesen kapnak szerepet az ember beszédében. A szókinccs szegényessége a mai televíziózásban szinte megbotránkozható, már ami a hivatásosokat illeti. Hiszen egy alkalmi szereplőtől nemigen illik számon kérni a szókinccsét. A szókinccs szegényessége a legközönségesebben a rossz fogalmazásban, az együgyű stílusban mutatkozik meg. Nagyon sokszor minél közvetlenebb akar lenni a riporter, annál szegényebb a szókinccse. De van ennek egy rejtettebb formája is. Egyszerűen attól a tényről, hogy ha a riporter a mindennapi életben, magánéletében szegényesen beszél, kevés szóval, hiába a gazdag szókinccse, hiába alkalmazza is ezeket az árnyaltabb kifejezéseket, ha munkáját, ha hivatását gyakorolja, csodálatos módon azok ott idegenszerűen hangzanak. Mert számára is egy kicsit idegen. Mert nem használja természetesen, állandóan, a mindennapok során ezeket a szavakat. Ez sokkal nagyobb gond, mint első pillanlantásra, első hallásra tűnik, hiszen manapság nem illik igazán választékosan beszélni a mindennapi életben. Mi egymás közt is nevetnénk azon, hogy valaki olyan választékosan beszél kollégáival, ami szokatlan. Megszólalnánk, ha az ilyen jelzők helyett, hogy szép, kitűnő, gyönyörű, lenyűgöző és így tovább, nem azt az egyet használná, hogy frankó. Ha valaki a jelzőiben válogatna, azt mondanánk, hogy mesterkelt. Pedig mesterkelt a munkájában lesz, mert ott ezek a választékos kifejezések nem természetesen, nem számára is magától értetődően kerülnek beszédébe. Márpedig, ha a mindennapos érintkezésekben frankó a focimeccsen egy gól, frankó valakinek az új pulóvere, frankó X. Y. új könyve, frankó mamája van Z-nek, akkor természetesen a munka közben már az, hogy milyen lendületes támadás volt ez, milyen szép a pulóvere, milyen kifejező a szobor, milyen izgalmas a könyv, már nem hangzik magától értetődően ugyanannak az embernek a szájából.

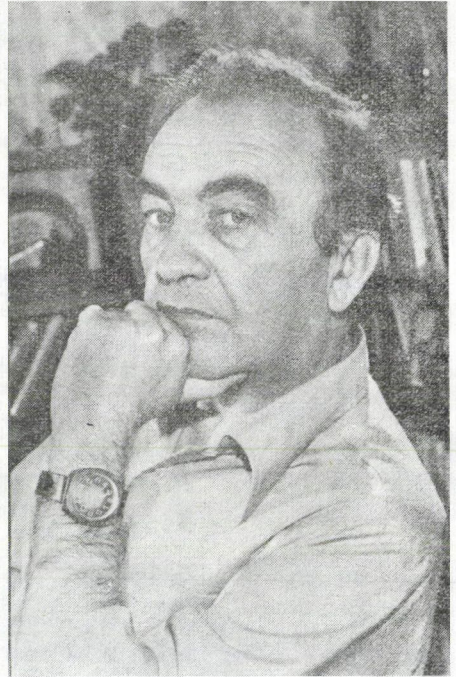
A szkepszis láttelelei

Faragó Vilmostal beszélget Nádor Tamás

— *Kezdjük egy lapos, fölöslegesnek tetsző kérdéssel, mely azonban — mint-hogy e beszélgetésnek éppen ön az alanytárgya — mégis témánkba vág. Tehát: honnan jött, hogy kezdte? Magyarán: mit írna életrajza első lapjaira?*

— Talán csak ennyit: 1929-ben születtem, Békés megye Újkígyós nevű falujában. A helyi katolikus elemiből a csabai polgáriba, majd az ottani kereskedelmi középiskolába írtattak. Továbbtanultam, elvégeztem a budapesti bölcsészkar magyar irodalom és nyelv szakát. Dolgoztam a Népművelési Minisztériumban, tanársegéd voltam az ELTE újságíró szakán, tanár egy újpesti leánygimnáziumban, majd rövid ideig ismét minisztériumi hivatalnok lettem. Az újságírást 1957-ben a Népművelés című folyóirat szerkesztőségében kezdtem, öt év után, 1962-ben kerültem át az Élet és Irodalomhoz. Vagyis húsz éve, hogy az ÉS munkatársa, pontosabban: néhány éve helyettes főszerkesztője vagyok. Megjelent két könyvem. Gyakorló férjként, nem mondhatnám, hogy makkegészségesen, olykor fanyar arccal, de nem kedveszegetten, azt csinálom, amit más: dolgozom. S lényegében szerencsésnek is mondhatom magamat, hisz mindezt tanult, helyesebben: sokat — de még mindig nem eleget — gyakorolt mesterségemben tehetem.

— *„Egyperces” életrajzában csak-ugyan minden lexikális adat benne van, s még önironikus villámportrét is adott. Engedje meg azonban, hogy ennél többet kérjek: segítsen néhány jellemző, kiegészítő vonással ezt a fanyar arcot „megfejtetni”.*

Moldvay József felvétele

— Azt hiszem, semmi talányos nincs az arcomon. Sokakéval rokon vonások ezek, hasonlókat átélt kortársaim szívszegletén, szeme állásán szintén földelezhetők. Némelyek keserűnek látják, pedig csak tapasztalatot, illúziótlanságot jelez. Nem keserűséget vagy kiégettséget, hanem — talán — arányérzéklet mutat. De ez így szószaporítás csupán. Mondom inkább a tényeket.

Hat elemi elvégzése után, két év késsel kerültem a polgáriba. Először úgy volt ugyanis, hogy valamilyen szakmát tanulok, de aztán kikönyörögtem a továbbtanulást. A késedelem nem volt sem előny, sem hátrány, az évjáratok amúgy is összerosódtak. A kereskedelmiben akadt olyan fiú, aki kimustrált katonaruhában ült köztünk, mert amerikai fogságból jött haza... Bejáró diákként kezdtem, az AEGV (Alföldi Első Gazdasági Vasút) nevezetű kisvonaton ingáztam Újkígyósról Békéscsabára, s onnan haza. Azóta ez a kisvasút megszűnt, siratják is a környékbeliek.

1946-ban Csabán megalakult az Áchim Andrásról elnevezett NÉKOSZ kollégium, de erről én csak 1947 őszén szereztem tudomást. Akkor jelentkeztem, fölvettek, s én is NÉKOSZ-ista lettem. Később, már Pesten, a Bajza utcai József Attila kollégiumban laktam... A NÉKOSZ-nak most — mint köztudomású — legendája van. Amikor a történetéről szóló könyveket készítettek, engem is megkerestek egy vaskos kérdőívcsomaggal. Érdekes kérdések voltak, de eleve sugalltak bizonyos NÉKOSZ-nosztalgiait, -legendáriumot; fenntartással fogadtam hát az emlékezéseket. Nem éreztem hajlamot arra, hogy ebből a múltamból valamiféle glóriát vonjak a fejem fölé. S az egykori mozgalom szellemi vagy politikai újra-élesztését is reménytelennek ítélttem. Magával a „fényes szellők” korszakkal is hasonlóképpen vagyok: úgy látom, sok ma a nosztalgikus visszafénylés, s ez többet mutat annál, ami valójában, történetileg létezett. Nem kívánom persze annak az időszaknak valódi fényét homályba vonni, bekormozni sem. Csak a hiteles emlékezés híve vagyok. Kétségtelen: jómagam is sokat köszönhetek a kollégiumnak, hiszen a falusi bumfordiságból mégiscsak ez emelt ki, s szellemi, politikai távlatokat nyitott. És megadta annak tudatát, hogy a politikai cselekvésben a magamféle is részes lehet, sőt: történelmet is csinálhat. Mégsem hiszem, hogy fájdalmas nosztalgiával kellene visszagondolni erre, én legalábbis nem tudok. NÉKOSZ-ista

voltam, amit ez a tény adott, értékelem. De meggyőződésem: nemes emlékeink sem szorulnak lakközásra. Mindig viszolyogtatott a kiszínezett fekete-fehér fotográfia.

A békéscsabai kereskedelmi középiskolában könyvvitelt tanultunk, kereskedelmi jogot, kereskedelmi számtant — a teljes tantervi és tankönyvi zűrzavar jegyében. Mert ebben az iskolában még akkor is bankfiúkat meg kereskedelmi tisztviselőket képeztek. Ilyesfélét tanultunk: kanadai húzát vesziünk ömlesztve, ezért ennyi és ennyi kanadai dollárt kell majd fizetnünk. Ám nekünk svéd koronában követelésiünk van, ezért úgy egyenlítjük ki a számlát, hogy ezt az összeget „lehívjuk” a svéd banktól... 1947—48-ban már látszott, hogy az efféléknek nem sok hasznát vesszük, de a tanterv képtelen volt a gyors változásokhoz igazodni. Csak a negyedik osztályban következett szemléletváltás. Évekkel később kiderült: az iskola a többség számára mégsem volt haszontalan. Csupa ipari, kereskedelmi és bankszakember: osztályvezető, főkönyvelő, igazgató ülte körül az asztalt az érettségi találkozókon.

Én azonban „elfajzottam”. Noha a miénk nem volt olvasó család, a bölcsészkarra jelentkeztem. Olvasottságot vakmerőségen helyettesítette — így lettem egyetemi hallgató... 1949 őszén kezdtem, a Rajk-per idején, s a politika hideg szele azonnal megcsapott. Békéscsabán, a kollégiumban még a védettség és a „belül-levés” jó érzése töltött el. Pesten nyomban kiderült: az, hogy NÉKOSZ-kollégiumból jövök, nem ajánlólevél, sőt: bélyeg a homlokomon. Nehéz volt a bizalom légköre után a gyanakvás és a napi politikai stréberség „közérzetét” tudomásul venni. Mert megszokni ezt persze nem lehetett. A négy egyetemi év mégis rendkívül fontos volt számomra, mert arra kényszerített, hogy „kiolvassam” a magyar irodalmat, ismerkedni kezdjek a világliteratúrával is. Hozzásegített ehhez nemcsak a magyar tanszék könyvtára, hanem a megszűnt — bölcsész-diák-szállóvá átalakított — Eötvös kollé-

gium érintetlenül hagyott, hatalmas bibliotékája is. Ez utóbbiban mindig el lehetett tölteni az estét olvasással. Az is e négy év eseményeihez-élményeihez tartozott, hogy filozófiát és történelmi materializmust Molnár Eriktől, esztétikát Lukács Györgytől, magyar irodalomtörténetet Bóka Lászlótól, nyelvészetet Pais Dezsőtől és Zsirai Miklóstól tanulhattam. S különböző szakpárosítások (magyar—filozófia—társadalomtudomány; magyar—politikai gazdaságtan) után lettem végül csak magyar szakos. A filozófiára Fogarasi Béla, politikai gazdaságtanra — a közgazdasági egyetemen — Nagy Tamás oktatott. Hallgathattam Szalai Sándor társadalomtudományi előadásait is, míg őt szociáldemokrata múltja miatt le nem tartóztatták. Akkor a tanszék is feloszlott, s zűrzavaros átmeneti időszak után döntöttek úgy, hogy egy szakot is lehet végezni. Mindent egybevetve: kitűnő oktatóink voltak. Belekóstoltatták az embert a tudományos kutatás módszereibe is, úgyhogy a szakdolgozat írásának idejére volt némi fogalmam arról, hogyan kell az ilyen munkát elkészíteni . . . S az is ösztönzőleg hatott, hogy tehetséges egyetemi hallgatótársak sokasága vett körül. Akkor jártak a bölcsészkarra az úgynevezett Lukács-tanítványok; tanulóköri társam volt Abody Béla, Eörsi István és Illés Jenő; közgazdász évfolyamtársam: Ránki György és Berend T. Iván. Sok művelt, „hazulról” nagy olvasottságot, nyelvtudást hozó növendék között — akiknek proletár- vagy parasztempót, s bizonyos tájékozatlanságot illető játszanía — én csak afféle szorgalmas, jó diák voltam. Mindig valamiféle mozgalmi munkával megterhelve. S minthogy ilyen előadásokat is hallgattam: társaimnak politikai gazdaságtan szemináriumot vezettem . . . A tanári vagy a kutató pályára nem éreztem alkalmasnak magamat, ezért újságírórnak készültem. Szakdolgozatokat kereknek találta Bóka professzor úr, és Pais Dezső is fölfedezett bennem némi nyelvészet iránti fogékonyságot, hajlamot. Később meg is lett ennek a „következménye”.

— *Arra gondol, hogy végül az újságírópályát választotta? Vagy a fentebb említett miniszteriális, egyetemi és tanári „kiterőkre” céloz? Szűkszavú életrajzából kiderül, hogy szerkesztőségi gyakorlat nélkül nevezték ki egyetemi újságíró-oktatónak. Ez is a botcsinálta káderpolitikához tartozott?*

— Diplomaosztás után a Népművelési Minisztérium népművelési főosztályának úgynevezett tanfolyam csoportjába helyeztek. Könyvtáros-, népművelő- és műkedvelő szakkörvezető-képző tanfolyamok felügyeletét kellett ellátnom. Nem sokáig. Néhány hónap múlva az egyetem kikért a minisztériumtól, hogy az ELTE bölcsészkarán akkor alakuló újságíró tanszéken tanársegéd legyek. Ennek a rossz emlékezetű kísérletnek így váltam részesevé. Csakugyan botcsinálta oktató voltam, e ténykedésemet mindössze néhány — az Irodalmi Újságban, a Csillagban és az Új Hangban megjelent — recenzió előzte meg. S az egész tanszék ilyen szedett-vedett volt. Igaz, tanszékvezetőnek Mihályfi Ernőt nevezték ki, de őt olykor hónapokig nem láttuk, lekötötte a miniszterhelyettesi munka. Az oktatás tulajdonképpen irányítója a Szabad Néptől jött, s azonnal docensi címet kapott, noha a levelező tagozaton épp akkor végezte a műszaki egyetemet. Volt ott még egy docens vagy adjunktus, ő valahonnan az apparátusból érkezett, s szintén „levelezett” a műszaki egyetemmel. Kettejük fő gondja az volt, elkészülnek-e időre a rajzaikkal . . . Egy középiskolai tanár is odakerült, sajtóelmélet oktatónak. Ő valahogyan „kinyomozta”, az alapvető sajtó-műfajcsoportokat, s azt adta elő. Nekem a sajtónyelvéről és stílusáról kellett előadásokat és gyakorlatokat tartanom. Mondanom sem kell: úgy kerültem ebbe, mint Pilátus a Credóba, mintha az utcáról hívtak volna föl egy éppen arra esellengő járókelőt. 1955-ben aztán — racionalizáltak. Így nevezték akkoriban azt, hogy valakitől — rendszerint politikai okokból — meg akartak szabadulni. Az úpesteri Kanizsai Dorottya Leánygimnáziumba helyeztek magyar—történelemtanárnak. A minisztérium azonban

tudomást szerzett erről. Visszahívtak hát korábbi főosztályom ismeretterjesztő osztályára. Amint az elnevezésből is kitetszik: oda tartozott a TTIT (ma: TIT), s az ország kultúrházaiban folyó ismeretterjesztés „elvi irányítása”. Sok helyen megfordultam azokban az években, de amikor 1957 tavaszán, az akkor újjáalakult Népművelés szerkesztőségében elkezdődött újságíró-életem, huszonnyolc évesen is újoncnak éreztem magamat. Öt évig dolgoztam ott, s végeztem főként szerkesztői, olvasószerkesztői munkát. 1962-ben kerültem az Élet és Irodalomhoz. Ma már tudom: még akkor is kezdőként. Mert az újságírást valószínűleg csak egy napilap szerkesztőségében lehet igazán megtanulni. És sajnos, ez mindmáig hiányzik a gyakorlatomból.

Ezért hát az a gyanúm: még ma sem tudom pontosan, hogyan kell újságot írni. Az Élet és Irodalom szerkesztőségében természetesen sok mindent el kellett sajátítanom. Itt tanultam meg az újságírás elemi ismereteit. Itt szereztem — egyebek között — a műfajokban való viszonylagos jártasságot. Írtam hírt, tudósítást, interjút, publicisztikát, riportot, vezércikket, könyv-, film- és színházi kritikát stb., tehát a mesterség elég sok válfajában tollgyakorlatokat végezhettem. Egy idő után mások dolgozatainak elbírálója, szerkesztője is lettem. A mesterség gyakorlatába Nemes György vezetett be. Sok jó rögzismét „elleshettem” tőle (néhányat fölöslegesnek éreztem), sok nélkülözhetetlen szakmai fogást. Az újságírás etikáját is az Élet és Irodalom szerkesztőségében tanultam meg.

— *Írásait, személyes magatartását — amennyiben létezik ilyen — derűs székeszs jellemzi. Az egyetemi újságíró „tanodáról” is ilyen hangsúllyal beszélt. A szakma elméleti továbbadhatóságában kételkedik talán? Vagy ez is — mint anynyi más helyen — elsősorban etikus magatartással továbbítható?*

— Nagyon fontos, hogy az újságíró, az újságírás etikus legyen, de hát a példamutatás itt sem elégséges eszköz a mesterségátadásban. Óriási közhegy, de igaz: ezt a szakmát is csak a gyakor-

latban lehet elsajátítani . . . Ami úgynevezett derűs székesziszemet illeti: úgy érzem, ez nemcsak váratlan, de talán szótársítás is, ha szemléletemre vonatkozik. Világzemléletem tónusa csakugyan ilyen, vagy legalábbis ilyen színezetű. Székesziszem persze, nem a dolog megtanulhatóságának szól, hiszen e hívatásban is — a tehetséges ember számára persze — sok minden megtanulható. És nem is azt vonom kétségbe, hogy lehet-e egyáltalán a zsurnalisztikát etikusan művelni. Írása erkölcsös-ségét kinek-kinek elsősorban a maga lelkiismeretével kell elszámolnia, s nem hiszem, hogy az etikátlan tollforgatásra bármilyen mentség található . . . Székesziszemnek derűs árnyalatot az ad, hogy kételyeim közepette sem érzem, hogy a magyar újságírás kihasználatlan lehetőségeit föl kéne adni. Székesziszem árnyékos része viszont azt jelzi, hogy újságírásunk helyzetét tisztázatlannak látom. Úgy érzem, a szakma funkciózavarban szenved, s a közvélemény is tévesen ítéli meg igazi, természetes funkcióját. Hadd mondjak erre egy egyszerű példát. Sokan azt várják el az írott sajtótól, a rádiótól, a televíziótól, hogy egy-egy ügyet elintézzen. És büszkék is arra, ha ezt vagy azt a panaszt — a kamera, a mikrofon, a toll közbenjárására — sikerült „tisztába tenni”, ha elvitték a szemetet, ha sikerült „egybevarratni” a csőrepedést. Am a tömegkommunikáció munkatársainak nem ez a dolguk. Az újságíró nem panaszfölvé-vő, közbelépő, ügyintéző, igazságosztó közeg. Az ügyeket az ügyintézőknek kell elintéznük. Feladattévesztés, ha ezt a sajtó végzi el. Ne a megjavított vízcsapért legyen hálás az újságnak az olvasó! . . . Gyakran megesik, hogy ilyen ügyintéző írást hoz szerkesztőségünkbe valamelyik cikkíró. Az ilyet mindig így fogadom: — Sajnos, ez nem jó írás . . . Mire a szerző: — De hát fontos ügyről van szó, valamit csinálni kellene . . . Erre következik az én, szinte cinikusnak tetsző válaszom: — Lapunk nem kíváncsi az „ügyekre”. Egyszerűen: jó cikkeket szeretnénk közölni.

— *A funkciózavar kétségtelen, ám ez a megállapítás így csupán tünetjelzés, még*

csak nem is diagnózis. Véleménye szerint (eltekintve ezúttal a különböző arculatú újságok, műsorok munkamegosztásától, sajtós feladatától), mi az trott sajtó, a rádió, a televízió általános funkciója?

— Hogy e funkciót megjelölhessük, ahhoz először is azt kéne tisztázni, hogy mi az újságíró. Miféle ember, milyen helye van a mi strukturánkban... S csak ezután derülhetne ki, hogy mi dolga az újságnak, a rádióknak, a tévének ebben a szerkezetben. Történetileg úgy alakult, hogy az irodalomtól-sajtótól azt várták: kerekre, csavarja legyen a nagy társadalmi-politikai gépezetnek. Vagyis eszköz és szócső szerepet szántak a sajtónak. Az irodalomnak ebből a sémából lényegében sikerült kiszabadulnia. A sajtótól azonban többnyire ma is azt kívánják, hogy a hivatalos álláspontot képviselje. (A különböző részfunkciójú, arculatú lapoktól, rádiós-tévé fórumoktól másképp — és más-más mértékben). Ebből következik az állandó feladattévesztés, mely miatt az újságíró nem lehet igazán hatékony.

Vegyünk egy konkrét példát. A tévéhíradó belpolitikai részeiben naponként meg akarnak győzni valamiről, amihez — nem politikailag vagy érzelmiileg — munkamegosztásilag semmi közön. Odacitálnak a képernyőre tárcavezetőket, gyárigazgatókat, fősztályvezetőket, akik elmondják, hogy most milyen szervezeti átalakításokon törnek a fejüket, miféle új munkaszervezési vagy bérezési elveken töprengenek. Pozitív példákat látunk-hallunk arra, hol, hogyan oldották meg a beralap vagy a készletgazdálkodás gondjait. Ez jellegzetes példája annak, amikor a vezetés szemszögéből szemléljük az életet. Csupa fontos feladat ez persze, de nem a tévénézőkre, hanem az illetékes vezetőik tanácskozására tartozik. Több millió tévénézőt az efféle belső szakmai ügy egyáltalán nem érdekel. Ez teszi a gyári-üzemi riportokat oly unalmas-sá, érdektelenné, hogy illet látva-hallva, a néző kikapcsolja lelki szemét, fülét. E szemlélet még az ötvenes évekből maradt vissza. Akkoriban ez olyan direkt módon történt, hogy amikor

valamilyen új intézkedésre készültek, vagy már meghozták az intézkedést, az újságok kiküldték a „területre” a riportereket, hogy gyors visszaigazolást hozzanak. A riportter pedig beült egy kocsi, meglátogatta a nénikéjét Kiskungerezden, esetleg valamelyik haverjával még ki is rúgott a hámból, másnap pedig színes írást táltalt — Jani bácsiról. A derék öreg épp kinn volt a szántóföld végén, és elmondta, hogy bizony, már ideje volt (volna) annak, hogy a párt és a kormány... És de jó, hogy végre most... mert már a faluban hónapok óta... S mindig akadt ilyen Jani bácsi, akit ki lehetett találni — otthon, az íróasztalnál.

Ettől a karikatúrahelyezettől persze, már elég messze vagyunk, de úgy érzem, a tömegkommunikáció fórumainak nézőpontja sok mindenben még nem változott. Pedig elkélne már az olyan fórum, mely az egymással nem mindenben föltétlenül azonos, sőt, sűrűlő érdekeket is képviselné. Az egész mechanizmus működése szempontjából fontos lenne ez, s önérdéke a strukturának, hogy ne egyszerűen önmaga apológiáját kívánja meg a tömegtájékoztatótól, hanem a végbemenő folyamatok kritikus figyelemmel kísérését.

Mindezt nem valamiféle, a sajtóban megteremtődő öfelsége ellenzéke-program, vagy netán valamilyen pluralizmus jegyében mondom. A szemléletváltozást demokratizmusunk kívánja, mert az állampolgár természetesen akkor mozdul, cselekszik, ha úgy érzi, ebben vagy abban ő is képviselve, érdekelve van. Nem szabad elfelejteni: nemcsak anyagi, hanem szellemi érdekelttség is létezik! A sajtó tehát nagy szolgálatot tehetne a vezetésnek, ha ezt a kettős kötöttséget, képviselést valóban föl vállalná. Gondolom, nem kell ezt hosszasan indokolni, hisz mondogatjuk is: a mi társadalmi-politikai rendszerünkben önmagunk bírálói, ellenzékeivé kell válnunk. Csakugyan erről van szó. S ez a nézőpont-változtatás, illetve -arányosítás szinte fölszabadító módon hathatna az újságírás szellemére, tónusára. Jobban serkentené a személyiség, az egyéniség, a tehetség ér-

vényesülését, s ennek közhasznát aligha kell külön hangsúlyoznom.

— *Azt hiszem, nemcsak a sajtó, az újságíró funkciója tisztázatlan, a pályalkalmasság sem kellően meghatározott. Még ma is olvasható, hogy a sajtóban a megbízhatóság az elsődleges kritérium. De vajon lehet-e megbízható, aki nem szakember, sőt: tehetségtelen? Nem arról van-e szó, hogy a tehetségfogyatékosok képtelenek eljutni az általánosítható mozzanatokig? Vagyis már jóval a ful előtt visszahököl az óvatoss kobak?*

— Ha egy szakma túlságosan nagy szerepet tulajdonít a pályalkalmasság egyik összetevő elemének, az feltétlenül zavart, egyoldalúságot, minőségesést, presztízs- és hatásvesztést okoz. Ehől származhat az is, hogy szerepe túlbecsülődik, vagy alábecsülődik. A sajtó — minden ellenkező híreszteléssel szemben — nem nagyhatalom. De azért jóval több, mint puszta eszköz . . .

A vesztegeket azon is mérni lehet, hogy egyes műfajfogalmakat milyen alacsony áron mérnek. Ha odatartanak valakinek a szája elé egy kézi mikrofont, azt riportnak nevezik. Interjúnak, ha a mikrofont tartó ember is megmunkán. S itt nem egyszerűen arról van szó, hogy a műfajokat összekeverik . . . A szakma igényesebb része úgy védekezik e fogalomzavar ellen, hogy kitalálta magának az irodalmi riport „műfaját”. Holott ez nem is létezik, csupán az elnevezésben. A jó riport egyszerűen: riport, a rossz semmi . . . Mások kis évfordulós dolgozatukat publicisztikának titulálják, bár elhasznált elemekből toldozzák össze, s véletlenül sem használnak egyetlen önálló fordulatot. Így lesz riportter vagy publicista az, aki életében még egyetlen igazi riportot, publicisztikát sem készített.

Szomorú helyzet, melyen azonban nem is lenne oly nehéz segíteni, ha olyan igény érvényesülhetne, amely a kölcsönös bizalmon alapul. Azt mondhatná ekkor a szerkesztő a munkatársnak: Mutasd meg, mit tudsz! Nézz körül, gyűjts tapasztalatokat, azután te magad dönts el, hogy amit mondani akarsz, hogyan, milyen műfajban írod meg. A tényekben legyél rendkívül ag-

gályos, pontos, megbízható, de a következtetésekben légy merész. A mások által elkészített általánosításokon lehetőleg tedd túl magad, de ne félj a saját általánosításaidtól. Van fejed és szemed, nézd meg jól azt, ami érdekel, és gondolkodj azon, amit láttál. Az sem baj, ha tévedsz, de adj látéletet, minősíts a saját legjobb tudásod, józan eszed és tapasztalataid szerint! . . . Az ilyen szemlélet, jófajta szelekcióval, több tehetséget, szuverén egyéniséget hozna felszínre. S ez a személyiség persze már tudná adottságainak és lehetőségeinek határait, távlatait. Nem kötnék a régi rossz reflexek, beidegződések, félelmek . . . Mindent egybevetve: sajtópolitikai iskolázatlanságunk pallérozásra szorul.

— *Ki képvisel az újságíró? — a kérdés többször is szóba került beszélgetésünkben. De vajon kell-e egyáltalán „valakit” képviselnie? Nem elég-e, ha úgy fogalmazza meg önmagát — meggyőződését, nézeteit, szemléletét vagy talán csak hangulatát —, hogy abban a közérdek valamely része, mozzanata, kívánalma, akaratja, gondja, aggodalma, jóérzése, öröme fogalmazódjék meg? Végül is mi a dolga, szerepe?*

— Az említett rossz reflexek, beidegződések egyáltalán nem mai keletűek. S még csak nem is harminc-negyven esztendőre, hanem évszázadokra rándulnak vissza. Fortélyos félelem is okozza, s az újságíró ilyen-olyan kiszolgáltatottsága. Sokan még most sem hiszik el: nem várják el tőlük, hogy tetteket egyszerűen „megzenésítsenek” . . . Talán az is magyar hagyomány, hogy aki nálunk a közélet porondján bármilyen minőségben föllép, azt sohasem önmaga képviselőjének tekintjük, hanem azt keressük: kit-mit képvisel. Még mostanság is olvasható írók nyilatkozataiban, hogy a külváros, a falu, a szegénység stb. küldte őt . . . Talán csakugyan meg lehet szólalni ilyen szerepvállalás nélkül is, és természetes önérzésként elmondani azt, ami közhasznú az egyszerű személyiségből sugárzik. Az állampolgári önérzést, melyre olyannyira szüksége volna nem egyszerűen az újságírónak, hanem minden magyar embernek, még nem érté-

keljük kellőképpen. Pedig épp az ilyen „citizen” érettségé ahhoz, hogy tudjon ugyan hierarchiákról, tisztiségekről és rangokról, de őket természetes módon vegye tudomásul. Anélkül, hogy neki magának kisebbségi érzése volna, vagy ez valamiféle ájult tekintélytiszteletben jutna kifejezésre, vagy pedig az önmaga iránt megkövetelt tisztelet folytonos deklarálásában. Az effélékben azonban sajnos, még igen alacsony fokon vagyunk.

Ami a sajtó szerepét illeti: az újságíró természetesen nem tulajdoníthat magának megváltó, ráolvasó, vagy akár egyszerűen szolgálattelvő szerepet. Azt szeretném inkább, ha fölfedező lenne. A társadalom eleven organizmusában elmerülve, azt „kitapasztalva” kellene dolgainkról hírt hoznia. A főtebb már elmondott módon: aggályos tényisztelettel, a következtetések és kommentárok vakmerőségével, a tévedés kockázatát is vállalva. Az efféle írás csakugyan intellektuális teljesítménye az újságírónak. S e magatartás — mert mi másról lenne szó — még stílusban is megszabadítja a sémák nyűgétől, hiszen keresés és fölfedezés közben kell kikalapálnia a maga megkinlódott stílusát. Így — minthogy nemcsak feladatot teljesít — az öröm érzéséig juthat el, s ennek színe, íze, izgalma, elevensége persze „meglátszik” a papíron, átsugárzik a szövegben.

— *Az Élet és Irodalom —, tehát irodalmi és politikai hetilapunk helyettes főszerkesztőjeként — újságja kedvelt műfajait hogyan ítéli meg? Az olvasó mintha fáradást, rutint, elengedettséget, túlbeszélést tapasztalna mindig érdeklődéssel forgatott lapjában. A valóság szürkült talán az elmúlt évtizedben, vagy az újságíró használ fakultabb színű tollat?*

— Attól tartok, ha erre a kérdésre szívem szerint válaszolok, engem is a nosztalgiazók közé sorolnak, de én csak tényeket kívánok előhozni. Megítélesem szerint a 60-as évek újságírása jobb, érdekesebb, hitelesebb, tágasabb és igazabb volt, mint a mai. Tudom persze, a nagy társadalmi változások akkor szintén kínálták magukat a fölfedezésre. De írók—újságírók serege vállalkozott is

arra, hogy a mainál izgatottabban kutassa, mi történik ebben az országban, milyen az ábrázatunk, a lélegzetvételeink. Gyors, eleven, gondolatgazdag és láttató híradásokat hozott Galgóczi Erzsébet, Csák Gyula, Csoóri Sándor, s még jó néhány más író. Arra az időre esik az olyan par excellence hírlapíró riporteri fölbukkanása is, amilyen például Bajor Nagy Ernő. Igaz, most csupán egyetlen műfaj, a riport irányába tapogatózom, de meggyőződésem, semmi sem indokolja, hogy napi- és hetilapjaink és más tömegközlelési fórumaink ma ne neveljenek hasonló igényű riportereket. A külpolitikai újságírók valósággal lubickolnak az információözönbelen, bátrak a következtetésekben, a tendenciák kitapogatásában, az előrejelzésben. S „jó tolluk” van mindezek közreadására. A belpolitikában — sok szó esett már erről, de igazában ma sem érteni az okát — alig-alig akad olyan tollforgató, akinek cikkét úgy veheti kézbe az olvasó, hogy most mindenképpen minőséget kap. Akár azt is gondolhatná az ember, talán nincs is ilyen igény. Érdemleges mozdulás legalábbis nem észlelhető. Pedig nem hiszem, hogy ennek legyőzhetetlen akadályai volnának. Jól tudom természetesen, hogy az újságírás — kivált a belpolitikai — függvénye általános politikai kultúrának. Mégsem mondhatunk le arról a természetes igényünkről, hogy — a lehetőségek szerint — ne próbálkozzunk a valóságkereséssel és -föltárással, vagy akár a — persze, kockázatos — előrejelzéssel is . . .

Ismét a 60-as évek írásaira emlékezve: az idő tájt sok írásban politikai gondolat és társadalomminősítő igyekezet fűzte föl a maga láncára az újságíró által felfedezett tényeket. És sok tendenciameghosszabbítás, előrepillantás is megfogalmazódott akkoriban. Közülük nem egyről kiderült utóbb, hogy elhamarkodott volt, a folyamat másképp folytatódott, a jóslás megcáfaldott. De az írások annak idején mégiscsak valamilyen tünet rajzából próbáltak általánosabb érvényű modellt megfogalmazni. S mert — szerzőként is, meg a valóságban mozgó egyén-

ként is —, jelen volt benne az ember, a riport, a publicisztika szellemi életünkbe töprengtető, serkentő érdekességeket, sokféle jó izgalmat hozott . . . Nem hiszem, hogy ez az igény és módszer nem volna szükséges vagy újrahonosítható.

— *Jó néhány éven át naponta cikkezünk a történelmi önismeretről. Lassúbb mozgású, nehezebben kitapintható mai időnkbe érve azonban ez az önvizsgálódás mintha lanyhult volna. Hovatovább az 50-es évekről is többet tudunk, mint a tegnapi-mai napról. Mit tehetne az újságíró azért, hogy naprakészen is érzékelhessük, miféleké körmünkre, sarkunkra égő dolgaink?*

— Kis kitérővel kezdem. Furcsa szétválás figyelhető meg irodalmunkban. Az up to date önismereti írás szinte kiveszett a szépirodalmi műfajokból, és számosan a memoár vagy a bűvészkedés irányába fordultak. Az a néhány nekikeseredett szerző, aki mégsem mondott le erről, többnyire publicisztikákában, olykor riportban próbálkozik a naprakész önismerettel. A mostani memoárhullámot szerintem az indította el, hogy korábban nagyon is magabiztosak voltunk önmagunk ismeretében, s ezt igen kategorikusan ki is nyilvánítottuk. Most viszont már megvan az a kis távlatunk, s megvannak a kimozdu-

lás azon lehetőségei is, amelyek szükségesek ahhoz, hogy korábbi ítéleteinket fölülvizsgáljuk, s ahol kell, korrigáljuk . . . Nem hiszem tehát, hogy ne volna jogosultsága a „milyenek vagyunk most”- szemléletnek a szépprózában. Meglehet, tíz-tizenöt év múlva ismét szükség lesz a kiigazításra. De a mindenkorai önismerethez az is hozzátartozik, hogy a kor emberei miként vélekednek önmagukról. Önvizsgálat és későbbi korrekció — a kettő megítélésem szerint hasznosan felelhet egymással. És természetesen kiegészítheti egymást.

— *Nyugdíjas állás ma az újságíróé. Aki e kort megéri, annak — köztudomásúan — nem kell öreg napjaira komolyabb anyagi gondtól, méltatlan munkától tartania. De vajon nem kényelmesedünk-e el máris a magunk többé-kevésbé védett hasábjain, a rutinban, tisztességes, tisztes robotban? Mit kíván ma a tehetséges, tisztességes tollforgatótól az újságíró-etika?*

— Nincs erre sem frappáns, sem fennkölt válaszom. Mondjam, hogy szánt szándékkal ne hazudjunk? Ez szakmai alapkövetelmény. Vagy azt mondjam: ne hallgassunk el semmit? Ez viszont demagógia volna, mert lehetlent kívánnék. Ilyen sajtó nem volt, s nem is lesz soha. Leghelyesebb hát, ha csak ennyit mondok: ne adjuk alább tehetségünknel és lehetőségeinknél. Igen, azt hiszem, ez a legfontosabb.

Faragó Vilmos

Bűntudat

**Ha az ország háborús szereplése kritikai élességgel kerül terítékre egy tágas eszmece-
rében, akkor a végső kép, bármily árnyaltan, mégiscsak negatív lesz. Kell-e ez nekünk?
Jó-e az, ha egy lappangva amúgy is létező történelmi bűntudatot hevennyé élesztünk?
Mai dolgaink sokaságát végezheti-e jól tíz és félmillió bűntudatos ember?**

Az ország lakosságát ezerféle szempont szerint lehet osztályozni; ne hasson tehát önkényesnek, ha én most két táborba sorolom magunkat. Az egyikbe, az idősebbekébe, azok tartozunk, akik akik átéltük az úgynevezett Horthy-korszakot, a háborús éveket is beleértve. (Mellesleg az jut eszembe erről a Horthy-korszak elnevezéséről, vajon nem becsültünk-e túl egy minden vonatkozásban közepszerű politikust, amikor súlyos negyedszázadot kereszteltünk el róla?) A másik táborba, a fiatalabbakéba, azok tartoznak, akik ezt a korszakot nem élték át. A kérdéssel foglalkozó friss keletű újságcikkek szerint ezt a két tábor, a korszakhoz — és különösen a háborús évekhez — való viszonya szempontjából sokáig rokon magatartás jellemezte: az idősebbek nemigen beszéltek róla, mert érezték e viszony kínos tisztázatlanságát, a fiatalok pedig nemigen kérdeztek róla, mert nem is nagyon tudták, hogy kérdeznivalójuk volna. Magyarán: nagyokat hallgattunk. Illetve megelégedtünk néhány — tulajdonképpen igaz, de leegyszerűsített — ítélettel egy országvesztő politikai vezetéssel, amely igazságtalan és reménytelen háborúba sodorta az országot.

A hallgatásnak azonban vége. Többet beszélünk néhány év óta, mint azelőtt harminc év alatt. A csöndet Nemeskürty István *Rekviem* egy hadseregért című könyve törte meg; a könyv perújrafelvételt jelentett be a 2. magyar hadsereg Don-kanyari katasztrófájának megítélésében. Folytatták a perújrafelvételt a televízió *Századunk* című sorozatának kritikusan tárgyyszerű adásai, amelyekben nagy szerepet kaptak az egykorú szemtanúk és cselekvő résztvevők. Aztán ez utóbbiak, mármint a résztvevők, írásban is szót kértek: az utóbbi évek könyvsikerei között ott vannak azok a visszaemlékezések, amelyeket egykori katonatisztek írtak. A hallgatásnak ezt a megtörését én tisztességes indítékúnak érzem, a felhángolt eszmececerének nincs — vagy alig van — bántó felhangja: jó, hogy az idősebbek beszélni akarnak, már csak azért is, mert a fiatalabbaknak mostanra igen sok kérdeznivalójuk támadt.

Még csak az elején tartunk, de a kép máris árnyaltabb, anélkül, hogy kritikai éleit elveszítette volna. De éppen itt, e kritikai él körül, akad egy erkölcsi — vagy ha úgy tetszik: pedagógiai — bökkenő. Hiszen ha az ország háborús

szereplése kritikai élességgel kerül terítékre egy tágas eszmecserében, akkor a végső kép, bármily árnyaltan, mégiscsak negatív lesz. Kell-e ez nekünk? Jó-e az, ha egy lappangva amúgy létező történelmi büntudatot hevennyé élesztünk? Mai dolgaink sokaságát végezheti-e jól tíz és fél millió büntudatos ember? Ezeket a kérdéseket egy levélíró szögezte nekem, amikor lapunkban, az Élet és Irodalomban ismét szóba került: vajon háborús bűnös volt-e Szombathelyi Ferenc, a második világháborús magyar honvédség vezérkari főnöke. Nem tudtam válaszolni neki, mert címét lefelejtette a borítékról. A választ itt és most kísérel meg. Azzal kezdve, hogy kérdéseiben súlyos félígazság rejlik. Súlyos, mert ha egy közösségnek büntudata van, az bizony teherként a lelkén, a gondolkodásán, a cselekvésein. És félígazság, mert lélektisztító, gondolkodásmozdító, cselekvést segítő büntudat is van. (Nem szólva arról, hogy egy történész például, ha tudósa szakmájának, a tárgy kritikai vizsgálatára köteles összpontosítani, függetlenül attól, hogy vizsgálatának eredménye milyen hatással lesz a közvéleményre.)

De én hajlok arra, hogy egy kis büntudat-feleledéstől se féltsem magunkat. És arra is hajlok, hogy ne intézzük el a kérdést azzal az egyszerű formulával, amely szerint a mindenkor történelemért a mindenkor politikai vezetők felelősek, a vezetettek tömege mindig ártatlan. Azért hajlok erre, mert a tömegek teljes fölmentésében a tömegek teljes lebecsülése rejlik. Azoké, akik a történelmet csinálják. Még akkor is, ha a közvetlen döntésekből kizáratnak, pillanatnyi vagy várható magatartásukat a legönkényesebb politikai vezetés sem hagyhatja figyelmen kívül. Az ő lázongó, vagy passzív, vagy manipuláltan lelkes közreműködésük nélkül nincs működő nemzetgazdaság, nincs nemzeti hivatkozási alap — ha mégoly hazug is —, és nincs hadrafogható katonasereg. Fölmentésünket kérni minden történelmi felelősség alól, azzal a hivatkozással, hogy: ha tettünk is valamit, parancsra tettük, önmagunk lebecsülése

volna. A közös felelősség, ha mégoly kicsi is az egyének között szétosztva, közösen vállalandó.

De menjünk közelebb a tíz és fél millió büntudatos ember rémképéhez. Valóban oly nagy veszedelem ez? Azt mondom, hogy nem. Legalább két okból.

Először is azért nem, mert a lakosság több mint fele a fiatalabb nemzedékhez tartozik. Bennük nyoma sem lehet a történelmi büntudatnak, hiszen ehhez nemcsak saját részvételi élmény kell, hanem történelmi tudat is. A történelmi tudathoz pedig mindenekelőtt történelmi ismeret. Nagyon jó tehát, ha kíváncsiak, ha kritikai képet kapnak az idősebb nemzedékek viselt dolgairól, még ha ez a kép negatív, akkor is. Hogy ez büntudatot olt beléjük? Csak annyit, amennyinek ösztökélésére vállalni fogják a történelmi folytonosságot. Vállalni úgy, hogy tagadják belőle azt, ami megtagadandó.

Másodszor nem oly nagy veszedelem a büntudat feleledése, mert a büntudatban — ha felismertük, hogy az oka valódi — cselekvő erő rejlik. A keresztény egyházak fegyelmező és jóra ösztökélő tényezőként örökítették tovább az őszösvetségi intelmet: a rosszra való hajlam esendő voltunkból következik, de emberré éppen az tesz bennünket, hogy tudunk erről az esendőségről, számolunk vele, harcolunk ellene, és jóvá tesszük a rosszat, amibe esendőségünk sodort. Persze, hogy ezzel a fegyelmező erővel visszaélni is lehet. De ha nem felsőbb isteni vagy emberi parancs szügerálja belénk? Ha önként vállaljuk, nagyon evilági és nagyon emberi indítékból? Hiszen nemcsak a büntudat szügerálásával lehet „felülről” visszaélni, hanem a büntudat kiölésével is. Abban a tanulmányban, amely az Alföld című folyóiratunkban Hankiss Elemér tollából jelent meg tavaly, példák olvashatók a hitleri SS nevelési elveiről: „mindent elkövettek annak érdekében — írja a szerző —, hogy az emberi élet és személyiség autonómiáját védő büntudat-mechanizmusokat kikapcsolják, kiiktassák az emberekből” — és a gyilkosság váljék erény-

nyé. Nem csoda, hogy Hankiss Elemér — noha tanulmányát a hamis büntudat káros voltának bizonyítása kedvéért írta — fontos pozitív szerepet tulajdonít a büntudatnak az emberek és társadalmak életében. „Fékezi, fékezheti az individuuum önzését, ösztöneit, védi, védheti vele szemben mások jogait és érdekeit, segít, segíthet a közösségen belül

egyensúlyban tartani az adok-kapok érzékeny mérlegét” — írja.

Hogy miért vagyok én is ilyen feltűnően büntudatpárti? Csak azért, mert azt szeretném, ha a szó evilági értelmében végre történelmi feloldozást nem kaphatnánk, hanem adhatnánk önmagunknak. Büntudat nélkül pedig feloldozás sincs.

ABSTRACT: If the role of a country played in the war is critically discussed in a wide exchange of views, the final image will be inevitably negative, even if it is somewhat tinged. Is this what we want? Is it good for us to revive the latent historical remorse? Can ten and a half million people filled with remorse perform their duties well?

Boda Ildikó

„Bálványnak lenni olykor gyötrelmes...”

(A tömegkommunikációs eszközök hatása egy élsportoló pályafutására — Nyilasi Tibor)

A futballista-csillagokról mindent tudnak a nézők, mert az újságok, a tévé sportrovatai állandóan velük foglalkoznak. Cikkünkben a magyar válogatott csapat kapitánya, Nyilasi Tibor mondja el, hogy mennyire befolyásolja őt ez a széles nyilvánosság.

Alig volt olyan sajtóorgánium, amelyik ne foglalkozott volna vele. Az elmúlt évben ő volt az év labdarúgója, elnyerte az Európa második legjobb góllövőjének járó Ezüstcipőt, bajnokságot nyert klubjával, a Ferencvárossal, vezérletével a magyar labdarúgó-válogatott bejutott a spanyolországi világbajnokság 24-es döntőjébe. Nyilasi Tibor ma a legnépszerűbb magyar labdarúgó.

A sportkedvelők, de még talán a „kivülállók” is ismerik őt, tudják, mikor hogy van; egészséges-e; ha beteg, mi baja; hogy megy neki a játék. Ha hibázik, ha a sportolói teljesítmény törvényszerű velejárójának, a hullámvölgynek a legmélyén van, akkor a legkülönbözőbb irányból érik őt a kritikák, sokkal élesebben, mint amennyire esetenként megérdemelné.

Nyilasi Tibor 1982 januárjában töltötte be 27. évét, s immár nyolc éve annak, hogy reflektorfényben él. Szünet nélkül, méghozzá úgy, hogy egészen fiatal korától el kellett fogadja azt, hogy élete, játéka a felfokozott labdarúgás-szeretet miatt közügy, hogy magánéletének a szó szoros értelmében csak nagyon kis része „magán”.

Miként hat vajon egy ilyen népszerű sportoló pályafutására, személyiségére

a nagy befolyással bíró tömegkommunikációs eszközök visszhangja? Milyen a befolyása a sajtó szobortalapzatra emelő, majd onnan a földre ejtő, „kegyvesztő” hatásának? Változik-e teljesítménye a sajtó kritikái észrevételeinek a hatására?

A fociválogatott jelenlegi csapatkapitánya 1973. május 17-én, tehát mindössze 18 évesen játszott a élete első NB I-es mérkőzését a Ferencváros csapatában a Komló ellen. A következő évben már biztos tagja a Ferencvárosnak.

1974. október 13. Dékány nyilatkozik róla a „Nyilasi, Szabó, Takács és a többiek” című cikkben: „... nincs ingadozás nála, fejjátéka, irányító-készsége sokat sejtet.” (A dolgozat valamennyi idézete a Népsportból való.) A szerkesztőség év végén megszavaztatja olvasóit az év csapatáról. A december 25-i számban a jobb oldali középpályás posztját Dunai III. Ede nyeri el 3061 szavazattal. A B-csapatban viszont már ott van Nyilasi, aki ezen a poszton 2357 szavazatot gyűjtött, s ettől az időtől kezdve állandó szereplője a magyar sajtónak.

1975. június 14. A „Nyilasisival négy-szemközt” című cikk kritikus hangvételű, egyáltalán nem elkényeztető han-

gulatú írás. Ő így nyilatkozik önmagáról: „...nem vagyok villámember, a gyorsasággal van bajom. Aztán gyenge a bal lábam. És a természethez képest rosszul fejelek.” Kérdés: „...állítólag fejébe szállt a dicsőség.” Válasz: „Tudom. A Malmö elleni visszavágó után megkaptam a magamét az újságoktól és a közönségtől egyaránt. Volt egy kis vitám magammal, és győzött a jobbik eszem. Persze akadt más mérkőzés is, ahol nem ment valami fényesen, de szerencsére az intő szavak mindig kijózanítottak.” Kérdés: „Nagyválogatottság?” Válasz: „Erre még gondolni sem merek.”

Augusztus 8. Hathasábos szalagcím: „Újoncavatás a labdarúgó-válogatottban.” Az első oldalon Nyilasi képe, Baróti Lajos, az akkori szövetségi kapitány közli: „Nyilasi játszik, így újabb újoncot avatunk.”

Augusztus 13. Az Irán elleni mérkőzés után az első oldalon ismét Nyilasi képe szerepel. Aláírás: „A nagyválogatott legjobbja Nyilasi volt.” Belül Baróti nyilatkozik, válaszol arra, hogy kikkel volt elégedett: „Nyilasisal kezdtem, ő volt a csapat legjobbja.”

Mindenki a legmagasabb elismeréssel nyilatkozik róla, s újabb két hónap múlva eléri azt, ami a válogatottban szinte a legtöbbet jelenti. Baróti: „Nyilasira a játék szervezése hárul.”

Október 7.: Lengyelország—Magyarország 4-2; október 16.: Csehszlovákia—Magyarország 1-1; október 20.: Magyarország—Luxemburg 8-1. Az első oldalon ismét Nyilasi-kép. Aláírása: „Nyilasi öt gólt lőtt.” Belül az egyéni értékelés címe: „A jók között is Nyilasi volt a legjobb.”

Nyilasi ezzel a mérkőzéssel végérvényesen berobban az élvonalba. Mindenki megismeri, hihetetlenül népszerű lesz, szakmai körökben nagyon sok reményt fűznek hozzá. Klubcsapatában is az övé lesz a kulcsszerep. Gyökerelesen megváltoznak vele szemben az értékelés normái. Ezentúl mint meghatározó egyéniséget tartják számon.

December 19-én az első oldalas kép alatt a következő olvasható: „a képen az egyik befutott fiatal, Nyilasi.”

A Mérlegen a Ferencváros című cikk egy mondata: „...a kicsik közül a középjátékos Nyilasit utánozza.”

A karácsonyi, „exkluzív” számban a „Nem vagyok Luxemburg grófja” című írásból kiderül, hogy kedvenceiket a legkülönbözőbb becenevekkel ruházták föl a lelkes szurkolók. Hívják őt Luxemburg grófjának (az azon a meccsen lőtt öt gólja miatt), zöld ásznak (a Fradi klubszínére utalva) és nemes egyszerűséggel csak Nyilnak. Kérdés: „Nem változott semmi? Nem szállt fejébe a sok dicséret?” Válasz: „Én nem változtam, csak a kérdések, amelyeket hozzám intéznek.”

Nyilasi Tibor 21. születésnapja előtt országos hírví játékos és példakép lett.

*

— *Milyen érzés, ha a sajtóban, ahol magasztalták, megkérdezik, hogy nem szállt-e a fejébe a dicséret?*

— Érdekes. De nekem akkor ez nem tűnt föl. Pályafutásom során más-más kérdéscsoportokkal kerestek meg az újságírók. Először mindenki arra volt kíváncsi, hogy mikor és hol születtem, milyen magas vagyok és hány kiló, mióta focizom, mi az erősségem és a gyenge pontom. A következő csoportba azok a kérdések tartoztak, amelyek azt akarták tudni, hogy nem szállt-e a fejembe a dicsőség, mi a véleményem egy-egy mérkőzésről, hogyan és miért éppen úgy szerepeltünk az argentinai VB-n. Aztán jöttek azok a témák, amik a visszavonulásommal és a visszatéréssel voltak kapcsolatban. Ma már senki nem kérdezi meg tőlem, hogy hány éves vagyok, vagy hogy nem szállt-e a fejembe a dicsőség.

— *Milyen hatása volt annak, hogy 1975-ben mintegy fél év alatt alapvetően megváltoztak a minősítési normák önnel szemben?*

— Akkor bizony nagyon fiatal voltam, és egyik napról a másikra óriási felelősség szakadt rám. Abban a korban kerültem a foci, húsdarálójába, amikor más kortársam a felhőtlen ifjúság éveit élte. Egymás után ját-

szottuk a fontos, tétre menő mérkőzéseket, s hirtelen azon vettem magam észre, hogy tőlem várják a meghatározó szerep eljátszását.

— *Milyen volt szembetalálkozni önmagával nap mint nap a különböző újságok oldalain, címlapjain?*

— Akkor egyáltalán nem szerettem a népszerűséget. Kezdetben persze élveztem, de amikor már egy lépést sem tehettem anélkül, hogy úton-útfélen meg ne ismerjenek, már terhes volt.

— *Érzékeny ember?*

— Nem különösebben.

— *Az, amit az előbb említett, valamelyest mégis arra vall.*

— Akkor úgy mondom, hogy most már nem vagyok különösebben érzékeny. Az évek során megtanultam alkalmazkodni a körülményekhez, a népszerűséghez, ahhoz, hogy az újságírók megkritizálhassák azt is, hogy milyen az öltözetem, a hajam, és hogy mikor borotválkoztam utoljára.

— *Általában hogyan viszonyul a kritikához?*

— Igénylem a bírálatot. De az az igazság, hogy annak az elfogadásában döntően közrejátszik, hogy kitől kapom. Ha csak a sajtót nézzük, akkor az újságíró személye fontos. Mert vannak olyanok, akiknek adok a véleményére, elfogadom a bírálatukat, de vannak olyanok is, akiknek valamilyen oknál fogva nincs hitelük nálam.

— *Esetleg a gyengébb szakmai felkészültségük miatt?*

— Például azért is.

— *Mi a véleménye a mai sportsajtó labdarúgással foglalkozó tagjainak a felkészültségéről?*

— Sajnos csak nagyon kevés olyan újságíró ismerek, aki igazán értene a labdarúgáshoz. Sokaknak elég felszínes a tudásuk, de ennek ellenére értékelnek és bírálnak. Legközelebb pedig már az ismerősöktől vagy az utca emberétől ugyanazokat az értékeléseket, véleményeket kapom vissza, amiket ők közreadtak az újságokban, a rádióban vagy a tévében.

— *Kapcsolhatók ide a Népsport értékelő osztályzatai is?*

— Igen. Engem nagyon érdekel, hogy milyen osztályzatot kapok egy-egy forduló után. A teljesítményemet is befolyásolhatja. De sajnos sokan nagyobb jelentőséget tulajdonítanak neki, mint amit megér. Ennek alapján minősít minket sok edző, akkor is, ha nem látott minket azon a mérkőzésen. Pedig az az osztályzás nem mindig reális, hiszen közrejátszik az újságíró szubjektivitása, valamint az, hogy esetleg nem ért a játékhoz kellőképpen.

*

1976. április 11. A költészet napja. Bella István mondja: „Ha Nyilasiék nyernek egy VB-t, akkor irok róluk egy verset. A kockázat túl kevés. Az öröm meg túl sok lenne.”

Április 18. Jugoszlávia—Magyarország 0-0. Az egyéni értékelésben: „Nyilasi tűnt ki, gólveszélyesen játszott, a védekezésből is kivette a részét.”

Április 20. Mladinics, a jugoszláv szövetségi kapitány: „A kapusuk, valamint Bálint és a nyurga 8-as nagyon jó játékos.”

Május 1. A Magyar Népköztársaság Kupa győztese a Ferencváros.

Május 20. Utánpótlás EB-mérkőzésen Jugoszlávia—Magyarország 1-1. Nyilasi a mérkőzésen lecserélik, az értékelés pedig ezt mondja róla: „... fáradt játékos benyomását keltette. Jobban játszott, mint a legutóbbi bajnok, de most is hiányoltuk sikeres cseleit, kapura lövéseit.”

Május 22. Nyilasi: „... Sajnos idegileg fáradt vagyok, ... képtelen vagyok koncentrálni. Lassan az önbizalmam is elvesztem. Pedig még sok-sok mérkőzés van hátra... Szeretnék kilábalni a hullámvölgyből.”

Május 23. Magyarország—Franciaország 1-0. Nyilasi a szünetben lecserélik.

Június 17. A ZTE elleni meccsen az FTC megnyeri a bajnokságot. A tudósításban így írnak róla: „Mintha Nyilasi is túl lenne a hullámvölgyön.” A

bajnokságban 30 találkozóból 28-on játszott.

Június 20. Utánpótlás EB-mérkőzésen Magyarország—Szovjetunió 1-1. Góllövő: Nyilasi. Első oldalas kép.

Október 4-én az „És Nyilasi?” című cikkben ez áll: „A futball mesterei közül olyannyira feledik: játéuk mindössze egy évtized játéka... De hát amikor megy a foci, akkor ki gondol a többi évtizedre? És ki gondol a rajongók százezreire, s ki gondol a példát követni kész ifjú seregére?”

Október 8.: Első oldalas kép, aláírás: „Nyilasi szombaton egyik főszereplője lehet a mérkőzésnek.” Október 10.: VB-selejtezőn Görögország—Magyarország 1-1. Október 14.: Magyarország—Ausztria 4-2. Nyilasi két gólt fejel, de csak egy felidőt játszik, mert nem érzi jól magát.

Október 15. A „Visszapillantás” című cikkben többek között az ő portréképe is szerepel. „... néhány játékos szemmel láthatóan neheztel az újságírókra és a szurkolókra a görögországi szereplés értékelése miatt. Ezek közé tartozik többek között Nyilasi is, akiről a Népsport is megírta, hogy most már huzamosabb ideje gyengébben játszik, mint tavaly... Volt, aki hirtelen beteget jelentett, vagy más módon vonta ki magát a következő mérkőzésből. Igen nagy örömmel írjuk le, hogy Nyilasi nem tartozik ezek közé!”

Október 21.: BEK-mérkőzésen a Dynamo Drezda ellen súlyos fejsérülést szenved. Október 28.: Beszélgetés Nyilasisal: „Koponyaropedást és fülbevérzést állapítottak meg az orvosok.”

*

— *Hogyan fogadta azt, hogy példaképnek állítják a gyerekek elé olyan korban, amikor az embernek még magának is általában példaképre van szüksége?*

— Óriási felelősség volt. Abban az időben történt meg a magyar labdarúgás igazi nagy generációs váltása, sok régi játékos hagyta abba a focit.

Tudtam, hogy minden apró részletre figyelnem kell. Ez, valamint az, hogy akkor, 1976 első felében fantasztikus mennyiségű tétmeccsen kellett helytállni, iszonyatosan elfárasztott.

— *Ezzel magyarázza azt, hogy fiatalon, huszonegy évesen idegi fáradtság gátolta a jobb teljesítményben?*

— Igen. Persze ma egészen másképp lennék túl a gondokon. De hát akkor hetente játszanom kellett, mindenki a maximumot várta tőlem, s ha rosszabb voltam, akkor kíméletlenül bíráltak.

— *Amikor elszenvedte súlyos fejsérülését, jelentett-e valamit a sajtó? Elfeledték? Vagy törődtek önnel?*

— Akkor nagyon sokat segített a sajtó. A sérülésem olyan súlyos volt, hogy sok tekintélyes orvos is tanácsolta: fejezzem be a focit. Nagyon el voltam keseredve. A sajtó viszont nem felejtett el, jöttek az újságírók, írtak rólam, biztattak, s a cikkek nyomán annyi szurkolói levelet kaptam, amely a folytatásra buzdított, hogy könnyebb volt meggyógyulni, visszatérni.

— *Felépülése után sokáig gyengén játszott. Ennek ellenére két válogatott mérkőzésen is lehetőséget kapott a játékra. Ekkor milyen visszhangot kapott a sajtótól? Támogatták? Vagy türelmetlenek voltak?*

— Abban az időben hagytak játszani. Megkaptam a türelmi időt, ami alatt játékba lendülhettem. Tehát ezen a nehéz időszakon átsegített a sajtó.

*

1977. április 14. Magyarország—Lengyelország 2-1. „Nyilasi végre úgy játszott, ahogyan reméltük, régi formájára emlékeztetően, két góljával eldöntötte a mérkőzést.”

Október 1. A „Hullámvölgyben” című cikk beszámol arról, hogy az ősi bajnokságban a hatodik forduló után a Ferencváros csak kilencedik. Az ősz folyamán kegyvesztett lesz Nyilasi, a szurkolók durván szidják. Október 7-én cikk taglalja azt, hogy nincs válság az FTC-nél... .

1978. április 25-én az FTC szereplésével egy kolumna foglalkozik, melyben kiderül, hogy az eddigi vezető edző, Dálnoki Jenő más feladatot kap a klubnál.

*

— *Hogy képviseli a sajtó a szurkolókat?*

— Általában arról ír, ami őket érdekli. Itt van például a Fradi. A legnépszerűbb csapat. Sokszor előfordult már, hogy ha kétszer egymás után rossz meccset játszottunk, egy egész had rohant hozzánk azt kutatni, hogy mi a probléma. Tudják, hogy elég a Fradi név ahhoz, hogy rengetegen elolvassák a cikkeiket. Úgy látszik, hogy az újságírásban is érvényesülnek bizonyos értelemben a piac törvényei.

— *Mennyire tudja függetleníteni magát a külső körülményektől?*

— Korábban egyáltalán nem tudtam függetleníteni magam tőlük. A szurkolók kiabálásából például játék közben is tisztán hallottam, amelyik engem gyalázott. Ez borzasztó volt. Különösen azt viseltem el nehezen, amikor 1977 őszén olyan gyengén ment a csapatnak. Már utáltam bemenni az öltözőbe is. És mindenkit az érdekelt, hogy mi van velünk. Pedig jóformán mi sem tudtuk. De érdekes módon ez az érzékenység lecsiszolódott bennem.

*

1978. június 3. A világbajnokság első mérkőzésén Argentína—Magyarország 2-1. A hajrában a játékvezető Törőcsiket és Nyilasit kiállította: „Felesleges szabálytalanságaival, kiállításával nehéz helyzetbe hozta a válogatottat.” Június 4.: „... A magyar csapat ellen hangolták a közvéleményt.” Június 11.: A VB-n Franciaország—Magyarország 3-1. „Ezúttal is mélyen a tudása alatt játszott...” Június 13.: A válogatott értékelésében külön rész foglalkozik velük, felelősségükkel.

*

— *A világbajnoki szereplés értékeléséről mi a véleménye?*

— Amikor kiállítottak minket Argentínában, tudtuk, hogy baj lesz. Kint nem találkoztunk semmilyen nyomtatott kritikával, de itthonról olyan híreket kaptunk, hogy nagy a felháborodás. Félttem hazajönni. De amikor leszálltunk Ferihegyen, láttam, hogy tele van a csarnok, sok gyerek szeretettel köszönt minket, és még virágot is hoztak. Csak néhányan tettek megjegyzéseket, azt is természetesen hátulról, a tömegből, és nem a szemünkbe. Ebből arra következtettünk, hogy a közhangulatban azért nincs olyan nagy vész.

— *Ezután mégis eltiltották Törőcsikkel együtt. Mi a véleménye, a VB-kudarcc „vezetéséhez” nem önök kellették bűnbaknak?*

— Nem tudom. Lehet, hogy hümbaknak kellettünk. Viszont az istény, hogy hibáztunk.

— *De mégis, reálisak voltak a kritikák?*

— Nem tudom.

— *Miért?*

— Nem olvastam el őket. Igaz, apám gyűjti a cikkeket, amelyek velem foglalkoznak, még egy rádióinterjút is felvett, de én a mai napig nem hallgattam meg, nem néztem meg ezeket az anyagokat.

— *Nem volt rájuk kíváncsi?*

— De. Csak azt hiszem, jobb, ha mégsem nézem meg.

— *A pályafutását egészében véve, volt-e olyan sajtóorgánium, amely viszonylag objektíven és reálisan foglalkozott játékával? És van-e személy szerint ilyen újságíró?*

— Én a Népsporthoz ragaszkodom. Az újságírók közül pedig Várkonyi Sándor véleményét minden körülmények között elfogadom.

— *A negatív visszhangot elveti?*

— Nem, egyáltalán nem. Sőt, ma már azt mondom, hogy közel azonos súllyal esik nálam latba a pozitív és a negatív hangvételi írás. Hiszen végeredményben azt is ki lehet emelni az egészből, hogy foglalkoznak velem. S ha ez még negatív is, bizonyos fajta

propagandát, reklámot jelent. Csak arra figyelnek oda szerintem, akivel rendszeresen foglalkoznak.

— *De ezt most azért mondja, mert túl van jó néhány negatív sajtódömpingen is.*

— Meg lehet tanulni a sajtóhoz való alkalmazkodást is. .

*

1979. március 16.: Az első oldalon kép, aláírása: Nyilasi és Törőcsik nagy formában. Belül: „A Népsport telefonjánál Nyilasi Tibor” című oldal összeállítás. Mindez annak alkalmából, hogy a Tatabánya ellen 4 gólt lőtt és 10-es osztályzatot kapott.

Március 29.: Magyarország—NDK 3-0. Az eltiltás után ismét a csapatban.

Június 30.: Az FTC értékelése: „Nyilasi uralkodó motívum a zöld-fehér vázsonon. Sokára visszatért fejlődésével. . . ő az eredményesség hordozója. 1979 önnön lényének újra megtalálását hozta. Bízunk benne: nem felejt el, hogy bálványnak lenni olykor gyötrelmes. . .”

*

— *A VB utáni eltiltást követően fényesen tért vissza. Nem tartotta viccesnek, hogy azok magasztalják újra az égig, akik korábban minden rosszat elmondtak önről?*

— Dehogynem! De ekkorra már nagyjából tudtam, hogy melyik újságíró véleménye érdekes. Ebben az időben már sokkal érettebb játékos voltam, mint korábban, s meglehetősen biztos áttekintésem volt ezekről a dolgokról.

*

1979. szeptember 29.: Ausztria—Magyarország 3-1. Nyilasit, aki ekkor már a válogatott csapatkapitánya, a 80. percben lecserélik.

Szeptember 30.: Az MLSZ cáfol. „Az MLSZ Bécsben, az Ausztria—Magyarország mérkőzésen járt vezetői a hazaérkezés után értesültek arról, hogy a tévé riportere szerint Nyilasi a csapatkapitányi karszalagot a földre dobta. A valóságban Nyilasi Tibor részéről semmiféle sportszerűtlen cselekedet nem történt — közli az MLSZ. (MTI)”

Október 22.: Friedmanszky, az FTC vezető edzője nyilatkozik: „Nyilasira egyáltalán nem számíthatok, hiszen nem edz vizsgáira és idegi fáradtságra való hivatkozással. Hogyan és mikor rendeződik az ő dolga, még nem tudom.”

Október 24.: A „Nyilasi csütörtökön ad választ” című cikk írja: „. . . rádöbhent arra, hogy a közéleti szereplés nemcsak ünneplésből áll, s mindez mindjárt a megfutamodás gondolatát ébresztette nála. . .” Huszonnégy évesen vissza akar vonulni.

Október 26.: Első oldal: „Lezárult a Nyilasi ügy”; bent: Az FTC közleménye Nyilasi visszavonulásáról.

*

— *Igaz, hogy a visszavonulásig vezető útja nagyon hosszú volt?*

— Igen, egy hosszú folyamat végeredménye volt, s az, hogy megvádoltak azzal, hogy ledobtam a karszalagot, csak tetetőzte ezt. Kezdődött az egész a fejsérüléssel, aztán folytatódott a világbajnoksággal, az eltiltással, közte volt a Fradi válsága, így aztán erre az időre borzasztóan elfáradtam.

— *Mi a véleménye a sajtó felelősségéről?*

— A saját bőrömmön tapasztaltam, hogy a sajtó óriási hatással tud lenni az emberekre, a közéletre. Különösen a televízió, hiszen ha a Népsportot kétszer annyian olvassák, mint ahány példányban megjelenik, akkor sincs még sehol a tévé milliós közönségéhez képest. Véleményem szerint sokkal nagyobb felelősségtudattal kellene azoknak az embereknek dolgozniuk, akik negatív ítéleteket közvetítenek a nézőknek, illetve az olvasóknak.

— Ön szerint a sajtóban milyen értékelési norma dominál?

— A könyörtelen odavágás. Aki keményen kritizál, az mindig a bátor és ügyes ember képében tűnik föl. Ezzel viszont rendszerint nem lehet segíteni a sportolókat.

— Mit várt attól, hogy olyan fiatalon befejezte a játékot?

— Nyugalmat. Azt, hogy lekerülök végre a napirendről. Hogy nem írnak rólam sehol, nem kíváncsiak rám az utcán, és kimaradok a rádiókabaréból. De nem így történt. Még sokáig területen voltam.

— Nem akarták rávenni a maradásra?

— De, sokan. Várkonyi, aki a visszavonulásom előtt készítettem velem egy interjút, nagyon okos észérvekkel akart meggyőzni. Azt akarta elhitetni velem, hogy nem kell minden cikkre egyformán odafigyelni, nem kell minden újságíróat komolyan venni.

— Elhítte?

— Akkor nem. Ma már belátom, hogy igaza volt.

*

1980. február 24. „Nyilasi újra játszik” — levél az FTC-hez: „... akkori döntésem elhamarkodott volt. Kérem, szíveskedjenek lehetővé tenni az edzés munkába való bekapcsolódásomat.”

Március 15.: A Salgótarjáni TC elleni találkozón ismét helyet kap az első csapatban.

Március 16.: Nyilasi lőtte az FTC egyetlen, győztes gólját.

Március 30.: Első oldalas kép: „Hetek óta őrzi jó formáját, a válogatottban is nagy szükség lesz góljaira, szervezőképességére.”

Június 1.: Magyarország—Skócia 3-1. Kép belül: Törőcsik és Nyilasi ki leginkább.

Október 27.: A Bp. Honvédnak 3 gólt lő, 10-es osztályzatot kap. Belül a bajnoki sorozatban, amelyet minden forduló után megjelentetnek: „A legjobb volt: Nyilasi Tibor.”

November 30.: A Kaposvár ellen 3 gól — 9-es osztályzat.

December 1.: „A legjobb volt: Nyilasi Tibor” (harmadszor az őszi idényben).

*

— Milyen érzésekkel vágott neki újra a focinak? Nem félt a „nu ugye, mi megmondtuk” visszhangtól?

— Megmondom őszintén, hogy csak azért mertem újra elkezdni, mert tudtam, hogy segíteni fognak. A foci borzasztóan hiányzott, arról nem kellett engem meggyőzni, hogy újra futballozzam. Az MLSZ elnöke, Szepesi György, és az OTSH elnöke, Buda István kidolgozta annak a tervét, hogyan vezetnek vissza a sportba. Ez főleg a közvéleményre vonatkozott, mert a csapattól igazából meg sem váltam. Bevallom, ha őket nem tudom a hátam mögött, akkor nem merek nekivágni. De így megnyugtató biztonságérzettel keményen elkezdtem edzeni. Az első meccsen, a Tatabánya ellen még csak a tartalékcsoportban játszottam. Amíg ki nem értünk a pályára, azt sem tudtam, hogy hol vagyok, annyira izgultam, félttem. De a közönség kedvesen fogadott, s ez megnyugtató. A következő fordulóban a Salgótarján ellen pedig egyszerűen csodálatosak voltak a szurkolók. Gólt rúgtam, ezzel nyertünk, s tulajdonképpen ezután már nem volt gond a visszatérés.

— Milyen változás állt be a környezetében a visszavonulást követően?

— 1979-es esztendő a szelekcio évének is nevezhetném. Kiválasztódtak a környezetemből azok az emberek, akik igazán a barátaim, s lemaradtak azok, akik mellettem akartak reflektorfénybe kerülni. Volt ilyen a csapaton belül és a pályán kívül is. A sajtó képviselőivel is hasonló volt a helyzet. Amikor nem voltam a Ferencváros és a válogatott labdarúgója, kaptam tőlük szépen, aztán amikor visszatértem, és ment is a játék, újra az egekig dicsérték. A napraforgóhoz hasonlítanak.

*

Az 1981-es esztendőt felesleges dátumonként idézni. Ez volt Nyilasi

pályafutásának eddigi csúcsa. Amint már a bevezetőben említettem, jóformán mindent elért, amit lehetett. S szorgalmasan készült a spanyolországi világbajnokságra. Csak hogy ez a Nyilasi Tibor alig hasonlított valamiben arra a fiatalemberre, aki annak idején egy fél év alatt tört be az élvonalba. A mai Nyilasi megfontolt, remek diplomata, tökéletesen tudja, hogy kinek mit kell nyilatkoznia. Ki tudja vonni magát a tömeg fojtogató szeretetéből úgy, hogy egy picit sem veszít a népszerűségéből. Irányítja a csapatát, teljesítménye pedig olyan szinten stabilizálódott, hogy minden valószínűség szerint nem következnek be a régiékhez hasonló, mély hullámvölgyek. Ő az, akit a rivalda életéhez való alkalmazkodás alaposan átformált.

*

— *Összehasonlítva a korábbi népszerűségi hullámokat, milyen volt a legutóbbi, amely még most is tart?*

— Jó. Azt hiszem mégis szeretem, ha megismernek mindenhol, ha az utcán leszólitának az emberek. Sokkal jobb így, mintha észre sem vennének.

— *És a sajtó?*

— Igyekszem mindig eleget tenni a kérésüknek.

— *Nem kritizálják?*

— Most nincs miért

— *Sokan megkeresik?*

— Többen, mint ahányról tudok.

— *Ez mit jelent?*

— Azt hiszem, minden létező sajtótermékben írtak már rólam. S rengeteg olyan interjú is megjelent, amelynek az írója egyáltalán nem beszélt velem. Aztán például az egyik újság hetekig hozta a totótippjeimet. Csak azt nem tudom, hogy a tippeket kitől kapták.

— *Nem zavarja?*

— Csak az bosszant, amelyikről tudomást szerzek.

— *Mint a válogatott csapatkapitánya, biztosan jól ismeri a magyar csapat véleményét a sajtóviszhangról. Mennyiben különbözök ez az önétől?*

— Ezt nehéz megítélni. Mert mint korábban mondtam, a hírület mindig szubjektív egy kicsit. Van például olyan újságíró, aki engem kedvel, a társamat meg nem. Nekem akkor többet néz el, a másiknak pedig még a kicsi hibákat is felrója. Így aztán nincs egyöntetű, kialakult kép a csapatban a hírületekről.

— *Az argentinai VB előtt a sajtó fokozott hangulatot diktált, túlbecsülte a csapat erejét. Most viszont mintha mesterségesen visszafogott lett volna a hangulat.*

— Pontosan így van. És talán nem kell magyaráznom, hogy miért az utóbbi volt a kedvezőbb a számunkra. Sokkal nehezebb megfelelni egy fokozott várakozásnak, mint egy mértéktartónak.

— *De nem ártalmas a túlzott óvatosság?*

— Jelen esetben nem. Örülök, hogy most olyan volt a sajtóviszhang, amilyen, így nyugodtan készülhetünk.

ABSTRACT: The viewers know everything about football stars since the sport sections of the newspapers, radio and television are constantly dealing with them. In this article Tibor Nyilasi, captain of the Hungarian national eleven tells how he is affected by this wide publicity.

Szabó Miklós

Rádió, Budapest I.

A rendszeres hazai rádióműsor-sugárzás 1925. december 1-én indult meg a Csepel-szigeti adóállomáson. A „Rádió Budapest”-et ekkor mindössze egy 2 kW-os adó jelentette. Az adó teljesítményének elégtelenségével kapcsolatos szakmai aggodalmak hamar bebizonyosodtak, legkézzelfoghatóbb következményeként az előfizetők száma nem emelkedett a várt és remélt mértékben.

A hazai rádió- és televízióvétel-lehetőség helyzetét vizsgálni mindenféleképp folyamatában, történeti visszapillantással kezdve érdemes. (A szerző ilyen, retrospektív hajlandóságán felül erre késztet a tények logikája s a mindebből levonható következtetések tanulságos mivolta is.)

Az előtörténet

Tudjuk, hogy a rendszeres hazai rádióműsor-sugárzás 1925. december 1-én indult meg. „Rádió Budapest”-et ekkor egy 2 kW-os adó jelentette. Ezt eredetileg a Magyar Távirati Iroda adásainak sugárzására rendelte a Posta s 1925 januárjában érkezett a Csepel-szigeti adóállomásra. A műsorszórási rádiókoncesszió kiadásának ügye ekkor már tárgyalásban volt s az is nyilvánvalónak látszott, hogy a rendszeres műsoradáshoz az addigi kísérleti adó 1 kW-os teljesítménye kevés lesz.

Az illetékesek ezért úgy döntöttek, hogy az újonnan érkezett berendezés a műsorsugárzás szolgálatába áll, míg a magyar Távirati Irodát a régi 1 kW-os fogja ellátni.

S itt most mindjárt két tényt kell megállapítanunk. Az egyik: az azóta

sem változott „felosztás” szerint az adó(k) gazdája és üzemeltetője a Posta. A másik, ami az előzőnek egyenes következménye: a besugárzottság (vagyis a vétellehetőség) is ily módon a Posta illetékességi körébe tartozik. Ez, mint majd látni fogjuk, már a kezdet kezdetétől meglehetősen sok Stúdió — Posta ellentét okozójává vált.

A 2 kW-os adó ezt a névleges teljesítményt csak táviróüzemben tudta nyújtani; mint modulált, ún. telefonia-adó csak 600 wattos volt. (Ekkora teljesítményt alakít hővé egy korszerű villanyvasaló.)

Ez bizony még az akkori időkben sem számított valami soknak. A szakemberek tudták is, azonban a postai felsőbb vezetés nagyon óvatos, tartózkodó volt s nagyobb anyagi áldozatokra sem hajlott.

Az adó teljesítményének elégtelenségével kapcsolatos szakmai aggodalmak hamar bebizonyosodtak. Az akkoriban általánosan vételhatárként kezelt detektor vételköre¹ mintegy 40—50 km sugarú kör volt. E korlátozott hatósugár legkézzelfoghatóbb eredményeként az előfizetők száma nem emelkedett a várt és remélt mértékben. Ezt az első év előfizetői statisztikája igen jól mutatja:

1925. december	végén 17 072 előfizető
1926. január	végén 23 800 előfizető
1926. február	végén 33 929 előfizető
1926. március	végén 40 664 előfizető
1926. április	végén 45 840 előfizető
1926. május	végén 47 951 előfizető
1926. június	végén 48 960 előfizető
1926. július	végén 49 658 előfizető
1926. augusztus	végén 50 439 előfizető
1926. szeptember	végén 51 420 előfizető
1926. október	végén 53 070 előfizető
1926. november	végén 56 383 előfizető

Ez a lassú tempó — mivel a Rádió és a Posta közt megoszoló havi 2,40 P előfizetői díjról volt szó (viszonyításul: 1 kg cukor ekkor kereken 1 P-be került s az ország lakossága nem egészen 9 millió volt) — mindkettőjüket érzékenyen érintette. S a vételkörzet szűkösségét az a tény is mutatta, hogy az előfizetők több mint fele budapesti és környéki lakos volt, ami lényegében a mai Nagy-Budapestet jelentette.

Az illetékesek belátták, hogy a rádió igazi elterjedésére csak akkor számíthatnak, ha a detektoros vételt az ország területének legalább felén biztosítani tudják. Ezt tükrözi a következőkben idézendő cikkrészlet is, melyből kiolvasható, hogy szerzője a bevezető magyarázkodó részben csak a kötelező, hivatalos álláspontot ismertet.

„Rátérve a csepeli adó beválásának kérdésére, megállapíthatjuk, hogy az a maga erőviszonyaihoz mért keretek közt megfelel céljának.

Kristálydetektoros vétele azonban természetesen csak akkora területen lehetséges, amekkorát egy ilyen energiájú állomástól várni lehetett, holott minden rádióhírszórás egyik technikai fő célja mégis az, hogy lehetőleg minél nagyobb területeket kapcsoljon bele a kristálydetektoros vétel lehetőségébe. A rádió elsősorban a nép szórakoztatója. Márpedig az anyagilag gyengébb osztályoknak s általában a falu népének pénze sincs a drágább, lámpás készülékek vásárlására. Sőt, igen sok helyen — villanyáram hiányában — még a telepek töltésére szolgáló lehetőség sincsen meg. Mindezek tekintet-bevételével elkerülhetetlen az a törek-

vés, hogy az ország minél nagyobb területe a kristálydetektoros vétel körzetébe kerüljön.”³

A szűk vételkörzet létét objektív mérések is igazolták. A Posta Kísérleti Állomáson „1925-ben korszerűnek mondható, házilag készített térerősségmérő készülék segítségével végeztek az első számszerű mérések. A herendezés audionkapcsolású keretvevőből állt. A 2 kW-os műsorszóró adóállomás térerősség-eloszlásának mérése ezzel a készülékkel történt.”⁴

Végül is, mindezek eredményeként, már 1926 őszén felmerült egy új, nagyobb teljesítményű adó építésének gondolata. A Posta ez irányú elhatározását a Magyar Telephírmondó és Rádió RT ekkor tartott vállalati közgyűlésén jelentették be.⁵

Ezt az elhatározást azonban különféle, szakmai s laikus viták is kísérték. Ezek lényegét adja egy 1927-ben Magyarai Endre, a Posta Kísérleti Állomás mérnöke által írt cikk alábbi részlete:

„A rádió hírmondás területén ma csak két módszer van nagy területek detektor-vételének biztosítására: kevés nagy teljesítményű adó, vagy sok kis teljesítményű. Mi az előbbi választottuk, mert a másik módnál legalább 18 db 2 kW teljesítményű adóra lenne szükség. . . A nagyteljesítményű adóra pedig azért is szükség van, mert máskülönben kifelé, az országhatáron túlra nem adhatnánk életjelt magunkról.”⁶

Az idézet zárómondata különben egyik első írásos megfogalmazása annak a követelménynek, hogy rádióműsorunkat az ország egészén kívül is hallhatóvá kívánjuk tenni. Módosult formában ugyan, de ez a követelmény napjainkban is fennáll.

Az 1928. április 29-én, a déli harangszóval üzembe lépő új, 20 kW-os adó sikere igen nagy volt. Néhány héten át naponta százszámra érkeztek hallgatói levelek, amelyek a vétel jelentős javulásáról számoltak be. Ezt a Posta Kísérleti Állomás térerősségmérései is igazolták. E mérésorozathoz egy új mérővevőt építettek, s ezzel

1800 km-es útvonalat bejárva készítették el az adó térerősség- és detektorvételi térképét. Ennek tanúsága szerint a detektorvétel az ország területének mintegy felén megvalósult, az „adó a velek szemben támasztott követelményeknek megfelel.”⁷

A 20 kW-os adó üzembe helyezését követő levéláradatnak volt jó néhány olyan jelzése is, amelyet később sajnos senki sem vett figyelembe, különösen nem azok a szakmai körök, amelyek a különböző nemzetközi konferenciákon a hullámhossz-elosztásokkal foglalkoztak. Nevezetesen, pár év múlva a köz- és szakmai véleményben is — indokolatlanul — az gyökerezett meg, hogy a középhullámok legfeljebb egy-kétezer kilométeres távolságban vehetők. Mint majd a későbbiekből kitűnik, a „feledékenység” sok vételromlásnak volt közvetlen okozója.

„Pedig 1928-ban még tudták, hogy a középhullámok nagyon messze eljuthatnak. A 20 kW-os budapesti adó vételéről beszámoltak pl. Aden, Tomszk, Taskent, Jü-Hang (Kelet-Tibet), Hammerfest, New York, Toronto, Detroit, Chicago, Santiagóból érkező, lelkesedő levelek.”⁸

Azonban ez a siker rövid életűnek bizonyult. Egyrészt az olcsó, detektoros, vagy „egylámpás” vevők számára a vételkörzet így is kicsi volt. Másrészt megindult az európai országok közt a teljesítményemelésben jelentkező rádiókiüzdelem. Ennek egyrészt politikai okai voltak, másrészt az adótechnika, pontosabban az adócső-technika fejlődése ekkoriban jutott odáig, hogy nem egyedi, „kihegyezett” példányokkal, hanem sorozatgyártású, rendszeres üzemben használható csövekkel a 100 kW nagyságrendű teljesítmény már realizálhatónak látszott. Az adógyártó cégek nem mulasztották el a lehetőség kihasználására felhívni

az egyes rádiók figyelmét — s azok sorra-rendre jelentkeztek is rendelkezéseikkel. A politikai, illetve presztízsokokon kívül sok esetben ennek reális alapja is volt. De itt már érdemes elidőznünk kissé: mik is ezek az alapok?

Fizikai alapok

A rádiófrekvenciás rezgések tartománya a néhány kilohertzes (kHz), többször tíz kilométeres, igen hosszú hullámoktól a terahertzes (THz), tizedmilliméteres hullámokig terjed. (A másodpercenkénti rezgésszám — jele: Hz, ezres többszöröse a kilo-, mega-, giga- és terahertz — és a hullámhossz közt fordított összefüggés van: kisebb rezgésszámmal nagyobb — hosszabb — hullámhossz tartozik.)^{*}

Ez a rezgéstartomány lényegében az emberiség rendelkezésére álló természeti forrás, mely azonban korlátozott és nem kimeríthetetlen.

Korlátai az előzőekben említett frekvenciahatárok s ugyanakkor azért nem kimeríthetetlen, mert bármilyen rádiófrekvenciás rezgéseket előállító tevékenység (radar, rádiótelefon, rádiótávíró, televízió-sugárzás stb.) elfoglal minimálisan egy frekvenciát (hullámhosszat), de az esetek többségében egy egész sávot.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy egy frekvencián csak egyetlen berendezés működhet. Két vagy több adó is dolgozhat ugyanazon a frekvencián, de csak igen gondos műszaki (hullámterjedési) tervezés alapján, mert csak így biztosítható az, hogy ne okozzanak zavarokat egymás vételében.

Az nyilván egyszerű megfontolással is belátható, hogy két, ugyanazon frekvencián működő, de igen kis telje-

* A rádiófrekvenciás rezgések — a rádióhullámok — forrásuktól, az adóantennától kisugározva terjednek s ezenközben intenzitásuk a távolság négyzetével arányosan csökken.

sítményű s egymástól több ezer kilométerre levő adó nem zavarja egymást; nagyobb adóteljesítményeknél azonban már más a helyzet. Ennek megítéléséhez ismerni kell a rádióhullámok terjedési törvényeit.

A rádióhullámok terjedésük közben, hullámhosszuktól függően, más- és másként viselkednek. A terjedés módja szerint kétféle hullámot különböztetünk meg: a felületi hullámokat, melyek követik s a térhullámokat, melyek a fényhez hasonlóan, egyenesvonalúan haladva, elhagyják a Föld felszínét.

Minél hosszabb a rádióhullám, annál hajlamosabb a felületi terjedésre. Az igen hosszú hullámok — megfelelő adóenergiával kisugározva — a szó szoros értelmében körüljárják a Földet. Viszont ugyanakkor ezek egy része is egyenes vonal mentén terjed tovább.

A hullámhossz rövidülésével a felületi hullám—terhullám aránya a felületi hullám rovására egyre csökken: rövidhullámoknál már alig van felületi terjedés, az ultrarövid- és mikrohullámok pedig gyakorlatilag teljesen a fény módjára viselkednek.

Az egyenes vonalban terjedő hullámok egy részét — hullámhossz, napszak, napfoltszám stb. függvényében — a Földet kb. 50—250 km magasságban rétegesen övező ionoszféra különböző rétegei — a fény tükrözéséhez hasonlóan — visszaverik. Így azok ismét visszajutnak a Föld felszínére, még hozzá a visszaverődés szögétől és magasságától függően az adóantennától általában jelentős távolságra; esetenként többszörös visszaverődés is előfordul, amikor a visszavert hullám a Földről ismét az ionoszférába s onnét megint a Földre jut.

A térhullámok ilyen ionoszférikus távolterjedése leginkább a rövidhullámokra jellemző, de a középhullámoknál is jelentős mértékben megvan. Az ultrarövid- és mikrohullámokat viszont az ionoszféra gyakorlatilag nem veri vissza így távolterjedésükre sem lehet számítani.

Az előzőekben már említés történt arról, hogy az ionoszféra többek közt a napszaktól függően veri vissza a tér-

hullámokat. A középhullámoknál ez konkrétan azt jelenti, hogy ilyen típusú távolterjedés csak az úgynevezett hullámterjedési éjszaka idején van. Ez gyakorlatilag naplemente előtt 1/2—1 órával kezdődik s napkelte után 1/2—1 órával ér véget.

Az ionoszférikus távolterjedés révén — megfelelő adóantenna s kellő adóteljesítmény mellett — a középhullámú adók az éjszakai órákban 1000—4000 km távolságban is hallhatók, szélsőséges esetben még ennél messzebb is.

Hullámterjedési szempontból egyébként a középhullám átmeneti tartomány: hosszabb hullámú részén a felületi terjedés dominál, éjjel-nappal sok száz kilométeren belül biztosítva a vételt. Éjjel pedig az ionoszférikus távolterjedéssel több ezer kilométerre is eljut. A rövidhullámokhoz közelebbi felől a felületi terjedés aránya és mértéke csökken, hatósugara már csak 100—200 km; az éjszakai távolterjedéssel viszont szintén igen messze eljut.

Mindez azt jelenti, hogy a középhullámú műsorszóró adók telepítésekor, a besugárzás tervezésekor több szempontot kell mérlegelni. A felületi terjedéssel besugárzott terület az elsődleges ellátási zóna, itt éjjel-nappal azonos a vétel. Az a terület, ahol az ionoszférikus távolterjedés révén csak éjszaka vehető az illető adó, a másodlagos zóna.

Ez idáig egyszerű és világos. Viszont ezekből az egyszerű tényekből igen bonyolult besugárzási-ellátottsági problémák keletkezhetnek. Pl. ha nem lenne éjszakai távolterjedés, a középhullámú adók telepítése is egyszerű volna: két vagy több adó is működhetne azonos hullámhosszon, egymástól olyan távolságra, hogy a felületi hullámmal ellátott területeik ne nyúljanak egymásba. Az ismertetett tények miatt viszont a nappal „hallhatatlan”, sok száz vagy ezer kilométerre levő adók este-éjjel megjelennek s ha azonos hullámhosszon működnének, tönkreteszik egymás elsődleges ellátási zónájában, illetve annak nagy részén a vételt.

Most pedig még néhány szót az adóteljesítményekről. A kisugárzott adóteljesítmény emelkedése és egy adott

ponton a vételi térerősség növekedése nem egyenesen arányos. Kétszeres térerősség létrehozásához négyszeres, négyszeres térerősséghez tizenhatszoros stb. teljesítmény kell. Így válik érthetővé az is, hogy a huszas évek végétől napjainkig milyen lépésekben történt a nagyadók teljesítményemelkedése: 20—30, 100—150, 500—600, 2000—2500 kW.

Műsorsugárzási koncepciók és szabályozások

Európában az 1920-as évek első felében kezdődött el a műsorszóró rádiózás. Az egyes államok eleinte a többiektől függetlenül rendezkedtek be műsoradásra, s a nekik leginkább megfelelő hullámhosszat választották. A rendkívül gyors fejlődés következtében ebből a függetlenségből csakhamar kínos összevisszaság támadt, az adók egymást zavarták, ennek elkerülésére ötletszerűen változtatták hullámhosszukat, ezzel rendszerint újabb zavart keltve stb. Ebből a káoszából a kiutat csak a nemzetközileg kimunkált és nemzetközi érvényű rendezés jelenthette.

Svájci kezdeményezésre 1924 és 25-ben az akkori rádiószervezetek vezetői előkészítő értekezleteket tartottak, s ennek eredményeként 1925. április 3-án megalakították a Nemzetközi Rádió Uniót (Union Internationale Radiodiffusion, UIR), genfi székhellyel. Tagjai az első időkben csak az európai államok voltak, később más kontinensek rádiószervezetei is csatlakoztak. (Az UIR lényegében a második világháború alatt szűnt meg, formailag a háború után, az OIRT megalakulását s az UER—EBU létrejöttét megelőzően.)

Az UIR munkájának jelentős részét a hullámhosszelosztás megoldása, illetve az erre vonatkozó előzetes tanácskozások, próbálkozások tették ki. Ez irányú vállalkozásainak ismertetése előtt azonban kitérőt kell tennünk.

A nemzetközi jog — földi viszonylatban — mindmáig nem szabályozta a rádiózás helyzetét és szerepét. A világűr békés felhasználásáról szóló nemzetközi

egyezményben erre, de csakis erre a konkrét esetre vonatkozóan szól, amikor megtiltja, azt, hogy a világűrt bármely állam szuverenitását sértő műsorsugárzás forrásaként használják. Földünk felszínét illetően azonban a különböző nemzetközi szervezetek (élükön a Nemzetközi Távközlési Unióval — ITU) szabályzatai és rendelkezései csak tisztán technikai problémák s ezekkel kapcsolatos eljárási szabályok gyűjteményei.

Nyilvánvaló, hogy ez a helyzet bármilyen rendezést eleve megnehezít; elég ha az érintettek egyike nem ért egyet a többiek által kidolgozott megoldással, azt nem hajlandó elismerni (nem csatlakozik az egyezményhez) s máris megindul az a folyamat, amely hosszabb-rövidebb idő alatt a teljes rendszer felbomlásához vezet.

Ez a probléma — konkrétan a hosszú- és középhullámú műsorszórásban — csak olyan államokat nem zavar, melyek területe elég nagy ahhoz, hogy azon belül minden kívülről érkező zavartól függetlenül, ha úgy tetszik, teljesen saját elképzeléseik szerint rendezzék műsorszórásuk helyzetét. Földünkön Ausztrália, India, Kanada, Kína, a Szovjetunió és az USA van ilyen helyzetben.

Ugyanezen államok más, de végső soron szintén a hatékony rendezést érintő kérdésekben is kedvezőbb körülmények közt vannak. Ez a műsorpolitika.

A műsorszórástól a műsorpolitika három cél elérését követelheti, ezeken belül esetleg variánsokkal. Eszerint a műsor lehet:

— helyi, jól körülhatárolt, kisebb területre szánva;

— területi, ahol összefüggő, nagyobb részek ellátása a feladat;

— távolsági; kisebb, közepes, vagy egészen nagy távolságokra.

Európában (a Szovjetuniót kivéve) már a területi sugárzás is sok esetben jóval túlnyúlik egy-egy állam földrajzi határain, gyakran még a szomszédos államokban élő, a műsort sugárzó állammal azonos vagy rokon etnikumú néprajzi határokon is túl. (Legismertebb példája a Radio Luxemburg.) A

távolsági sugárzás pedig jóformán mindig nagyobb részt más államok területén vehető. Ennek ellenére, vagy éppen ezért, az európai rádiók többsége műsorpolitikájában ezt nemcsak hogy helyesnek, hanem feltétlenül megvalósítandónak tartja. A legelterjedtebb gyakorlat szerint a második és harmadik cél kombinálását kívánja, jóllehet az utóbbi 10—12 év során a kifejezetten helyi műsorszórás iránti igények is jelentősen nőttek.

Ez a sajátos műsorpolitikai célkitűzés az európai etnikai-politikai helyzetben ugyan érthető, de hatásaiban mindenféleképp nehézségeket okoz. Rendkívül komplikálttá teszi a rendelkezésre álló hullámtartományok elosztását, sok esetben csak rossz kompromisszumokat szülő megoldásokat téve lehetővé.

Európai adók száma	125	200	261
Összteljesítményük (kW)	150	600	2860
50 kW-osnál nagyobb adók száma	—	1	27

Ezt a tendenciát igyekezett a hazai műsorszórás is követni, azonban itt már erőteljesen kiütköztek a „két szomszédvár” közti ellentétek.

A lakihegyi 120 kW-os nagyadó elvi megszületése körül majd egy évig tartó, szinfalak mögötti háborúskodás folyt a Posta és a Rádió vezetősége közt. Ma már lehetetlen a teljes igazságot megállapítani, mert csak a Rádió irattára maradt aránylag sértetlenül, a Posta vonatkozó anyaga a háborús események során megsemmisült. Egy vezető postai mérnöknek az ötvenes években írt visszaemlékezései a harmincas évek egyik prominens postai személyiségét úgy aposztrofálják, mint aki „nem sok fantáziát látott a rádióban” s nem is hajlott a nagyobb — főleg anyagi áldozatokban mutakozó — megértésre.⁹ Így talán nem tévedés azt állítani, hogy a magán-részvénytársasági formában jóval könnyedebben mozgó s rugalmasabb Rádió valószínűleg nagyobb érdeklődést és buzgalmat tanúsított ez ügyben.

Európa hullámhosszelosztását első ízben az 1926-os genfi terv állapította meg; ez lényegében az adott helyzet rögzítése volt. Ezt követte az 1929-es prágai terv. Ennek előírásai azonban igen hamar tarthatatlanná váltak.

S most térünk vissza oda, ahonnan az 1928-ban avatott, 20 kW-os adó tárgyalásakor elkanyarodtunk.

Még nagyobb teljesítmények felé

Mint már röviden szó esett róla, Európában 1928—30 körül kezdték üzembe helyezni a második, esetleg már harmadik generációs, elődjeikhez képest valóban nagy teljesítményű adókat. A fejlődést jól szemlélteti a következő összeállítás:

1926	1929	1932
125	200	261
150	600	2860
—	1	27

Ennek első jele egy 1929 elején a kereskedelemügyi miniszterhez (a Posta felsőbb hatósága) s a miniszterelnökség sajtóosztálya vezetőjéhez (a Rádió politikai felettes szerve) egyidőben eljuttatott headvány.¹⁰ Ebben egy új, legalább 100 kW-os adó létesítését javasolja a Rádió. A sajtóosztály vezetőjéhez írt kísérőlevél szerint ez ügyben tárgyaltak a Postával, ám annak nincs pénze ilyen nagy beruházásra s inkább több kis reléállomás építésével óhajt segíteni a helyzeten. Ezért, a „postai pénztelenség miatt” a Rádió elhatározta, hogy a szükséges összeget maga teremti elő”. 2 millió pengő felajánlására gondolnak s ezzel tulajdonképpen 2 milliós ajándékhoz juttatják az államot, hiszen az új adó olyan előfizetőszaporulatot fog jelenteni, aminek révén a Posta, illetve az állam ennél sokkal nagyobb összeget kitevő többletbevételhez jut — mondja a továbbiakban e levél.

A Posta és a Rádió közti, ekkor már

elég feszült viszonyt tovább rontotta egy olyan esemény, melynek postás szereplője végeredményben az elvi igazság képviselőjeként vonta magára a realpolitikát gyakorló Rádió haragját.

Az 1929-es, Prágában tartott nemzetközi rádiókonferencián a Magyar Postát, az adók gazdáját képviselő Paskay Bernát azt az elvileg s műszakilag tökéletesen helytálló javaslatot terjesztette elő, hogy az adóállomások elosztásának alapja egy olyan index legyen, amelyet az egyes államok lakossága s területe figyelembevételével állapítanak meg.¹¹ Ezt az önmagában igazságos és reális elképzelést viszont hivatalos megnyilatkozás formájában közreadni igen kockázatos volt éppen azon a nemzetközi konferencián, ahol első ízben mutatkozott meg az a gyakorlat, amely rádiózási ügyekben döntéseit nem az elvi—műszaki optimum, hanem különböző egyéb szempontok — főként politikai, szövetségi politikai indíttatással bírók — alapján hozta.

A Rádió „felhördült” — ennek fennmaradt, igen erős hangú dokumentuma egy Kozma Miklós, a konszern elnök-igazgatója által írt levél,¹² melyben Paskay javaslatát „ostobaság”-nak minősítve annak a véleményének ad kifejezést, hogy „ilyen emberek ne reprezentálják az országot!”

A további, háttérben zajló küzdelemről már jóformán semmit sem tudunk, azonban a Rádió által várt és remélt eredmény megszületése még majd egy évet váratott magára.

1930 májusában „illetékes helyről az alábbi közleményt adták ki: A magyar rádió fejlesztése érdekében tárgyalások indultak meg a m. kir. Posta és a Rádió Rt közt. E tárgyalások eredményeként . . . Budapest környékén az eddiginél nagyobb, 100—120 kilowatt erejű leadóállomás épül. Az új leadóállomás üzembe helyezése után a Budapesten ma működő 20 kilowattos állomás mint tartalék szerepel és felhasználható lesz arra is, hogy a nap bizonyos szakaszában úgynevezett második műsort közvetítsen. . . A technikai berendezések szakértők hozzávetőleges becslései szerint 6,5 millió pengő befektetést igé-

nyelnek. . . A Rádió e létesítményekhez a maga részéről 4,5 millió pengővel hozzájárul.”¹³

A 120 kW-os lakihegyi adó ünnepélyes üzembe vétele 1933. december 2-án történt meg. A vele kapcsolatos elvárást legjobban egy korabeli szakcikk határozza meg. E szerint:

„Az új, nagyteljesítményű adóállomás létesítése két cél elérésére szolgál:

1. Az ország határáig jó detektorvételet biztosítani;

2. Az eddigi átlagos 120—150 km-es fadingzóna kezdetét a lehetőségekhez képest kitolni”¹⁴

Az új adó mindkét célkitűzésnek megfelelt.

Az első igazi országos térerősségmérés hazánkban

A 120 kW-os adó térerősségméréseit a Posta két év alatt végezte el. E nagy felkészültséget igénylő munkáról így szól az egykori beszámoló:

„Az 1934—35-ös években került sor az új adó térerősségének mérésére. Erre annál is inkább szükség volt, minthogy az alkalmazott Blaw-Knox antenna (a lakihegyi „szivar”) teljesen új megoldású volt, melyre vonatkozóan kevés mérési eredmény állott rendelkezésre s így tervezésénél elsősorban számításokra kellett támaszkodni.

A mérések számára a ZL (Zelenka László; SzM) rádiólaboratórium készített új térerősségmérő készüléket. A térerősségmérő szállítására külön járművet kellett készíteni . . . ez 1933-ban valósult meg, hazai gyártású . . . Mint-hogy a gépkocsit hosszabb utakra is alkalmassá kellett tenni, szükségesnek mutatkozott gondoskodni a tájékozódásához szükséges felszerelésről, teljes szerszámkészletről és a műszerek számára tartalékalkatrészekről. A szabadban való tartózkodás és éjjelezések alkalmával igen hasznosak voltak az utazószemélyzet kényelmét szolgáló felszerelések: villamos forralók, sátor, fölfújható gumiágyak és párnák stb.

Az első körút 1934-ben volt, négy részletben 88 napig tartott, 6618 km útvonalon és 433 helyen történt mérés.

1935-ben folytatására került sor, amire annál inkább is szükség volt, minthogy időközben elkészült a 20 kW-os adó átalakítása Budapest II. műsorának sugárzására s így ennek az adónak a térerősségterképét is föl kellett venni. Ez a körút 55 napig tartott s az útvonal hossza 4400 km-t tett ki.

Az összes eredmények feldolgozása után született meg Budapest I. és Budapest II. térerősségterképe.”¹⁵

A 120 kW-os lakihegyi adó meghozta az áhított, teljes értékű megoldást. Budapest I. műsorának vétele az ország egész területén jó minőségben lehetővé vált. Szűkebb volt Budapest II. vételkörzete, de ezt vidéki reléállomások (Mosonmagyaróvár, Pécs, Miskolc, Nyíregyháza) segíteni tudták, így ez is kielégítőnek volt mondható.

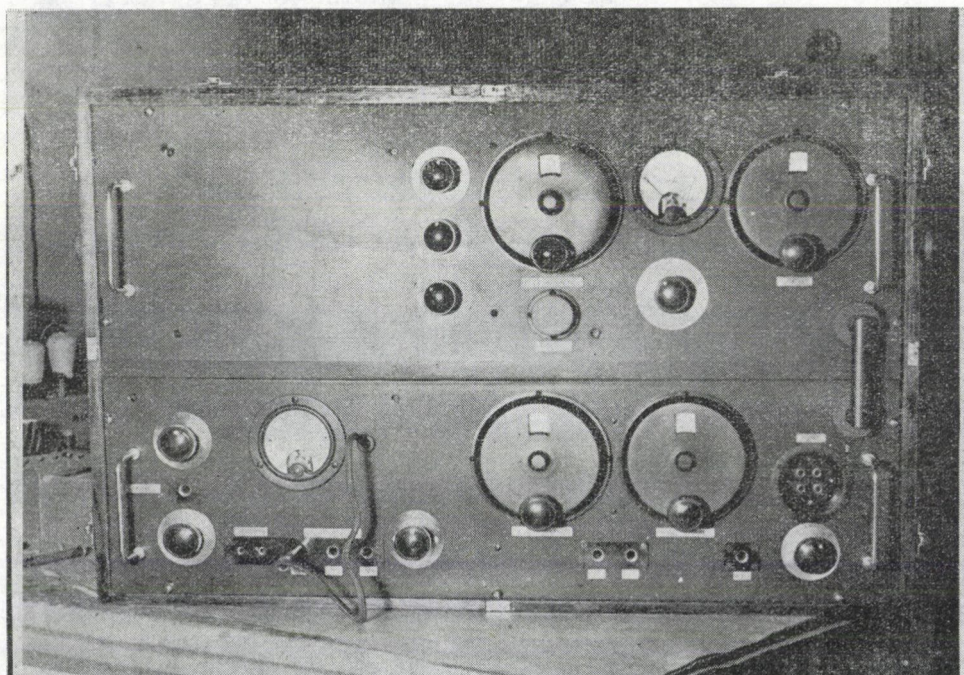
S mindez az utolsó pillanatban született, utólag igazolva a létrehozásáért vívott harcot. Az épülő s még az év vé-

gén üzembe került adóval sikerült — magyar részről — az 1933-as luzerni hullámhosszesztető konferenciát, legalábbis Budapest I. hullámhosszát illetően (ami lényegében már azonos volt a mai Kossuth-hullámhosszal) befejezett tények elé állítani. Ha ez nem így történik, mint az a későbbiekből kiderül, majdnem biztos, hogy elveszítjük ezt a mindmáig igen kedvező hullámhosszat.

„Boldog békeidők”

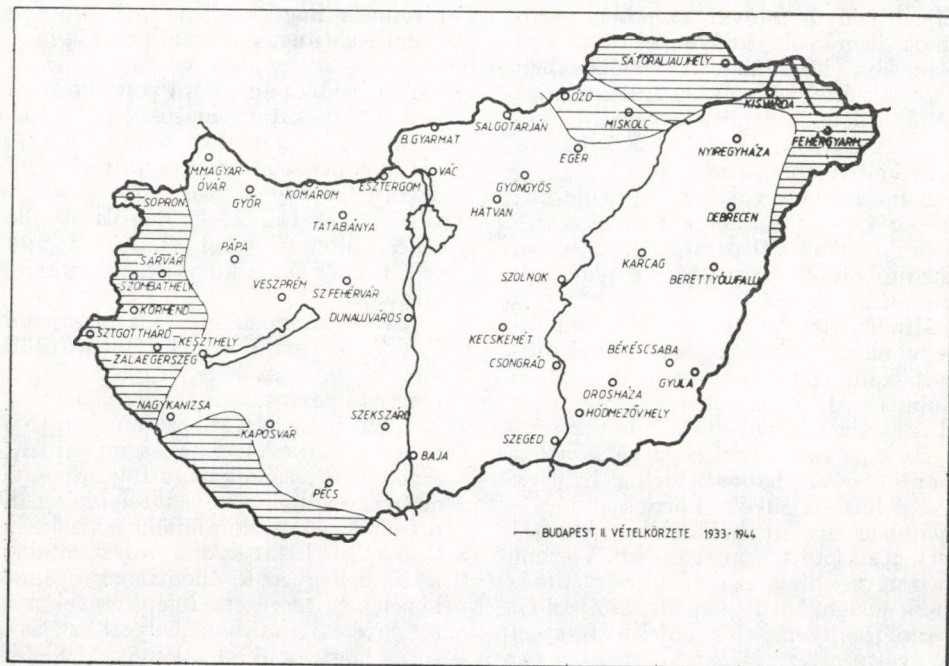
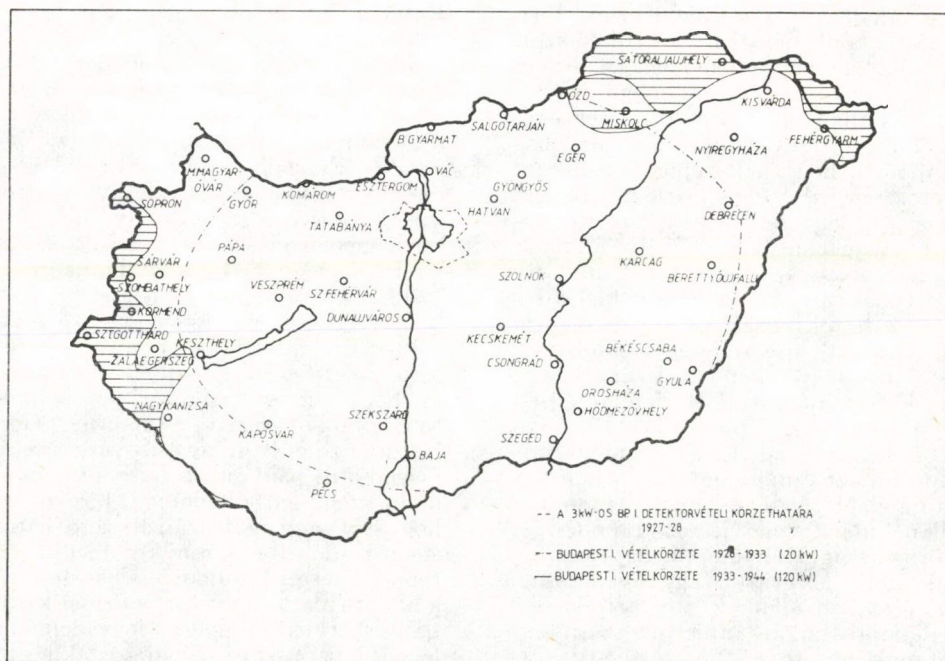
A prágai hullámhosszegyezmény módosítására hivatott luzerni konferencia már mindazt a hibát és buktatót megmutatta, mely a későbbi hasonlókat jellemezte. A magyarázat bármilyen vulgáris is, de egyértelmű: a forrás kezdeti kimerülni s annak józanul beosztott használata helyébe az esztelen túlekedés lépett.

A luzerni konferencia munkájának

A Postakísérleti állomás által épített mérővevő (1925)

anomáliáiról s az ott kidolgozott terv hibáiról több korabeli ismertetés szól. Az alábbiakban innen néhány idézet:

„A konferencia tulajdonképp már a hosszúhullámok szétosztási tervénél csödbe jutott és semmi ideje sem maradt arra, hogy a középhullám helyes szétosztásával foglalkozzék. . . . Az egész, úgynevezett végleges terv röviden így jellemezhető: a nagy államok szétosztották egymás közt a hullámhosszokat úgy, hogy az őket kielégítse és készítettek hozzá egy olyan szigorú egyezményt, ami teljesen lehetetlenné teszi azt, hogy őket bárki zavarhassa. . . . E formájában 1934. január 15-én kellene életbe lépnie. Gyakorlatban azonban nem tudna életbe lépni akkor sem, ha azt csupán egy állam nem fogadja el. Márpedig nem egy, hanem hét állam utasította vissza: Finnország, Görögország, Hollandia, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Svédország. . . . ezek az államok megtartják régi hullámhosszaikat, amelyeket a terv másnak osztott.”¹⁶

A 120 kW-os nagyadó birtokában a megoldás járható volt: egy ilyen nagy teljesítményű adóval szemben senkinek nem volt kedve teljesítményháborúba kezdeni. (Az előzőekben vázoltak értelmében ahhoz, hogy saját vétel területén aránylag zavartalan vételt biztosítson, legalább 500 kW-os adót kellett volna üzemeltetni.)

A luzerni terv valóban nem sikerült, utólag két- és többoldalú megegyezésekkel, egyéni változtatásokkal ugyan megpróbálták korrigálni, de nem sok eredménnyel.

Mindenesetre, a hazai rádiózás a lakihegyi nagyadó birtokában sikerrel tudta tartani pozícióját, s az országban Budapest I. vétele igen jó, Budapest II.-é pedig közepes volt.

Ez a helyzet lényegében változatlan maradt egész a háborús időkig. Közben — a luzerni hibáit korrigálandó — 1939-ben egy új hullámhosszelosztási terv is született Montreux-ben. Viszont még ugyanebben az évben kitört a második világháború — s ennek folyamán a rádiózás szerepe és helyzete teljesen megváltozott.

Katonai vágalmok

A háborús évek alatt, különösen 1940 végétől kezdve, egyre gyakrabban került szóba egy második, száz kilowatt nagyságrendű adó építésének szükségessége. Ennek összetett oka volt. Egyrészt a különféle „területgyarapodások”, főként Észak-Erdély, jelentősen megnövelték az ország területét. Az igen kedvező hullámhosszú, 120 kW-os Budapest I. még ezt is többé-kevésbé be tudta sugározni, a 20 kW-os nagyadó után. Azonban még a reléadók segítségével sem. Ez — vagyis az, hogy a második műsor nem hallható az ország egészén — talán még nem keltett volna ilyen heves sóvárgást egy második nagyadó után. Viszont honvédelmi szempontból nem volt közömbös, hogy egy vagy két igazán országos hatósugarú adó áll-e a rendkívüli időkben rendelkezésre. (Csupán emlékeztetőül: a háború alatt a magyar és német katonaság katonai és polgári légvédelmi és légtámasz riasztási célokra a lakihegyi adót használta; ennek emléke az idősebb generációnál még ma is élő „zavarrepülési Bácska—Baja”, illetve „Achtung, Achtung, Krokodil gross” szállóige.)

A második nagyadóra vonatkozó különféle tervek, tárgyalások végül is 1943 nyár végére jutottak odáig, hogy a „M. kir. posta IV. szakosztálya” tiszteletteljes jelentésében összegezte hivatalos véleményét. Ennek egy másolatát „illetékes tudomásulvétel céljából” átküldte a Rádióknak. A következőkben ebből idézünk:

„A honvédelmi minisztérium Vkf. 7. ö. osztályával folytatott többszöri előzetes szóbeli tárgyalás után a honvédelmi vezérkar főnökéhez intézett 231.293/1943. KKM. számú átiratban ismertettük azokat a szempontokat, amelyek a második nagy teljesítményű adónak Szolnok környéki telepítését indokolják. A vezérkar főnöke 80.205/Eln. 7. ö. Vkf./1943. számú válasziratában közölte, hogy az új állomásnak Szolnok közelében tervezett telepítésével nem ért egyet. Átiratában ehelyett azt javasolta, hogy az új adóállomást 350—500

kW teljesítménnyel hosszúhullámra rendeljük meg és telepítjük Debrecen—Nyíregyháza területére.

A m. kir. posta teljesen egyetért a Vkf-nek azzal az elgondolásával, hogy Magyarország területének rádióműsorral való jó ellátására egy 500 kW teljesítményű, hosszúhullámon működő adóberendezés feltétlenül megfelelőbb, mint egy 200 kW-os középhullámú adó. Felelősségünk tudatában azonban rá kell mutatnunk arra, hogy ez a megoldás véleményünk szerint egyáltalán nem valósítható meg, mert teljesen kizártnak látszik az, hogy . . . a magyarországi műsorszóró szolgálat részére hosszúhullám használatát is biztosítani tudjuk. . . . Az 1939. évben Montreuxben tartott legutóbbi hullámszétesztási értekezleten a hosszúhullámú tartományban elhelyezkedő 9 közül 8 kizárólagos használatú hullámhosszat osztottak ki. Ezek közül Oroszország kettőt, Franciaország, Németország és Anglia egyet-egyet kapott, a kisebb országok közül pedig Románia, Svédország és Lengyelország kapott egy-egy hullámhosszat. Tárnyilagosan bírálva megállapíthatjuk, hogy ez a három utóbbi ország terepviszonyai és kiterjedése miatt sokkal inkább tarthat igényt hosszúhullám használatára, mint Magyarország. . . . Rá kell mutatnunk még arra is, hogy a középhullámú sávban a legjobb kizárólagos hullámhosszal Magyarország rendelkezik. . . . Így tehát semmivel sem tudnánk egy nagyteljesítményű adó részére hosszúhullám igénybevételére vonatkozó igényünket komoly érvekkel alátámasztani.

Nem helyezkedhetünk arra az álláspontra sem, hogy a nemzetközi megállapodásokat el nem fogadva igyekezzünk egy nagyteljesítményű műsorszóró adót hosszúhullámon működtetni akkor is, ha az akár egyéb államok műsorszóró szolgálatát . . . zavarja. Ez a zavarás ugyanis mindig kölcsönös és Magyarország nem kezdeményezhet rádióháborút.”

Az irat a továbbiakban határozottan egy Szolnok környékén telepítendő középhullámú adó létesítését szorgalmaz-

za, ezt bőségesen (és helytállóan) indokolva, majd az alábbiakkal fejezi be:

„A m. kir. posta minden körülmény gondos mérlegelése után és tudatában annak a felelősségének, ami a magyar rádió műsorszóró szolgálat fejlesztésére felhasznált beruházási és üzemfenntartási költségek hova fordításáért terhel, csak a következőket javasolhatja:

1. Egy középhullámon működő 2×100 kW teljesítményű műsorszóró rádióállomás mielőbbi megrendelése és telepítése Szolnok környékén. Az erre vonatkozó előmunkálatok (helykeresés, erős- és gyengeáramú csatlakozás megoldása, a beérkezett ajánlatok elbírálása) már annyira előrehaladtak, hogy a megrendelés legrövidebb időn belül kiadható lenne. . . .

2. Amennyiben a honvéd vezérkar főnöke egy hosszúhullám használatát a magyar rádióműsorszóró szolgálat részére biztosítani tudja, úgy egy második nagyteljesítményű, hosszúhullámon működő rádióállomás létesítése a honvédség által jónak látott telepítési helyen. Kívánatosnak tartjuk azonban, hogy a hosszúhullám használatára vonatkozólag a honvédelmi minisztérium előzetesen kérje meg a német OKW állásfoglalását. . . .

Budapest, 1943. szeptember 28.”

Jóllehet, ezt a postai javaslatot olyan döntés követte, hogy a második nagyadót szolnoki telephellyel és középhullámúnak kell megépíteni, ez már csak elvi döntés maradt. A fokozódó nyersanyag-, gyártási, építési stb. nehézségek miatt a terv megvalósítására már nem kerülhetett sor, illetve, pontosabban: Szolnokon ugyan épült (s ma is működik) középhullámú nagyadó — de már csak jóval a háború után, az ország rádiós újjáépítése során.

Az 1945-tel záruló korszak mérlegét tehát röviden úgy lehetne megvonni, hogy a trianoni határok közti Magyarországon 1933-tól kezdve az első műsor mindenütt jól, a második műsor pedig közepes — kielégítő fokon volt vehető. A főváros és környékének ellátottsága ezen belül mindkét műsornál igen jó volt.

JEGYZET

1. A detektoros vevő — amely tápáramforrás nélkül működött, csak hangolható rezgőkört s a vett jel egyenirányítását (detektálását) végző kristályt tartalmazott — a harmincas évek közepéig elterjedten használt, olcsó s házilag is könnyen megépíthető készülék volt.
2. *Statisztikai Évkönyv* (Budapest, a Központi Statisztikai Hivatal kiadása, 1925—1943).
3. A Magyar Rádió öt esztendeje (Budapest, a Rádióélet kiadása, 1930.)
4. Kovács Ödön: A m. kir. Posta rádió-mérő gépkocsija s az azzal végzett térerősségmérések. *Elektrotechnika*, 1939. 3. sz.
5. Országos Levéltár, K 613 M. Rádióiratok
6. Magyar Endre kézírata, MR birtokában
7. L. a 4. sz. jegyzetet
8. *Rádióélet*, 1928. évf.
9. L. a 6. sz. jegyzetet
10. OL 429, Kozma Miklós iratai
11. *Az Újság*, 1929. ápr. 12.
12. L. a 10. sz. jegyzetet
13. *Rádióélet*, 1930. május 5.
14. Magyar Endre és Rainer (Istvánffy) Ervin cikke az *Elektrotechnika* 1934. májusi számában
15. L. a 4. sz. jegyzetet
16. *Rádióélet*, 1933. nov. 9.

ABSTRACT: Regular radio broadcasting started on 1st December, 1925 from the radio station at Csepel Island. „Radio Budapest” was represented at that time only by one transmitter of 2 kilowatts. The output of the transmitter soon proved to be insufficient. This was clearly shown by the fact that the number of subscribers did not increase as it had been expected.

Nagy Kázmér

Öt kontinens ezer lapja

A Kárpát-medencén kívül a négy égtájat összeszó „Nyugaton” mintegy ezer magyar nyelvű sajtótermék látott napvilágot az elmúlt évtizedekben. Erről a nagyrészt halmából, néhány példány lapozgatásából vagy egyes lapokat elítélő, ritkábban elismerő hazai kommentárokból ismert (?) sajtóról és annak mai helyzetéről igyekszem áttekintést adni.

1919—1979 között egymilliónál több magyar hagyta el az országot. Nem különleges „magyar sors” ez, hanem a két világháború következményeképpen előbb Európában, majd világszerte megindult óriási arányú népvándorlás következtében növekedett meg a „Nyugatra” került magyarok száma.

A bukott, levert forradalmak után külföldre menekült tízezrek viszonylag hamar szétszóródtak, és rövid életű lapjaik is megszűntek. Kiváló írók, újságírók számára nem volt olvasótábor, és majd mindegyikük elsősorban a helyi — német, francia, angol, amerikai és természetesen az orosz-szovjet — sajtóban fejtett ki tevékenységet.

A második világháborúig több száz ezer kivándorló a már régebben létesült magyar központok körül helyezkedett el, talált munkát. Nekik készültek a régi „amerikás” és kanadai magyar lapok.

Merőben megváltozott a helyzet 1945-ben. A háborús események során deportált 600 ezer zsidó-magyar közül azok, akik életben maradtak, elsősorban Izraelben telepedtek le (több, mint 100 ezren). A háború végén Nyugatra vonult katonák és polgári személyek mintegy 400 ezres tömegéből 100 ezer végleg kint maradt, majd néhány éven belül tengerentúli országokba vándorolt ki. Ettől kezdve — mind a mai napig — változó ütemben emelkedik a külföldön élő magyarok száma.

A 44-eseken kívül a 47-es, az 56-os és a későbbi mintegy félmillió rétegről lehet beszélni. Ezek összetétele, tudata más és más. Az első három csoport jelenti ma a többséget. A hatvanas évek óta tartó csöndes kirajzással a „kint” élők száma közel 100 ezerrel növekedett, de ez a csoport lényegesen különbözik minden öt megelőzőtől.

[Lábjegyzet helyett jegyzem meg, hogy a „nyugati” magyarság létszámát illetően szinte kizárólag becslésekre vagyunk utalva. Az én felmérésem szerint — ami nem tartozik most ennek a tanulmánynak a keretébe — az eredeti el- és kivándorlókat (vagyis az első nemzedéket) kint született gyermekeikkel (a második nemzedékkel) együtt legalább 2 millióra teszem.]

Ennek a dióhéjban összefoglalt népvándorlásnak szinte kizárólagos „okmánytára” a nyugati magyar sajtótermékek ezernél több címet tartalmazó lajstroma, illetve a különféle lapokban megőrzött történelmük.

Noha a sajtó másodlagos forrása a történetírásnak, ebben az esetben a lapok elsődleges forrásanyagként jönnek számításba, mert állami, sőt átfogó társadalmi szervezet hiányában az egyes migrációs évjáratok és azokon belül az egyes politikai, érdekvédelmi, irodalmi csoportok teljesen autonóm módon működnek, állnak harcban egymással a kék madárként kergetett, hiszen soha el nem érhető hatalomért. Ennek érde-

kében domináns jellegű ebben a sajtóban a közelmúlt eseménytörténete, szereplőinek öngazolási törekvése, illetve mások vádolása, valamint az elhagyott vagy elhagyni kényszerült haza támadása.

A „haza” majdnem minden esetben kettős jelentésű fogalom az emigráció sajtójában. Jelenti a földrajzi, szellemi hazát, és jelenti azt a valaha volt politikai, hatalmi pozíciót, amelyet az emigráns elvesztett. (Ézért kölcsönöztem Arany János verscímét — Elvesztett alkotmány — az 1974-ben és 1982-ben külföldön erről a témáról megjelent munkáimnak.) A politikai emigráció vezetői és tömegei ugyanis befejezett, eldöntött, sőt hármiféle változás esetén is történelmi múltnak tekinthető „alkotmányok” képviselői. Természetesen ez minden idők minden emigrációjára áll, hiszen — a restauráció ritka eseteit kivéve — úgy, ahogy a politikai „hazából” távozott, soha nem tudott visszatérni egyetlen emigráció sem. Viszont a történelem tanúsága szerint ebben egyik sem hitt, illetve abban a pillanatban, amikor rádöbbsent helyzetének anakronisztikus voltára, megszűnt emigráció lenni.

Mindezt tudnunk kell ahhoz, hogy áttekinthessük az elmúlt évtizedekben kialakult és töredékében még ma is létező emigráció történetének tanúját: a sajtót.

Úgy vélem, az ismertetés és elemzés jogos, hiszen nem jelentéktelen dolog, ha egy nép közel 10 százaléka viszonyla rövid időn belül elvándorol. Az elvándoroltak tömege még egy jó ideig része a nemzetnek, hiszen csak a személyes kapcsolat szempontjából sem elhanyagolható, hogy az ország mai lakóinak szinte kivétel nélkül van külföldön rokona, barátja, ismerőse.

Ugyanakkor a külföldi hétköznapo-

kon túl, szinte ünneplő ruhaként viselt „magyarságát” a legtöbb emigráns elsősorban az ottani magyar nyelvű sajtóban „éli meg”, s csak másodsorban a külföldi szervezetekben.

Nem lehet közömbös tehát soha, hogy milyen az emigráció sajtója, hiszen — a személyi kapcsolatok bonyolult és milliókat rendszeresen érintő hatásán keresztül — ennek a sajtónak az olvasói valamiképpen hatást tudnak gyakorolni a hazai közvéleményre. Sőt még egyes, különleges esetekben ez a sajtó még képes volt zavart is kelteni itthon.

Érdekes tehát az időnként megjelenő utalások, viták vagy véletlenül hazakerülő lappéldányokból alkotott benyomások más szintjén tülemelkedve szemügyre venni ezt a hozzánk is tartozó történetet. Érdekes már csak azért is, mert a címben említett 1000 lapból immár nagyon kevés él, korfordulóhoz, lezárt fejezethez érkezett „öt világrész ezer lapja”, már van némi távlatunk az értékeléshez.

Magyarság-képek

Az Országos Széchényi Könyvtár 1975-ben 300 példányban megjelent sokszorosított kötetben tette közzé a „Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára, 1945—1970. (2. kötet. Nem szocialista országok)” — című „előzetes jelentésként” alcímezett adatait, Németh Mária összeállításában. (A kitűnő munka betűrendes mutatóját Somogyi Andrásné állította össze.)

Ez az „előzetes jelentés”, amely több külföldi gyűjtésen alapult, több mint 1000 sajtótermékről tud.

Saját becslésem és adataim alapján élettartam szerint hozzávetőlegesen így csoportosítható az 1000 lap:

Indult		1965 végén még megjelent	1981 végén még megjelent
1900—1940 között	300	170	80
1945—1955 között	700	60	30
1956—1980 között	80	30	10
1900—1980 között összesen:	1080	260	120

Az 1940 előtti csoportba szinte kizárólag az amerikai kontinensen működő lapok tartoznak. Majdnem mindegyik volt napilap, majd heti, kétheti és havi időközökben megjelent újság. Jelenleg már csak egy, az „Amerikai Magyar Népszava” hagyja el hetenként többször a nyomdát.

Ezek a lapok rendszerint fejlődükön viselik a „Nyelvében magyar, szellemében amerikai” jelzöt. Ez így is van, azaz a sajnálatos megszorítással, hogy nyelvében is „amerikai” majd mindegyik.

Ez a sajtó kezdettől fogva végigkísérte a múlt század végén és a két világháború előtt Amerikába kivándorolt egyszerű szegény emberek tragédiáját, megtelepedését, harcát az új körülmények között. De ez a sajtó az első-második nemzedékkel együtt el is tűnik. Teljesítette feladatát. Így van ez más kivándorló csoportok esetében is, például az állandó utánpótlással gyarapodó kelet-európai zsidók is kénytelenek voltak megszüntetni majdnem 100 évig működő New York-i jiddish nyelvű lapjukat.

Ezeknek a lapoknak nagymértékben megrövidítette az életét, hogy az elmúlt évtizedek nemzetközi inflációja a néhány ezer példányos lapok számára végzetes volt. Az emelkedő nyomdaköltségeket és postadíjakat képtelenek voltak áthárítani — felemelt előfizetések formájában — az amúgy is nehezen tartott olvasókra. Szubvenciót pedig azok a lapok sem kaptak az 1956 után tartó érdeklődés néhány esztendejét nem számítva, amelyeket kezdetben támogattak.

Majdnem mindegyik külföldi magyar lap sorsát megpecsételte az is, ha nem volt nyomdája, vagyis ha ki volt szolgáltatta az áremeléseknek, de — több példa volt rá — az sem segített, ha véletlenül volt saját nyomdája a lapnak. Az áremelések akkor is érintették, és ennek elhárítása érdekében a magyar nyomdák kénytelenek voltak több és több nem magyar, üzleti megrendelést elfogadni, ami előbb-utóbb a kiadói „profil” változtatta meg. Magyarán:

hátterbe szorult a magyar újság, és ezt hamarosan megéreztek a maradék előfizetők.

Az emigráns sajtó „vasban, vérben”, a háború alatt született a leverett Németországban. Fogolytáborokban újságírók, lelkészek adták ki az első géppel írt, sokszorosított lapocskákat, amelyek sorra eltűntek, mert az olvasók többsége (a „nyugatosok”) rendre visszatért vagy kivándorolt tengerentúli országokba.

Az 1945 után jelentős létszámú magyar emigráció zöme a volt magyar állam vezető és középrétegeinek tagjaiból állt. Mint a kérdés egyik ismerője, a New Yorkban, majd Bécsben élő Major Róbert megállapította az ausztráliai „Független Magyarország” 1960. jún. 1-i számában megjelent cikkében: „Az USA-ba és Kanadába vándorolt náci lapokat vettek vagy csináltak, és . . . mindent megtettek a náciizmus rehabilitálásáért. A mérsékelt politikusok újra ki akarták fogni a szelet a vitorlából, versenyeztek velük sovinizmusban, józan felvilágosítás és propaganda helyett. A konzervatívok sem hallgattak. Nagy-Magyarországot követeltek, magyar szupremáciával, ami új kis-entente frontot hozhatna a magyarok ellen. A vérmesebbje pedig Nagy Lajos bírdalmát hirdeti . . . Nem látszottak tudomásul venni a náciizmus bukását, ellenben azt remélték, hogy azonnal megindul a háború a halálosan kimerült Szovjetunió ellen. És amikor a szovjet megerősödött, a hékehangulat erősödött, Sztálin meghalt, Rákosi megbukott, és az új kormányok kezdtek kiküszöbölni egyes igazságtalanságokat és csökkenteni az illdözést, ők fokozták a támadás hevét.”

Valóban, ez a réteg és sajtója 1945—1955 között egyre a hidegháborús hangulatban félreismert, de makacsul hitt tétre: a harmadik világháborúra tett fel mindent, amelynek hullámán fehér tankok tetején hazahozza és megint hatalomba ülteti őket a győztes „Amerika”.

Ez az alapján véve végig tájékozatlan réteg és lapjai társadalmi össze-

tételét és tudatát tekintve az ellenforradalmi rendszer „keresztény-nemzeti”, vagyis „antiszemita-soviniszta” szellemét őrizte, írta, olvasta és nagyon lényeges: igyekezett átadni gyerekeinek is. A második generáció azonban — az új hazák valamelyikében — olyan vonzó értékrenddel találkozott, amelyhez képest apái hamisan csengő pátosza elavultnak bizonyult. Nem tudták átvenni és nem támogatták, nem olvasták apáik sajtóját sem. Jellemző — az igen sok hasonló kesergésből — a háború előtt közismert szélsőjobboldali újságírónak, Marschalkó Lajosnak 1966-ban a londoni „Hídő” folyóiratban megjelent cikke:

„Hol van az Út és Cél, hol az amerikai Szabad Magyarság majd Magyar Szabadság? Hol van a Hídverők és hol van a Turul?”

Velünk együtt már csak nagyon kevesen állnak a közöny és dilettantizmus, hiú törtetés által lehengerelt emigráció sajtóárcvonalában... Hogyan lehetett személyi tündökléssel, írástudatlanok lázadozásával, ólommérgezett méltóságos senkik cikkírással dühével ennyire kiábrándítani ezt a nagyszerű magyar olvasótábor? Csaknem egyedül maradtunk az emigrációs bohócok által felkavart porondon.” — Így írt 1966-ban az emigrációs sajtó egyik nagy port felkavart újságírója.

De a táblázatban látható hanyatlás nem állt meg. 1976. december 18-án a „Kanadai Magyarság” közölte Sisa István: „Kultúrfölény vagy kultúrtemető” című elemzését arról, hogy a nyugati sajtó megmentése érdekében 1974-ben alakult bizottság 1976-ig csak papíron létezett. Joggal hivatkozhatott az Ayer-féle amerikai sajtóalmanach adataira, miszerint 1975-ben a kontinens magyar lakosságának alig 6 százaléka olvasott rendszeresen helyi magyar sajtóterméket. A magyarokat messze megelőzték a létszámra kisebb nemzetiségi csoportok.

Az Ayer-almanach szerint 1976-ban már csak 27 hetilapot adtak ki magyar nyelven az Egyesült Államokban és Kanadában, és tíz év leforgása alatt

előfizetőik 60 százalékát elvesztették, összpéldányuk hetenként 75 ezer volt.

Ez a két kiragadott önelemzés alátámasztja azokat a felméréseket és tapasztalatokat, melyek szerint az 1945–1955 között indított lapok tömeges megszűnésének, tiszavirágéletének az alapítók és olvasók egy ideig elevenen tartott reményeiben való csalatkozás volt a fő oka. Az előbb idézett cikk arról is beszámolt, hogy az 1945-ös emigrációs hullám második nemzedékében az „elitnek” számító magyar cserkészek (10–21 éves kor) 6000 főre beszült táborában végzett közvéleménykutatás szerint közülük egyetlenegy sem olvasott már külföldi magyar lapot! A látványos zsugorodásnak egyszerű a magyarázata, négy arabs szám: 1956.

Az 1956 után Nyugatra zúdult 200 ezer, főleg fiatal ember olyan — az előző évjáratok számára — megdöbbentően új és más „magyarság-képet” hozott magával, amelytől azonnal elkülönültek a régiek, illetve nem alkalmazkodtak a 45-ös réteghez az újak, akik közel 80 különféle jellegű és élettartamú lapjkkal is demonstrálták másságukat. Hiszen valóban mások voltak, sőt idővel — amikor 1963 után élhettek a hazalátogatás lehetőségével — megelégedéssel fedezték fel, hogy az 1957-től kialakult magyar valóság részben jobb, részben szervesen kapcsolódik önmaga múltjához.

Ez a réteg — lévén fiatal és majdnem érintetlen a korábbi korszakra jellemző magyar értékrendtől — igen hamar megtalálta a helyét, többsége nem magyarral kötött házasságot, tehát gyerekei „semlegesek” és így érdeklődők apjuk volt hazája iránt, magyarul azonban már ők sem olvasnak. (Megadva a tiszteletet a becslések szerint legfeljebb 20 ezernek.)

Messzire vezetne e kérdés alapos elemzése, és nem is tartozik szorosan a külföldi magyar sajtó történetéhez, noha — a nyers adatok is arról beszélnek: — a sajtó zuhanó lázgörcbéje a valóságnak.

Említettem az évszámhoz nem köthető negyedik csoportot, az 1960-as

évektől a mai napig legálisan kivándorolt további 30 ezer embert és a külföldi utazásról „hazatérni megfeleltek” közel 70 ezres csoportját. Ez utóbbi réteget — maroknyi csapat kivételével — a kalandvágy, a karriervágy, vagy a szakmai-hivatásbeli kifutási lehetőség keresése indította hosszú útra. . .

Ha mindezeket a vágyakat legálisan ki lehetne elégíteni — mint pl. Jugoszláviában — meggyőződésem, hogy egyből ideiglenesen, hosszabb ideig külföldön dolgozó, tanuló magyarok lennének. Lényegében ma is azok, ezért sincs önkifejező sajtójuk. Legálábbis én így látom. Közbevetőleg mondom azt is, hogy az anyagi-szellemi gazdagodás és költekezés lehetővé tétele közben alaposan megismert nyugati világból tömegesen térnének haza: tudatosabban, jobban értékelve „gazdag szegénységünket”, jobban látva helyünket a világban.

Az 1945—55 között alapított mintegy 800 laphól a távoli kontinenseken nem terebélyesedett ki olyan sajtó, mint amilyen a tömegek elvándorlása ellenére Európában még jó ideig tartani tudta magát. Az Egyesült Államokban, Kanadában vagy a nagy latin-amerikai országokban néhány eleve bukásra ítélt kísérletet nem számítva jelentős magyar lap vagy folyóirat nem jelent meg. Pedig ott él a magyarok zöme, és az anyagi-technikai lehetőségek sem utolsók. Európában viszont az 1948-ban már nyomtatásban megjelenő müncheni „Hungária” tíz évig tartotta magát, sőt olvasóinak jelentős hányada tengerentúli országokban élt. Szintén az NSZK-ban indult és ott működött sokáig a jobboldali sajtó számos heti- és havilapja, mint pl. a nyilaskeresztes „Hidverők”, a volt hivatásos tiszteket tömörítő szervezet „Hadak Útján” c. folyóirata, a szálásista „Út és Cél”, a „Kitartás” és a „Magyar Nemzeti Ifjúság”.

Ha a szerkesztők is kivándoroltak, rendszerint magukkal vitték lapjukat is. Így keletkezett pl. a kanadai „Nyugati Magyarság”, a „Kanadai Magyar-

ság”, a „Kanadai Magyar Újság”, az argentinai „Magyarok Útja” és az „Amerikai Magyar Hang”.

Az érthetetlennek tűnő aránytalanság: nagyszámú posszibilis olvasó és jó anyagi körülmények — rossz minőségű sajtó ténye, az Európából tengerentúlra átköltözött szerkesztők és lapjaik balsikere, mind azzal magyarázható, hogy a kezdetben nagyon politikus tömegek letelepedése száz ezreket érintő döntés volt! Új hazát találtak, s az új hazákban — ha nehezen is, ha berzenkedve is, de be kellett illeszkedniük. Az új terhek elviselésével járt együtt, hogy le kellett dobniuk a Magyarország elhagyásakor még magukkal hordozott „magyar” terhüket.

Lapokra főleg azért és addig volt igényük az „új hazákban” is, mert azok közvetítették valamiféle magyar nyelven az ottani, a helyi, az egzisztenciájuk megalapozásához fontos tudnivalókat — amíg az olvasók meg nem tanultak angolul, spanyolul, portugálul, és — törvényszerűen — el nem dobták a sokszor bizony nagyon farragatlan magyar mankókat.

Ezzel szemben — mint látni fogjuk — azok az 1945 után keletkezett magyar lapok, amelyek valamiképpen megmaradtak az elmúlt közel négy évtizedben, kétes értékű sikerüket annak tulajdoníthatják, hogy fizikailag közel maradtak Magyarországhoz, hogy kiadóik és szerkesztőik a legtöbb esetben valamelyik nyugat-európai, Kelet-Európára — vagy éppen Magyarországra — specializált rádió, kutatóintézet, napilap munkatársai is voltak. Friss, és állásuk révén autentikusnak tűnő lapokat szerkeszthettek. S ezek a megmaradt újságok teljesen kielégítették a közép-európai kérdésekkel még foglalkozó — igen kevés — tengerentúlra került olvasók igényeit is.

Jellemző az akkor Sao Paulóban magyar könyv- és hanglemezkereskedéssel foglalkozó dr. Bródy Sándor tájékoztatása. Többek között így tájékoztatott 1961 végén: „Hogy mi a helyzet Dél-Amerikában? A londoni

Népszava 100 példányt küld, de maximumisan el tudok adni nagyvenet... az Irodalmi Újsághól 120 fogy el kéthetenként, az Új Látóhatár havonta 15 példányban talált olvasóra, a londoni Fakutya c. vicclaphól 150, a New York-i Az Emberből 10 példányt adok el, az itt megjelenő Dél-amerikai Magyar Hírlap a 60 ezer magyar között 3000 példányban fogyott el. Az európai és amerikai lapoknak ezenkívül talán annyi közvetlen előfizetője is van, mint ahányat én adok el. Ez a helyzet Brazíliában. Az argentinai és a többi dél-amerikai államban élő magyarok körülbelül ugyanannyi példányban veszik a fenti lapokat, mint Brazíliában összesen.”

Ezek az arányok világszerte hasonlítanak egymáshoz.

A mérsékelt, vagy konzervatív lapok már jobban eloszlottak az öt kontinensen. Brazíliában pl. az ottani magyar bencések adták ki negyedszázadon át a „Dél-amerikai Magyar Hírlap” c. 12—18 oldalas újságméretű hetilapot. Rómában a katolikus „Élet”, valamint a „Katolikus Szemle”, Brüsszelben a „Népszava”, Sydneyben a „Független Magyarország”, Münchenben a „Hungáriából” átalakult „Új Hungária” és „Látóhatár”, Washingtonban a „Hírünk a Világban”, Párizsban az „Ahogy Lehet” és a „Valóság” jelent meg hosszabb ideig. Jelentősnek számított a párizsi „Nyugati Hírnök” és a bécsi „Magyar Híradó”.

Ez a sajtó azonban 1955-ig, majd a következő évtizedben szinte tervszerűen fogyott, noha közben még néhány új is keletkezett, mint pl. a szélsőjobboldali, ausztráliai „Sorsunk”, a kanadai „Szittyakürt” vagy az 1956 után — részben az „Új Hungária” örökébe lépett — müncheni „Nemzetőr” és a szintén müncheni „Új Európa”.

A több mint 1000 emigráns laphól végül is 30—35 az, amely adott esetben értékes forrásnyagnak számít. Ez a három tucatnyi lap virágkorában havonta összesen 30 ezer példányban

jelent meg, vagyis a lapok átlagos példányszáma havi 1000 volt, de lényegesen többen olvasták őket.

A gyors fogyásra jellemző egy 1964 végi becslésem. Adataim szerint akkor már csak 219 lap jelent meg, mégpedig a következő földrajzi megosztásban:

Angliában	8
Ausztriában	11
Belgiumban	3
Dániában	1
Franciaországban	8
Hollandiában	2
NSZK-ban	26
Olaszországban	1
Portugáliában	2
Svájcban	8
Skandináviában	7

vagyis Európában összesen: 77 lap, köztük a világszerte olvasott 15—20 újság. Az USA-ban 80 (főleg régi kivándorlók által olvasott) újság, Latin-Amerikában 19, Kanadában 27, Izraelben 3 lap jelent meg, továbbá Ausztráliában, Afrikában, Indiában, Formóza szigetén, Új-Zélandban összesen 13 lap.

Az öt kontinensből Európa szám-szerű túlsúlya nyilvánvaló volt. Ez derül ki abból a csoportosításból is, amely az 1944—1981 között megjelenő ezer sajtótermékből a jelentősebb politikai lapokat mutatja be. A szélső jobboldalnak 6 fontos újságjából 5 európai országban jelent meg. A hat konzervatív laphól ötöt szintén Európában adtak ki. A katolikus sajtó 6 reprezentatív orgánuma mind európai, az „ötvenhatosok” 7 lapja szintén, végül a mérsékelt szellemet képviselő 8 folyóiratból is csak kettő jelent meg Európán kívül.

. Most, 1982 közepén a mezőny még egyszerűbb.

Az Egyesült Államokban a szélsőséges szellemű „Katolikus Magyarok Vasárnapja” c. hetilap, a „Kanadai Magyarország” (némileg mérsékeltebb stílussal), a németországi, a negyvennégyes politikai emigrációt képviselő „Hídő”, a szintén németországi „ke-

resztény-nemzeti” „Nemzetőr”, a legitimista „Új Európa”, a „Bécsi Napló”, a római „Katolikus Szemle”, a párizsi „Irodalmi Újság”, valamint a müncheni „Új Látóhatár” — ami még „számít”. A helyi igényeket kielégítő, igazi provinciális sajtóból az amerikai kontinensen 24, Ausztráliában 4, a Közel-Keleten és Európában további 14—18, Latin-Amerikában 4—5 „vidéki” heti- vagy havilap küszködik még.

Tovább elemezve a fenti 9 lapot: hetenként kettő, havonta négy, évente hatszor vagy négyszer három folyóirat hagyja el a sajtót. Ennek a 9 lapnak a példányszáma — részben a saját közléseik szerint — a következő lehet: a két hetilapé havonta 30 ezer, a 7 folyóiraté havi 8 ezer.

Meghaladná ennek a tanulmánynak a kereteit, ha a politikai emigráció sajtóját a hagyományos jobb-, jobb-közép, konzervatív, bal- és szélsőbaloldali kategóriák szerint osztályoznám. Jelen esetben célszerűbbnek tartom a lojális, az ellenzéki és az ellenséges jelzót, tudva azt, hogy vegytisztán egyik csoport sem létezik, hiszen esetenként vagy csak egy-egy lapszámot tekintve, vannak átfedések.

Itt volt a Szent Korona hazahozatalát megelőző kampány a politikai emigráció sajtójában. Nemcsak a rendszerhez lojális lapok, hanem az ellenzéki sajtó is közölt olyan — meglepő — cikkeket, amelyek helyeselték a korona visszaadását Magyarországnak. Sok más esetben is egyenletlen a legtöbb lap „szerkesztési politikája”. Ennek előrebocsátása után tehetünk fel néhány kérdést.

Úgynevezett „lojális”, tehát a mindenkori hazai párt és kormány mindenkori politikáját mindig és mindenben csak helyeslő újságok száma elenyésző volt és ma is az. Hazai szemmel olvasva a régi cikkeket, az embernek az az érzése, hogy ennél rosszabb szolgálatot tévő „lojalitás” nincs is. A távolság és a nem tökéletes kapcsolatrendszer következtében ezek a lapok gyakran „több brosúrával” lemaradnak. Apolitikusan vitáznak, védenek dolgo-

kat, amelyek itthon már hetek óta lekerültek a napirendről, vagy legfelsőbb szinten már eldöntötték, hogy hiba, tévedés volt.

Az ellenzékieknek minősíthető lapokra — szintén nincsen és nem is volt belőlük sok — viszont az a törekvés jellemző, hogy különösen 1956 óta fokozatosan tudomásul vették az úgynevezett reálpolitikai helyzetet, felismerték a gyakorlati kompromisszumok fontosságát, és elveik fenntartásával, segítő szándékkal igyekeznek hozzászólni, javasolni, bírálni. Amikor támadnak, akkor sem a hazai romlására, hanem a javára akarnak tenni valamit.

Érthető, hogy az „ellenzéki” sajtó alól a hazai lapok — elsősorban a heti és a havi folyóiratok — húzzák ki a szőnyeget. A nem ellenséges, a gondolkodó, a kiegyezésre, a dialógusra, megbékélésre kész külföldi magyarok — tehát eleve a kisebbség — sokat olvas, sok hazai lapra fizet elő. Mármost az elmúlt évtizedekben a hazai sajtóban kibontakozó pluralizmus, a problémák őszinte feltárása és a nyílt viták sokszor megelőzik és „lelövik” azokat a témákat, amelyekkel az ellenzéki nyugati magyar sajtó foglalkozni szokott. Ha tehát a külföldön élő magyar hazai lapokból olvashatja, amit korábban csak az emigráns sajtó szokott megemlíteni, mi értelme van azok előfizetésének?

Azt hiszem, alaposabb vizsgálattal ki lehetne mutatni, hogy a nyugati „minőségi” sajtó példányszámban mutatózó hanyatlása összefüggésben van a hazai közélet és sajtószabadság demokratizálódásával.

Az ellenséges lapokról — még ma is ez a többség — vajmi keveset érdemes beszélni. Dilettantizmus, tökéletes tájékozatlanság, „ordas” indulatok és érzelmek kisszerű lerakódóhelyei. Elsősorban az idősebb, az 50—80 közötti olvasókat élegítik ki. Befolyásuk sem a tömegekre, sem a befogadó országok politikájára nincs. A hidegháború fel-felújuló csatáiban sem tudják már felhasználni őket. Ma már kifinomultabb módszereket

és képzetesebb munkatársakat alkalmaznak.

A politikai emigráció jobboldalának változatlanul legolvasottabb — jelenleg havonta 3—4 ezer példányban megjelenő — lapja a müncheni „Nemzetőr”, amelyet 1957-ben menekült „szabadságharcos” írók, vagyis irodalmi ambícióktól fűtött amatőrök alapítottak és szerkesztenek a szellemi előd: az „Új Hungária” gárdájának bevonásával, de élesen szemben állva a müncheni „Új Látóhatár” körével, amelytől — többek között — a szakmai színvonal különíti el a lapot. A „Nemzetőr” agresszív publicisztikája és személyeskedő hangja mindenkibe belemart, mindenkit támadott már, függetlenül attól, hogy Magyarországon vagy külföldön él a kipécézett személy. A kritérium: képviseli-e vagy sem az illető a lap által hangoztatott „keresztény-nemzeti-mindszentysta-antibolsevik” jelzőszavakkal meghatározható ideológiát.

A ma is olvasott újságok bizonyos értelemben „központinak” számítanak, mert cikkeiket rendszeresen átveszik a tengerentúli, anyagiánnyal küszködő lapok, amelyek ma is azt vallják, hogy el kell utasítani a mai magyar valóságot, s ébren kell tartani az igényt a történelmi Magyarország, vagy Mátyás király korabeli birodalom feltámasztására: amerikai tőkével; újkonzervatív és (vagy) újfasiszta ideológiával; az 1945 óta „kollaborált”, illetve „muszkavezető” magyarok illő felelősségrevonása után.

Az 1981 vége óta ismét Párizsban megjelenő „Irodalmi Újság” az 1956 novemberéig Budapesten kiadott hasonló című hetilap eszmei örökösének vallja magát. 1957-ben jelentős amerikai támogatással Londonban indult, a szintén amerikai támogatással létesült külföldi magyar írószövetség lapjaként. A támogatás elmúltával, a „magyar kérdés” levételével a napi-rendről a lap átkerült Párizsba és a hetiből kétheti, havi, majd évente hatszor megjelenő orgánum lett. 1981-ben pedig bejelentették, hogy 1982-től már csak negyedévenként hagyja el

a sajtót. Irodalmi szempontból sok jó írást, értékes dokumentumot tartalmaz az „Irodalmi Újság” 1957 óta külföldön megjelenő minden évfolyama, viszont a lap politikáját részben az jellemzi, hogy mereven ragaszkodik egy — immár történelmi — évszámhoz és élesen szemben áll mindazokkal, akik idehaza a lap szerkesztőinek helyére kerültek. Ez lélektanilag érthető, hiszen a lap szerkesztőségében főleg az ötvenes években üstökösként felfutott vagy felfuttatott, majd lehanyaglott írók ülnek. Politikai elemzéseik hatását csökkenti, hogy a laptól jobbra vagy balra álló emigráns körök ma is fenntartással, ha nem gyanakvással kísérik az egykori Sztálin- és Kossuth-díjas írók pályafutását.

A XXXIII. évfolyamában évente négy—hat alkalommal megjelenő müncheni „Új Látóhatár” mind szándékát, mind köntösét tekintve az állandóságot és a színvonalat képviseli. A folyóirat Vámos Imre szerkesztésében „Látóhatár” címmel indult, de amikor Vámos és Horváth Béla végleg hazatért, magával hozva a lapot is, a szerkesztőség Nyugaton maradt része „Új Látóhatár” címmel lényegében a korábbi szemlélt folytatta. Azóta a kiadónyomdász Molnár József áldozatkészsége tartja fenn, mert a külföldi magyarok erre a folyóíratra sem fizetnek elő tömegesen. Az „Új Látóhatár” irodalmi anyagának értéke eltörpül a harminchárom év alatt megjelent számos visszaemlékezés és dokumentumközlés mellett. Sok itthon megjelenő folyóirat és könyv hivatkozik azekre a tanulmányokra, viszont az „Új Látóhatár” sem fizethető elő Budapesten, amit a legutóbbi pécsi Anyanyelvi Konferencián szóvá is tettek.

Külön csoportba oszthatók az egyházi jellegű lapok. Elsősorban a XXXIV. évfolyamában lévő, Rómában megjelenő „Katolikus Szemle” érdemel említést. Színvonalas, de egyházpolitikai anyaga kritikusan és vontatottan követi a Vatikán „Ostpolitikáját”. Hosszú, zavartalan megjelenése alatt azonban sok értékes dokumentumot jelentetett meg, s része volt a Nyugaton megírt ta-

lán két-három legjobb magyar regény kiadásában.

Szűk körű érdeklődésre tart számot a Bécsben sokszorosítva megjelenő egyházzociológiai bulletin, amely a külföldi sajtót angol nyelven is tájékoztatja a hazai egyházi helyzetről.

Egy, szintén Ausztriában, évente négyszer megjelenő lelkipásztori szemlélet, a maga nemében színvonalas „Szolgálat” című folyóiratot itthon is terjesztik papi körökben, az egyes püspökségeken belül. A hazai értelmiségi körökben jól ismert bécsi „Mérleg” évi négy kötete pedig a Magyar Posta hírlapszolgálatánál forintban előfizethető sajtótermék. Ezt a lapot a bécsi Herder könyvkiadó vállalat adja ki.

Végül, felmerül az a kérdés, hogy a „magyar stafétabotot” miért nem vette át nem magyar nyelvű, de a magyar kérdésekkel foglalkozó sajtó — a második nemzedék gondozásában?

Azt hiszem, a válasz egyértelmű: a második nemzedék nyelvileg és iskoláztatása révén beilleszkedett a befogadó társadalmakba. Néhány százan — mert többről nem beszélhetünk — új hazájukban kelet-európai, sőt magyar történelemmel, szociológiával és irodalomtörténettel foglalkoznak. De már nem a magyar diaszpóra kis példányszámú lapjaiban, vagy saját erejükből előállított nem magyar nyelvű folyóiratokban, hanem kanadai, amerikai, dél-

amerikai, ausztrál, angol, német, francia egyetemi intézetekben, katedrákon és nemzetközi tudományos szemlékben. De az Egyesült Államokban külön tudós társaságuk van az ottani hungarológia művelőinek: történészeknek, könyvtárosoknak, irodalmároknak. Sokat kutatnak, publikálnak, újabban szoros együttműködés keretében a hazai rokonszakmák művelőivel. De ez a munka és teljesítmény teljesen kívül esik azon a fogalmi meghatározáson, amit „emigrációs sajtónak” nevezünk.

Visszapillantva nyolc évtizedre: robbanásszerű fejlődésre és hanyatlásra, nem nehéz megjósolni, hogy a nyolcvanas évek végére tovább csökken a nyugati magyar lapok száma. Mint a múltban, úgy a jövőben is a világpolitikai helyzet — és ezen belül a hazai valóság minősége — befolyásolja magát a politikai emigrációt és annak sajtóját.

Törvényszerű, hogy a hazai közélet demokratizálódásának arányában csökken az emigrációs sajtó iránti igény, viszont a véglegesen letelepedett diaszpóra helyi, provinciális lapjai, egyleti és egyházi értesítői mindaddig megmaradnak, amíg akadnak áldozatra kész nyomdászok, szerkesztők. Rendszerint egy személyben. S marad a nyolcvan év 1000 lapjának több ezer kötete, mint a magyar etnikumból kiszakadt — önmagát gyakran „nyolcadik törzsnek” nevező — csoport történetének tanúja.

ABSTRACT: In the last 80 years approximately 1000 Hungarian language newspapers and periodicals have been published outside Hungary and her neighbouring countries. In the last 25 years the number of publications shows a very drastic decline. The author estimates their present number slightly more than 100 and explains with socio-historical factors the reasons behind the „fall of the emigré press”.

Bodor Pál

A romániai magyar sajtóélet

Az adatokban hihetetlenül gazdag ismertetés bizonyára eszébe juttatja más szerkesztőnek is, milyen hasznos lenne időnként a környező országok magyar újságíróinak névsorát is kiadni, hogy tudjuk, kitől, milyen témáról kérhetünk írásokat, hogy az egymásra utalt népek között ily módon is segítsük a hídépítést. A tanulmányt a Kritérionnál nemrég megjelent A romániai magyar nemzetiség című kötetből vettük át.

A nemzetiségi sajtó fölépítettségében, mondandóiban, szerepében, szerveinek munkamegosztásában összetéveszthetetlenül sajátos. Elsősorban abban, hogy módszeresen és elkerülhetetlenül a nemzetiségi létet, tehát magát az együttélést tükrözi a többségi államkeretben; közvetíti a más nyelven született törvényeket, az egész országra érvényes híreket, magát az állampolitikát — külső és belső vetületeiben egyaránt; ámde ezen túl a sajtóban tükröződő egész életanyag millió sajátos elemtől duzzad, hiszen a nemzetnek s a nemzetiségnek nemcsak földrajzi együttlakásáról van szó, hanem mélyebb, bonyolultabb, a valóság minden szemcséjében jelen való, szervesebb viszonyról.

Hadd említsük meg mindjárt itt azt az át nem léphetőényt is, hogy a romániai magyar sajtó szerkezetében, fölépítettségében is sajátosan romániai; az összromániai sajtóélet tükröződik benne. A román sajtót a központi és nem-központi lapok (vidéki helyett szándékos itt e szó!) érdekes, hajlékony, okos egymás mellé rendelése jellemzi; a nagy központi napilapok és folyóiratok mellett a fővárosi és nem-fővárosi állampolgár természetesenül olvassa a nem Bukarestben megjelenő lapokat is, a kolozsvári vagy iasi kulturális hetilapnak országos olvasótáborra van, a galati embernek egyaránt szükséglete a helyi és a központi napilap — te-

hát a központi és vidéki sajtóorgánumok kapcsolata nem alá- s fölérendelt, noha ésszerű országos hálózattá állnak össze.

A romániai magyar sajtónak is — a lapok székhelyétől függetlenül — éppígy megvannak a központi és nem-központi szervei: országos, erős tudóstói hálózattal működő s nagy hagyományú napilapja, a mintegy 150 ezer példányban megjelenő *Előre*, a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Tanácsát is magába foglaló Szocialista Demokrácia és Egység Frontjának az orgánuma; emellé zárkóznak fel az egyediségüknél és gazdaintézményüknél fogva ugyancsak központi és országos szerepet játszó hetilapok: a szakszervezetek lapja (*Munkásélet* — Bukarest), az ifjúsági szervezet országos hetilapja (*Ifjúmunkás* — Bukarest), a földművelőké (*Falvak Dolgozó Népe* — Bukarest), a pionírok képeslapja (*Jóbarát* — Bukarest) és *A Hétfő*, a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács 1970 óta megjelenő bukaresti társadalmi, politikai, művelődési hetilapja, és az Írószövetség három és fél évtizede (1946 óta) megjelenő lapja, a romániai magyar irodalomban vezérszerepet játszó kolozsvári *Utunk*. Példányszámuk tíz és harmincötezer között mozog, olvasótáboruk 70—95 százalékka előfizető. Ugyanilyen értelemben országos és központi jellegű a Kolozsváron szerkesztett, döntően társadalomtudományi,

több mint fél évszázados *Korunk*, aztán az Írószövetség Marosvásárhelyen készülő, több mint negyedévszázados, műfajához képest magas (csaknem ötezres) példányszámú *Igaz Szó*, az ugyanott kéthetente megjelenő, húszezren felüli példányszámban nyomott *Új Élet*, a Bukarestben megjelenő, harmincnyedik évfolyamban járó *Művelődés*, a Kolozsváron, havonta 80 ezres példányszámban kiadott, képes *Dolgozó Nő*, az ugyancsak Kolozsváron készülő színes gyermeklap, a közel ötvenezres példányszámú *Napsugár*, s a kicsik nemrég indult nagy példányszámú lapja, *A Haza Sötlymai*. Feltétlenül meg kell említenünk, hogy egyiknek-másiknak melléklete, évkönyve van; az Előre évtizedek óta vaskos, gazdag naptárt ad ki (és éveken át népszerű, termékeny könyvkiadóként is működött), *A Hét* havi könyvzemlét és rövid ideje *Tett* címen valóban folyóirat-arcú, kitűnő fogadtatásban részesült, negyedévenkénti tudományos mellékletet és az utóbbi időben nagy terjedelmű évkönyveket, az Utunk több mint egy évtizede a lap példányszámát meghaladó, tekintélyes, remek grafikájú irodalmi-művészeti évkönyvet dob piacra; tudományos jellegű, egy-egy érdekes témát tárgyaló évkönyvvel van jelen a romániai szellemi életben a *Korunk* — és így tovább.

Az Előre mellé erős erdélyi és bán-sági magyar politikai napi- és hetilaphálózat zárkózik fel. Magyar napilap jelenik meg Temesvárott (*Szabad Szó*), Aradon (*Vörös Lobogó*), Nagyváradon (*Fáklya*), Szatmáron (*Szatmári Hírlap*), Kolozsváron (*Igazság*), Csíkszeredán (*Hargita*), Marosvásárhelyen (*Vörös Zászló*), Sepsiszentgyörgyön (*Megyei Tükör*), hetilap Nagybanán (*Bányavidéki Fáklya*) és Brassóban (*Brassói Lapok*). Példányszámuk 10 és 35 ezer között van. Az utóbbi 15 esztendőben az együttélő nemzetiségek nyelvén megjelenő sajtótermékek évi összpéldányszáma 30 millióval nőtt. A szatmári, csíkszeredai és sepsiszentgyörgyi lap 1968 óta jelenik meg. S mert az imént szó esett a lapok kiadványairól, hamar ide iktatom: nagy

keletje van a Hargita Kalendáriumnak és a nagyváradi lap időszakos, Bihari Napló című, lap alakú 24 oldalas mellékletének; hasonló melléklet adott ki Forrás címmel a szatmári és Fórum címmel a sepsiszentgyörgyi újság is. Érdemes egyébként meggyarazó gondolatokkal elidőzni egy pillanattig a jelenségeknél. A szerkesztőségek és lapok fényudvarában tehetséges emberek jelennek meg, poéták és szakírók, riporterek és műfordítók, gazdagodik a helytörténeti, néprajzi és folklórkutatás. Az önismeret igénye honismereti kíváncsiságot, tudás- és tudomány-szomjat, információéhséget, történelmi érdeklődést is magában foglal; s lévén, hogy az ország kivétel nélkül minden megyéje jóformán már alig követhető gazdasági gyarapodás, mezőgazdaságkorszerűsítés és főként heves iramú iparosítás színhelye, s a helyi lap földrajzi körében gyár- és iskolaalapítás, városiasodás, lakosságsűrűsödés, mesterségekbeli arányeltolódás, nagy tömegeket átfogó demográfiai változás megy végbe: az olvasótábor is változik, de főként — az életforma és tudásszint módosulásaiival — átalakul, bővül és mélyül érdeklődési köre. Mindezzel persze lépést kell tartania a sajtónak — és lépést tartani távolról sem csak tükrözést, sokkal inkább megfelelést jelent: a társadalomszerkezeti változásokat átélő és elvégző ember számtalan új kérdésére kell válaszolnia, s mi több, a válaszokkal elébe kell vágni a kérdéseknek. A fiatal tömegek szakképesítése, városiasodása, kiszakadása a faluközösségből, az óriásüzemek kialakulása, melyekben a munkások átlagéletkora húsz év körül van, a hagyományos és meghaladott elméleti oktatás átminősülése szakoktatássá olyan „információs feszültséget” okoz, amelyben a sajtónak történelmileg páratlan népoktató szerepet kell játszania. Egyébként az egész romániai sajtót mélysegen áthatja a filozófiai, társadalomtudományi, a politikai, a gazdasági és a jogi ismeretek terjesztése, a jogok és köteleességek demokratikus egyensúlya elvének és gyakorlatának népszerűsítése, és tán fő-

lősleges is aláhúzni mindezek (egyben) nemzetiségi jelentőségét. Nos, e nagyarányú társadalmi, anyagi, szellemi metamorfózis közepette a sajtókeretek bővülése, árnyalódása, szakosodása a termőképesség és szükségletgyarapodás szerves találkozásának jegyében megy végbe; innen a számos jó törekvés, kezdeményezés is. A folyamat természetesen az egész ország sajtóéletét jellemzi: szinte valamennyi romániai magyar lap részt vállal a szellemi élet különféle formáinak kialakításában. A csíkszeredai Hargita hézagpótló (például: munkavédelmi, közlekedési) szakkönyveket is kiad; irodalmi oldalain új, eredeti folklórgyűjtéseket ad közre; műsoros irodalmi estekkel keresi föl olvasóit, régebbi és mai írói-szerkesztői, jórészt országos sikerű kötetek szerzői (a maiak közül *Oláh István, Váli József, Ferencz Imre* — a lapnál régebben dolgozott munkatársak közül *Ferencz Zsuzsanna, Ferencz S. István, Miklós László, Molnos Lajos, Zsibó Béla*), akárcsak a lap főszerkesztője, a Társadalom- és Politikatudományi Akadémia tagja, *Albert Antal* és jótollú újságírói (*Kolozsi Márton, Bálint András, Székedi Ferenc és Bereczky Károly, Borbély László, Zöld Lajos* stb.) többségükben szerepet játszanak a megye művelődési életében is. A sepsiszentgyörgyi Megyei Tükörnél — főszerkesztő: *Jecza Tibor* — dolgoztak vagy dolgoznak olyan neves, élvonalbeli írók, költők, kritikusok, mint *Farkas Árpád, Magyar Lajos, Csiki László, Vári Attila, Veress Dániel, Bogdán László, Szegő Zoltán*, publicisták, szakírók, mint *Dali Sándor, Tompa Ernő, Kónya Ádám, Fábíán Ernő, Kásgyörgy Zoltán, Áros Károly*. A kolozsvári Igazság (melynek legelsőszáma 1939-ben, a faszizmus idején, illegálisan jelent meg) hajdani vezetőinek és vezető újságíróinak (*Nagy István, Gáll Ernő, Aszódi János, Erdélyi László, Salamon László, Orosz Irén*, a festőként is neves Szolnay-tanítvány *Balázs Péter, Balla Károly, Tamás Gáspár, Mikó Ervin*) keze alatt igen sokan dolgoztunk; hadd soroljak fel néhányat azok közül, akik az elmúlt három évti-

zedben ebből a rangos kolozsvári műhelyből kerültek ki s ma lapok, intézmények vezetői, és egyikük-másikuk tekintélyes író: *Huszár Sándor* (A Hét főszerkesztője), *Hajdú Győző* (az Igaz Szó főszerkesztője), *Albert Sándor* (a Brassói Lapok főszerkesztője), *Panek Zoltán, Márki Zoltán, Bálint Tibor, Banner Zoltán, Lászlóffy Csaba, Baróti Pál, Herédi Gusztáv, Jánosházy György, Jánky Béla, Kovács András, Kádár János, Borghida István, Bretter György, Orbán Ferenc*, a mai szerkesztőség „kötetes szerzői” közül *Buzsó Zsigmond, Murádin Jenő, Szócs Géza, Molnár Lajos* neve kívánczik ide, s a főszerkesztőé, a közgazdász és közíró *Keszthelyi Gyuláé*. A lap állandó kiülő munkatársai közé mintegy huszonöt író és kritikust sorolhatunk — közöttük *Kányádi Sándort, Fodor Sándort, Kántor Lajost, Beke Györgyöt, Lászlóffy Aladárt, Szócs Istvánt és Palocsay Zsigmondot*. Talán még ennél is többet mond — különösen sajtónk demokratizmusáról —, hogy a lapnak csaknem kétszáz, jórészt üzemekben és mezőgazdasági szövetkezetekben dolgozó, állandó önkéntes levelezője — mondjuk így: szenvedélyes amatőr újságírója — van, ami nyilván döntő szerepet játszik életképességének, hitelességének, valósgázának biztosításában. Aki azonban hangulatilag is érzékelné szeretné, hogy ez a közel 30 ezer példányos lap milyen érzelmi és értelmi szerepet játszik Kolozs megye életében, annak ott kellene ülnie üzemi és falusi és városi műsoros, nagy nézőterű találkozóin, amelyeken a népdal és a vita szellemi varázsa forrasztja össze a lapot olvasóival. Talán kuriózumként hat, ami olyan természetes: amiként az Igazság a bánffyhungyadi népi egyetem magyar tanfolyamát patronálja, szervezi, látja el előadókkal, ugyanúgy támogatja-szervezi a temesvári Szabad Szó vagy az e tekintetben szép eredményeket fölmutató Brassói Lapok a maga megyéje népi egyetemének magyar tanfolyamait. (A Brassói Lapok a maga irodalmi köreín, műsoros vándorestjein, találkozóin kívül öt általános műveltsé-

get terjesztő népi egyetemi tanfolyamot tart fent a megyében.) A Szabad Szó nagyszámú magyar diákok megmozgató honismereti vetélkedőket rendez és közreműködik sportversenyek megszervezésében. Nyilvános jogi tanácsadó fogadódélutánjain évente mintegy félezer ember fordul meg, a Temesváron nagy számban tanuló magyar (közép- és főiskolai) diákságnak Diákszó címmel külön oldalt szentelt — és mindebben nem kis szerepe van annak, hogy belső munkatársai közül sokan a lap keretein túl is tekintélyt vívtak ki maguknak: a főszerkesztő *Gherasim Emil* költő és műfordító, a rovatvezető *Pongrácz Mária* prózaíró. A riportkötetes *Józsa Ödön* a lap munkatársa. A lap sportújságírója, *Dudás József* a temesvári labdarúgás történetét írta meg románul kiadott könyvében. Az olvasónak talán nem terhes és kellemetlen, ha ennyi részletismeretet kap kézhez, de végül is nem sajtótörténeti tanulmány ez, hanem jelzése annak, hogy a nemzetiségi létben milyen gócszerepet játszik jóformán minden lapunk. Hiszen sovány és csonka képet nyújtának az aradi Vörös Lobogóról, ha e sorokból nem tűnne ki, hogy a lap ott áll a Tóth Árpád irodalmi kör mögött (irányító *Ujj János*), hogy Zerinden megszervezte az Olosz Lajos irodalmi kört, s szerepe volt abban — a Falvak Dolgozó Népe és A Hét mellett —, hogy itt állandó falusi képtár teremtődött; hogy az aradi újságíróklubban minden évnegyedben vitaesten találkoznak az olvasókkal a lap belső munkatársai, *Kilin Sándor*, *Czakó Margit*, *Puskel Péter*, *Morócz Tibor*, *Jámbor Gyula*, *Oroszhegyi Károly*, *Simonfi Imre* s a főszerkesztő *Péterffy Rozália*; hogy rovatvezetője, *Mózer István* megbecsült irodalomtörténész. A lap jó szolgálatot tesz azzal is, hogy kéthetente magyar nyelven jogi tanácsokkal látja el az érdeklődőket. És kanyarodjak még egyszer északabbra: a Fáklya nélkül éppúgy nem lehetne a váradai Ady Endre vagy a szalontai Arany János irodalmi körről beszélni, mint ahogy a lap képzőművészeti galériája,

folklórgyűjtése (amelyből kötetet ad ki a kolozsvári Dacia), színészbemutató sorozata vagy hagyományápolása ugyancsak jeles szellemi tett. A híres váradai újságírók mai folytatói — *Illés Ferenc* főszerkesztő, *Implon Irén*, *Nagy Béla*, *Tőke Csaba*, *Kiss Sándor*, *Pető Pál* és a többiek — nevéhez tehát nemcsak cikkek és riportok fűződnek. A Bányavidéki Fáklya élén *Klasmányi Sándor* áll. Szerkesztői (*Balog Ferenc*, *Fried Endre*, *Csoma György*, *Krizsán Géza*, *Fazekas György*, *Markovits Hortenzia*, *Szóbel Miklós*, *Rencz Gizella*) közül jó néhányan a helyi népi egyetem és magyar közművelődés, színjátszás katalizátorai. A nagy példányszámú vásárhelyi lap, a Vörös Zászló történetéhez hozzátartoznak a Téli esték címmel főként falvakon szervezett műsoros estek, s ha a lap évente átlag 3500—4000 levelet kap, az azt is jelzi, hogy munkatársai — a főszerkesztő *Incze Gábor*, a munkáshól lett íróként is jól ismert *Oltyán László*, azután *Petelei István*, *Szabó Dénes*, *Lajos Antal*, *Bakó Zoltán*, *Varga Sándor* — híven a lap első főszerkesztőjének, *Kovács Györgynek* a közírói szellemiségéhez — igyekeznek valóban helytállni. A Szatmári Hírlapnál dolgozik a költő *Irinyi Kiss Ferenc* s még számos jó tollú újságíró: *Szteklács László*, *Krilek Sándor*, *Lapka Tibor*, *Kilyén János*, *Agopcsa Marianna*, *Máriás József*. A lap jelenlegi főszerkesztője *Varga Aranka*. Ugyancsak itt dolgozott a fiatal prózaíró, *Guzs Imre*. Van, ahol a lapok vezetői maguk is kiemelkedő közéleti szerepet játszanak. Albert Sándor, a Brassói Lapok főszerkesztője egyúttal a Magyar Nemzetiségű Dolgozók Brassói Megyei Tanácsának elnöke, s az országos tanácsnak is tagja. A lap szellemi körében született meg egyébként a városi Művelődési Házhoz tartozó Magyar Népi Művészeti Együttes (amelynek turnézó „csángó guzsalyosáról” a televízió is riportban számolt be); 1969 óta rendszeresen megtartják a Brassói Lapok művészeti matinéját, voltak Hévízen, Rákoson, Apácán, Fogarason, Hétfaluban és másutt; a lap szerkesztői,

Madaras Lázár, Szenyei Sándor, Sipos András, Gellért Lajos, Vásárhelyi Katalin, Balázs János, az ismert grafikus, *Csutak Levente* munkájának is köszönhető, hogy jól működik az Unirea Liceum Arany János irodalmi köre, a főiskolások magyar színjátszó csoportja, a zajzoni horica-táncscsoport; a lexikonszerző Irói Albumában publikált kétszáznál több romániai magyar címszó vagy az ezt követő *Elődök* és *Kortársak* című sorozat is messze túlmutat a helyiérdekűségein.

Rendkívül érdekes a heti- és havilapok nyújtotta összkép. Az Ifjúmunkás — melynek első száma 1922. január elsején jelent meg, a román nemzeti-ségű, magyarul kiválóan tudó *Tiron Albani* szerkesztésében — a felszabadulásig számos hetiltást, névváltozást élt át; a harmadik sorozat kezdetének tekintett, háború utáni megjelenésekor (1945—1953) *Sebestyén György*, illetve *Majtényi Erik*, majd *Kántor György* vezette. A mostani, negyedik sorozat negyedszázada indult *Domokos Géza* szerkesztésében, akitől *Dali Sándor* majd *Cseke Gábor* (költő és prózaíró) s a lapot most irányító *Varga József* vette át. Ötvenedik évfordulóján a lapot a Munka Érdemrend I. fokozatával tüntették ki. Mintegy 30 ezer példányban jelenik meg; mai belső munkatársai közül a riporterkötetes *Molnár II. Lajos*, a prózaíró *Turr Károly*, az ifjúsági szakirodalmat publikáló *Kovács Nemere*, valamint *Bodor Tamás*, *Müller Ferenc*, *Mirk László*, *Bodó Barna*, *Lázár László*, *Nits Árpád* nevét említjük meg. (Gyűjteményes riportkötetük is megjelent a Politikai Kiadó gondozásában.) Sokáig dolgozott a lapnál a főfordító *Harasztosi Éva*. Hosszú évek óta szervezik vándorló irodalmi matinéikat, műsoros irodalmi délutánjaikat, amelyeken — akárcsak Irodalmi Mellékletük hasábjain — elsősorban a legfiatalabb tehetségek jutnak szóhoz.

1932. szeptember 30-án jelent meg a *Falvak Népe* (ma: *Falvak Dolgozó Népe*) első száma. Alcíme így szólt: földművesek és falusi szegények hetilapja. Első számának címeiből: Akasz-

tófát vagy gyümölcsfát? A magyar tanítóóság kálváriája, Nő a falusi munkanélküliség. Huszonöt számot ért meg. Főszerkesztője: *Demeter János* volt. Első számaiban *Tamási Áron*, *Erdélyi József*, *József Attila*, *Méliusz József*, *Tamás Gáspár*, *Nagy István* (Gyökér István néven) írásai jelentek meg. A felszabadulás után újraindult lapot *Asztalos István*, *Horváth István*, *Kós Balázs*. *Sütő András* neve fémjelzte. Mai főszerkesztője *Simonka László* agrármérnök, közíró; a szerkesztőségben számos, prózaírói és szakírói munkásságáról is ismert újságíró dolgozik, közöttük *Gy. Szabó Gyula*, *Cseke Péter*, *Zágoni Attila*, *Ferencz S. István* és *Muzsnai Árpád*. A lapnak szerepe volt az agrártudományt népszerűsítő magyar szakirodalom kialakulásában; *Lőrinczi László*, *Nagy Miklós*, *Sipos György*, *Veress István*, *Pap István* és mások szakkönyvei e hetilap hasábjain indított cikksorozatból születtek meg. Fennállása során a lap nagy példányszámú naptárakat adott ki, vetélkedőket és találkozókot rendezett. 1980-ban jelent meg a Politikai Könyvkiadónál a lap 1968—78-as évfolyamaiból összeállított *Kötések*, sodrásban című riportkötet. Rendkívül jó, gyümölcsöző az együttműködése az *Agricultura Socialista* című román testvérülvélőjével.

A Munkásélet első száma 1926. augusztus 19-én jelent meg; persze a szókimondó szakszervezeti lapnak is igen hányatott sorsa volt a felszabadulásig. 1946-tól 1953-ig Szakszervezeti Élet címen jelent meg újra, 1957. május elsején ismét újraindult — mai címével. Ötvenedik évfordulóján (1976 decemberében) a Munka Érdemrend I. fokozatával tüntették ki. Mai példányszáma 20 ezer fölött van. Belső munkatársai közül megemlítjük a regényíró és költő *Bányai Józsefet*, a lap főszerkesztőjét, az egyéni hangú, több kötetes költőt, *Kenéz Ferencet*, a prózaíró *Szaniszló Józsefet*, a tanulmányíró *Barabás Lászlót*. Rendszeresek a lap találkozói, műsoros estéi, vetélkedői; az utóbbiakon főleg munkások mérik össze szakmai tudásukat. Nyelvművelő felelős-

ségtudatára jellemző, hogy egyetlen lapunk, mely műszaki szótár rovatot közölt.

Öt magyar képeslap jelenik meg Romániában: a gyermekek *Napsugár* című, Asztalos István indította, közel 50 ezer példányú havilapja (főszerkesztő: *Farkas János*, szerkesztői *Bálint Tibor, Fodor Sándor, Jánky Béla, Kányádi Sándor, Kádár János, Soó Zöld Margit*) a szerkesztőség gondozásában megjelenő *A Haza Sólymai* című lap; aztán a 7—14 évesek hetilapja, a 30 ezer példányú *Jóbarát* (főszerkesztő: *Bartha Zoltán*, szerkesztők: *Takács Gizella, Tóth Mária, Hadai Jenő, Bokor Katalin, Serbescu Klára, Horváth Stefánia, Bogdán Zörgő Zsuzsa*); a kéthetenként megjelenő, Marosvásárhelyen szerkesztett *Új Élet* (főszerkesztő: *Sütő András*, helyettese: *Török László*, szerkesztői: *Nagy Pál, Katona Szabó István, Erdélyi Lajos, Szekernyés László, Bodor András, Szépréti Lilla, Zsehránszky István, Elekes Ferenc, Bartis Ferenc*); végül a havonta 80 ezer példányban megjelenő *Dolgozó Nő* (főszerkesztő: *Jakab Irma*, helyettese: *Fábián Magda*, szerkesztők: *Páll Árpád, Lászlóffy Csaba, Len Ilona, Tichy Magda, Kozma Elza, Kovács Magda*; a régebbi belső munkatársai közül két előző főszerkesztő: *Látó Anna* és *Erős Blanka*, a költő *Hervay Gizella* és *Tamás Mária* nevét kell megemlítenünk).

A *Napsugár* a hazai magyar gyermekirodalom termékeny serkentője; e lapnak is köszönhetjük, ha gyermekirodalmunk — Benedek Elek és Asztalos István szellemében — mindig a legigényesebb elvárások, a remekműre törekvés jegyében áll. S tegyük hozzá, talán egyetlen lap sem tesz annyit olvasóiért s olvasóival való kapcsolataiért, mint a *Napsugár*; aki megszereti a lapot, felnőtt korában sem mond le róla — s ma már rengeteg olyan gyermek kezébe kerül, akinek apja-anyja is a *Napsugár* olvasója gyerekkora óta. A *Napsugár* a legelső olvasmány, sőt gyakran: felolvasmány; akit kicsi korában rászoktattak, azt nem kell féltetni később sem attól, hogy hibásan,

helytelenül, csúnyán beszél majd... A *Jóbarát* is fiрге, színes, érdekes lap; történetéhez országos, a „gyermeksajtó” körét messze meghaladó kezdeményezések, mozgalmak fűződnek, mint például a népviseletgyűjtés, azaz a hiteles helyi népviselet elkészítése kicsiben (ezrek vettek részt a mozgalomban, s a legszebb Zsuzsi-meg Andris-babákból állandó kiállítás nyílt a kézdivásárhelyi múzeumban), népi gyermekjátékok gyűjtése (hasznos eredménnyel), tantárgyolimpiák egész országot, sok-sok ezer gyermeket átfogó sorozata, sokoldalú találkozók és így tovább. A lap — amely a *Cutezatori* című román testvérlappal azonos színes nyomással jelenik meg — kötetlen oldalain igyekszik legjobb íróinkat is megszólaltatni, s fordításban — miként a legtöbb romániai magyar lap — értékes román írásokat is közöl.

A húszezer példányos *Új Életről* el kell mondani, hogy kitűnő fotóanyaga (*Erdélyi Lajos* és *Haragos Zoltán*), olvasmányossága mellett a *Katona Szabó István* szerkesztette, főleg romániai magyar személyiségeket bemutató kislexikon-sorozata, képkiállításai, irodalmi estjei, széles körű levelezői hálózata jól meghatározott helyet biztosít számára sajtóéletünkben.

A *Dolgozó Nő* (amelynek első főszerkesztője *Berde Mária* volt) 1945-ben, a nők napján, március nyolcadikán indult; 25. évfordulóján a Munka Érdemrend I. fokozatával tüntették ki. Hatalmas példányszámban gyakorlatilag a családi lap szerepkörét tölti be; rendszeres találkozói az olvasókkal, valamint „Ki mit tud” versenyei.

S miután ismertető felsorolásunk végére értünk, be kell vallanunk, hogy közismertsége miatt keveset foglalkoztunk épp legnagyobb napilapunkkal, a Romániai Magyar Szó-ból lett *Előrével* (főszerkesztő: *Szilágyi Dezső*, helyettesei: *Lakatos András, Fülöp Ernő*, felelős titkár: *Antal András*), noha belső munkatársai között olyan nevek szerepelnek, mint *Barabás István, Bogdán Tibor, dr. Csapó József, Cseke Gábor, Csire Gabriella, Gáspár*

Tibor, Gyarmath János, Györffy Kálmán, Jakab Márta, Kiss Zsuzsa, Lányi Gábor, Lászlóffy Aladár, Lázár Edit, Majtényi Erik, Marosi Barna, Miklós László, P. Nagy Erzsébet, Román Győző, Sike Lajos, Szász János, Székely László, Szöcs István, Szűcs Olga, Várdai Ferenc. A nagy alakú, terjedelmét tekintve is legjelentősebb, nagy átfogású napilap a felszabadulás után 1947-ben jelent meg a MADOSZ, illetve a Magyar Népi Szövetség lapjaként (a lap élén *Kacsó Sándornak*, a Magyar Népi Szövetség elnökének, a hajdani Brassói Lapok szellemi vezérének neve állt, első főszerkesztője az irodalomkritikus, publicista és regényíró *Robotos Imre*, a régi Korunk neves publicistája volt). Az Előre munkásságának elismeréséül megkapta a Munka Érdemrend, valamint az RSZK Csillaga Érdemrend első fokozatát.

Nem szoltunk az Akadémia kiadásában megjelenő *Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményekről*, a méhészek lapjáról, a különféle rendszeres kiadványokról, amilyen például a sepsiszentgyörgyi múzeum *Aluta* című közlönye, nem említettük a számos középiskolai diáklapot, a kolozsvári diákok háromnyelvű lapját, az *Echinoxot* (amelynek 24 oldalából 5 magyar és 2 német nyelvű), nem szoltunk a hazai magyar nyelvű jogi kultúrát és tájékozódást szolgáló Hivatalos Közlönyről — és még lenne mit említeni.

A *Román Rádió* magyar nyelvű adásai kevéssel a felszabadulás után indultak Bukarestben. Azóta magyar nyelvű műsort sugároz a marosvásárhelyi és a kolozsvári stúdió is — a három együtt napi 7 órát, összekapcsolt, több állomáson és hullámhosszon. A bukaresti egyórás műsor főként a központi bel- és külpolitikai hírszolgálatot látja el, zenét, irodalmi-művészeti, tudományos és publicisztikai műsorokat sugároz, a marosvásárhelyi és kolozsvári stúdió „komplex” műsorokat közvetít; színes, sokrétű adások szólnak gyerekekhez, ifjúsághoz, nőkhöz, sugároznak riportokat, rádiójátékot, színházi felvételeket, portrékat, közkedveltek a Kolozsvári Állami Magyar

Opera, a vásárhelyi Maros, a sepsiszentgyörgyi Vadrózsa, a csíkszeredai Hargita népi együttesek műsorai, nagy szerepet játszanak a nótafák, az eredeti folklórgyűjtések, a műkedvelő mozgalom legjobbjával készült felvételek, a vitaestek, tudományos előadások, vetélkedők; miként az egész hazai magyar sajtó, a rádió is az egész ország életét tükrözi. Jelesebb rádióriporterek és szerkesztők: Bukarestben *Kőnyu Anna, Birta József, Jakab Mária, Ferencz Zsuzsanna, Kabay Annamária, Sallay Ibolya, Vásárhelyen Sebesten Liviu, Csifó János, Tófalvi Zoltán, Kovács István, Jászberényi Emese, Borbély Zoltán, Soós Árpád, Ágoston Vilmos, Kolozsváron Polacsek József, Darida György, Porzolt Viktor, Bisztricsányi Klára, Soma Ferenc, Vajda András, Székely Raymond, Balla Zsófia, Muzsnai Magda, Kovács Ferenc.*

Az egybefűzött műsorok hallgatottságára jellemző, hogy a szerkesztőségek évi több tízezer levelet kapnak.

1969 novemberében indult Bukarestben a román televízió magyar nyelvű műsora. Ma a műsor 180 perces; minden hétfőn délután sugározzák. Felépítése: politikai, gazdasági és művelődési szemle, társadalmi riport és ankét, gyerekműsor, iskolai, műkedvelői, irodalmi-művészeti, tudományos és nyelvművelő rovat, zene (folklór, népi muzsika, operett, opera, könnyűzene, kamaramuzsika stb.), vetélkedő, portré- és dokumentumfilmek, színdarabok. Jelesebb belső munkatársak: zenei szerkesztők: *Boros Zoltán, Feczkó Zoltán, Simonffy Katalin*; riporterek és szerkesztők *Aradits László, Csáky Zoltán, Csép Sándor, Huszár Irma, Jakab Mária, Józsa Erika, Kovács András, Labancz Frida, Mag Péter, Majtényi Ágnes, Tolcsvai László*; rendezők: *Cselényi László, Dan Grigore Popa, Leonard Popovici*; operatőrök: *Adelman Alfréd, Bodgan Mircea, Lungu Emil, Florin Orezanu, Ölleler József, Xantus Gábor.*

A televízió magyar nyelvű műsorainak szerkesztői számolnak azzal, hogy a romániai magyarság igen jelentős része rendszeresen nézi a heti mintegy

90 órányi román nyelvű műsort is, így hát a magyar műsor döntően és elsősorban azt közvetíti, amit — az anyanyelv kötöttségeinél fogva — a román nyelvű műsor a legjobb akarrattal sem nyújthat a magyar nézőnek; ilyen értelemben, noha a műsor témaköre valójában teljes, mindenre kiterjedő, mégis van némi komplementáris, kiegészítő jellege. Szimfonikus zenét, koncertet a román műsor is közvetít, ehhez nem kell szótár, ez tehát nem lehet központi feladata a magyar műsornak, mert nézője ezt a fajta szellemi-érzelmi táplálékot megkapja a többi műsorban. Mégis, például a világirodalom és a román irodalom színpadi remekeit akkor is közvetíti magyarul a műsor, ha azok a román műsorban esetleg szerepeltek már, mert az anyanyelv érzelmi ereje, közvetítő hatalma megkönnyíti a mű mélyebb, teljesebb befogadását, átélését. A magyar szerzők tévéjátékait román felirattal is ellátja a szerkesztőség, így ezeket az egész ország nézheti, követheti, megértheti; a legszelebb román tömegekhez is így jutottak el Vörösmarty, Tamási Áron, Benedek Elek, Csiky Gergely, Móricz Zsigmond, Barta Lajos, Molnár Ferenc, Karácsony Benő, Tomka Sándor, a mai romániai magyar írók közül Sütő András, Huszár Sándor, Molter Károly, Kocsis István, De-

ák Tamás, Méhes György és mások művei. A romániai magyar közönség pedig maradéktalanul élvezhette Caragiale, Liviu Rebreanu, Victor Eftimiu, Aurel Baranga, Paul Everav, Titus Popovici, Iosif Naghiu, Corneliu Leu, Vintila és mások munkáit.

Tudomásunk szerint egyébként a Román Televízió magyar nyelvű műsora úttörő szerepet játszott a teljes körű, összetett, egy tömbben jóformán minden tévéműfajjal jelentkező nemzetiségi adástípus kialakításában, amely teljes egészében kizárólag saját természetéből építkezik.

Az igazság kedvéért hozzá kell tennünk, hogy amiképpen a romániai magyar sajtó, rádió és televízió az összromániai életet, valóságot tükrözi, azonképpen a román nyelvű sajtó, rádió és televízió rendszeresen foglalkozik a romániai magyarság életével is; a riportalanyoktól a költőig, a helységektől a színdarabokig a román lapokban, rádió- és tévéműsorokban jelen vannak a magyarok és a magyarok alkotta értékek.

Ismertetésünkéből kitűnik, hogy a romániai magyar sajtó intézményes keretei biztosítva vannak, és lehetővé teszik a romániai magyarság jelenének és történelmi jövőjének szolgálatát, művelődése, szellemisége, sajtóságai ápolását.

P. Szabó József

Tömegkommunikáció — kínai módra

A vezetékes rádió a jelek szerint még hosszú ideig a tájékoztatás és a tájékozódás fő forrása marad Kína több, mint 800 millió parasztlakossága számára, és monopolhelyzetét legfeljebb a televízió rohamos térhódítása veszélyeztetheti.

Százával szüntették meg Kínában a tartományi, járási stb. újságokat és folyóiratokat, azaz a helyi sajtótermékeket a kulturális forradalom éveiben — politikai és gazdasági okokból —, ami egybevágott a tájékoztatás „központosításának” törekvéseivel, valójában pedig megvonta a minimális tájékozódás lehetőségét — mindennek előtt a falusi tömegektől.

Részben e tudatosan teremtett „információhiány” pótlására a 60-as évek végétől ismét erőteljesen kezdték fejleszteni a vezetékes rádióhálózatot, amelynek alapvető bázisát már az ötvenes években létrehozták.

A kínai vezetékes rádió „hőskorában” egyszerűen a telefonhálózatot használták fel az adások közvetítésére oly módon, hogy bizonyos napszakokban nem lehetett telefonálni, hanem a telefonhálózaton át rádióprogramokat közvetítettek, mindennek előtt a vásárvárosokban és nagyobb községekben a szabadban felszerelt hangszórókkal.

Az utóbbi tíz évben építették ki a vezetékes rádió saját vezetékrendszerét, amely először a kommunaközpontokat kötötte össze, majd a kommunákban létesített közvetítőállomások továbbították az adást a termelőbrigádokhoz, a termelőcsoportokhoz, sőt közvetlenül a kommunatagok házában vagy udvarán felszerelt hangszórókhöz.

A saját vezetékrendszer és az egye-

di hangszórók lehetővé tették a hangminőség javítását, az adásidő bővítését és a nyilvános helyek zajszintjének csökkentését. A vezetékes rádió továbbfejlesztését jelenti a járási és városi stúdiók hálózata, ahol egy-egy ilyen stúdió átlagosan 750 ezer embert informál. Egy járási stúdióban 15—30 fő dolgozik. A helyi stúdiók legalább napi hatórás programot sugároznak: részben a tartományok és nagyvárosok központi stúdióinak programját veszik át, részben helyi híreket, időjárás-jelentést, hirdetéseket olvasnak be, de saját szórakoztatóműsört is adnak (zenét, novellákat, kisebb rádiójátékokat). Rendszeres oktatás (iskolarádió) és közérdekű közlemények is szerepelnek a stúdiók programjában.

E stúdióhálózatok műszaki színvonala a lehető legegyszerűbb: kiszűrésű adóberendezés, fából vagy esetleg betonból készült vezetéktartó oszlopok és csupán a készülék be- és kikapcsolását biztosító „vevődobozok”.

A vezetékes hálózat a kínai viszonyok közt sok szempontból előnyös. A helyi stúdiók és a vezetékes hálózat az egyetlen információforrás elsősorban az idősebb írástudatlan néprétegek számára. A központi állomásokkal ellentétben a helyi stúdiók mindenütt a helyi dialektust használják. A kommunák és a termelőbrigádok számára a vezetékes rádió olyan kommuniká-

ciós csatornát jelent, amelyen keresztül a nagy mezőgazdasági munkák idején állandó kapcsolatot tarthatnak a különböző termelőegységekkel. Így pl. nagyverjú hangszórókat szerelnek fel aratáskor a földeken, hogy „munkát serkentő zenét és jó hangulatot keltő szórakoztató programokat sugározzanak”.

Helyi vezetőktől még olyan véleményyt is hallani, hogy vezetékes rádióhálózat rugalmasabbá és őszintébbé teszi a tájékoztatást, mert „a helyi riporterek és a helyi tisztégszervezők őszintébben és nyíltabban feltárják gondjaikat, problémáikat, ha tudják, hogy más járásokban, más vidékeken nem hallják, amit mondanak”.

A vezetékes rádió a jelek szerint még hosszú ideig a tájékoztatás és a tájékozódás fő forrása marad Kína több mint 800 milliós parasztlakossága számára, és monopolhelyzetét legfeljebb a televízió rohamos térhódítása veszélyeztetheti. (Pl. a tízek perének időszakájában, 1980 végén a falusi kommunákban is napi 40 perctől két óráig terjedő időtartamban nézték a televíziót!)

Pillantás a világra

A tévékészülékek többsége ma is kollektívák, azaz gyárak, hivatalok, városi utcabizottságok és falusi kommunák birtokában van Kína-szerre. 38 adóállomás sugároz önálló tévé-műsort, a közvetítőállomások száma pedig több mint 200. Kína egyetlen körzete, ahol még nincs tévéadás, Tibet, ugyanakkor Pekingben ma már a családok egyharmadának saját készüléke van. A 12 millió lakosú Nagy Sanghaj területén a lakosság 20—30 százaléka néz rendszeresen televíziót, ha nem is mind saját készülékén.

Az adásidő hétköznap általában 5.30-tól 11.00-ig tart, vasárnap délelőtt a gyermekeknek sugároznak műsort 8.30-tól 10.00-ig, majd a délutáni és esti műsor következik — 2.00-tól 4.30-ig, illetve 7.00-tól 11.00-ig.

Egy közelmúltban megjelent statisztika szerint a tévéműsorok „műfajonkénti” megoszlása a következő: 20 százalék hír, 25 százalék sport, szolgáltatóműsor, tudományos és gyermekprogram, 55 százalék szórakoztató műsor.

A pekingi televízió minden este 15 percben ad hazai híreket és kb. 10 percben külföldi híreket (a híranyagot az Intelsat műhold közvetítésével kapják). A hazai hírek zömét termelési és protokollhírek alkotják, a nemzetközi diplomáciai hírek, a békeozgalmak és a nemzetközi osztályharc, valamint sportesemények szerepelnek a legnagyobb arányban. Egy tipikusnak mondható esti tévéhíradó tavaly nyáron például a következőképpen alakult:

1. Teng Hsziao-ping a vidéki újtjáról hazatérő miniszterelnököt üdvözlő a pekingi repülőtéren
2. Az argentin államfő pekingi fogadtatása
3. Teng Hsziao-ping amerikai lapszerkesztők kérdéseire válaszol
4. Teng további három külföldi küldöttséggel találkozik
5. Egy kínai gyár dolgozói virágok és fák ültetésével küzdenek a légszennyezés ellen
6. Aratás egy teaültetvényen
7. Egy képzőművészeti kiállítás bemutatója.

A hazai híreket csinos fiatal bemondónő olvasta, európai öltözékben, íróasztal mögött ülve, a háttérben sötét függönnyel. A nemzetközi híreket egy másik bemondónő olvasta, illetve konferálta, a következő sorrendben és összetételben:

1. Amerikai helikopterek eladása Kínának
2. Az amerikai hadügyminiszter a helikopterüzletről
3. Filmtudósítás Iránból
4. Tüntetés Nyugat-Németországban a nukleáris leszerelésért
5. Merénylet Irak római nagykövetsége ellen
6. Amerikai autómunkások szakszervezetének bérvitája
7. Francia teniszbajnokság és angliai lóverseny.

A híryanag válogatása önmagában is jól tükrözi az adott időszak kül- és belpolitikai prioritásait. Általános és ma is érvényes sajátosság viszont, hogy teljesen hiányoznak a híradóból a kommentáló elemek, mindenekelőtt pedig a tévékommentár, amelyet legfeljebb egy-egy jelzővel, félmondattal pótolnak.

Az esti tévéműsor szerves része az öt perc reklám, amelyben a mai gazdaságpolitikai koncepciónak megfelelően főleg a *hazai* tartós fogyasztási cikkek és egyéb ipari termékek kapnak helyet.

Nemcsak a híradó és nemcsak a pekingi tévéprogram fontos vonása és törekvése, hogy kilépjen a régi „provincializmushól”, azaz „Kína-központúságból”, és lehetőséget biztosítson a kínai embernek, hogy kipillantson a világra (híradó-tudósítások, külföldi nyelvlecke, külföldi filmek, ismeretterjesztő sorozatok stb.).

Az oktatás ma Kínában talán a tájékoztatásnál is fontosabb feladata a televíziónak! Az egyik legnépszerűbb program a tévéegyetem, amelynek 300—400 ezer hallgatója van (a statisztikák eltérőek). Az érdeklődés magyarázata, hogy az ún. kulturális forradalom időszaka szinte teljesen megfosztotta a kínai fiatalokat a tanulás lehetőségétől, országos nagy probléma a szakemberhiány, a tanintézetek ma még csak a tanulni vágyók töredékét tudják befogadni stb. A gyárak és kommunák szabad időt biztosítanak a tévéegyetem hallgatóinak, akik előzetes tesztvizsgálaton vesznek részt, rendszeres házi feladatot kapnak, amelyet helyi pedagógusok felügyelete mellett végeznek el, majd záróvizsgákat is tesznek.

Lapok milliói

A rádió, a televízió és a napi sajtó mellett a tömegtájékoztatás csatornáivá váltak Kínában a sokmillió példányszámban és egyre nagyobb választékban megjelenő időszakos kiadványok: heti és havi folyóiratok,

magazinok. Olvasottságuk még akkor is óriási, ha az olvasók feltételezhetően a 200 milliós városi lakosság és azon belül is a tanult rétegek, az értelmiség köreiből kerülnek ki.

A kulturális forradalom idején egyetlen folyóiratra lehetett Kínában előfizetni (ha egyáltalán megengedték az előfizetést!), mégpedig a Vörös Zászlóra, a Huncsi-ra, amely a kínai párt elméleti folyóirata, de még azt sem kéthetenként adták ki, mint korábban, hanem csak havonta jelent meg.

A Vörös Zászló mellett 1981 áprilisa óta megjelenik a központi bizottság titkárságának hivatalos havi folyóirata, a Liaowang azaz, Kitekintés, amely rendszeresen helyet ad a napi sajtóban közzétett fontosabb okmányoknak, valamint a Panjiüethan, amelynek a címe szó szerinti fordításban „Kéthetenkénti Beszélgetés”-t jelent, és 50 oldalas terjedelemben főleg az alsóbb kádereknek közöl politikai-ideológiai cikkeket.

Az ún. kulturális forradalom, azaz 1966 előtt összesen 790 időszakos sajtótermék jelent meg Kínában, a helyi kiadványokat nem is számítva. 1971-ben mindössze 77 lap jelent meg, és az idén kerekén 2100 hetilapra, havi folyóiratra, magazinra fogadnak el előfizetést Pekingben.

Már 1978-ban 2—3 milliós példányszámban került az utcára pl. a Tömegfilm, a Képes Tudomány vagy a Havi Regény. Sanghajban 149 időszakos sajtótermék jelenik meg összesen 17 millió példányban. 45 folyóirat foglalkozik a modern orvostudománnyal, 9 a kínai orvostudománnyal, 19 a földrajzzal és a geológiával. Mintegy 40 tudományos ismeretterjesztő folyóiratot és öt nagy formátumú színes képes magazint adnak ki.

Különösen nagy a bőség irodalmi magazinokban, amelyek közül a Népi Irodalom több, mint egymillió, de még a legjelentéktelenebb is 20—30 ezres példányszámban jelenik meg. Egy hongkongi adat szerint Pekingben 71 (!), Sanghajban 38, Guandung tartományban 16-féle irodalmi maga-

zint lehet kapni, és nincs olyan kínai tartomány, amelynek ne lenne legalább egy „különbejárati” irodalmi magazinja.

Ehhez az óriási számhoz képest szinte természetes, hogy kevés a színvonalas írás, és — ahogy nemrég a Zsenminzsipao írta — „a szerkesztőségek túlságosan is kapkodnak azok után, akik egy kicsit is jobban írnak”. Egy másik pekingi újság hibaként rója fel, hogy „az átlagos képességű író alig-alig tudja elhelyezni írásait, a kicsit is nevesebbek viszont nemcsak ott publikálnak, ahol akarnak, hanem egy-egy közülük két-három magazin-nak is a szerkesztője. . .”

Ami az irodalmi magazinok tematikáját illeti, a múlt év végén országos vitatéma volt, hogy milyen helyet kapjon a szerelem és a szex a magazinokban és általában az irodalomban. Éppen az irodalmi magazinokban ugyanis elszaporodtak a szerelmi három- és ötszögek, a pornográfia határát súroló naturalista leírások, olyannyira, hogy pl. még a kínai-vietnami határon lezajlott háborús történetből sem maradhatott ki a „szerelmi motívum”.

Az országos vitában a kínai párt elnöke, Hu Jao-pang is megszólalt, és többek között kifejtette: „Az irodalom foglalkozhat a szerelemmel, ezt senki sem tiltja. . . A szerelem tízezer, százezer, sőt millió év óta létezik, amióta csak az emberiség létezik. Nem helyes azonban azt mondani, hogy a szerelem az irodalom legfőbb témája, mert a társadalmi élet határozza meg a szerelmi életet és a társadalom életének változásai határozzák meg az irodalmi alkotómunka változásait.”

Arról is vitatkoznak, hogy szükség van-e *ennyi* irodalmi magazinra. Nemcsak tartalmilag, hanem még címükben is szinte azonosak pl. a következő kiadványok: „Irodalom külföldön”, „Külföldi irodalom”, „Világirodalom”, „Világirodalmi kutatások”, „Kortárs Világirodalom”, „Világirodalmi tanulmányok”, ami persze megint azzal is magyarázható, hogy a kulturális forradalom az irodalom, és főleg a kül-

földi irodalom világától is mesterségesen elzárta a kínaikat, így az igények ma robbanásszerűen törtek fel, és ezeket az igényeket ki kell elégíteni. (Talán nem érdektelen ebben a vonatkozásban, hogy a szovjet irodalommal ma nem egy, hanem három magazin foglalkozik Kínában.)

Aláírás nélkül

Nem annyira az olvasók igényei, mint inkább az olvasók véleménye tükröződik az olvasói levelekben, amelyek évek óta rendszeresen helyet kapnak a kínai sajtóban, és amelyekről — konkrétan a Zsenminzsipao-ban közölt levelek alapján — szemléltető tanulmányt készített egy amerikai kutatóközpont (East-West Communication Institute, Honolulu).

A Zsenminzsipao néha egy teljes oldalt szentel az olvasók leveleinek, máskor csak egy-két levelet közöl — általában az 1980. január elseje óta nyolcoldalásra bővült újság második vagy harmadik oldalán, de előfordult már első oldalas levélközlés is.

A levelek a szerkesztő megjegyzésével és/vagy a panaszok, észrevételek kivizsgálásának eredményével, tanulságaival jelennek meg. A válaszokat vagy a bíráló levelekkel együtt, vagy bizonyos idő elteltével hozzák a nyilvánosság tudomására. Olyan leveleket is közölnek, amelyek nem értenek egyet egy-egy bírálat vagy észrevétel megválaszolásával, illetve a szerkesztő megjegyzéseivel.

A Zsenminzsipao-ban közölt olvasói levelek száma többé-kevésbé lépést tart a kínai helpolitika hullámválásaival. A kulturális forradalom csúcsideszakában — 1966—67-ben — rengeteg levél jelent meg, a következő években viszont, amikor a kulturális forradalom zajlása egy kicsit csillapodott, észrevehetően csökkent a levelek száma. A Négyek le-tartóztatása 1976 októberében megint levélsúcsot hozott. 1977-ben havonta 8 ezer levél érkezett a Zsenminzsipao szerkesztőségéhez. Ez a szám 1978 márciusában 20 ezerre, 1978 júniusában pe-

dig 40 ezerre nőtt. 1978 októberében egyetlen napon több mint 3 ezer levelet kaptak. Ami a közölt levelek számát illeti, 1976 októbere és 1978 szeptember között 375 levél jelent meg a Zsenminzsipao hasábjain.

Érdekesebb összehasonlítás, hogy a kulturális forradalom idején a levelek többsége aláírás nélkül érkezett, pontosabban névaláírás nélkül, és a levélíró általában csak annyit közölt, hogy „egy olvasó”, „egy munkás” vagy „egy katoná” stb. Sok volt a kollektív levél, azaz az aláírással, hogy „forradalmi munkások egy csoportja” stb.

A Négyek félreállítását utáni időszak-tól általában a levelek 5—6 százaléka érkezett a szerkesztőségbe névaláírás nélkül, de még azok is utaltak pl. arra, hogy a levélíró X gyárban technikus vagy szegényparaszt ilyen és ilyen termelőbrigádból stb. Ugyancsak új jelenségként ugrásszerűen megnőtt az értelmiségiek leveleinek száma, s szinte változatlanul szembetűnően kevés levél érkezik pedagógusoktól. (Nyilván azért mert az értelmiségben belül is a pedagógus volt a kulturális forradalom első

számú áldozata, és később is őt nyugtalanította leginkább az esetleges balos visszatérés, a mai napig tartó belpolitikai hullámvész.)

A kulturális forradalom levélírói ritkán írtak saját problémáikról, inkább mások konfliktusaira hívták fel a figyelmet. Lehetőleg nem a saját véleményüket mondták el, hanem — Mao elnökre hivatkoztak (pl. egy vezető korrump magatartásának bírálatakor). A Négyek bukása után a levelek nyíltabbak, szókimondóbbak lettek, a témákban pedig nem általános „ideológiai szempontok” domináltak, hanem a pazarlás, a korrupció, a vezetési stílus, az irányítási hiányosságok, gyakorlati munkahelyi problémák és természetesen személyes sérelmek szóvátétele.

Az amerikai kutatók következtetése: míg a kulturális forradalom időszakában a sajtóban közölt olvasói levelek is inkább csak a felső akarat szerint sugallt problémák szócsövei voltak, a mai levélírók valódi problémákat feszegetnek, amelyekre — a Zsenminzsipao gyakorlatából úgy tűnik — a mai vezetés jobban oda akar figyelni.

ABSTRACT: It seems that for a long time wired radio will remain the main source of obtaining and giving information for the more than 800 million population of China, its monopoly is only threatened by the rapid expansion of television.

Mi újság a „Polityká”-nál?

Számomra elképzelhetetlen, hogy amikor a Polityka a kényszerszünet után megjelenik, egy szóval se tegyen említést azokról a változásokról, melyek szerkesztőségünkben bekövetkeztek, pontosabban be fognak következni. Ezek elhallgatása összeférhetetlen lenne mindenekelőtt a közéleti nyíltság követelményeivel. Ha azt akarjuk, hogy rendelkezésünkre álljanak az információk, akkor mi magunk sem titkolhatjuk el őket, különösen nem akkor, ha ezek az információk kínosak.

Az igazság pedig az, hogy mintegy tíz személy — azaz a szerkesztőség újságíróinak körülbelül egyharmada — saját akaratából távozott a Politykától. Az illendőség úgy kívánja, hogy erről tájékozottassuk olvasóinkat. A lap bizonyos fokig az ő tulajdonuk is, nélkülik nem létezhetne. A megbecsülés azok iránt, akik úgy döntöttek, hogy távoznak, azok iránt, akik szeretnék megpróbálni még az írást, mindenekelőtt pedig az olvasók iránt, megköveteli, hogy ne titkoljuk el szégyenlősen ezeket a tényeket.

Annál kevésbé, mivel nem kizárólag szerkesztőségünket érintik, signum temporisként szolgálnak, melyet nem lehet figyelmen kívül hagyni.

A szerkesztő bizottság ülésén úgy döntöttünk, hogy ezúttal még nem közöljük az impresszumban a szerkesztőség összetételét, minthogy a munkatársak egy része továbbra is habozik: menjen, vagy maradjon, avagy más szerkesztőségektől megválva legyen a Polityka munkatársa. Ez érthető, a döntések nehezek, egyebek között attól függenek, milyen lapot fogunk szerkesz-

teni. A Polityka senkit nem akar kész tények elé állítani. Földrengéskor nehéz leltározni. E kérdésben számítnunk olvasóink megértésére.

Továbbra is tartjuk azonban magunkat ahhoz az elvhez, hogy nem írunk alá fiktív szignókat, nem rejtőzünk álnevek mögé, mihelyt összeáll, közöljük a szerkesztőség összetételét.

Nem ismertetem azoknak a szerkesztőségi munkatársaknak a nevét, akikről már bizonyos, hogy elmennek, minthogy nem kértek meg erre, fel sem hatalmaztak rá, hiszen ez bizonyos fokig mindenkinek magánügye. Számos név hiánya lapunk hasábjain olyannyira nyilvánvaló lesz, hogy felesleges névsorolvasást tartani. Annál inkább, mivel majd csak az idő dönti el, kik is hiányoznak valóban: kik azok, akik úgy döntöttek, hogy hallgatnak, vagy írnak ugyan tovább, de csak félkézzel.

Ezt a cikket tehát nem azok megrendelésére írtam, akik távoznak, de nem is azokéra, akik maradnak. A cikket annak tudatában írtam, mennyire fontos mindaz, ami a szerkesztőségben történik, ahogy néhány évvel ezelőtt nyugtáztam azt aényt, hogy Michal Radgowski lemondott főszerkesztő-helyettesi beosztásáról, egy évvel ezelőtt pedig tárcám jelent meg Rakowski megkapta a behívót címmel. Az alábbi megjegyzések tehát kizárólag tőlem, a cikk szerzőjétől származnak.

A menni, vagy maradni döntés a munkatársak közötti beszélgetésekből és a belső monológokból született. Bár egyesek közülük előre látták a szükségállapot kihirdetésének a lehetőségét, sőt figyelmeztettek is erre, december

13-án reggel valamennyien hasonló helyzetben ébredtünk, bár másnaposságunk különböző volt. Szerkesztőségünkől senkit sem internáltak, de egyeseknek volt okuk biztonságban érezni magukat, másoknak pedig — veszélyben. Egyesek úgy vélték, hogy ami történt, az elkerülhetetlen volt, mások szerint volt más alternatíva, de a rosszabb, sőt a tragikusabb megoldást választották, azt a megoldást, melyben dolgozni nem lehet, legalábbis nem a Politykánál. Vannak olyanok is, akik úgy vélik, hogy nem volt más választás, dolgozni azonban nem lehet. Tekintsük át röviden azok gondolkodásmódját, akik távoztak, és azokat, akik maradtak, bár — mint tollforgató emberek — ezt valamikor bizonyára ők maguk is megteszik, méghozzá jobban, mivel saját nevéikben. Gondolni kell ugyanis arra, hogy bár ez politikai döntés, azaz bizonyos fokig ésszerű döntés, jelentős mértékben érzelmi lépés is: egyeseket érzelmi kötelekek tartanak vissza a szerkesztőségben, másokat ugyanezek az érzelmek éppen arra készítetnek, hogy csapják be az ajtót maguk után.

Ákik elsőként távoztak, hasonlóan gondolkodtak, bár két ellenkező irányban távoztak; az egyik hivatali tisztéget vállalt, a másik minél messzebb kívánt kerülni a belpolitikától. Számukra a Polityka már eljátszotta a maga szerepét, a szerkesztőség eddigi formája és összetétele immár értelmetlen, bizonyos embereknek férfiasan meg kell mondaniuk maguknak, hogy koncepciójuk kudarcot vallott, még egyszer nem fűrödhetnek meg ugyanabban a folyóban.

Távozni egy olyan laptól, melynél több mint húsz évet töltöttünk, sőt az első esetben az illető ott volt az első szám születésénél, azaz negyed évszázadot töltött a lapnál, drámai lépés, egész életre szóló döntés, fejezetlezáras. Sokak részéről ez a döntés az állampolgári szabadságjogok korlátozásának, az internálásoknak — köztük írók és újságírók internálásának — a sajtó tevékenysége felfüggesztésének, az újságírói hivatás olyan gyakorlása meghíúsításának a helytelenítését fejezte ki, amely összhangban van a társadalmi igénnyel,

saját képességgel és lelkiismeretünkkel. Ezt a döntést sugallta az a meggyőződés is, hogy még ha meg is jelennek majd ismét a normalizálódás következtében a lapok, a cenzúra akkor sem lesz már olyan liberális, mint volt az augusztus utáni időkben.

— A szükségállapot, az állampolgári szabadságjogok, azaz a szólásszabadság korlátozása közepette igazi újságírássra nincs lehetőség — mondják azok, akik távoznak.

— Az újságíró egyetlen tőkéje a neve, azaz a hitele. E név védelmében kell távoznia — mondják és hozzátézik: a Polityka számára is jobb lenne, ha többé nem jelenne meg, nehogy az emberek azt mondják, hogy a Polityka ismét köpönyeget forgatott. Ugyanakkor az elmúlt esztendő, amely kiélezte az emberi magatartás minőségének erkölcsi kritériumait, behizonyította, hogy a becsületesség kifizetődő, hogy csak a becsületes és megalkuvást nem ismerő ember képes megfelelően összehangolni saját érdekét a társadalmi érdekekkel.

„Nem csinálunk újabb megújhodást, hány alkalommal lehet megmagyarázni az újabb áremelés szükségességét, érveinknek már semmiféle értéke nem lenne, mit gondolnának rólunk az olvasók, hagyjuk az újabb szocialista megújhodást a fiatalabbakra” — ez volt az egyik indítéka azoknak, akik a távozás mellett döntöttek. Maradnék, de túl sokat beszéltem az újságírói etikáról, hogysen most a politika védőszárnya alá hújjak, és ismét dolgozzak — mondja másvalaki.

Politikai sikon — mint már említettük — arról is szó volt, hogy a belső viták ellenére a Polityka szerkesztősége a maga összességében egy bizonyos koncepciót — a megegyezés és a reformok irányvonalát — képviselte. Ez az irányvonal nem vált be, szükségserűen felváltotta a hadsereg ereje, a tragikus áldozatok, a sok ezer internált és az utcákon megjelenő harcokcsik.

Nem lehet tehát ismét feltápaszkodni, leporolni magunkat, megint nekilátni az újságírásnak, mintha mi sem történt volna. Ami pedig a reformprogramot illeti — mondják — világosan lát-

ni, hogy a revizionizmus ellen harcolóknak van igazuk, minthogy a rendszer megmerevedett, megreformálhatatlan, ideje tehát abbahagyni a szembekötősdijátékokat. Ha a valóság képlékeny és megreformálható lenne, akkor talán lenne valami értelme annak, hogy írunk, így azonban nincs értelme, negyed évszázadon át falra hányni a horsót talán elegendő volt. A távozók döntésének az alapja tehát nemcsak saját jó nevük védelme, a saját jövőjükéről és reputációjukról való gondoskodás, melyre még szükség lehet, ha majd a megfelelő feltételek létrejönnek, hanem az is, hogy végleg elvesztették hitüket munkájuk céljában.

Mindehhez hozzájárultak még a legemberibb kérdések: mit válaszoljanak a saját gyermekeiknek, ha megkérdezik: „és mit tettél te, amikor érvek helyett megjelentek a katonák?”

Nem vitás, hogy távolról sem merítettük ki azoknak az okoknak a jegyzékét, melyek a Polityka szerkesztőségi gárdájának egy részét a távozásra indították; minden ember más, mindenkiben más hurok pendültek meg erősebben, más gondolatok domináltak.

Egyesek kezdetől fogva velünk dolgoztak, és eszük ágában sem volt, hogy távozzanak, mások évek óta egyre jobban elvesztették hitüket, egyre jobban megkeseredtek, belemenekültek a belső emigrációba; megint mások már több alkalommal készülődtek arra, hogy jobb helyet keresnek maguknak, és nem feltétlenül kizárólag politikai okokból.

Ma egyesek arra gondolnak, hogy végleg szakítanak a sajtóval, mások kevésbé exponált helyen kívánnak dolgozni, megint másoknak egyszerűen elégük van, szükségét érzik valamiféle gesztusnak, mivel az életben a gesztusok is számítanak, minthogy pedig a gyermekeknek nemcsak a kérdéseire kell válaszolni, de enni is kell adni nekik, más munkát vállalnak.

Cikkemben kizárólag az érdemi érvekkel foglalkozom, eltekintve az olyan különféle pletykáktól, hogy „X-nek van elég tehetsége, és vannak összekötései, hogy bárhol másutt elhelyez-

kedhessen, Y pedig túl öreg, és már képtelen az életet előről újrakezdeni . . .”

Az effajta érvek nemcsak hogy méltatlanok, de nem is igazak, minthogy mindkét oldalon különböző képességekkel és lehetőségekkel rendelkező emberek vannak.

Ahhoz, hogy valaki távozzék, arra volt szükség, hogy a maradás mellett szóló érveket kevésbé fontosnak találja. Ez utóbbi érvek elsősorban politikai természetűek: a szükségállapot egy ideje már elkerülhetetlen volt, az események tragikus következetességgel ilyen irányban tendáltak. Vádolhatjuk egymást kölcsönösen, mondhatjuk önmagunkat hüntelennek (a Polityka közéletileg, politikailag, a pártban, a szakszervezetben, a szövetségben vagy írásaival elkötelezett munkatársai közül senki sem gyakorolt nyilvánosan önkritikát, még a szerkesztő bizottság ülésén sem, de azt sem hallottuk, hogy ezt más megtette volna), a politika, a történelem és a földrajz szabályai azonban sérthetetlenek.

Természetesen semmi sem örök életű, elég ha belenézünk a történelemtan-könyvekbe, és máris meggyőződhetünk két dologról.

Először arról, hogy azok, akik feltették a fehér-piros karszalagot, és a lengyelországi nemzeti felkelések hagyományaira esküdtek fel — függetlenül attól, hogy mennyire gyarapították ezek a felkelések hagyományainkat és tudatunkat — meglepedeztek arról, hogy egyetlen felkelésünk sem végződött győzelemmel.

Másodszor nem feltétlenül kell marxistának és dialektikus gondolkodónak lenni ahhoz, hogy tudjuk: a történelem állandó mozgás, a történelem malmai lassan, de biztosan őrölnek, megdőltek szent és laikus szövetségek, bécsi és versailles-i szerződések, bár azok, akik aláírták őket, úgy hitték, hogy örök időkre szentesítik ezzel a rendet. A rendszerek változnak, de Lengyelországnak léteznie kell, Lengyelország létét nem szabad kockáztatni.

Amíg azonban a nemzetközi kapcsolatok eddigi rendszere és a világ Keletre és Nyugatra történő politikai felosztása

nem változik, addig nincs értelme belső emigrációba vonulni vagy külföldre emigrálni, nincs értelme mosni a kezünket. Cselekedni kell. Harminc, negyven vagy ötven éven túl, amikor ezer párttaggyűlésen és újságírói eligazításon vettünk részt, és átvészeltük a sorozatos válságokat, nincs értelme a veszített erény után futni, mivel nem szerezzük vissza. Nincs értelme realistából fundamentalistává átvedleni. A sarkantyú nem illik a mamuszokra. Igaz, soha sincs túl késő ahhoz, hogy a helyes útra térjünk, az az út azonban nem a felelőségről való lemondás útja.

Másodszer az olvasók is — legalábbis jelentős részük — azt várják tőlünk, hogy dolgozzunk. Nincs módunkban kérdőíves felmérést folytatni a Polityka olvasói körében. A reagálás eltérő lenne, az olvasók egy része bizonyára jobban szeretné, ha a lap nem jelenne meg — azzal a felkiáltással, hogy „december 13 után inkább az özönvíz”, mások viszont továbbra is olvasni fogják, azt keresik benne, sőt arra számítanak, hogy a lap hű marad önmagához, azaz megőrzi a józan mérsékletet, a szerves munka és a társadalommal való szótértés irányvonalát, nem gittegyelet lesz, és nem is azzal foglalkozik, hogy a nagykövet hogyan rendezi be a lakását, amíg más lakásokat nem lehet bemutatni; komolyan veszi az olvasót bifikanyelv, névtelen támadások és az élettől elszakadt szlogenek helyett lehetőleg a mindennapi élet és a valóság tényeit fogja számba venni. Reméljük, hogy az olvasók megírják, mi a véleményük a lap újramegjelenéséről.

Harmadszor, a valóság még nem alakult ki véglegesen, nem kristályosodott ki, állandó mozgásban van, rendezetileg nem alakítható. A szükségállapot még nem recept a jövőre: hogy az a jövő milyen lesz, függ azoktól is, akik részt kívánnak venni alakításában, még ha kezüik „nem is marad tiszta”.

Negyedszer a XVIII. század végétől, de legalábbis a Nagy Emigráció óta a lengyel értelmiség több alkalommal hasonló dilemmával került szembe, mint amilyent ma átélünk. December 13-mal Lengyelország nem született meg, de

nem is halt meg. Ha mindenki eltörné a tollát, mivel fél a vádtól, hogy az erősebbel folytat együttműködést, a hatalommal kollaborál, akkor a kultúra sivataga lennének, a szabadság oázisa pedig kizárólag az emigrációban létezne. Nem nyugodhatunk valamennyien a Père Lachaise temetőben.

Ötödször, nem aszerint ítélnék meg bennünket, írunk-e és hol írunk, hanem aszerint, *mit* írunk. Minden újságíró elsősorban azért felelős, amit ír, és amit nem írt meg. (A mulasztás is lehet büntetendő cselekmény.) Azért felelős, pártját fogta-e azoknak, akiknek szabadlábban kell lenniük, volt-e bátorsága néven nevezni az örülteket, szembeáll-e az elveszett fanatikussal és a hidegvérű semmirekellőkkel, az ügynökökkel, fajgyűlölőkkel, az ámokfutókkal. Röviden: nem érdeke a társadalomnak, hogy Lengyelországban a sajtó ne jelenjen meg, vagy a sajtó változatossága még jobban korlátok közé szoruljon. Cselekedni kell azért, hogy a hadsereg visszamenjen a kaszárnyákba, a szakszervezet visszakapja a maga sajtóját, melynek ugyancsak le kell vonnia a következtetéseket abból, hogy hiányzott a realitás és a felelősség tudata, dolgozni kell egy olyan szakszervezeti modell kialakításáért, amely megfelel majd a mi feltételeinknek, el kell járnunk annak érdekében, hogy újságíró kollégáink — és nemcsak ők — visszanyerjék szabadságukat. Nem szabad túl mélyen meggörnyedni, mint Lukaszewicz és elődei idejében, de nem ülhetünk összetett kézzel sem, és nem várhatunk arra, hogy mások intézzék el azt helyettünk, minthogy korántsem mindenki akarja elintézni.

Hatodszor, annyit kell átmenteni az augusztus utáni időszakból, amennyi ezt megérdemli, vagy kevesebbet. A jelzőben: „Nem adjuk vissza augusztust” benne rejlik az az igazság, hogy megvan a reformprogram, van mit folytatni. Hangunk nem hiányozhat azok kórusából, akik követelni fogják a jogi és törvényhozási változások folytatását, az oktatás és a tankönyvek megújítását, akik védelmezni fogják az igazi írókat és tudósokat a politikai vagá-

nyok és fenegyerekek arcátlanságától; lendíteni kell a gazdasági reform és az öngazgatás ügyén, védelmezni kell olyan ügyeket és olyan embereket, akik ezt megérdemlik. Ki teszi ezt meg, ha mi fogjuk magunkat és a külföldi lengyel társaságok képviselőinek, teljesen apolitikus és párton kívüli lapok szerkesztőinek kényelmes állását választjuk, átmegyünk a diplomáciába, vagy a magánsektorba?

Hetedszer, ebben a háborúktól, felkelésektől és tatárjárásoktól szabdalt, porig leégetett és alapjaiból felépített országban szükség van a kontinuitásra, hiszen az olyan intézmények, iskolák, folyóiratok, gyógyszerárak vagy könyvkiadók, melyek egy nemzedéknél hosszabb ideje léteznek nálunk, ritkaságszámba mennek. A Polityka létfontossága az érv mellett, hogy a lap megjelenjen. Ez természetesen már nem ugyanaz a Polityka lesz, de reméljük, hogy a különbség kisebb lesz, mint az itthon kiadott Wiadomosci Literackie és a később emigrációban megjelent irodalmi lap között. Lehet, hogy az új, fiatal újságírók majd jobb lapot csinálnak. Hiszen nincs olyan rossz, amelyben ne lenne valami jó. Persze, hogy kényelmesebb lenne kivárni a normalizálódást, amíg a sok ezer internált kiszabadul, jobb lenne elkerülni azt a fájdalmas érzést, hogy az ember normális politikai munkát végez, míg mások politikai okok miatt ülnek; ismétlem, jó lenne, de ki helyezi akkor vissza életüket a normális kerékvágásba, ha mindenki karba ölti a kezét? Már hallom a vádat, hogy csak a liberális és az oportunista védekezik így. Erre csak azt válaszolhatom, hogy minden ember maga szabja meg a maga határait. Szerencsére nem jutottunk végső helyzetbe. A lengyel nemzet átélt már nehezebb időket is, és meghökkenítő életerővel állt talpra (például a XIX. század végén).

Azt mondják, hogy távoznunk kell, mivel a megegyezés irányvonala alulmaradt. Ha ez így van, akkor távoznia kell a társadalom óriási többségének, amely számított erre a megegyezésre. De hová távozzék a lengyel társada-

lom? Madagaszkárra? Még ha csődöt is mondtak a tárgyalások, akkor sincs sehol leírva, hogy győzni lehet a játékban, és hogy a mi nézőpontunk — bár a konfrontáció hívei, a radikálisok és a szélsőségesek elvetették — nem az egyediül józan nézőpont. A helyes értékek nem mindig reálisak, ez azonban nem jelenti azt, hogy le kell tennie a fegyvert, vagy búcsút kell mondani neki. Belátható időn belül Lengyelország csak szocialista és a Varsói Szerződés tagországaival egységet alkotó állam lehet; az viszont, hogy e keretek és e határok között hogyan rendezkedünk be, kissé tőlünk is függ. Hacsak meg nem sértődünk és vissza nem vonulunk jobb időkre várva. Csakhogy ki jelzi majd ezt a jobb időt, és kinek szól majd a harang?

Nyolcadszor a távozás vagy akár a Polityka megszüntetése (szerkesztői bizottság komolyan fontolóra vette ezt a témát) csak rövid életű gesztus, egy hétre szóló szenzáció lenne. Minthogy a természet nem tűri a légüres teret, létrejött volna egy új lap, és az emberek azt olvasták volna. Ha van elég papír és megvan a társadalmi igény rá, akkor semmi kifogásunk új lapok ellen, melyek konkurrenciául szolgálnának számunkra; ez már nemegyszer megtörtént, bár különböző indítékkal; a múlt évben hasonló profilú társadalmi-politikai folyóiratok megjelentek, és reméljük, hogy majd ismét megjelennek.

Sok érv szól a maradás, és sok érv a távozás mellett, valamennyit nem is sorolom fel, például azt az érvet, hogy ha az ember nyerni akar a lottón, akkor meg kell adnia az esélyt az Úristennek, és legalább egy szelvényt kell vásárolnia. Ha az ember ki akar adni valamit, amit nem szűgyell, akkor legalább meg kell írnia, és el kell vinnie a szerkesztőségbe: ha kiderül, hogy nem jelenhet meg, akkor még mindig van idő visszakozni. Amíg a lengyel valóság ilyen cseppfolyós, addig még mindig van idő visszakozni. Amíg a lengyel valóság ilyen cseppfolyós, addig annak, aki teheti, meg kell próbálkoznia azzal, hogy e valóság alakját olyanná formálja, amilyent a legjobbnak lát.

A mai nap, a Polityka újramegjele-
nésének napja a szükségállapot, a
szertefoszlott illúziók és megszakadt
barátságok drámai körülményei között
nem örömmünnp szánunkra, minthogy
ez a nap annyit jelent: megválnunk
azoktól, akikkel több hónapon át,
vagy több mint húsz éven át együtt
dolgoztunk.

Közös javunkra elmondhatjuk, hogy
ez a válás a kölcsönös érvek tiszteletben
tartása és megértése közepette, tisz-
tességgel és barátsággal történt abban
a meggyőződésben, hogy ugyanazokat
az értékeket kívánjuk szolgálni és

ugyanazt a célt, de a célhoz vezető
utak szerintünk eltérnek, és ezért kellett
elválnunk.

Bizonyosak vagyunk benne, hogy
azok, akik távoztak, nem akarnak
rosszat a Politykának, akik pedig
maradnak, a legjobbakat kívánják
azoknak, akik „világgá mentek”.

A szerkesztőség ajtaja mindig nyitva
áll előttük. Okolhatjuk közösen azokat,
akik miatt az ország helyzete ilyen
lett és nem más (azaz magunkat is),
mert emiatt kellett megválnunk olyan
emberektől, akikhez annyi közös szál
fűzött. (Polityka 1982/1/MTI: A hír
világa)

Jakab Zoltán két írása:

A szomszédok közbeszólnak

A műholdas műsorszórás kilátásai Európában

Korszakhatárhoz érkezik három év múlva az európai televíziózás: működni kezdenek a nyugatnémet és francia műsorszóró műholdak, s hamarosan továbbiak is. A nemzetközi méretű műsorsugárzás várható kulturális és politikai következményei fokozódó aggodalmat és bizonytalanságot váltanak ki Nyugat-Európában. A műholdas műsorszórás Magyarországon is éreztetni fogja hatását.

Az első szputnyik átmérője 1975-ben alig valamivel volt több mint fél méter. A hatvanas évek második felében felbocsátott Telstar, a televíziós közvetítésekre használt első *távközlési* műhold körülbelül 80 centiméteres volt, s jeleit mintegy 30 méteres antennákkal vették a földi állomásokon. Egy ilyen antenna akkoriban jó 2,5 millió dollárba került. Manapság Európában olyan 55 méter átmérőjű, azaz többemeletes ház nagyságú *műsorszóró* műholdakat terveznek, amelyek 90 centiméteres egyéni vevőantennákhoz juttatják majd el a képet és a hangot. Az antennák kezdetben körülbelül ezer dollárba fognak kerülni, a tömeggyártás megindulása után valószínűleg sokkal kevesebbe.

Az 1970-es évekig az európai televíziózás inkább csak az egyes országok belügye volt, annyi külföldi műsor került a képernyőkre, amennyit a műsorszóró szervezetek jónak láttak importálni. Az elmúlt évtizedben már megjelentek és a kontinens legtöbb országában elég gyorsan terjedtek a közösségi vevőantenna-rendszerek, majd pedig az egyszerűbb kábeltévéhálózatok, s így teljesen megszokottá vált, hogy a kisebb területű országok nézői 2–6 (s Belgiumban például 10 vagy több) külföldi televízióprogramot

is foghatnak. Nálunk is széles körben nézik a szomszédos országokból érkező műsorokat, olyannyira, hogy jogszabály is előírja külföldi választék nyújtását a közösségi antennákhoz kapcsolt televíziók nézői számára.

Évtizedünk közepe még így is fordulópont lesz a televíziózásban. A földi adóhálózatok s az ezeket kiegészítő távközlési műholdak mellett működésbe lépnek az első műsorszóró műholdak is. 1985-ben a Német Szövetségi Köztársaság, 1985-ben Franciaország műholdja kezdi meg működését, 1986-ban ugyanez várható Angliában. 1985–86-ban az ún. Európai Világűr Hivatal¹ „összeurópai” műsort szóró műholdat bocsát majd fel, s komolyan dolgoznak a luxemburgi, osztrák, svájci és svéd terveken is.

Nyugat-európai derű- és borulátók egyaránt úgy vélik, hogy megnyílnak az eget csatornái, s az évtized végén már áradnak belőlük a tévéműsorok. A műholdas műsorszórást még a józanabbak isfeltartóztathatatlannak tekintik, s úgy gondolják, hogy a televíziózás helyzete *egész* Európában lényegesen meg fog változni. Csak épp azt nem látja világosan senki, hogy miképpen.

Az eufória, a szorongás és a bizonytalanság ismerős tünet. Századunk

valamennyi új tömegkommunikációs eszközt ilyen reagálások fogadták, ám most alighanem tényleg egészen más a helyzet, mint a korábbi esetekben. Már jó ideje ismeretesek a tömegkommunikációs túlterheltségről, *információs környezetszennyezédsről* szóló aggályok, amelyeket akkor is tudomásul kell venni, ha igazából még soha senki nem járt utánuk komolyan. Ugyanakkor már zajlik a Római Klub legutóbbi jelentése² szerint „életrehalálra” menő *mikroelektronikai és kommunikációs forradalom*, amelynek a műsorszórási műholdak csak kis részét jelentik. E folyamatok lényegi jellemzője, hogy politikai, gazdasági és kulturális hajtóerőik, következményeik csak nemzetközi összefüggésrendszerben bontakoznak ki. Így aztán aligha volna ésszerű, ha a műsorszórási műholdak iránti növekvő figyelmet olyan távoli felbolydulásnak minősítenénk, amivel minálunk még szükségtelen foglalkozni. Nem drámai túlzás, hanem tény, hogy e tekintetben a jövő már tegnap kezdődött.

Technika és politika

Napjainkig a képernyőkön műholdak révén megjelenő adásokat *távközlési* műholdakon keresztül kapjuk. E konstrukciók eredetileg és hosszú ideig kizárólag arra szolgáltak, hogy kapcsolatot teremtsenek a Föld két távoli pontja, például egy dél-amerikai sportesemény színhelye és Európában egy országos vevőberendezés között, s az utóbbtól a megszokott földi adóállomások révén jutott el a nézőkhöz a kép és a hang. A távközlési televíziós műholdak jeleit tehát a nagyközönség nem tudta közvetlenül fogni. A *műsorszórási* televíziós műholdaknak viszont az a rendeltetésük, hogy közvetlenül a nagyközönség — egyéni vagy lakóközösségi — antennába táplálják az adásokat. S e műholdak elvileg a Föld igen nagy hányadát be tudják szórni, potenciálisan nemzetközi közlésre alkalmas közvetítő eszközöknek tekinthetők.

E műszaki lehetőség elvileg már évtizedek óta ismeretes, és a szocialista országoktól kezdve Nyugat-Európán át a fejlődő országokig hamar kiváltotta a politikai szabályozás iránti szükségletet és követeléseket. Különböző ENSZ-fórumokon a 60-as évek második fele óta próbálkoznak olyan politikai megállapodásokra jutni, amelyek biztosítanák, hogy a műsorszórási műholdak révén sem éri sérelem az állami szuverenitás és a belügyekbe való be nem avatkozás elveit.³ E törekvések mindeddig nem jártak sikerrel, mindenekelőtt azért, mert az Egyesült Államok el akarja ismertetni, hogy az információk szabad áramlásának elve a műsorszórási műholdra is érvényes.

A televíziós műholdak működését természetesen technikai értelemben is szabályozni kell, nemzetközi egyezmények formájában, s erre már 1977-ben sor került. Az ENSZ egyik szakosított szerve, a Nemzetközi Távközlési Unió ebben az évben világértekezletet hívott össze, amelyen részletes tervet dolgoztak ki és fogadtak el az amerikai földrész kivételével az egész világra vonatkozóan. E szabályozás időközben nemzetközi egyezmény rangjára emelkedett, és 1994-ig érvényben lesz.

Egy ilyesfajta *műszaki előírás* alapja nyíltan vagy rejtetten, de mindig valamilyen *politikai megoldás*, s 1977-ben úgy látszott, hogy végül is az ENSZ-tagok túlnyomó többségét kielégítő szabályozás született. Azóta azonban a technikai szakértők és a műsorszórási szervezetek körében mind jobban terjed az a nézet, hogy a Genfben kidolgozott terv akár *trójai falónak* is tekinthető.⁴ Az eltérő vélekedések okai könnyen megérthetőek, ha áttekintjük a szabályozás néhány alapelvét s ezek gyakorlati érvényesülését.

A genfi terv szerint a műsorszórási műholdakat kizárólag az *egyes országok ellátására* lehet felhasználni, s minden ország számára pontosan előírja, hogy az egyenlítő felett húzódó pálya mely pontján helyezheti el egyetlen, legfeljebb öt tévéműsört továbbító⁵ mű-

holdját. Szinte kizárólag csak *nemzeti műsoroknak* osztottak ki sugárzási frekvenciát⁶ is. Az egyezmény tudomásul veszi, hogy a műsorszórás nem követheti hajszálpontosan az államhatárok menetét, de arra kötelez, hogy a szomszédos országokba való átsugárzást, az ún. *túlsordulást a műszakilag elkerülhetetlen minimumra korlátozzák*. A műholdak különféle technikai jellemzőit úgy határozzák meg, hogy az adásokat az *egyéni vevőantennákkal* is lehessen fogni az ország egész területén. Ezek és egyéb előírások látszólag megnyugtató megoldást nyújtanak a nemzeti szuverenitás, a belügyekbe való be nem avatkozás problémájára, amit politikai szintéren nem lehetett rendezni.

A genfi szabályozás valójában — azzal, amit belevettek és azzal amit készítése során figyelmen kívül hagytak — *a nemzetközi méretű műholdas műsorszórásnak teremtett műszaki és nemzetközi jogi kereteket*. (Hangsúlyozni kell, hogy nemzetközi méretű, nem pedig *jellegű* sugárzást legalizál a egyezmény, hiszen olyasfajta programokra ténylegesen nincs *jogszerű* lehetőség, mint amelyek a rövidhullámú rádiózásban léteznek. Azonban még így is érdemes később egy-két szót szólni a nemzetközi jellegű televíziós propagandáról.)

Az 1977-es előírások a legkedvezőtlenebb légköri viszonyok esetére határozták meg azt a vételminőséget, amit a műhold révén az egész országban, háztartásonként felszerelt kis antennákkal el lehet érni. A légköri viszonyokra vonatkozó kikötés igen szigorú, mivel a legkedvezőtlenebb időjárású hónapban is legfeljebb a műsoridő 1 (!) százalékában lehet gyengébb minőségű a vétel az előírásosnál. Jó időjárási körülmények közepette viszont nem is annyira az országon belüli képminőség javul, mint inkább az országon kívülre nyúló vételkörzet terjed ki a sokszorosára.

Az egyéni vételt illető előfeltételezést 1977-ben, akkori adatokkal alá lehetett ugyan támasztani, de már akkor is sejtető volt, manapság

pedig bizonyosra vehető, hogy a nézők főként közösségi és nagyközösségi antennákon keresztül kapják a műsort. Ezek jóval érzékenyebbek, azaz ott is képesek venni a műholdról ki-sugárzott kép- és hangjeleket, ahol egyéni antennával már nem lehet. S az egyedi háztartásokat kiszolgáló vevőantennák is egyre fejlettebbek, akár érzékenységük, akár egyéb tulajdonságaik szempontjából.

Röviden az 1977-es egyezmény egy-két évvel korábbi műszaki állapotokat vett alapul, figyelmen kívül hagyta mind a technikai fejlődés legvalószínűbb, már akkor közeli eredményeit, mind a műsorvétel mozgásirányát, s ezért már most is elavultnak tekinthető. Amikor pedig ténylegesen megkezdődik a műholdas műsorszórás közönségének toborzása, az egyezmény érdemi részei múzeumba valók lesznek, formailag viszont támadhatatlanul érvényesek maradnak.

Az antennák fejlesztésében — s árának csökkenésében — mutatkozó haladást jelzi, hogy már napjainkban is mind bizonytalanabbá válik a különbség a távközlési és a műsorszóró műholdak között. A Horizont—4 szovjet műhold távközlési jellegű, tehát nem a nagyközönségnek szánt jeleket sugároz, ám Hollandiában vannak olyan kábeltévé-társaságok, amelyek ráirányítottak a műholdra egy 2 méter átmérőjű antennát, s így moszkvai sporteseményeket és balettelőadásokat is kínálnak előfizetőiknek.⁷ (Néhány nagy fantáziájú és csekély valóságismeretű reklámügynök csaknem megpróbált hirdetési időt vásárolni a Horizont—4-en a holland nézők elérése végett.) S az antennafejlesztés olyan irányokban halad, hogy a jelenlegi korlátok — pl. csak egyetlen műholdpozíciót „lát” az antenna — belátható időn belül le fognak dőlni.⁸

Még több televízió? Ugyan minek?

A nyugatnémet, francia, angol és egyéb műholdak nem azért szórják majd műsoraikat, mert ezekben az

országokban kevesellnék a 3—4 nemzeti műsort s a kábeltévé-hálózatokkal fogható további 6—8—10 programot. A három említett ország rakéta- és űrtechnikai iparát akarja fejleszteni vagy legalább a jelenlegi viszonylagos helyzetben megtartani, s növelni akarja az elektronikai ipar piacát is. Becslések szerint a következő húsz évben a műsorszóró műholdak révén 3 milliárd dolláros nyugat-európai piac alakul ki, a speciális, egyéni és közösségi antennák iránt pedig összesen 23 milliárdos kereslet támad.⁹ A nyugat-német műsorszóró szervezeteket meg sem kérdezték¹⁰, mielőtt az NSZK és Franciaország megkötötte volna a szerződést a műholdak készítésében és fellövésében való együttműködésről. A kisebb országok nemigen engedhetik meg maguknak a saját műhold fényűzését¹¹, hacsak a nemzetközi hirdető vállalatok nem pénzelik a vállalkozást, mint Luxemburg s talán Svájc esetében. Azt viszont elég nehéz megjósolni, hogy a kevésbé tőkeerős nyugat-európai televíziók meddig törődnek majd bele, hogy közönségük számottevő részét országok műholdas adásai szippantják el, s mikor kezdik követelni kormányuktól a szükséges pénzt. Tény, hogy az Osztrák Televízió vezérigazgatója 1981 novemberében már így fogalmazott: „A műsorszóró műholdak fejlődését látva többé már nem az a kérdés, hogy »vajon«, hanem az, hogy »hogyan«.¹² Intézményi érdekek visznek a műhold-televízió korszaka felé, nem pedig a nézők igényei és szükségletei.

Empirikus vizsgálatok¹³ igazolják, hogy a közönség sem érzi hiányát újabb tévéprogramoknak, a műholdas műsorszórásról rendezett konferenciák sorozatán pedig az világott ki, hogy a műsorkészítők sem igen tudják, mit is fognak kezdeni az új közléstechnikával. Egyelőre úgy látszik, hogy a nyugatnémet és a francia műhold kezdetben csak ugyanazt a műsort fogja adni, mint amit a földi terjesztőhálózat révén is el lehet érni. Új programkonceptióknak még nyomasztóan, hacsak azt nem tekintjük annak,

hogy a BBC az egyik műholdesatornán egészen friss mozifilmeket szándékozik bemutatni, külön előfizetési díj ellenében, a nyugatnémet ZDF pedig „összeurópai” műsort tervez, többnyelvű kísérőhanggal. A nyugat-európai műsorszóró szervezetek szövetsége (EBU) munkacsoportot szervezett kilenc ország részvételével, hogy kísérleteket folytassanak új fajta műsorok, programok kifejlesztése végett. Ezáltal azonban aligha válik világosabbá, honnan is toborozhatnak majd annyi tehetséges műsorkészítőt, honnan is kaphatnak annyi intellektuális kapacitást, amennyit a megnövekvő műsoridő kitöltése megkövetel.

Verseny a „tömegkultúrával”

Sokan hajlanak arra, hogy a műholdas programok kínálatának túlnyomó részét a kevés nyelvtudást kívánó, univerzálisan népszerű szórakoztató adások fogják kitenni. Különösen akkor, ha fel kell venni majd a versenyt egy hirdetésekkel finanszírozott, vagyis a lehető legnagyobb közönségre törekvő tévéprogrammal. S ilyen kérdésekben az egyébként egyetértő kormányok kooperációja is megszűnik. (A közismereti televízióellenes Helmut Schmidt régóta törekszik arra, hogy francia segítséggel vegye elejét a luxemburgi műsorok műholdas sugárzásának. A támogatásra azért van szükség, mert a francia állam főrésztvényes a miniország televíziójában. 1982 januárjában aztán kiderült, hogy Mitterrand elnök nem szándékozik olyan befolyást gyakorolni a nagyhercegségre, mint amelyet a nyugatnémet kormány szeretne.¹⁴)

Azt ugyan senki sem gondolja, hogy a műholdas műsorszórás kezdetét követően a német vagy a francia nézők egyik napról a másikra megvásárolják majd a speciális parabolaantennákat, különösen, ha csak ugyanazt foghatják velük, mint eddig. Évtizedünk végére azonban már jelentős elterjedéssel számolnak, s egyben azzal, hogy a hazai műsorok nézettsége csökken. a közönség pedig kisebb csoportokra

töredeznek. Ez megnehezíti a műsor-tervezést, jóval inkább kérdésessé teszi, hogy eljutnak-e a legfontosabb közlemények a lakosság megfelelő részeihez. Félő, hogy a nemzetközi „tömegkultúra” kínálatának beáradása olyan konkurrenciát teremt, amely a hazai műsorok kulturális színvonalában kényszerít majd engedelményekre. S szabad információ-áramlás ide vagy oda, az NSZK televíziói is szeretnék tudni, hogy milyen *tájékoztatáspolitikai következmények* várhatók a műholdaktól.¹⁵ A nemzeti nyelv és kultúra, a hazai televíziós helyzetének abszolút és viszonylagos rosszabbodását azért is várják, mert a műsornézésre fordított idő egészében várhatóan inkább csökken majd, semmint növekedne.

Az aggályokat az is erősíti, hogy a műholdakról érkező külföldi műsorok ellen csupán egyféle „védekezés” látszik eredményesnek — *a hazai műsor-kínálat versenyképességének növelése*. Ehhez azonban beruházások kellene, a folyó ráfordítások növelése, s a nehéz gazdasági években szinte fel sem merik tenni a kérdést, vajon honnan veszik majd ilyesmire a pénzt?

A műholdakat is lelővik, ugye?

„Az elmúlt hónapok során számos kormányhivatal képviselője és a Kongresszusnak legalább két tagja tanulmányozta a közvetlen műholdas műsorszórási technológiának azt a lehetőségét, hogy az Egyesült Államok katonai támaszpontjai számára szerkesztett műsorokat sugározzák a vasfüggöny mögé és máshová . . . Ezek a kormányhivatalok azt remélik, hogy a közvetlen műholdas műsorszórást sokkal nehezebb lesz zavarni, mint a hagyományos rövidhullámú rádióadásokat.” Ezt az értesülést 1982 elején tette közzé egy amerikai folyóirat¹⁶. A közlés több ponton is homályos, leginkább még az derül ki belőle, hogy az elképzelések a kezdeti szakaszban lehetnek. S már itt

felmerül az a tény, hogy a szocialista országoknak szánt felforgató propagandát sugárzó műholdakat csak az érvényes nemzetközi szabályozás, egyezmény nyílt megsértésével lehetne működtetni, méghozzá csak egy olyan feszült nemzetközi légkörben, amelyben a megállapodások felrúgását nem sokáig fogják tolerálni.

Nyugat-Európában jelenleg nem úgy gondolkodnak a műholdas műsorszórásról, mint Washingtonban. E kommunikációs technikát távolról sem azért szándékoznak bevezetni, hogy nemzetközi propagandára használják fel, s ugyanakkor arról sem feledkeznek meg, hogy az 1977-es szabályozás keretein belül maradvá az úgymond „műszakilag elkerülhetetlen, minimális túlsordulás” mit is jelent tulajdonképpen, mi az, amit a szomszédos országok az egyezménynek értelmében nem kifogásolhatnak. Ám hivatalos osztrák és svájci megnyilatkozásokban egyértelműen jelen van Kelet-Európa, és máshol is beszédesek¹⁷ a vételkörzeti számítások alapján rajzolt térképek.

A még nem működő műholdak műsorának tényleges „túlsordulását” a legfejlettebb számítógépes szimulációs eljárásokkal sem könnyű felbecsülni, s azt sem lehet kizárni, hogy a közzétett információkat üzleti propagandaszándékok is befolyásolják. Másrészt viszont műszaki szakemberek, s nem bulvárlapok könnyű kezű újságírói jelzik nevükkel a becsléseket.

Ezekből úgy értesülhetünk, hogy — a jelenlegi antennatechnika alapján — mind a francia, mind az NSZK-műsorokat egész Magyarországon lehet majd venni kisebb méretű közösségi antennákkal. Egy osztrák műhold adásai úgy csordulnak majd át hozzánk, hogy az egyéni vétel határa is jócskán kitolódik keleti irányba. Az angol műhold tényleges vételközrete viszont valószínűleg már nem ér el ideig. 1985-ben a lelkes és pénzes rádióamatőrök, turisták akár öt újabb tévéműsört is képernyőjükre vihetnek. 1990-re most még nem lehet jósolni.

JEGYZET

1. European Space Agency
2. V. ö.: Friedrichs, G. — Schaff, A. (szerk.): Auf Gedeih und Verderb. Mikroelektronik und Gesellschaft, Bericht an den Club of Rome. Europaverlag, 1982
3. Részletesebben I. Jakab Z.: Az Egyesült Államok és a WARC. Rádió és Televízió Szemle, 1979/4, 187—198. old.
4. V. ö. az International Institute of Communications folyóiratának, az *InterMedia*-nak 1981 júliusi számával, amit a műholdas műsorszórásnak szenteltek; a *Communications* 1980/2—3. számával, amely a „Műholdas műsorszórás és a kommunikáció tudománya” c. nemzetközi értekezlet teljes anyagát közli, valamint a „Satellite Broadcasting: the Next Opportunity” c. kiadvánnyal (The Economist Newspaper Limited, London, 1982), amely az 1981 őszi Bécében rendezett azonos című konferencia jegyzőkönyvét tartalmazza.
5. Nagyon nagy területű államok, például a Szovjetunió, több műholdnak kaptak helyet.
6. Ez alól vannak ugyan kivételek, de magyar szempontból nem jelentősek. A skandináv országok például lehetőséget kaptak regionális jellegű műholdas műsor sugárzására, de csak az öt állam területére, a Vatikán pedig nemzetközi műsorszórást is folytathat bizonyos határok közepe.
7. Ld.: *Satellite Broadcasting*, 30. old.
8. Ld.: *Satellitenrundfunk: Entwicklungsstand und Kosten. Studie der Telebild Gesellschaft für Medienprojekte*, Wien, im Auftrag des ORF — Wien, 1980, 31—34. old.
9. Ld.: *InterMedia*, 1981. július, 34. old. és *Communications*, 1980/2—3, 152. old.
10. V. ö.: *Satellite Broadcasting*, 52. old.
11. Uo. 65, 69. old.
12. Uo. 7. old.
13. Uo. 63. old. és Wober, M.: *Pyramids or Chariots — The Satellite Question. The Degree of Welcome for Telecommunications and Other Innovations. IBA Special Reports*, London, 1981
14. V. ö. *Satellite Broadcasting*, 71. old.
15. V. ö.: Wiesand, A. J.: *Free Flow der Illusionen? Kulturpolitische Aspekte des grenzüberschreitenden Rundfunks. Media Perspektiven*, 1981/9
16. Ld.: *US Government Eyes Use of DBS. Satellite Communication*, 1982. január, 16. old.
17. V. ö.: *Satellitenrundfunk*, 14—16., 29—35. old. *Satellite Broadcasting*, 68—69. old. *InterMedia* 1981/4. 44—46. old.

„A tendencia még nem sors.” Vagy mégis?

— A Római Klub legújabb jelentésének
olvasása közben —

Nem tudom, hogy a megelőző alkal-
makkor miképp mutatták be a nagy-
világnak a Római Klub jelentéseit.
A legutóbbit, az *Életre-halálra — Mik-
roelektronika és társadalom* című*
kétségekívül az intézménynek kijáró
tisztellel és a könyvhöz illő hírverés-
sel bocsátották közre, 1982 februárjá-
ban. A háromnapos ülészakot a salz-
burgi tartományi kormány és az Osztrák
Rádió és Televízió védnöksége alatt
rendezték. Volt hat előadás, hat vita-
fórum, három sajtókonferencia, meg-
jelentek a helyi notabilitások, s bel-
és külföldi televíziósok szerepeltek vi-
tavezetőként. A tartomány kormány-
zója a Klessheim-kastélyban adott
fogadást az Aurelian Peccei által
megszervezett legújabb világ-sokk szer-
zőinek és legelső élvezőinek tiszteleté-
re. Adam Schaff a Süddeutsche
Zeitungnak is nyilatkozott: „Mi csak
felvilágosíthatjuk az emberiséget, egye-
bet nem tehetünk.” Aligha hinném,
hogy Radovan Richta és munkatársai
könyvét, a Válaszúton a civilizációt
1966-ban, vagy a Nora-Minc jelentést,
A számítógépesített társadalmat 1978-
ban megközelítőleg ekkora PR-mun-
kával dobták volna — piacra. Igaz,
ezek¹ nem is az emberiséget kívánták
felvilágosítani.

Nem tudom, mikor olvastam ilyen
rossz könyvet, amit mégis ennyire

fontos lenne ismerni s talán komolyan
is venni. A Richta és a Nora-Minc kö-
tettel való összevetést nem az időren-
diség sugallja, hanem a munkák egy-
másra épülése — nagysága és gyenge-
ségei. „Korunkat csak az értheti meg,
aki felfogja a nagy, szokatlan változá-
sok értelmét”, — írták Richtaék, s mind-
három könyv másképp járul ehhez hoz-
zá. A Válaszúton . . . 32 tagú szerzői
közösségét az vezette, hogy „komplex
tudományos módon behatoljunk ko-
runk tudományos-technikai forradal-
mának lényegébe, ennek társadalmi és
emberi előfeltételeibe, következményei-
be.” A szándék teoretikus indíttatású
volt, mert „manapság — írták — egy-
általán nincs általánosan elfogadott,
kielégítő elméleti magyarázat a ter-
melőerők talaján küszöbönálló átala-
kulásokra”. E reform-optimista elem-
zés egyáltalán nem technikai, sőt, még
csak nem is elsősorban gazdasági, ha-
nem egyértelműen *emberi-társadalmi*
válaszatot, döntésteret mutatott be, a
marxi antropológia és *világkép* szel-
lemében. A tudományos-technikai for-
radalom empirikus tényei mintegy
mellékesen jelentek meg, javarészt szó-
szerint mellékletként, s paradox mó-
don épp ezért olyan tartalmasak ma is a
15 évnél is régebben írott fejtegetések.

A Richta-kollektíva zömében filozó-
fusokból, közgazdászokból és más tár-

* Friedrichs, G. — Schaff, A. (szerk.): Auf Gedeih und Verderb — Mikroelektronik und Gesellschaft — Bericht an den Club of Rome — Europaverlag, 1982 — 367 oldal

sadalomtudósokból állt, a Nora-Minc jelentést egy pénzügyi főtanácsos és egy pénzügyi tanácsos írta. Tárgya és perspektívája szűkebb és pragmatikusabb is, de még mindig van filozófiája. A két széles látókörű köztisztviselő az „informatikai forradalomról” ír, az olajválság következményeit s az államrezon természetét ismerve építi fel *társadalomképét*. A kibontakozó jövőt Franciaország gazdasági egyensúlya, a társadalmi érdekazonosság és a nemzeti függetlenség egymásra fonódó problémáinak szemszögéből elemzik, intézmények, makrofolyamatok és a hatalmi racionalitás síkján. A józan bürokraták perspektívájába befér a kulturális szféra (nyelv, oktatás), a parlamenti-ellenzéki ideológiák, a technikai változások főbb konkrét következményei is, sőt, még némi társadalmi prognosztikát is megengednek maguknak — feltételes formában. A mai uralom magabiztosságával beszélnek a holnap eseménysorairól, a holnaputáni uralom magabiztosságáért. A többi csak szabályozandó konkrétum és körülmény.

A Római Klub jelentésének előszavában a két szerkesztő azt írja, hogy „nem szükséges a könyvet rendszeresen, eljéjétől végéig átolvasni”, ami legalábbis szokatlan tanács. S bizony a kötethez elszánás kell, amolyan „egy életet, egy halálom, én ezt bizony befejezem”. A stílussal nincs semmi baj, világos publicisztikán és ismeretterjesztésen is edződhetek a szerzők. Az írássok színvonalának ingadozása már türelemgyakorlatnak is megteszi, akár csak a sok ismétlődés, az egymásra sem reflektáló ellentmondásos állítások sora. A 10 szerző 11 írásából készült összeállítás töredezettsége miatt a könyvet bizony „megolvasni” kell, ha már megszerkesztve nincs. Az olvasói elszántságot azonban *a perspektívák s a perspektívák hiánya* teszi igazán szükségessé.

Az utolsó tanulmányban az áll, hogy „e könyv szándékosan arra korlátozza magát, hogy a következő tíz év valószínű fejlődését bemutassa”, ám *az írássok időtávja* valójában az ötvenes évektől a meghatározatlan jövőig terjed, és sokszor egy-egy fejezeten belül sem le-

het tudni — hacsak egyéb ismeretforrásokból nem —, hogy mi is tartozik a valahol már létező jelen szférájába, mi a holnaphoz, és mi esik jóval távolabbra. Másrészt, az üzemszervezési, ergonómiai mikrofolyamatoktól a világméretű kölcsönös függőségekig húzódik *a bemutatandó változások íve*, s a szerzők elég gyakran belevesznek hol a technikai „csudák” listáiba, hol meg a kongó általánosságokba. Az igazi gyengeségek azonban a tanulmányok többségének *technikai utópizmusában és absztrakt társadalmiságában* mutatkoznak meg.

„Már az is bizonyos analitikus erőfeszítést tesz szükségessé, hogy elkerüljük a negatív hatásoktól való pesszimista félelmek és a technikai és társadalmi haladás konvergenciájában való derülendő hit dilemmáját — írja a kötet egyik legjobb tanulmányában Klaus Lenk. — Ez az erőfeszítés sok műből hiányzik, amelyek vagy a magánélet betelődőjeként mutatják be a számítógépet, vagy egy olyan elektronikus paradicsomot ábrázolnak, ahol a fáradságos munka már a múlté. Gondolkodási képességeinket szó szerint maguk alá gyűrik a szorongások és remények. Korábbi technológiákhoz hasonlóan, az információtechnika s különösen az elektronikus adatfeldolgozás vetítévaszonként jelenik meg, amelyen a társadalmi és politikai problémák képeződnek le.”² Ezt erről a kötetről is el lehet mondani. Az érzelmek eluralkodása, egyebek között, a jelen társadalom gondolati feldolgozatlanságával függ össze, s a belőle származó hiányt egy másik szerző jellegzetes módon regisztrálja. „Nincs átfogó eszménykép arról a társadalomtípusról, amelybe a mikroelektronika és más új technológiák irányított fejlődésének el kell vezetnie.”³

A pozitív technikai utópizmus legmarkánsabb megnyilvánulása azonban mégis csak a következő — a Gátlástalanság lovagja című harmadrendű filmben már tíz éve feldolgozott — ötlet. „Az államigazgatási szervek és a közszolgáltató vállalatok mind fokozottabban képesek arra, hogy a nyilvánosság reakcióit ... felmérjék. Szélsőséges esetben a technikai lehetőségek egy vil-

lámfelméréseken alapuló államforma kifejlődéséhez vezethetnek, s ez olyan lehetőség, ami nagyon megváltoztatná a demokratikus társadalom arculatát. Az még majd ezután derül ki, hogy a reakciók azonnali felmérésének lehetősége olyan társadalomhoz vezet-e, amely jobban megfelel tagjai kívánságainak, vagy olyanhoz, amit a drámai ingadozások sorozata jellemez.”⁴

Ennyi talán elég is az általános kritikából. Következzenek a Jelentés konkrétabb tézisei, érdemibb előjelzései.

*

A mikroelektronika technikatörténeti kezdetei a *tranzisztorokig* nyúlnak vissza, amely megnyitotta a miniatürizálás, a csökkenő energiafogyasztás és a növekvő megbízhatóság útját a számítógépgyártásban és a távközlésben. A következő fejlődési korszakot az *integrált áramkör* — elterjedt angol megnevezései szerint: IC vagy „chip” — jelentette. Ez egyetlen, parányi szilíciumlapkán már több, újabban sok ezer tranzisztort és egyéb elemet (kondenzátort, ellenállást stb.) egyesít. Az integrált áramkör koncepcióját még 1952-ben dolgozták ki egy angol hadiipari kutatóintézetben, első példányait pedig 1959-ben gyártották, Amerikában. Még ehhez képest is minőségi ugrást eredményez a *mikroprocesszor*, egy olyan speciális IC, amely egy számítógép központi egységét tartalmazza apró fémlapon. Más vetületben azon mérhető le a fejlődés, hogy az utóbbi húsz évben a logikai áramkörök teljesítőképessége és megbízhatósága többszerezésre nőtt, fajlagos áruk pedig hasonló mértékben zuhant. Az Egyesült Államokban e folyamatok alapjai a hadiipari kutató- és fejlesztőintézetek voltak. A széles körű polgári alkalmazáshoz azonban egyéb előfeltételek is kellettek, a komercionális kutatólaboratóriumok fellett hálózatától például egészen addig a tömegpiacig, amit az IBM számítógépgyártási világhegemóniája nyújtott. Japánban a katonai kutatásnak sokkal kisebb szerepe volt e tekintetben.

Az állami támogatás itt a civil szférában játszott közre. Miután korán felismerték a mikroelektronika gazdasági perspektíváját, már a 60-as évek közepén kidolgozták a „Johoka sakai”, az „információs társadalom” koncepcióját, s ennek jegyében az elektronikai ipar hatalmas szubvenciókat kapott. Nyugat-Európa viszont jelentősen lemaradt a mikroelektronikában. (A szocialista országokról a kötetben gyakorlatilag szinte semmi sem olvasható.)

A mikroelektronika alkalmazási módjairól és ennek következményeiről az *ipari termelés és az irodai, adminisztratív munkafolyamatok* példáján kapunk képet. A mezőgazdaság vagy a gyógyítás változásait csak rövidebb kitérők jelzik, az igazi meglepetés azonban az, hogy a *társadalmi kommunikáció* rendszerében végbemenő revolúcióról közvetlenül még a technikai infrastruktúra szempontjából is alig-alig esik szó. Az olvasó, bizony, csak találgathat, hogy ez tudatosan hiányzik a kötet jövőképeiből, mert a szerzők nem tulajdonítanak neki elsődleges fontosságot, vagy pedig egyszerűen csak megfedkeztek róla.

Az ipari változások egyik típusa a termékek, másika pedig a termelési folyamatok szintjén zajlik. A *termékfejlesztés* legelterjedtebb módja az, hogy a gyártmányok mechanikus és elektromechanikus elemeit mikroelektronikával helyettesítik, ami különösen a szerelési, összeállítási folyamatokat rövidíti meg igen látványosan. (Egy elektromechanikus rendszerű telexgép előállítása mintegy 75 óráig tart, elektronikus változatáé viszont 18 óránál is rövidebb ideig. Egyetlen mikroprocesszorral több mint 900 mechanikus részegységet lehetett helyettesíteni.) Másrészt, a késztermékek olyan tulajdonságokkal ruházhatók fel IC-k, mikroprocesszorok révén, amelyek máskülönben elérhetetlenek. A környezetvédelmi, balesetvédelmi előírások betartása így változtatja a gépkocsigyártást a mikroelektronika egyik nagy fogyasztójává. Viszonylag kevés példát lehet még említeni arra, hogy a mikroelektronika vadonatúj ipari termékek megjelenését is eredmé-

nyezi. Ilyennek minősülnek az ún. tévéjátékok és az otthoni számítógépek. A termékfejlesztés utóbbi fajtájának igazi kibontakozása, a szerzők szerint, inkább csak a *folyamatfejlesztés* számottevő időszaka után várható.

Folyamatfejlesztésen — automatizálás kell érteni. A zárt termelési ciklusú, folyamatos üzenű iparágakban — olajfinomítás, papíripar, energiatermelés stb. — szinte eleve érett a helyzet a folyamatszabályozás elektronikára való átállításához. A mikroprocesszoros vezérlésű feldolgozó és szerelő berendezések, a programozható robotok alkalmazása azonban jóval szélesebb területeken teszi lehetségessé egész gyártási folyamatok automatizálását, majd pedig teljesen automatizált gyárak létrehozását. A mikroprocesszorok révén teljesen automatizált gyártási folyamatok most még nagyon szűk körben valósultak meg, például a hadiiparban, az automatikus gyárak pedig várhatóan csak a késői 90-es években kezdenek majd termelni. Megjegyzendő azonban, hogy a mikroelektronika az automatizált folyamatok egyik-másik — eddig lényeginek tekintett — jellemzőjét is megváltoztatja. Az automaták, robotok átprogramozhatók lesznek, más szóval a gyártási folyamatok átállíthatósága nő majd, az ezzel járó költségek csökkennek. Im már nem csupán hatalmas, hanem közepes és kis sorozatban előállított termékek is készülhetnek automatizált üzemekben.

A termékfejlesztés és az automatizálás bizonyos következményei könnyen beláthatók. Javul a termékek minősége, ugrásszerűen nő a termelékenység, jelentős ágazatokban várható a termékegységre jutó tőkeáfordítás (az ún. tőkehányados) csökkenése. Egyszersmind ijesztően *visszaesik az ipari munkaerő iránti összkéréslet.* (Az eddigi tapasztalat szerint egy ipari robot négy munkahelyet szüntet meg, s egy újat teremt.) Elsősorban monoton, fizikailag nehéz, veszélyes, képzettséget nem igénylő munkakörök szűnnek meg, de jelentős mértékű lesz bizonyos szakmákban a szaktudás leértékelődése is. Az új, kvalifikált munkaerő iránti kereslet első-

sorban a számítógépek és a mikroelektronikai termékek gyártásához, alkalmazásához fog kapcsolódni. A máris mindinkább hiányzó programozókat, rendszerelemzőket, elektronikai mérnököket azonban nyilván csak igen elenyésző mértékben lehet majd azokból kiképezni, akik az ipar más ágazataiban vesztették el munkahelyüket. Egyidejűleg lép tehát majd fel a munkaerőhiány és a jóval nagyobb mértékű munkanélküliség. A közzgazdászok szenvtelen szóhasználatával, a foglalkoztatottságot tartós, strukturális egyensúlyzavarok fogják jellemezni. Már csak azért is, mert az automatizálás az iparon kívül is tömegesen szüntet majd meg munkahelyeket.

Az már korábbi történeti időszakokban is előfordult, hogy a termelékenység növekedése valamely gazdasági ágazatban strukturális munkanélküliséget idézett elő, legutóbb a 40-es évektől kezdve épp az iparban. Csakhogy ezt fel tudta oldani egyrészt a fejlett tőkés országok gyors gazdasági növekedéséből eredő munkaerő-kereslet, másrészt pedig a szolgáltatási ágazatok robbanásszerű fejlődése. A világgazdaság tartós tendenciáiból már most is az következik, hogy vége a gyors gazdasági expanzió történeti szakaszának, s ezen a mikroelektronika sem fog változtatni. A számítógépek újabb típusainak térhódítása s a kommunikációs technológiák fejlődése pedig a szolgáltatási szektor munkahelyeit is meg fogja tizedelni.

A Jelentés szerzői szerint a munkaigényes szolgáltatási ágazatokat nem fogja lényegesen érinteni az automatizálás. Ide sorolják például a szabadidőipart (turizmus, vendéglátás, sport, tömegkommunikáció), az egészségügyet, az oktatást, a környezetvédelmet. Hasonlóképpen nem látják veszélyben az alkotótevékenységek — például a művészetek, a kutatómunka, a társadalom felső szintű irányítása — kilátásait sem. A laikus olvasó ezt akár túlzott optimizmusnak is érezheti egy kicsit, hiszen akár filmgyártásból, akár a zenei, képzőművészeti világból hallhattott már a számítógépek kreativitás-

ra emlékeztető felhasználásáról. De térjünk inkább vissza ebből az ingoványos irányból a Jelentés komor előjelzéseihez.

A közlekedés, a kereskedelem, a bank- és biztosítási ágazat, a közigazgatás és általában az adminisztratív munkaterületek is nagymértékben automatizálódni fognak, vagyis a strukturális munkanélküliség ezekben az ágazatokban is tömeges lesz. Túlnyomórészt az *irodai tevékenységek automatizálása* miatt. Az eddigi tapasztalatok alapján úgy becsülik, hogy a különféle ágazatokban 25 és 40 százalék között változik az 1990-ig automatizálható munkák hányada. Az „automatizált, papír nélküli” iroda különféle egyéb technikai csodáinak és rémségeinek feldézése helyett talán elegendő egyetlen példa is a helyzet megvilágítására.

Az elektronikai iparban már most kezdenek gyártani olyan rugalmas berendezéseket, amelyek pusztán a betáplált program kicserélése nyomán képesek egymástól lényegesen eltérő feladatokat ellátni. Az adminisztratív tevékenységeket illetően az várható, hogy elterjednek olyan berendezések, amelyek diktálásra, leírásra, másolásra, mikrofényképezésre, adatfeldolgozásra, adatátvitelre és adatbankszerű felhasználásra egyaránt szolgálnak, programtól függően. A megmaradó és átalakuló ügyintézői munkahelyeken pedig fokozódik a munkaintenzitás és az egyéni tevékenység ellenőrizhetősége, szigorú szabályozottsága, más szóval, csökken a tartalmi és egyéni munkaszervezésbeli önállóság, megritkulnak az emberi érintkezés lehetőségei. Mindennek valószínűségét alátámasztják a bank- és biztosításiügy tapasztalatai, hiszen e területek automatizálása már jócskán előrejutott.

*

A Jelentésnek kétségkívül az a legfontosabb üzenete, hogy a mikroelektronika alkalmazása nyomán a fejlett tőkés országokban a jelenlegit messze meghaladóan tömeges, tartós munkanélküliség várható, mégpedig elkerülhetetlenül. S jelenleg még csak halvány

jelei sem igen mutatkoznak annak, hogy ebből az állapotból miként lehet majd kijutni. Pontosabban, a szerzők felmutatnak egy kiutat, ami akár egy kétségbeesett, groteszk fintorral is felelő gesztus.⁵

A strukturális munkanélküliség enyhítésének természetes és kényszerű eszköztárába tartozik majd az át- és továbbképzés, bár azzal számolni kell, hogy emberek tömegei képtelenek lesznek — életkoruk vagy egyéb okok miatt — az új követelmények elsajátítására. Másrészt, ki kell majd terjeszteni a kötelező és a magasabb iskolai képzés időszakát, jelentősen le kell rövidíteni a munkaidőt s csökkenteni a nyugdíjkorhatárokat. Az utóbbi intézkedések mérséklik a munkahelyet keresők számát, illetve viszonylagosan szaporítják a munkaalkalmakat, részben az oktatási szféra kibővülése, részben a produktív tevékenységek több ember közti felosztása révén. Igen ám, de mi legyen azokkal, akik nem képesek megfelelni az új fajta munkakövetelményeknek, akik egyébként munkanélküliek, akiknek van ugyan állásuk, de az csak heti egy-két napot tölt ki? S mi legyen a mai fogalmaink szerint igencsak aktív korban nyugdíjba küldendőkkel, akiknek ráadásul a mainál hosszabb életre lesz kilátásuk? A válasz így szól:⁶

„Az lenne a legegyszerűbb megoldás, ha bevezetnénk a folytonos továbbképzést . . . ami váltakozna a szokásos értelemben vett munkával vagy más tevékenységekkel, s amelyben minden embernek részt kellene vennie, nyugdíjaztatásáig. Ezzel egyszerre két társadalmi célt lehetne elérni. *Valamennyi* embernek lenne értelmes elfoglaltsága, a társadalom egészének pedig megvolna a lehetősége az univerzális ember régi ideáljának megvalósítására . . . A társadalom alapvető megváltozása: a *homo laborans homo studiosus*-szá válik, anélkül, hogy *homo ludens* mivoltát elveszítené.”

A folytonos tanulás és önképzés mint a semmittevés előli menedék, az univerzális ember mint egy „patologikus társadalmi lét” (Schaff) kényszerű alternatívája?! Ilyen perspektívában az ez-

redforduló környékén meglehetősen valószínűnek látszó 30—40 műholdról szórt tévéprogram is áldásnak látszik!

S ugyanekkor, a Föld nagyobbik részén, a fejlődő országokban a szó szoros értelmében százmilliók lesznek munka nélkül, iskolázásnak nevezett időtöltés nélkül (mert ott nem lesznek tanintézmények és pedagógusok), és nehéz lenne megmondani, mit fognak enni. Tőlük a mikroelektronikával jelzett fejlődés-irány nem megvolt munkahelyeiket veszi el, „csupán” azokat a lehetőségeket, amelyek a mai vagy tegnapi értelemben vett iparosítás nyújthatna nekik. A mikroelektronika alkalmazása ugyanis nagyrészt megszünteti a fejlődő országok ún. viszonylagos előnyét, azt, hogy az alacsony bérköltségek vonzásában számos iparág — textilipar, konfekciógyártás, elektronikai szerelőüzemek — átvándoroljon a fejlett tőkés országokból Ázsiába, Latin-Amerikába. (Az elektronikus automatizálás ismét „fehér emberhez méltó”, s kis hárráfordítású tevékenységgé teszi majd a ruha- és cipőgyártást is.) A harmadik világban alig néhány ország, például India, Brazília, Mexikó lesz képes ipari és intellektuális infrastruktúrája alapján a maga szükségleteihez igazítani a fejlődést segítő módon alkalmazni a mikroelektronikát. A számítógépek terjedésével megnövekvő sajátos software-igényeket is e néhány ország fogja kielégíteni a többi fejlődő országban. Rajtuk kívül, s főleg a transznacionális monopóliumok lesznek az új technológia átadói, meghonosítói, s e társaságokon sok múlik majd, mennyi is valósul meg abból a 650 milliárdnyi új munkahelyből, amire 2000-ig mulhatatlanul szükség lenne a népességrobbanás miatt.

Szó se róla, a Római Klubnak készített jelentés aligha okoz csalódást azoknak, akik már vágytak egy újabb apokaliptikus látomásra. S nem volt hiú kísérlet a Jelentés közzététele körüli nagy ceremónia sem. Azóta tudjuk, hogy a világsajtó tele volt a kötet jóslataival, mert a jövőtől való szorongás amúgy is terjedő világérzésén kívül a szerzők a tömegkommunikáció leg-

fontosabb hírértékeinek is megfeleltek mondanivalójukkal. Szubjektíve ez lehet visszatetsző, de mégiscsak az eredményesség előfeltétele volt. A Jelentés úgy foglalt össze, és úgy csomagolt néhány tendenciát, hogy alkalmas lehetett a hírszóró eszközökben való találasra. S ez mesteri kommunikációs teljesítmény volt, még ha hagyományos értelemben valóban elég gyengén van is a kötet megírva.

Igaz, a Jelentést a már elmondottakon kívül is sokféle okból lehet bírálni. Például a mikroelektronika fejlődésének, terjedésének és a társadalmi méretű érdek- és hatalmi viszonyokkal való összefüggésének, az alkalmazás várható akadályainak elemzése sokkal kisebb teret kap a kötetben, mint az „automatizált iroda” önismétlő leírásai. Az egyik tanulmány kitér ugyan arra, hogy az információtechnika alkalmazását a társadalmi hatalom birtokosai a saját helyzetük megerősítésének érdekében fogják befolyásolni, s az ellenérőknek „határozottan nehezebb dolguk lesz, amikor a politikai színpadra fel akarnak lépni s meghallgatásra törekcsenek”.⁷ A naiv technikarajongók várakozásaival szemben ugyan valóban nem árt kimondani, hogy az olcsó házi számítógépek és az adatbankok sem fognak hatalmi egyensúlyt teremteni a társadalomban. Ez azonban még éppúgy nem a belátható jövő elemzése, mint ahogy az sem nevezhető társadalomkritikának, ha megállapítják, hogy „az egymással versengő országoknak a technológia lehető leggyorsabb bevezetésére irányuló törekvéseit nem kísérik megfelelő intézkedések, de még csak alapos kutatások sem a társadalmi következményeket, negatív mellékhatásokat illetően”.⁸

A Jelentés absztrakt társadalmisága, szemléleti eklekticizmusa nem mentesít annak kénszere alól, hogy elgondolkodjunk, vajon mi minden következik még be, ha a jövő valóban így találna alakulni.

*

Az teljesen nyilvánvaló, hogy a mikroelektronikai forradalom mélyreható-

an átalakítja a *társadalmi információ rendszerét*, ha másban nem, hát belső arányaiban. Az információk gyűjtése, tárolása, továbbítása és felhasználása igen nagy mértékben áttevődik a számítógépes hálózatokra, ezen belül pedig a szabályozó és nyilvántartó berendezések kizárólagos használatára. (Az automatizált termelési folyamat információáramai a mikroprocesszorok között nem feltétlenül férhetőek hozzá az ember számára. S már manapság is az a helyzet, hogy a számítógépes bankszámlavezetés csak a mindenkori állapotot, a pillanatnyi egyenleget adja meg, de két információkérés közötti folyamatot már nem rögzít.) Az információs rendszer belső arányait módosítja a mind gyakoribbá váló információcsere ember és gép között.

Ez utóbbi mozzanat már a *társadalmi kommunikáció rendszerének* változásait is jelzi, hiszen az ember-gép információs kapcsolatok ki tudja mekkora hányada egyúttal ember-ember közötti kommunikáció helyébe lép majd. Az ilyesfajta, közvetlenül a technikához kötődő változásokról folyó gondolkodást azonban jobb meghagyni azoknak, akik többet tudnak a számítógépekről és a mikroelektronikus távközlésről.

Egyáltalán nem technikai természetű változás viszont a *kommunikációs egyenlőtlenségek* várható növekedése. Itt legalább háromféle dologról van szó. Egyrészt az adatbankokban tárolt információkhoz való hozzáférés lehetőségeinek egyenlőtlenségeiről, másrészt a hozzájutáshoz, kiigazodáshoz szükséges készségek eloszlási különbségeiről, valamint a tárolt információk megértésében, hasznosításában várható egyenlőtlenségekről. A hatalom és a státus dimenziói mentén a külső hozzáférés lehetőségeiben növekszik a különbség, a kulturális rétegződés pedig az információk megkeresésében és megértésében megmutatkozva válik valószínűleg hangsúlyosabbá. (Az adatbankokhoz való hozzáférés eltérő lehetőségeit a Jelentés is valószínűnek mondja.)

Manapság az emberek jelentős részének komoly gondokat okoz a legegyszerűbb

rűbb piktogramok megértése. A számítógépes nyelvek legegyszerűbb típusai is ijesztően idegennek látszanak még olyan értelmiségiek számára is, akik tulajdonképpen komputer-adatokkal dolgoznak nap nap után. A házi számítógépek mai típusaihoz megvásárolható programcsomagok instrukcióinak nyelve ugyan a nevenséges primitívségig egyszerű, de arra a feltételezésre épül, hogy mindenki tud — olvasni. Ha csak ilyen elemi problémákat veszünk is figyelembe, akkor is igen valószínű, hogy a mikroelektronika társadalmasodása a *nyelvi szocializáció* megváltozásával, ifjú- és felnőttkori szakaszának jelentősebbé válásával fog járni.

A szövegfeldolgozó, -tároló és továbbító berendezésekben bizonyára érvényesülni fog a „takarékoság” elve, vagyis az a törekvés, hogy a memória- és átviteli csatornkapacitásokat minél jobban kihasználhassák. A használt nyelv feltehetőleg kevésbé terjedős lesz, mint a hétköznapi nyelv, megnövekszik a panel-kifejezések, panel-szövegrészek aránya, már csak azért is, mert ezek lehívhatók lesznek a szövegfeldolgozó berendezés memóriájából. A gépek által használt nyelv a köznapi nyelvhasználatra is erős befolyással lesz, akár a nyelvi kifejezőkészség árnyaltságára, személyes stílusára, akár a használt szókészlet összetételére gondolunk. S ha jogosak azok az aggodalmak, hogy a zseb kalkulátorok terjedése befolyással van a számolási készségek kialakulására, fejlődésére, a szövegfeldolgozó rendszerek, házi számítógépek s hasonlók használata miért ne lehetne hasonló, problematikus hatással az íráskészségre.

A Jelentésben ismételtlen foglalkoznak azzal a tendenciával, hogy az automatizálás, az otthon végzett munkafajták elszaporodása stb. növekvő izolálódást eredményezhet. Az ember-gép információcsere gyakoribbá válása, a nyelvhasználat változása és az izolálódás vajon miképp fogja befolyásolni a *személyes érintkezés, kommunikáció* módjait, rítusait és stratégiáit? A személyekről szóló információk tárolása adatbankokban már manapság is sok-

féle aggodalmat kelt, több országban is próbálkoznak megfelelő adatvédelmi törvényekkel, hogy elejét vegyék az állampolgár politikai vagy személyes kiszolgáltatottságának. Ólyasmiról azonban még nem olvastam, hogy a magántitok szférájának beszűkülése vajon miképp befolyásolja majd a személyes kommunikációt.

Az elmúlt 50—80 évben sokszor jószolták már — s rendre tévesen — az irodalom, a könyv, a könyvtárak, az újságok halálát, háttérbe szorulását az újabb és újabb közléstechnikai eszközök, tömegkommunikációs médiumok megjelenése kapcsán. Pusztán téves közhely ismételtetése lenne, ha a számítógépes információ korában valóban elképzelhetőnek gondol az ember melyreható, minőségi változásokat e vonatkozásokban? Hiszen az oktatástechnika változása, az elektronika oktatási alkalmazása a könyv alapvető használati módjait s ezzel a használati készségeket, szokásokat is megváltoztathatja.

*

A Jelentés horrorviziójának csúcspontja természetesen a mikroelektronika és a haditechnika jelenlegi kapcsolatát, a kutatások néhány főbb problémáját, irányát leíró fejezet. Az olvasónak valóban eláll a lélegzete, amikor ilyen passzusokkal találkozunk: „Minél inkább ráhagyatkoznak a szuperhatalmak a nukleáris támadásokra figyelmeztető s a saját nukleáris fegyvereket indító és irányító számítógépre, annál nagyobb lesz a veszélye egy véletlen által kiváltott háborúnak... Ha egy számítógép úgy indít el egy nukleáris holocaustot, hogy az emberi döntés már nem avatkozhat közbe, ezt az örület csúcspontjának kell nevezni.

S pontosan ez az örület bontakozik ki.”⁹

Az iszonyatos technikai perfekcionizmus tényeihez képtelenségnek tűnik kommentárt fűzni, s az is nagy próbája a képzelőerőnek és a civil kurázsinak, ha csak a közvetlen kommunikáció-technikai fejlesztéseket próbálja meg továbbgondolni — polgári hasznosíthatóságuk szempontjából.

Az atom-tengeralattjárók víz alatti felfedezése és megfigyelése végett elektromágneses, infravörös, mágneses, radar- és lézerezékelők különféle fajtáit dolgozzák ki. A támadásra „idejekórán” figyelmeztető (AWACS) rendszerek számára, többek között, különlegesen érzékeny, több célú radarképernyőket fejlesztenek. A folytonosan célra irányítható fegyverekhez különleges tévéképernyők kelnek. Az ellenség kommunikációs rendszereinek megbénítását elektronikus zavarórendszereknek kell szolgálniuk. Ultramagas és szupermagas frekvenciákon működő kommunikációs kapcsolatokat éppúgy kifejlesztettek, mint a repülőgépek és vízmélyben tartózkodó tengeralattjárók érintkezéséhez ultra-alacsony frekvenciákat is. Vajon ezekből s a laikus civil számára a legfelszínesebben is megérthetetlen egyéb fejlesztések kigyótozásából miféle polgári alkalmazási lehetőségek kelnek majd ki?

Ilyen kulisszahasogatón drámai kérdést, persze, még a Jelentés negatív utópiájának hatása alatt sem lenne ildomos leírni. Nem is tenném, ha tudnám, hol történnek nálunk azok a társadalomkutatói „analitikus erőfeszítések”, amelyek segítenek elkerülni, és feloldani a nem neurotikus eredetű félelmeket, s amelyek legalább annyit körvonalaznának, hogy a rólunk szóló fabula lehet-e majd valamelyest más.

JEGYZET

1. E két elemzés csekély és mulandó hatással volt a nálunk zajló eszmecsereére, amit csak részben magyaráznak a könyvkiadás alapadatai. A Richta kötet 1968 januárjában jelent meg a Kossuth Kiadónál, 4000 példányban, Simon Nora és Alain Minc könyve pedig 1979-ben, a Statisztikai Kiadónál, 1000 példányban.
2. Friedrichs — Schaff: i. m. — 315. old.
3. Uo. — 139. old.
4. Uo. — 118. old.

5. Ugyanez másoknál is megfigyelhető. V. ö. pl. Jánossy Ferenc: Egy evolúciós alternatíva — Valóság, 1982/2 — 17—29. old.
6. L.: Friedrichs — Schaff: i. m. — 363, 365. old.
7. Uo. 326. old.
8. Uo. 333. old.
9. Uo. 260—261. old.

ABSTRACT: In three years television will enter a new era: the German and French broadcast satellites will begin to operate and they will be followed soon by others. The probable cultural and political consequences of „international broadcasting” raise an ever increasing anxiety and insecurity in Western Europe. Satellite broadcasting will affect Hungary as well.

The second article of the author is about the recent report of the Club of Rome.

A jövedelemfelhasználásról és a második gazdaságról

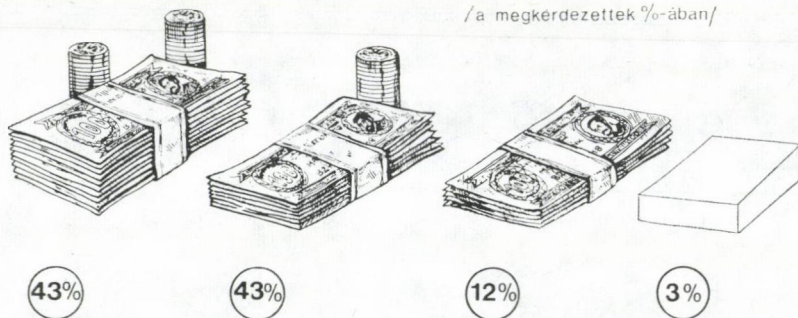
Átfogóan értékelve saját helyzetét a lakosság kétharmada úgy vélte 1981 őszén, hogy ugyanúgy él, mint egy évvel korábban, egyötöde javulást, valamivel több, mint egytizede pedig romlást érzékelt.

A lakosság fele arról számolt be, hogy jövedelméből kevesebbet tud vásárolni, mint az előző évben. Jóllehet 43 százalékuknak nőtt a családi jövedelme — 12 százalékuknak csökkent — a megkérdezettek majdnem egyharmadának az volt a tapasztalata, hogy a család jövedelme nem elegendő a megfelelő megélhetéshez. Ez a tapasztalat abban is megnyilvánul, hogy a megkérdezettek több, mint fele a nyaralásra, utazásra,

valamivel kevesebb, mint fele a ruházatkódásra, több mint egyharmada szórakozásra-kulturálódásra, majdnem ugyanakkora része tartós fogyasztási cikkekre, közel egyötöde élelmiszerre és valamivel több, mint egytizede élvezeti cikkekre (pl. kávéra, cigarettára) nem tud annyit költeni, mint amennyire szüksége lenne. Összességében a felnőtt lakosság több, mint négyötöde említett meg legalább egyet a fentiek

Az Ön családjának a jövedelme nőtt, csökkent vagy nem változott az idén?

/a megkérdezettek %-ában/

nőtt

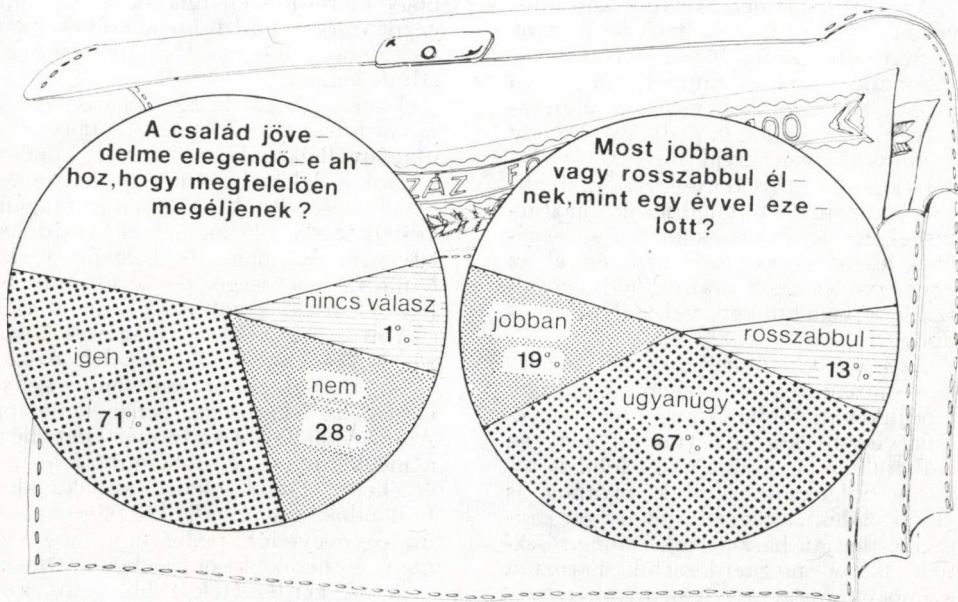
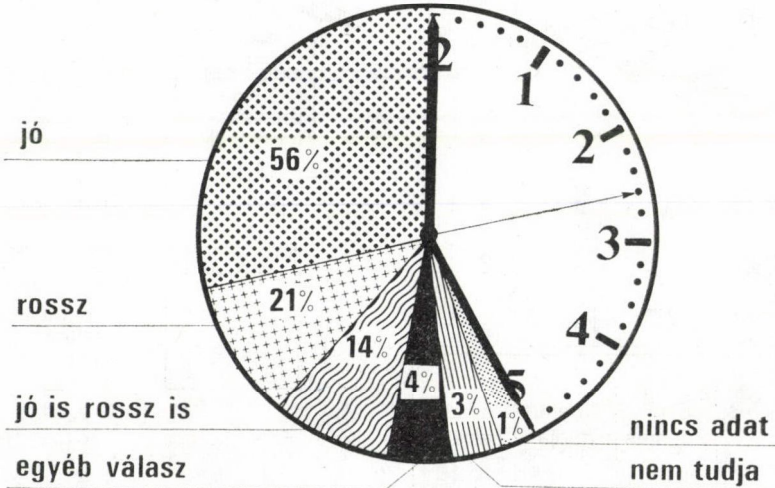
változatlan maradt

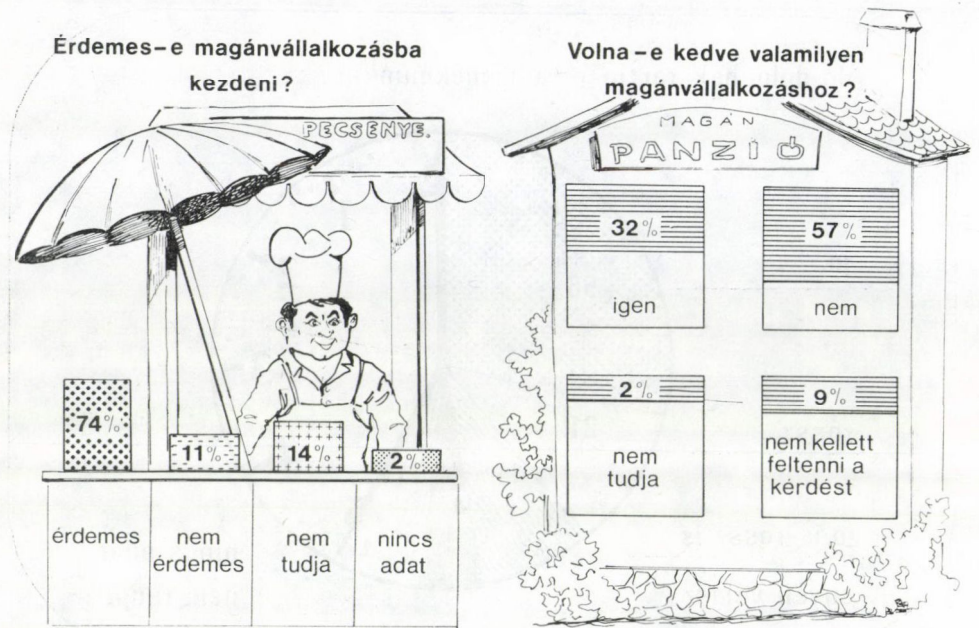
csökkent

nincs válasz

Jó dolognak tartja-e a mellékmunkát? /a megkérdezettek%-ában/

köziül olyan szükségletként, amelyre a kelletténél kevesebbet tudnak költeni.

Az aktív, de nem önálló keresőtevékenységet végző felnőttek több, mint egyharmada számolt be arról, hogy túlórázik, vagy a munkájától eltérő jellegű pluszmunkát végez a munkahelyén, 30 százalékuk pedig arról, hogy a munkahelyén kívül folytat jövedelemkiegészítő-tevékenységet. Az inaktív lakosság — nyugdíjasok, háztartásbeliek és gyermekgondozási segélyen levők — körében nem éri el az egynegyedet azok aránya, akik kiegészítik jövedelmüket valamilyen módon.

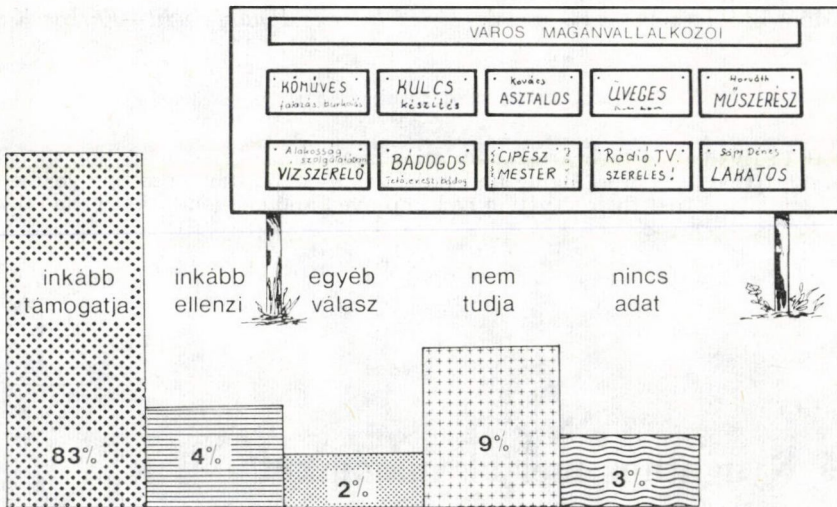
Az emberek többsége — 56 százaléka — jónak ítéli azt a lehetőséget, hogy módjuk van többet keresni, egynegyedik viszont károsnak tartja, hogy az emberek napi munkájukon felül is tovább dolgoznak. Voltak olyanok is (14 százalék), akik ezt a jelenséget egyszerűen tartják hasznosnak is meg rossznak is. A megkérdezettek harmada azonosult azzal a véleménnyel, misze-

rint az emberek azért nem dolgoznak teljes intenzitással a munkahelyükön, hogy maradjon energiájuk a második gazdaságra is, de többen voltak azok — 49 százalék —, akik ellenvetésüknek adtak hangot.

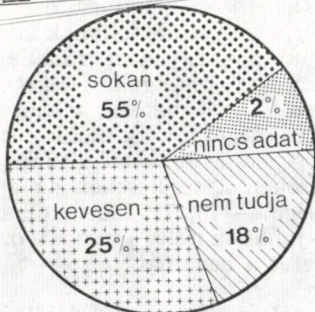
A második gazdaság illegális szférájának folyamatos felszámolását is célzó magánvállalkozói rendszerrel kapcsolatban a lakosság mintegy háromnegyede úgy vélte, hogy érdemes magánvállalkozásba kezdeni, és majdnem egyharmada maga is belevágna, ha lenne rá lehetősége, pénze az induláshoz. 11 százalék volt azok aránya, akik szerint nem érdemes magánvállalkozásba kezdeni, és 57 százalék azoké, akiknek még akkor sem lenne kedve ehhez, ha lehetősége, pénze lenne rá. Ami a vállalkozói kedv mértékét illeti, a megkérdezettek több, mint fele úgy érzékelte, hogy sokan vannak, akik hajlandók magánvállalkozásba kezdeni, egynegyedik pedig úgy, hogy az ilyen emberek kisebbségben vannak.

A megkérdezettek több, mint két-

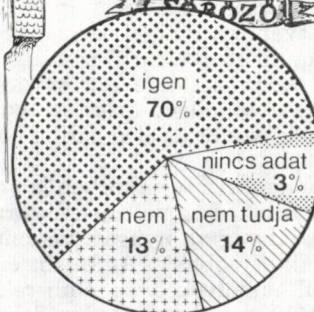
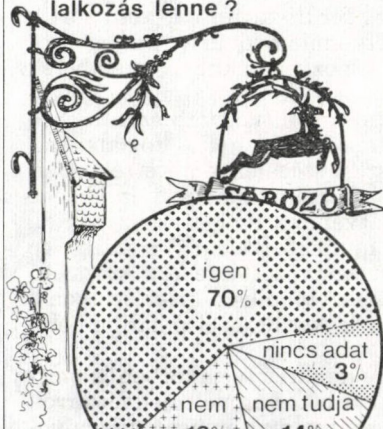
Az állam támogatja vagy inkább ellenzi a magánvállalkozást ?

Sokan vagy kevesen vannak, akiknek kedvük lenne magánvállalkozáshoz ?

Jobb lenne-e a lakosság ellátása, ha még több magánvállalkozás lenne ?

harmada úgy látta, hogy a lakosság ellátása javulna, ha az állami vállalatok és szövetkezetek mellett még több területen működnének magánvállalkozók, és döntő többségük — 83 százalé-

kuk — úgy gondolja, hogy az állam támogatja a magánvállalkozói rendszer kiterjesztését.

Pataki Judit—Farkas Katalin

ABSTRACT: Evaluating their general situation two thirds of the population thought in autumn, 1981 that they were living under the same circumstances as one year earlier, one-fifth considered that their situation had improved and one-tenth that it had deteriorated.

Ha a Nyugathoz mérjük magunkat

Mi kerül a mérleg két serpenyőjébe, ha Magyarország és a nyugati országok társadalmi-gazdasági viszonyainak összehasonlításáról van szó? Válaszadóink kétféleképpen is mérlegeltek.

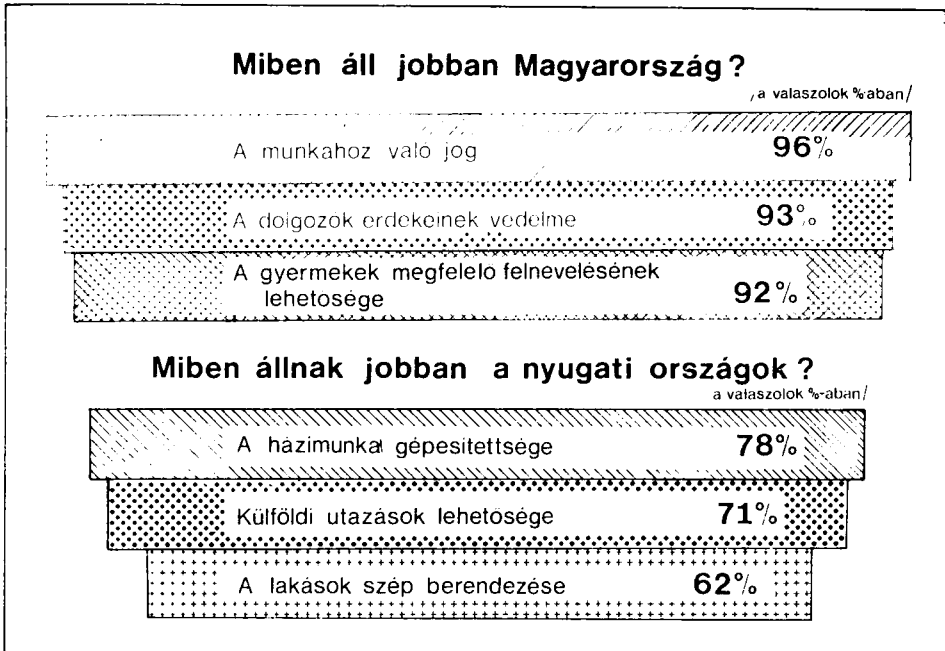
Először saját szavaikkal mondták el, hogy mik azok a dolgok, amelyeket jó lenne megtanulnunk a nyugati országoktól, és fordítva, mi az, amit nekik kellene átvenniük tőlünk. A szocialista viszonyok pozitívumaként az emberek elsősorban a jó közbiztonságot (25 százalék), a békepolitikát (22 százalék) és a létbiztonságot, a teljes foglalkoztatottságot (21 százalék) említették. Amikor arról beszéltek, hogy mit kellene nekünk átvenni a nyugati országoktól, akkor a munkafegyelem (28 százalék), a munka szervezetsége (22 százalék) és a magas technikai, ipari színvonal (15 százalék) került az első három helyre.

Néhány konkrét témakörben is megkérdeztük a lakosság véleményét arról, hogy a hazai vagy a nyugati viszonyokat tartják-e jobbnak. Az olyan értékek közül, amelyeket az emberek a saját életükben, illetve a társadalom-

ban — a kutatás adatai szerint — a legfontosabbnak tartanak, egyedül az anyagi jólétet ítélte a válaszadók több, mint fele magasabbnak nyugaton, mint itthon. A munkához való jog, a dolgozók érdekvédelme, a gyermek megfelelő felnevelésének lehetősége és a ki-egyensúlyozott családi élet tekintetében több, mint kilenctizedük jobbnak tartja a hazai helyzetet. A lakáshoz jutás lehetőségeinek megítélésében az itthoni viszonyokat jobbnak látók aránya majdnem egyharmaddal kevesebb.

A nyugati országokról alkotott legkedvezőbb vélemények a házi munka gépesítettségét, a külföldi utazások lehetőségeit és a lakáskultúrát emelik ki. Ezeken a területeken az emberek többsége — 78, 71, illetve 62 százaléka — jobbnak ítélte a nyugati országok helyzetét a hazainál.

Hann Endre—Vásárhelyi Mária

ABSTRACT: What factors are weighed if one compares the socio-economic relations of Hungary and those of the western countries? Our respondents drew up two different balances.

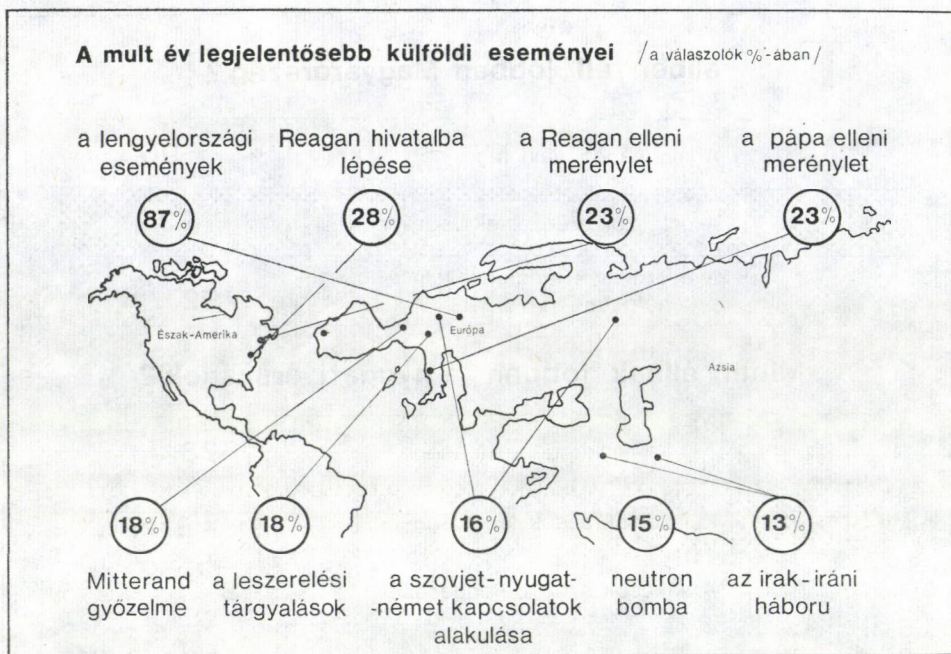
A legfontosabb és a legérdekesebb külföldi és hazai események

A magyar lakosság az 1981-es év legfontosabb külföldi eseményének a Lengyelországban történeteket, a legjelentősebb hazai eseménynek az 5 napos munkahétre való áttérést tartotta, és úgy véli, hogy az országnak elsősorban gazdasági problémáit kell megoldania.

Külföldi hírek

A lengyelországi eseményeket a válaszadók több, mint négyötöde tartotta az elmúlt év legjelentősebb eseményének, és majdnem ennyien mondták, hogy az érdekelte őket a leginkább. Minden mást, ami külföldön történt és

fontosnak tartottak, jóval kevesebben említettek. Jelentős eseménynek tartották Reagan elnök hivatalba lépését, a válaszadók valamivel több, mint egynegyede utalt rá. Az ellene, illetve a pápa ellen elkövetett merényletre mintegy egynegyedük, Mitterand győzelmére és a leszerelési tárgyalásokra majd-

nem egyötödük hivatkozott. Sorrendben ezután a szovjet—nyugatnémet kapcsolatok alakulása, a neutronbomba gyártásával kapcsolatos események, illetve az irak-iráni háború következik 16, 15, illetve 13 százalékos aránnyal.

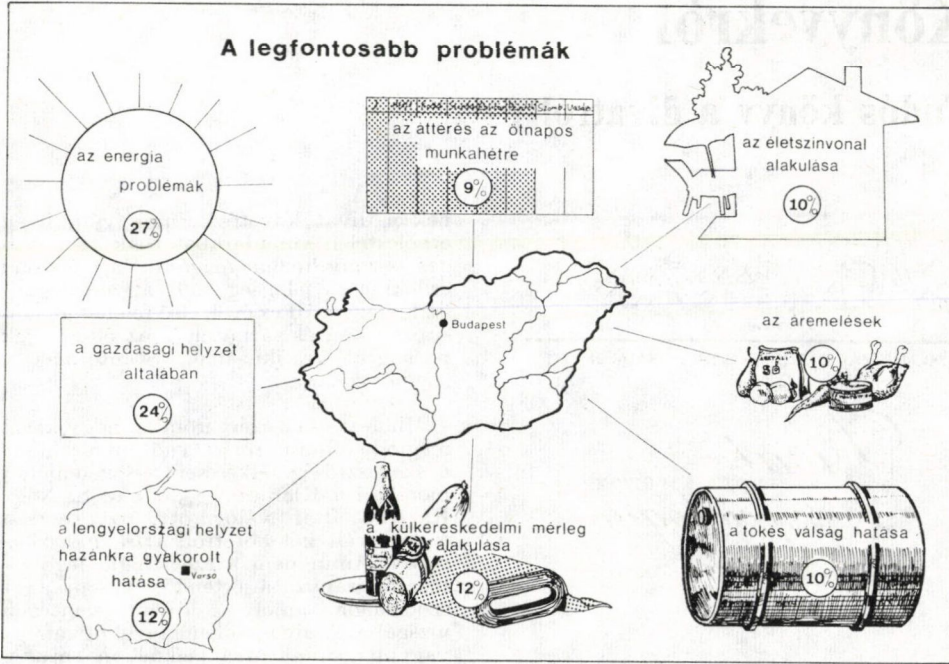
Az érdeklődést jelző rangsorban Lengyelország után a leszerelési tárgyalások, a pápa elleni merénylet, a neutronbombával kapcsolatos döntés és a szovjet—nyugatnémet találkozók szerepeltek, ezek említése egyik esetben sem éri el a 10 százalékot.

Itthon történt

Az elmúlt év belföldi eseményeinek megítélésében nincs lényeges eltérés a legjelentősebbnek, illetve a legérdekesebbnek tartott események rangsora között. Mindkét esetben az ötnapos munkahét bevezetését említették meg

a legtöbben — a válaszolók egynegyede szerint ez volt a legfontosabb, és valamivel kevesebb, mint egyötöde szerint a legérdekesebb.

Az áremeléseket tekintve nagyobb volt a személyes érdeklődés, mint az esemény jelentősége (19 és 15 százalék). A fontosnak, valamint az érdekesnek tartott hazai események sorrendjében külföldi politikai vezetők magyarországi tárgyalásai következnek 14, illetve 4 százalékos aránnyal, majd a vállalkozásról szóló új rendelkezések, amelyeket a megkérdezettek több, mint egytizede tartott fontosnak, és 6 százalékat ez érdekelte a legjobban. Három társadalmi-politikai szervezet — a KISZ, a szakszervezetek és a Hazafias Népfront — kongresszusa is szerepelt az elmúlt év legjelentősebbnek tartott belföldi eseményei között. Említési arányuk az esemény fontosságát tekintve 10 százalék körül, érdekessé-

gét tekintve pedig 4 százalék körül mozgott. Figyelemre méltó, hogy az emberek a rokkantak évében történeteket az 1981-es év legfontosabb hazai eseményei közé sorolták.

Problémák az ország előtt

Azok a problémák, melyekkel 1981-ben Magyarországnak szembe kellett néznie, elsősorban gazdasági jellegűek, a legtöbben — a megkérdezettek több, mint egyötöde — az energiagondokat említették, valamivel kevesebben vol-

tak azok, akik általában az ország gazdasági helyzetét tartották megoldandó problémának. Ezt követte a lengyelországi helyzet hazánkra gyakorolt hatása, lehetséges következményei (12 százalék) és ugyanilyen súllyal fordult elő a külkereskedelmi mérleg alakulása is. A tókés gazdasági válság hatását, az áremeléseket, illetve az életszínvonal alakulását egyaránt a válaszolók egytizede említette meg, az ötnapos munkahétre való áttérésről pedig 9 százalékuk szólt.

Tímár János—Vágó Judit

ABSTRACT: The Hungarian population considered the events in Poland as the most important foreign event and the introduction of the five-day working week as the most significant Hungarian event of 1981. Most people think that the main problems the country has to face are economic ones.

Könyvekről

Tudós könyv a divatról

KLANICZAY GÁBOR — S. NAGY KATALIN

Divat- szociológia

TÖMEGKOMMUNIKÁCIÓS KUTATÓKÖZPONT

Klaniczay Gábor—S. Nagy Katalin
(szerk.)
Divatszociológia I—II.
Tömegkommunikációs Kutatóközpont,
Membrán Könyvek, Bp. 1982.

Jó tíz évvel ezelőtt elkezdtem egy „erkölcstörténeten” dolgozni, el is jutván a régi görögökig, meg egy melléktermékként készült cikksorozatig a *Magyarországban*. Ehhez jó néhány divattörténetet kellett átnézni — a 20-as évek nagy német pozitivisták összefoglalásaitól a száz színű mai francia képeskönyvekig —, és alkalmanként találkoztam olyan mozzanatokkal is, amelyeket „divatszociológiának” lehetne nevezni. Ilyenek például az utcalányok öltözködésére vonatkozó előírások, amelyeknek hagyománya napjainkig él: a miniszoknya térhódításakor egy nyugatnémet kisváros rendőrfőnöke megtiltotta a bejegyzett hölgyek-

nek a divat követését, mondván, ilyen erkölcstelen ruhadarabot csak tisztességes asszony húzhat magára. Vagy az sem érdektelen jelenség „divatszociológiailag”, hogy a 70-es évek első felének magasított talpú és sarkú cipői az 50-es évek pornográf grafikusának, Stantonnak a leleményei. . .

Mindezt csak azért írom le, hogy kicsit megindokoljam, miért van merszem — a szekesztőség felkérésére — véleményt mondani a Klaniczay Gábor és S. Nagy Katalin által válogatott, szerkesztett és lektorált két kötetről, a *Divatszociológiáról*. Amin nem a szociológia legdivatosabb irányzata értendő, hanem az a szociológia, amely a divat jelenségeit vizsgálja. A divat mibenlétével ugyanúgy vagyunk, mint Micimackóék a sarkkutatással — „kár, hogy mi a Sark, azt senki se tudja. . .”; lásd még Horgas Béla és Levendél Júlia *Ez most a divat* című antológiájának tág keblű meghatározását: „Amikor divatról beszélek, szellemi áramlatra, viseletre, művészeti irányzatokra, tömegműfajokra stb. egyaránt gondolok.” Az azonban bizonyos, hogy ha a „stb.” szó használatával nem is tudjuk meghatározni a divatot, a szó több az öltözködés szezononként változó áramlatainál. Bár, ha Jókai könyvére, a *Politikai divatokra* gondolunk, a szociológiai értelmű szóhasználat nem is olyan új felfedezés.

„Miért aktuális a divat?” — teszi fel a kérdést az első tanulmány címében Klaniczay Gábor. Mert divat az aktualitás, mordul fel bennem a lelkem fenekén rejülő „fontolva haladó”. De ez a szójáték felszínes és igazságtalan. A *Divatszociológia* igen széles körű és hasznos választás. Valószínűleg azért ilyen, mert jó volt a szerzők kiválasztása: egy esztéta, aki a mindennapok művészetének megnyilvánulásait kutatja, és egy művelődéstörténet felé tájékozódó középkorász, aki beleszületett a régi művészet és irodalom világába. A történettudományban pedig különösen a medi-

evalidák közt érvényesült a hétköznapi és egyszerű emberek történetét vizsgáló új áramlat. S ezen belül a francia kutatóknak, akiket Klaniczay Gábor jól ismer, különösen sok az érdemük. Bár, s ez ebben a kötetben, Jean Baudrillard „A divat vagy a kód elbűvölőképesége” című tanulmányában is érvényesül, a francia tudósok hajlamosak arra, hogy visszaéljenek nyelvük finomságával és lendületével. Hétköznapiabb nyelvekre, például magyarra fordítva bizony sok minden lapos és „lila”, ami franciául elbűvölő volt.

Talán nem minden tanulság nélküli az a felismerés sem, hogy az évszázados műveket érdemes újraolvasni. Herbert Spencer 1882-ben megjelent tanulmánya ma is lenyűgöz tiszta okfejtésével. Ada Heather Bigg 1893-as írásának bevezető mondata („Bizonyosan kevés olyan ember akad, aki ne érezne együtt azzal a családapával, aki egyszer egy nőkket foglalkozó újság szerkesztőjét arra kérte, jelentse be, hogy az idei évad divatos kalapja a tavalyi lesz.”) követendő példája az olyan írásmódnak, amely fontosnak találja a cikkeket elolvasatását is. Herbert Sapir 1931-es megjegyzései a divat morális értékéről ma is lényegesek. A. B. Hofman elmékedése a divat struktúráiban jelentkező értékekről viszont arra vall, hogy a szovjet társadalomtudomány talán nem e téren érte el legjelentősebb eredményeit.

Bár a szemantika és a strukturalizmus fogalmai számomra elsősorban munkahipotézisek, használóik pedig olyan természetességgel bánnak velük, mint a jungiánusok az archetípussal, *Az öltözködés és a divat mint jelrendszer* fejezetének tanulmányai — Pjotr Bogatirjov, Roland Barthes és Marshall Sahlins írásai —, mint a földhözragadtabb filozófia hívét is lenyűgöznek. Klaniczay Gábor „Öltözködés és ideológia a középkorban” című tanulmányát is jó volt újraolvasni — kár, hogy nem rendelkezünk hasonló áttekintésekkel más korokból, bár — nem ilyen rendszerességgel — kihámozhatók az összefüggések Jeanett és Robert Lauer tanulmányából („A nemek csatája”) vagy L. C. Eisenbart alapos munkájából („A német városok ruhaviseleti előírása”).

A kötet tematikus tagolása — Bevezetés, Általános divatszociológia, Az öltözködés és a divat mint jelrendszer, Divat- és öltözködés-ideológia, Személyek a divat történetéből, Divatszociológia és Annotált bibliográfia — nem egészen meggyőző: egyrészt a divat hol elkülönül itt az öltözködéstől, hol azonos vele, másrészt egy Divatszociológia című könyvnek lehet Divatszociológia című alfejezete? Vagy az egyik, vagy a másik nincs a helyén. De a csoportosítás kifogásolhatósága nem érinti a kiválasztott tanulmányok érényeit. Hiszen olyan nagyszerűek vannak köztük, mint Angela Cartertől a „Seb az arcon” (a női száj változásairól) vagy Charles W. Kingtől „A leszívargás elméletének cáfolata” — az utóbbinak remek párdarabja Elisabeth Fox-Genovese írása „Yves Saint-Laurent parasztforradalmá”-ról. Megjegyzem, a „leszívargás” elmélete, tudniillik, hogy az „alsóbb” társadalmi osztályok a felsőbbeket követik, általában és *hosszú távon igaz* — de ezt a tendenciát módosítják olyan jelenségek, hogy a követés lehet nagyon gyors; érvényesülhet a „sznobizmus” manipuláló tényezője; a legfelsőbb osztályok tudatosan elhatárolhatják magukat ettől a tendenciától, például egy magas rangú angolszász tisztviselő *nem divatos, pedig tehetné; és hogy időről időre föllép a „jó vadember mítoszának” vonzó hatása.* A XVIII. századi főurak parasztidill-háziszíndarabjai éppúgy ebbe a sorba tartoznak, mint a tolsztojeánus öltözködés és viselkedésmód (a hippikig bezárólag) vagy a mai csövesek értelmiségi körökben divatos dicsérete („semmijük sincs, de azt megosztják társaikkal”). Ezt a vissza-visszatérő „mélységek iránti nosztalgiát” azonban nem volna helyes a „leszívargással” egyenértékű „felszívargásnak” tekinteni. Igaz, hogy pár éve divat lett a munkásoverall meg a kezeslábas viselése olyan hölgyek közt, akik soha egy csavarhúzó nem fogtak kezükben; de ne feledjük, hogy ez a munkásruha alighanem a múlt század praktikus szempontokra is figyelő katonai egyenruháiból fejlődött ki. Márpedig a katona már a természethangyák között is magasabb társadalmi réteg, mint a dolgozó.

Bár kelet-közép-európai akasztófahumorunk belül mosolyog az amerikai divatszociológusok kérdőíves, grafikonos vizsgálatain, amelyeknél azon van a hangsúly, hogy *miért* vásárolnak meg a nők valamit, és nem azon, hogy *miből*, el kell ismerjük, hogy azért ez kellemes nemzetgazdasági állapot lehet. És bár szerintünk nem kell kérdőív annak felismeréséhez, hogy a „férfiak inkább

nézői, mint aktív résztvevői a divat változó világának. . . nagyon ritkán bátrak ahhoz, hogy nyíltan tanácsot adjanak” (E. Katz—P. Lazarsfeld: „Divatirányítók”), azért bizonyára hasznosak N. Koplin Jack és B. Šiffer matematikai egzaktágú elemzései „A divat szabályozórendszerének korlátairól”, különös tekintettel a szoknya hosszára.

Csak hogy a valóság mindig bonyolultabb annál, sem hogy tökéletesen le lehetne írni a matematika eszközeivel. Csodálom, hogy a két szerző — aki pedig Nancy és Betty! — beírta a szoknya-hosszak mérésével, eljutva a látványos

$$v = 100 - \sum_{n=1}^{n=5} x \frac{5}{y}$$

képletig. A vizsgálatba bekapcsolták még a II. világháború hatását is a szoknyahosszra. Figyelmén kívül hagyták viszont, hogy a hossz sajátos összefüggésben van a *felsícceltséggel*. Valamint a harisnyareklámok befolyásoló szerepével és a szép láb kultuszával, ami is minden Chandler-típusú és -korú detektívregényben megfigyelhető. Nem tudom, egykori tervezett könyvem-e az oka a fenti szempont észrevételének, vagy az, hogy az 50-es évek legsötétebb időszakában tanárnőink szoknyájának felsícceltsége igen nagy hatással volt az egész osztályra, de azt hiszem, a divatszociológiát az olyan *team* tudná a legátfogóbban vizsgálni, amelynek nemcsak női tagjai vannak. (Divaton, persze, ez esetben az öltözködés divatját értve.)

Az Annotált bibliográfia című fejezetet alapvetően üdvözlendőnek tartom; praktikus kiegészítés lett volna, ha megtudjuk belőle, *melyik könyvtárunkban lelhető fel a mű*. Ez ugyan nagyon „családiás”, de elég kicsi ország vagyunk hozzá, és főként elég kevés a tudományos könyvtárunk. Persze, hogy a felsoroltak mind *divatszociológiaiak* lennének, azt kétlem; *divattörténelmi* viszont még érdemes lett volna néhányat említeni, épenséggel talán magyar munkákat is.

A magyarországi néprajztudomány igen tanulságos ruharendeleteket ismer,

nem lett volna érdekes belőlük is gyűjteni egy csokorralalót? Vagy újraközölni a textilmunkáslányok öltözködéséről szóló érdekes oldalakat Mátyus Alíz becsületos és szókimondó szociográfiájából?

És még valami. A divatkövetés szokásának *minősítéséről* kevés szó esik. A divat jelenségét *sine ira et studio* tanulmányozza a kötet, ami tudományos álláspontnak kiváló, de az emberség túlnyomó többsége mégsem tudósokból áll, és — figyelemre méltó módon — egyszerre *követi, és szidja* a divatot. „Az ízlés sekélyessége szabja meg a divat alakulását” — olvassuk itt a francia forradalom egyik zsummalisztájának megállapítását. Régi szöveg, de ma is él.

Nem ártana ezért tisztázni a divat mai „*morális*” fogalmát. Bár egy viselet vagy viselkedésmód etikailag végül is semleges, a „*divatos*”-ban mégiscsak van egy pejoratív mellékíz. A divat *dívik* egy ideig, azután elmúlik, és igen gyakran ellentétébe csap át (miniszoknya-maxiszoknya; pop art, op art, minimal art, hiperrealizmus). Fontos az elfogadás vagy a későbbi elutasítás, illetve *újjaélesztés erős érzelmi töltése, és az időben való korlátozottság*. Örök divat — ez önmagának mond ellent, a divatnak lényege, hogy *múló*.

És még valami, bár ez már legalább annyira lélektan, mint szociálpszichológia. A divatos viselkedésmód (aminek az öltözködés csupán egy része) egyfajta *álönmegvalósítás*. De a személyiség minden energiáját igénybe veheti. És szoros összefüggésben van az egész jelenség David Riesmann böles fejtegetésével a belülről és a kívülről irányított emberről.

Azután lehetne kicsit korunk politikai divatjairól is elmélkedni. Mert igaz, hogy a „szexbomba nem robban” (lásd az I. kötet 9. oldalát) de valóságos, robbanó bombák készítése-lerekása is lehet divat. Aminthogy lehet mély társadalmi válság adekvát kifejeződése is. Ám csak akkor vizsgálható, ha tudomásul vesszük azt a bizonyos pejoratív mellékíz. Mert ez akkor is megvan, ha tudományos objektivitásból nem haragszunk a divatra. Végül is nem tehet róla, hogy olyan, amilyen — hiszen *csak* divat.

Székelly András

A szemiotikai kultúra

Kultúra és szemiotika. Szerkesztette: Gráfik Imre és Voigt Vilmos Akadémiai Kiadó, 1981, 476 o.

A hatvanas évek közepétől ismertebbé váló modern szemiotikának, jel tudományának minden kulturális közegben van a szaktudományos berkeken túlmutató „mozgalmi” jellege is. Ezért érdemel kitüntetett figyelmet ez a tanulmánykötet, mely arra törekszik, hogy reprezentatív módon bemutassa a hetvenes évek közepének (főként) magyar szemiotikáját. A javarészt az MTA Szemiotikai Munkabizottsága köré tömörülő hazai kutatómunkának legfőbb „mozgalmi” jellemzője ugyanis az interdiszciplinaritás volt, így a könyv elsősorban erről ad számot.

A kötet 13 nagyobb és 32 kisebb, illetve összefoglaló jellegű dolgozata javarészt az 1974 májusában Tihanyban rendezett nemzetközi szemiotikai konferencia anyagát adja közre. Ilyen gazdag anyag elemzésére vállalkozni természetesen naiv illúzió lenne, ezért a recenzens inkább arra törekszik, hogy rámutasson a kötetben érvényesülő tendenciákra.

Két tanulmány foglalkozik a szemiotika általános helyével. *Thomas Sebeok* a szemiotika terminológiájának látszólag „ártatlan” bemutatásán keresztül módot talál arra, hogy bemutassa a modern szemiotika három forrását, a Locke-Peirce-Morris vonalat, a Saussure-követőket és a tartui iskolát. *Voigt Vilmos* áttekintése a kultúra szemiotikájáról olyan diszciplínát mutat be, mely valahol a néprajz, a szociológia és a nyelvészet metszéspontján helyezkedik el, s valójában nem sajátos területet kiszakító új tudomány, „csak” sajátos szemlélet, mely a társadalomban mindenütt a jel-szerűséget hangsúlyozza.

Vagyis az így felfogott szemiotika nem valamiféle szuperdiszciplína, vagy — a szociobiológiát aposztrofálva — nem az „új szintézis”, hanem pusztán egy jellegzetes tudományos alapállás kifejezése. Ez a felfogás e sorok szerzőjéhez is közel áll, bizonyos negatívumaitól mégsem tekinthetünk el. A szerkesztők több helyen is a magyar szemiotika érdekéért állítják be, hogy a szemiotika a kultúrára korlátozza a szemiozízis vizsgálatát. Lehet viszont, hogy ez a felfogás csak a hiányos-

ságból kovácsolt erény, például abból, hogy az állati jelrendszerekkel nálunk igen kevesen foglalkoznak. A gyanút alátámasztani látszik, hogy míg a hetvenes években ez a kultúra szemiotikai felfogás javarészt az empirikus társadalomtudományokkal tartott szoros kapcsolatot, a formális diszciplínákkal — főként a logikával — azonban nem (s emiatt oly kevéssé reprezentált a kötetben magyar szerzőktől a „tudomány szemiotikája”), addig mára ez a logikai fordulat, mint alább még látni fogjuk, alaposan megváltoztatta az erőviszonyokat.

A kötet tanulmányai három fő területen keresik a szemiotikai attitűd alkalmazásának lehetőségeit. A legnyilvánvalóbb a *művészetek világa*. Olvashatunk kitűnő műelemzéseket *Horányi Özséb* (Fellini: Bohócok), *Péter Mihály* (Puskin egy verse) és *Szegedy—Maszák Mihály* (Kemény Zsigmond regényei) tollából; a konferencián is feledhetetlenül szerepelt *Dienes Valéria* bergsoniánus elemzését utánmozgás és idő szerepéről a művészet empátiikus megértésében, rövid de tanulságos vázlatokat a narráció fejlődéséről vagy a színházi kommunikációról (Nebeš és Osolsobě). Ezek laikus értelmezése helyett három olyan kérdést emelnék ki, melyek a kötetben túl a művészet szemiotikai megközelítésének általánosabb, illetve ma különösen aktuális problémái felé mutatnak.

Az egyik nagyon egyszerű probléma: a szemiotika és az avantgarde művészet viszonya. *Skwarczynska* és *Beke László* írásai, a konferencián pedig elsősorban a filmszemiotikával kapcsolatos vita fejegette azt a kérdést, hogy vajon a szemiotika a leírás igényével a konzerválás ügynöke-e vagy pedig állandóan együtt kell mozogjon az avantgarde művészettel, szerves fermentuma és ideológiusa kell, hogy legyen annak? A kérdés látszólag csak a szemiotika elegendő szobatudomány státusát érinti. Mára azonban, áttekintve az utóbbi húsz év művészetszemiotikáját, kiderült, hogy a válasz egyszerű: a művészetszemiotikai aktivitás az avantgarde-dal együtt emelkedik és lanyhul, akarva-akaratlan szövetségese annak.

A másik kérdés a „leválás” a szemiotikáról a műelemzésben. Összehasonlítva a kötet tanulmányait a mai helyzettel, a legfeltűnőbb dolog a hetvenes években

olyan sokat hiányolt logikai-formális tudatosság megnövekedése. Ebben azonban mára már nem a szemiotika a közvetítő; a logikai módszerek alkalmazása a természetes nyelv és a művek világának elemzésére teljesen önállósította magát, s a szemiotika helyét a logika vette át. Hasonló a helyzet az irodalmi művek magasabb szintű szerveződésével is. Ma már az olyan izgalmas kérdések, mint az elbeszélés és a mögötte rejlő történet-esemény sor időviszonyának változásai, melyeket Kemény regényein messze túlvívó érvénnyel elemez Szegedy-Maszák, a szemiotika kerülő útja nélkül is megtalálják természetes interdiszciplináris helyüket a stilsztika, poétika és retorika határmezsgyéjén kialakult modern szövegelméletben.

Általában is az az érzésem, hogy a logika és a szövegelmélet révén a szemiotika sokat veszít azokból a területekből, melyeket szeretett volna fedni. Mi marad akkor? Ezzel el is értünk a harmadik ponthoz. Úgy tűnik, a művészet területén elsősorban azok a kérdések maradnak meg a szemiotika számára, melyekkel a nagy hagyományú diszciplínák nemigen foglalkoznak (pl. tánc, animáció), illetve amelyekkel kapcsolatban a kommunikációs vonatkozás nem triviális (pl. zene). Természetes folyamat ez, hisz csak annyit jelent, hogy az irodalomtudomány vagy a művészettörténet mindenevőként asszimilálja azt, amire szüksége van a szemiotikából, s az így megszüntetve megőrzött szemiotikának csak a mostohagyereknek maradnak.

A kötet tanulmányainak egy másik csoportja a *nyelvvél* foglalkozik. Két igen fontos tanulmány — *Bierwisch* és *Lieb* munkája — vetíti előre azt a „logiczálódást”, melyet fentebb már említettem. Bierwisch azt mutatja be, hogy a generatív nyelvtan felfogása is képessé tehető arra, hogy formálisan kezelje a nyelvi változatokat s az ezekhez kapcsolódó konnotációkat, Lieb pedig az egyetemes nyelvi jegyek (univerzálék) különböző lehetséges értelmezéseinek logikai következményeit elemzi — vagyis nem hagyományosan szemiotikai témákat. A magyar nyelvészeti köztudat alakulása szempontjából azonban igen hasznos volt dolgozataik beillesztése a kötetbe. A szemiotika és nyelvészet, helyesebben nyelvelmélet kapcsolata szempontjából döntő kérdések merülnek fel *Kelemen János* vitaindítójában és *Terts István* vitaösszefoglalójában. A provokatív kérdés nagyon egyszerű: az

egész jelközpontú szemiotika hallgatólagosan vagy nyíltan a konceptualista nyelvfelfogás mellett áll ki. Lehet-e új szemiotikát megfogalmazni a használatközpontú szemantikára, a beszédaktuselméletre, a kései Wittgensteinre alapozva? A konferencia óta eltelt évek tapasztalata azt sugallja, hogy lehet — én itt nálunk elsősorban Horányi Özséb és Kanyó Zoltán munkásságára gondolok —, de ennek arányában távolodunk a „szemiotikától” s helyette az új szintézis igényével valamiféle „kiterjesztett nyelvfilozófiát” művelünk.

De ha ennyi minden „leválik” a szemiotikáról, mi marad neki? S itt érkezünk el ahhoz a ponthoz, ahol mégiscsak igazat kell adnunk Voigt Vilmos kiindulásként szüknek talált koncepciójának. Ami marad, az a tulajdonképpeni kultúraszemiózis. A kötetben ezt Gráfik Imrének a tulajdonjелеkről (marhabélyegekről), Kunt Ernőnek a fejfákról, M. Takács Imrének a szabók jeleiről vagy egy szerzői munkaközösség május elsejei felvonulásokról szóló dolgozata reprezentálja. Korábban interregnumnak tartott jelenségek, nehezen rendszerezhető folyamatok világos képét kapjuk itt, ahol a szemiotikai hozzáállás világos adalékokat nyújt a néprajznak vagy a szociológiának.

Az ismertetés elején abból indultunk ki, hogy a kötet jól reprezentálja a szemiotika interdiszciplináris igényeit hazánkban. Bár maguk a kötet tanulmányai optimisták e téren, érzésem szerint az azok keletkezése óta eltelt idő azt igazolja, hogy a „filosz világ”, éppen annak belső problémái miatt eltávolodott a hagyományos szemiotikától a formálisabb megközelítések, a filozófia vagy éppen a „szokványos” empirikus társadalomtudományok felé. A szemiotika azonban nem válik ettől kerülő úttá a magyar szellemi életben. Horányi veti fel — s válaszolja meg pozitívan — azt a kérdést, vajon „főlhasználható-e egy szemiotikai rendszer arra, hogy a saját maga által adott (adható) kultúrát változtassa, mozgassa?” (189.). Ugyanez a kérdés felvethető a szemiotikai „mozgalommal” kapcsolatban is. S érzésem szerint a válasz, melyet távlataiba elhelyezve ez a kötet is igazol, valami olyasmi lehetne, hogy bár a szemiotika nem vált a kultúra egységesítő tudományává, a szemiotikai kultúra örvedetesen megnőtt számos társadalomtudományban.

Pléh Csaba

Középszerű bevezetés az elektronikus jövőbe

Communication Technologies and Information Flow. Ed. by T. J. M. Burke and Maxwell Lehmann, Pergamon Press 1981.

Szaporodnak az olyan tanulmánygyűjtemények, melyek egy-egy konferencia anyagát teszik közzé kötetformában. Az okok könnyen elképzelhetők. Azok a tekintélyek, melyek a konferenciát tető alá hozták, általában elegendők egy kötet elfogadtatására is. S melyik szerző ne szeretne még egy bőrt lehúzni rókjáról? Melyik kiadó ne örülne, ha a szerkesztés munkáját részben elvégzik helyette? Csak az a baj, hogy mire ezek az alkalmi kötetek kikerülnek a piacra, már nemcsak egy valaha lezajlott összejövetel dokumentálásának igényével lépnek fel, hanem, mint az adott terület naprakész felmérései, netán kézikönyvei.

Érre azonban ritkán alkalmasak. Ritkán történik meg az a csoda, hogy éppen akkor és ott valóban a legjobb szakemberek valóban a legfontosabbakat adják elő. Elmaradt ez a csoda a connecticuti Fairfield Egyetem három kommunikáció-technológiai konferenciáján is, amelyek anyagát a kötet közreadja. Nem volt könnyű a feladat sem. A könyv reklámszövege azt ígéri, hogy sokféle szintű olvasóhoz szólnak — a részterületébe elmerülő tudóstól vagy műszakitól a kommunikációval ismerkedő diáktól. A tanulmányok igazolják ezt a törekvést, de sok hasznunk nincs belőle.

Ma már inkább bosszantó, mint érdekes amikor a magas szintűnek szánt áttekintésben Ádám-Évától, a tranzisztor 1948-as felfedezésétől kezdik mesélni a VLSI áramköröket, vagy Arthur C. Clarke 1945-ös javaslataitól a mai műholdas technológiát. Miközben a szerzők (vagy a szerkesztők) igyekeznek kikerülni a szakzsargonra, arra törekedvén, hogy szövegük közérthetővé váljék, néha sikerül annyira közhélyszerű bekezdéseket, sőt oldalakat létrehozniuk, melyek ma már egy jobb hírmagazin ismeretterjesztő cikkeiben is elfogadhatatlanok lennének. Ráadásul így is maradnak olyan részek, melyek messzemenő elismereteket feltételeznek, a könyv nehézségi foka tehát szélsőségesen ingadozó.

És még egy kifogás: a szerzők szinte sehol sem közölnek forrásokat adataikról. Megállapításait tehát becsületzóra kell elhinnünk. Az olvasónak nincs sok haszna abból, hogy a tanulmányok eredetileg konferenciákon hangzottak el, ugyanis nincs közöttük se egyetértési, se kiegészítési, se vita jellegű kapcsolódás. Míg az egyik tanulmány azon sajnálkozik, hogy a műholdak nem váltották be azt a reményt, hogy sokkal olcsóbbak lesznek a tengeralatti kábeleknél, tíz oldallal arrább a másik ennek az ellenkezőjét állítja. Bizonyára mindkettőnek igaza van a körülményektől függően, de nem lett volna jobb, ha ezt ők ketten megvitatják, ha már úgyszólván ott ülnek a konferencián, és nem az olvasóra hagyják az ellentmondó megállapítások fölött való meddő töprengést?

A kötet talán legérdekesebb része a szerzők munkahelyeinek listája: Union Carbide, GTE, Xerox, General Electric, Bell... Ezek többsége, az IBM-mel, a Western Electric-kel, az ATT-vel együtt a konferencia „támogatói” között is szerepel. Csalódunk azonban, ha ennek nyomán azt várjuk, hogy legalább megtudhatjuk az amerikai nagytőke fenti csúcsvállalatainak álláspontját, netán stratégiáját a kommunikációtechnológiáról vagy az információáramlásról. A tanulmányokat általában differenciálatlan technológiai optimizmus jellemzi, a társadalmi vonatkozások felszíni érintésével vagy figyelmen kívül hagyásával. Mindkettőre igen jellemző az egyik szerző egyébként érdekes megállapítása (119. o.). Szerinte ma még korlátozott kommunikációs kapacitásokkal szereljük fel lakásainkat (telefon, antenna stb.), és ezért ha jön valami új, azt is be kell szerelni. A jövő útja az lesz, ha minden lakásba azonnal nagy teljesítményű csatlakozás kerül, és erről rugalmasan, az igények szerint „emelnek le” különböző szolgáltatásokat. Körülbelül úgy, ahogy a viszonylag nagy teljesítményű víz-, villany- és csatornahálózat csatlakozik minden lakáshoz, de ezek teljes kapacitása szinte sosincs lekötve.

Ennyit az optimizmusról. A következő mondat: „Az embernek azután már csak fantáziájának korlátai szabnak határt,

valamint az, hogy mennyit tud megfizetni fantáziájának termékeiből." Hát igen. Határ a csillagos ég és a zsebünk. Kevésbé viccesen arról van szó, hogy ha pusztán öntörvényeik szerint fejlődnek az új kommunikációs technikák, magasabb szinteken újratermelik, sőt talán növelik is a társadalmi-kulturális egyenlőtlenségeket. Szép új világ.

Befejezésül had írjak ki néhány érdekesebb adatot, gondolatot, amelyre azért sikerült rábukkannom. Az egyik ilyen (becsült) adat a televíziógyártásra vonatkozik: 1950 és 80 között mintegy 300 millió tévékészüléket vettek Amerikában, s ezeknek majdnem fele 1980-ban még használatban volt. Érdekes gondolat, hogy a teletext azért csak olyan országokban terjedt el, ahol állami televízió van, mert a hirdetőik számára inkább hátrányos, ezért a színpalak mögött csendben fúrják (28. o.). Érdekes (bár sajnos forrás nélküli) adatsorban hasonlítja össze az egyik szerző az irodai

és a termelő munka néhány különbségét a mai Amerikában. Míg a létszám az irodákban nő, a termelésben stabil. A költségek az irodákban évi 8 százalékkal, a termelésben 6 százalékkal nőnek. Ezzel szemben a termelékenység az irodákban csak 4, a termelőnunkában 9 százalékkal nő évente. Végül az egy munkahelyre jutó tőkeberuházás az irodákban 2000 dollár, a termelésben 25 000 dollár. Ezekből az adatokból vezeti le a szerző az irodagépesítés szükségességét és lehetőségeit. (56. o.) Egy másik szerző viszont, aki igyekszik kritikailag elemezni ugyanezt, arra mutat rá (110. o.), hogy amit „a jövő irodája” címen napjainkban hirdetnek, az általában csak az irodai munka gépesítését jelenti, azaz más eszközökkel való elvégzését, nem pedig automatizálását, azaz elvégeztetését, netán átszervezését. Számos csalódás és kudarc okát ebben látja.

Szekfű András

Lapokból

BM/ES WORLD BROADCAST NEWS

Harminc tévécsatorna Britanniában

Az angol kormány úgy döntött, hogy 1983-ban meg kell kezdeni egy nagy átviteli képességű televíziós kábelhálózat első szakaszának építését. Az elfogadott általános javaslatok szerint a szigetország valamennyi városát, a népesség felét el kell látni széles sávú kábelhálózzal, amely legkevesebb 30 tévécsatornát képes átvinni. Ezáltal lehetővé válik a műsorszóró műholdak programjainak továbbítása, a kábeltévé-társaságok működtetése s esetleg a lakások és irodák közötti, kétirányú összeköttetések kiépítése is.

Az angol belügyminisztérium és a kereskedelmi és iparügyi minisztérium közös memoranduma arra figyelmeztet, hogy ha Anglia nem használja ki most még meglevő esélyeit, ismét vesztes marad az importált technológiával való versenyben, amikor „a kábelrendszerek elkerülhetetlen kifejlődése bekövetkezik”. A miniszterelnök információ technológiai tanácsadói úgy becslik, hogy a kábeltechnika és az ezzel kapcsolatos szolgáltatások brit piaca összesen három milliárd fontot fog érni. A javaslatok szerint a gerinchálózatot optikai szálkábelekből kell kiépíteni, míg a háztartások 50–100 körüli csoportjait koaxiális kábellel célszerű a rendszerbe csatolni.

Mindennek valószínűleg lényeges hatása lesz a brit műsorszórásra. Sok helyen úgy vélik, hogy a kábeltévé-társaságok elszaporodása után a kormánynak sokkalta engedékenyebben kell majd kezelnie a műsorsugárzási ügyeket, mint jelenleg, ennek pedig káros befolyása lehet a brit televíziózás sokat magasztalt minőségére. Azt is feltételezik, hogy az új hálózatokon nem lesz kötelező továbbítani a BBC és az IBA tévéprogramjait. Elszaporodik a műsorokban a reklám is, mert a kábel-társaságok egy részét hirdetésekből fogják finanszírozni.

Nem is olyan szűk esztendők

Miközben a nemzetgazdaságok többségének helyzete valahol a „nehéz” és a „ne is kérdezze” közé sorolható be, a rádió- és a televízió-szervezetek költségvetési lehetőségei meglepően változatosak. A skála pozitív végét könnyű megtalálni: ahol olaj van, ott a műsorszórás helyzete is nagyon jó. (Szaúd-Arábiában az 1982–83-as költségvetési évre a televízió 25 százalékkal, a rádió pedig 28 százalékkal kapott több pénzt, mint az előző esztendőben.) A fejlődő országokban viszont már jó, ha csak annyit mondanak, hogy nem sokkalta rosszabbak a viszonyok, mint máskor. A két szélsőség között még sok minden előfordul.

Elég általános jelenségnek látszik, hogy a reklámból finanszírozott, kereskedelmi jellegű szervezetek szilárdabb pénzügyi alapokon állnak, mint ugyanabban az országban az állami vagy parlamenti ellenőrzésű műsorszórás. A politikusok ugyanis igencsak vonakodnak attól, hogy hozzájáruljanak az előfizetési díjak emeléséhez, vagy ha mégis, akkor kevesebbet is elegendőnek tartanak, mint a rádiók, televíziók. Az NSZK-ban 1970 óta szinte bárminek az ára sokkal inkább nőtt, mint az előfizetési díj. A

műsorszórás 30 százalékos emelést kért, s 15 százalékot kapott — 1983 elejétől. Az ideológiai érvek hatásosabbnak látszanak. Kanadában például szükségesnek tartják, hogy a nyomasztó USA-befolyás ellenúlyozására szaporodjanak a hazai gyártású műsorok a képernyőn. A kormány ellenőrzése alatt működő CBC költségvetését közel 14 százalékkal növelték erre az évre.

Anglia gazdasági helyzete közismerten katasztrófális, a BBC azonban inkább csak „szoros” költségvetésről beszél. Japán és az NSZK gazdasági viszonyai összehasonlíthatatlanul jobbak a szigetországénál, a műsorszórásban mégis „szűk esztendőket” emlegetnek. Igaz, hogy a japán NHK elbocsátja alkalmazottainak egy (!) százalékát, de még az idén 31 millió dollárt tud költeni az 1984 őszén felbocsátandó műsorszórási műholdra. Írországban közeli elbocsátásokkal számolnak, körülbelül 5 százalékos mértékben, s ismét több szó esik az „orvnézők” miatti veszteségekről. Egyes nyugatnémet rádiók a hirdetési bevételek révén próbálják orvosolni a pénzügyi bajokat.

Lehet azonban valami ésszerűség a költségvetési szűk szájának összehúzásában, hiszen a panaszok ellenére a műsorszórási szervezetek többnyire folytatják fejlesztési beruházásaikat, s a műsorok színvonalán sem mindenütt látszik meg, hogy kevesebb pénzből készültek. Kedvezőtlenebb viszont a helyzet a munkatársak és alkalmazottak fizetésemelése szempontjából.

THE LISTENER

Mi mindenre használható egy televízió?

Míg korábban a hírközlő eszközökkel kapcsolatban csupán tízévenként kellett egy-egy új szót megtanulnunk — „televízió”, „színes televízió”, „képmagnó” —, addig a 80-as és a 90-es években egy csomó új fogalomhoz kell hozzácsok-

nunk, amelyek olyan közhasználatúak lesznek, mint a harmincas években a „rádió” volt. Már gyűjtőnévük is van: információs technológia — ez vonatkozik a komputerekre, az elektronikus telekommunikációs és hírközlő eszközökre. Kérdés azonban, hogy mennyire érdekli a közönséget az ezen információs technológiában rejlő információ. Eddig ugyanis sokkal nagyobb volt a kereslet a szórakozást biztosító eszközök iránt.

Az új zsargon első hulláma a képmagnóhoz kötődött. A képmagnónál még viszonylag egyszerű a helyzet; a nevéből kiderül, hogyan működik, és mire használható. A legújabb készülékeknek azonban már a neve is homályos, és egyáltalán nem világos, mire használhatók. Ilyenek a házi használatra szánt információs berendezések: a viewdata, a videotex, a videotext, a teletext, a telesoftware, a házi komputerek, a műholdas tévé, a kábeltévé és a házi faközlemény-berendezések.

Kezdjük a legkevésbé érthetővel, a házi faközlemény-berendezéssel, amely a telefonvonalon közbeiktatásával okmányok továbbítására képes. Franciaországban fejlesztették ki — főleg az exportra számítva —, s nagy reményeket fűznek hozzá.

A viewdata, a videotex és a videotext egymás szinonimái: a komputerből telefonvonalon lehívható információ megjelenítését teszik lehetővé. A kívánt információ színesben, egy közönséges komputer-terminál képernyőjén leolvasható; ez általában egy olyan tévékészülék, amelyhez még egy félvezető chip-áramkör tartozik. Az „oldalakat” a számítógép billentyűzetéhez hasonló gombok segítségével lehet kiválasztani.

A viewdata hazája Nagy-Britannia. Tízévi gondos előkészület után a Prestel viewdata rendszernek most alig több mint 14 000 előfizetője van, tízszer vagy talán százszor is kevesebb, mint amit a 70-es évek végi előjelzésekben megjósoltak. A Prestel berendezések ára 400 és 1100 font között mozog, az adapter pedig, amely alkalmassá teszi a hagyományos tévékészüléket az új szerepre, kb. 200 font. De ez még nem minden. További 13 fontba kerül az a telefon-aljzat, amelyhez a terminál csatlakozik. És fizetni kell a használatért is: először a normál telefonhívás díját, amikor föltárcázzuk a Prestel komputert, azután az összekötött ideje alatt percenként 4 pennyt, s végül fizetni kell magáért az

információ megtekintéséért is. Bizonyos oldalak ingyenesek, de olyan speciális adatokért, mint pl. az ócskavas ára, 50 pennyt is kell fizetni. A viewdata rendszert az 1970-es évek elején vezették be, s rögtön használhatóbbnak bizonyult, mint a videofon, amellyel a hivatali órákon kívüli, otthoni telefonbeszélgetéseket szerették volna ösztönözni. A Prestel információi jelenleg 180 000 oldalt töltenek meg, de ebből a legtöbb — s ezt illetékes helyen is tudják — csak kevésbé érdekli a nagyközönséget. S itt ördögi körrel találjuk szemben magunkat: ha nincs fülhasználó, kevés „információ-szolgáltató” kapcsolódik be a házi adatszolgáltatásba; ha pedig nincsenek házilag is hasznosítható adatok, nincs értelme Prestel berendezést vásárolni, így nincsenek fülhasználók...

A Prestel most pl. utazási ügynököknek, farmereknek nyújtandó speciális üzleti információira szeretne építeni — máris némi sikerrel. Remélik, hogy az egyéni fülhasználókat később hódíthatják vissza, amikor már jobb információs háttérrel rendelkeznek, s olyan szolgáltatásokat is tudnak nyújtani, mint az elektronikus üzenettovábbítás, az otthonról lebonyolítható bankügyletek és vásárlás — ehhez azonban a terminál és a komputer közötti visszacsatolási biztosító berendezésre van szükség. Franciaországban azt remélik, hogy a telefon-előfizetőknek a hagyományos telefonkönyvek helyett olyan terminálokat adhatnak el, amelyek — az előbbi helyettesítésén túl — más, komputerből lehívható információval is szolgáltathatnak.

Nagy-Britanniában a viewdatával rokon teletextnek jólsznak fényes jövőt. A két rendszer három dologban különbözik egymástól. Először is a teletextet nem telefonvonalon, hanem normál tévéjelek segítségével közvetítik. Így a teletext eleve csak egyirányú közvetítésre képes. S mivel a tévéjeleknél a tartalék kapacitás is korlátozott, a teletexten közvetíthető oldalak száma is néhány százat tehet ki csupán. Ezen túl, mivel ezeket váltórendszerben közvetítik, néhány másodpercet várni kell, míg a kiválasztott oldal megtekinthető.

1977 óta a BBC (Ceefax) és az IBA (Oracle) rendszeresen közvetít teletextet. 1981 decemberében kb. 300 000 teletext működött Nagy-Britanniában, háromszor annyi, mint az előző év végén. Egyesek szerint 1985-re már hárommillióra növekszik ez a szám. Jelenleg egy teletext

berendezés kb. 100 fonttal, havi költsége pedig 3 fonttal több, mint a hagyományos színes tévé.

A Philips Video tavaly augusztusban készített felmérése szerint a teletextet igénybe vevők többsége gazdag férfi. Egyébként a teletext-használók 52 százaléka elszánt tévénéző, esténként átlagosan legalább 5 órát tölt a készülék előtt. Leggyakrabban a híreket és a sporttal kapcsolatos információkat tartalmazó teletext oldalakat „lapozták föl”.

A képmagnósok étvágya

Anglia egymillió képmagnósa vérszomjas társaság, és talán tisztességtelen is, de legalább hűséges a királyi családhoz.

A házi videóról a közelmúltban megjelent felmérések nagy csalódást okoztak azoknak, akik még tápláltak valamiféle reményt arról, hogy az új kommunikációs technikák — a képmagnó, a képlemez, a kábel és a műhold — egy új, felvilágosult információs korszakot nyitnak meg. A jelek ugyanis arra mutatnak, hogy elektronikus formában születik újjá a ponyvaregény.

Az erős reklámnak és a különleges eseményeknek (mint pl. a hercegi pár esküvője) köszönhetően a képmagnó jelentős méretekben elterjedt — a brit háztartások 5 százalékát meghódította. Az év végére ez a szám várhatóan 10 százalékra emelkedik, és a képmagnó elég komoly tervyező lesz ahhoz, hogy egyes piacutatók javasolják: nézettsége jövőre már szerepeljen a BARB, a Műsor-szórók Közönségkutató Testületének statisztikái között.

Mostanában két széles körű vizsgálatot végeztek, az egyiket az AGB (Nagy-Britannia számvonó hivatala), az a nagy piacutató társaság, amelyik az adatokat gyűjti a BARB számára, a másikat pedig két testvérmagazin, a What Video? és a Popular Video.

Az AGB felméréséből kiderült, hogy a rögzített műsorok 40 százaléka játékfilm — de nem a legszínvonalasabbak a legkedveltebbek. (A tíz legnépszerűbb között szerepelt például a 2001: Űrodüsszea és az Elfújta a szél.) Elég nagy az érdeklődés a tévésorozatok, különösen a science-fiction témájúak iránt is. Háztartásonként átlag 4 óra 16 percnyi anyagot vettek fel hetente, ezek forrása

46,2 százalékban a BBC, 39,8 százalékban a független televízió (a szalagok 14 százaléka előre felvett anyagot tartalmazott). A nők bizonyultak szorgalmasabb képmagnónézőknek, 2 óra 58 percet töltöttek el a készülék előtt, 6 perccel többet, mint a férfiak, és 53 perccel előzve meg a gyerekeket.

Ezt az információt azonban nehéz értelmezni. Lehet, hogy a felvett program csak a második amögött, amit „élőben” néztek meg valamelyik csatornán. Ha a képmagnósok nagyobbrészt tévénével töltötték estéiket, akkor a BBC látszólagos győzelme csak azt jelenti, hogy műsorai a népszerűségi listán a második helyre kerültek.

A képmagnósok közel fele azt mondta, hogy most kevesebbet jár moziba, és ahelyett, hogy elmenne megnézni egy filmet, inkább kölcsönveszi a szalagját, akkor is, ha tudja, hogy nem legális a felvétel. És ha ez rossz hír a filmforgalmazóknak, van egy rosszabb is a független tévétársaságok számára. A lapok felmérése szerint a megkérdezettek 60 százaléka számúzi a hirdetésekkel a felvételekről.

A két magazin 5 800 olvasója válaszolt a kérdőívekre. Közülük több mint négyezren vesznek vagy kölcsönöznek szalagokat. Messze a legnépszerűbb a horror és a sci-fi — a válaszolók 55 százaléka ilyen filmeket néz. Rögtön ezután következnek a vígjátékok (53 százalék) és a tévéjáték (49 százalék). Szegény öreg pornográfának — ami valamikor oly kelendő volt — már csak a negyedik hely jutott (38 százalék). A négyezer képmagnós közül csak 20 százalék érdeklődött a zene, 10 százalék a sport és mindössze 4 százalék a tanulás iránt. Úgy tűnik, az önképzés nem lesz jellemző a video korbá lépő társadalomra.

De nem minden régi érték dőlt romba. Olyan címeken kívül, mint pl. Kannibál Holocaust vagy Az ördögűző, biztos üzletnek számít minden, ami a királyi családdal kapcsolatos. Charles és Diana esküvője például az első és a harmadik helyen szerepelt azon a listán, amelyet a tavaly őszi képmagnós-szalag-eladásokról és -kölcsönzésekről készítettek. A BBC felvétele lett a győztes, a harmadik helyre pedig a Thames Television filmje került. Az esküvő két változata közé a sikerlistán a sárkány közbelépő című „alkotás” furakodott.

The Economist

Miniadók

„Én bolha-tévének nevezem”, mondja egy szkeptikus. A Szövetségi Kommunikációs Bizottságnál (FCC) több mint 6500-an kérelmezték, hogy ilyen kis teljesítményű televízióállomást létesíthessenek, s húsz év óta ez az első új hírközlési szolgáltatás, amelyet az FCC engedélyezett.

Ezeknek az állomásoknak a térerőssége oly kicsi lesz, hogy műsoruk csupán 4 mérföldes körzetben fogható (a hagyományos tévéállomások vételkörzete általában 30 mérföld). S bár nem szabtak határt, az FCC előreláthatólag összesen 4000 engedélyt ad ki. Az állomások bárhol felállíthatók, ahol van még szabad rádiófrekvencia, s csak addig működtethetők, amíg nem zavarnak más adást. Az FCC 1985-ig — ekkorra mérik föl körülbelül a tartalékokat — nem fogad el újabb kérvényeket. A jelentkezők számát 12 ezerre becsülik.

Elsőször azokat a beadványokat fogják mérlegelni, amelyek alapján a 212 amerikai tévékörzeten kívül eső vidéki területeken akarnak tévéadót építeni. Azután azokat az ajánlatokat vizsgálják meg, amelyeknél a föllállítandó állomás vételkörzete részben egybeesne a már meglévő kisebb adókéval. Csak ezután foglalkoznak a kérelmezők 70 százalékával, akik városokban szeretnék miniadót létesíteni.

Elsőbbséget fognak élvezni azok a kérelmezők, akik még nem rendelkeznek tévéállomással, valamint előnyben részesítik az etnikai kisebbségeket, a nőket, a szakszervezeteket — tehát azokat a csoportokat, amelyeknek a hírközlésben hagyományosan kisebb szerep jut. Ez azt jelenti, hogy a nagy tévétársaságok (Sears Roebuck, ABC, NBC) kimaradnak mindebből? Remélik, hogy nem. Ők ugyanis a műholdas közvetítésben érdekelték. Így mit sem számít, ha egy tévéállomás hatósugara csupán 4 mérföld, ha ebből a körzetből jelzései eljuttathatók egy műholdra. S akkor mindössze száz-

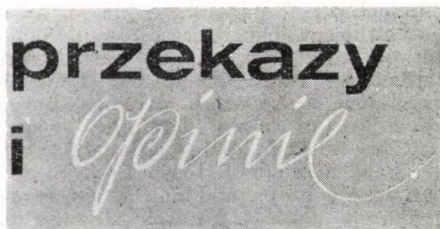
ezer dolláros beruházás árán — amely igen csekély, összevetve a hagyományos városi távéállomások vagy műholdak üzembe helyezési költségével — az egész ország közönségének szóló programokat sugározhatnak.

A technika egyébként nem új. Angliában, Európában és Amerikában már régóta alkalmaznak olyan erősítőket vagy „közvetítő eszközöket”, amelyek segítségével a hírközlési jeleket közeli, elszigetelt területekre továbbítják. Az USA-ban azonban nincs előírás arra, hogy a tévéhálózatok adásainak az ország legtávolabbi sarkába is el kell jutniuk. Az állomások pedig főként a városokban épültek, s így Amerika vidéki területein hatalmas foltok vannak, ahol semmilyen műsort nem lehet fogni. Ez vezetett azután a kábeltelevíziós megindulásához, illetve ott, ahol ez nem volt megoldható, légi közvetítést alkalmaztak. Az FCC előírások azonban a múltban nem tették lehetővé, hogy ezek az állomások önálló programmal is jelentkezzenek.

Csak 1978-ban vetette fel az FCC akkori elnöke: ha az előírásokat megváltoztatnák, ezeket a közvetítő állomásokat vidéken helyi tévéállomásokká lehetne átalakítani. Arra számított, hogy az új lehetőséggel elsősorban a kisebbségi csoportok fognak élni.

A megvalósulásra most került sor. A már hivatalosan elfogadott előírások meglehetősen engedékenyek. A kis teljesítményű tévéállomások nem kötelesek közérdekű információkat vagy közösségi szolgáltatásokat nyújtani. Lehetnek olyan szolgáltatásai, amelyekért fizetni kell, sőt, ha a tulajdonos úgy dönt, csak ezzel foglalkoznak. De természetesen rájuk is vonatkoznak azok a törvények, amelyek megtiltják obszcén filmek, sorsjátékok, bizonyos vetélkedők sugárzását, s be kell tartaniuk a szerzői jogra vonatkozó törvényt is. A kérelmezők között indiai törzset épp úgy találunk, mint feketéket, kínaiakat vagy egy New York-i 116. utcai klubot, amely Harlem részére szeretne fölállítani egy állomást.

Ez az új megoldás könnyen a kábeltelevízió vagy a műholdas közvetítés versenytársává válhat, hiszen olcsóbban juttatja el a telhetetlen amerikaiakhoz a televízió olyan szolgáltatásait, amelyekért fizetni kell.

A televízió és az esztétikai kultúra

A televízió tömeges elterjedésének első évtizedében a lengyel társadalom a nyugati társadalmaknál jóval gyorsabb és mélyebb változások színtere volt. Am ezeket a változásokat — például a tévé kulturális hatásának, még inkább esztétikai nevelő szerepének alakulását — nem vizsgálták, nem kísérték nyomon kellő alaposággal.

Witold Kalinowski, a Lengyel Tudományos Akadémia Filozófiai és Szociológiai Intézetének munkatársa idézi *Jan Mikulowski Pomorski* A tömegtájékoztatás kutatása című munkáját, amely szerint a tömegtájékoztatáselméletének empirikus kutatásokra kell támaszkodnia. Miután Lengyelországban a szóban forgó időszakban ez nem volt lehetséges, ezért Mikulowski Pomorski a nyugati, elsősorban az angolszász országokban keletkezett elméletekkel foglalkozott.

Kalinowski a hetvenes években írt munkákat választja kiindulási pontjául, ami érthető, jöllehet Lengyelországban már korábban is vizsgálták a tévéadások hatását, és törekedtek a megfelelő elméleti következtetések levonására. A hatvanas-hetvenes évek fordulóján az országban a tévékészülékek száma meghaladta a 3 milliót, s ez — a statisztikusok véleménye szerint — 15 millió rendszeres tévénézőt jelentett. Így tehát minden, a televízióra vonatkozó elméletnek — olyan körülmények között, amikor a lakosságnak kevesebb mint a fele nézi — csak történeti szerepe, illetve helyzetfeltáró jelentősége lehet.

1968 és 1970 között, amikor Lengyelországban a televízió általánosan elterjedt, olyan jelenségek léptek fel a társadalmi életben, amelyek torzítólag hatottak a kultúrára, kivált a televízióra és a televíziót érintő kutatásokra. A

mindenható propaganda modellje, amelyet a tömegtájékoztatásra irányuló nemzetközi kutatások — mint hasznavehetlent — régen elvetettek, Lengyelországban a hetvenes években buzgó követőkre és lelkes gyakorlati végrehajtókra talált, miközben a tudományban nemhogy a mindenhatóságot, de általában véve a propagandának az értelemre gyakorolt hatását kezdték el tagadni.

A szerző az esztétikai kommunikáció televíziós közvetítését három oldalról közelíti meg: mit vár a közönség a televíziótól, mit kap, s mi minden következik ebből az esztétikai kultúrára nézve.

A szakajtóban máig folyik a vita a nézők *esztétikai* szükségleteiről. A lengyel szerzők a mélyebb elemzést igyekeznek elkerülni. Az az álláspontjuk, hogy a közönség szükségletei a mindennapi gyakorlat által megszabott kereteken kívül kiismerhetetlenek. E nézet legismertebb képviselője *Krzysztof Teodor Toeplitz*. Szerinte a nézők úgynevezett esztétikai szükségleteiről vagy kívánalmairól csak a gyakorlatban lehet képet kapni. A nézők legfőbb igénye — állítja — a gicceses szórakozás iránt nyilvánul meg. Tételét a műkorcsolya-versenyek iránti nagy érdeklődésből vezeti le. A cikk szerzője — vitába szállva *Toeplitz*zel — leszögezi, hogy a kutatók egybehangzó véleménye szerint a nézők tábora nem egységes, tehát esztétikai szükségletei is különbözőek.

Az amerikai kulturális szociológiában — nemegyszer legnevesebb képviselőinek műveiben — még a hatvanas években teret nyert az a nézet, hogy a televízió nagy általánosságban nem közvetít esztétikai értékeket, vagy ha igen, csak esetenként. Lengyelországban ezt a nézetet sohasem fogadták el. Részben azért nem, mert a televízió egészen más irányban fejlődött, mint az Egyesült Államokban. A kérdéssel foglalkozók számára mindmáig alapmű *Antonina Kloskowska* A tömegkultúra című munkája, amelyben mindenkit óv attól, hogy a tömegkultúrát mereven szembeállítsa az úgynevezett magasabb művészetekkel. *Kloskowska* szerint a kultúra homogenizációjának, egyöntetűvé válásának folyamata kétirányú; a magasabb művészet ugyan értékét veszti benne, viszont az úgynevezett „alantas” produkciók egyre érettebbek lesznek.

Elképzelhető-e az „önálló televíziós művészet”? A szerző — több kutatót idézve — igennel felel e kérdésre. Hozzá-

teszi azonban, hogy a kutatók közül egy sem akarja tételét megdönthetetlenként feltüntetni, és egy sem tagadja azt az óriási szerepet, amelyet a hagyományos művészeti ágak értékeinek terjesztésében betöltött a televízió. A kutatók azt is elismerik, hogy a tévé — műszaki és társadalmi okokból — sohasem helyettesítheti, pótolhatja az igazi műélményt.

Ami a televíziónak az esztétikai kultúrára gyakorolt hatását illeti, ez megkérdősen mérsékelt, talán azért, mert belsőleg differenciált, a pozitív és a negatív tényezők kölcsönösen semlegesítik egymást.

A lengyel televíziós esztétika fájó pontja két fontos terület elméleti tisztázatlansága. Nevezetesen annak a hatásnak a tisztázatlansága, amelyet a televízió gyakorol a gyerekek esztétikai érzékére és a népművelő mozgalomra. A szerző végezetül megállapítja: a lengyel „televíziós esztétika” ma még igen képlékeny állapotban van, mi több: nem állt még össze elméleti egésszé.

Megjegyzések a televíziós jelképiséghez

A szerző, *Eugeniusz Wilk*, a Sziléziai Egyetem munkatársa, előljáróban áttekinti a jelkép fogalmának történeti fejlődését. A külföldi teoretikusok közül *Freudot*, *Jungot*, *Antonio Morenót*, *Mircea Eliadet* és *Morrisset*, a hazaiak közül pedig *Wladyslaw Strózewskit* idézi. Végül is ez utóbbi meghatározását, a jelkép ontológiájának fenomenológiai megközelítését választja kiindulópontjául. Ezután a nézők „jelképolvasási” készségeit vizsgálja. Ebben *Ingardenowski* terminológiájára, a televíziós kép úgynevezett létalapjának elemzésére támaszkodik, amelynek következménye „a képiség preferenciája”. Ez utóbbi előre meghatározza a televíziós jelképiség három egymást fedő szintjét: a szóban forgó tárgyat, az általánosított tárgyat és a hangsúlyozott tartalmat.

A televíziós adások jelképiségének foka szintén a figuráció módjától függ, amely lehet a) szinkronikus, azaz egyidejű, ill. diakronikus, azaz kétidejű, b) elkülönített vagy kontextusos. Ennek alapján a televíziós figurációt négy alapvető

típusra oszthatjuk: 1. szinkronikus elkülönített, 2. szinkronikus kontextusosra, 3. diakronikus elkülönített, 4. diakronikus kontextusosra. Maximális jelképiség érhető el a szinkronikus elkülönített figurációnál, míg minimális a diakronikus kontextusosnál.

Funkschau

Media Perspektiven

Mennyit kell dolgozni a műsorokért?

A rádiózást, televíziózást azj olesó időtöltések közé szokták sorolni, s egészében véve ez így is van. Bár nem mindenütt egyformán. Az előfizetési díjak országoként eltérőek, reálértékük szintűgy, ezért a munkaidőben kifejezett ráfordítást érdemes összehasonlítani. 13 nyugat-európai országot vizsgálva úgy találták, hogy a rádió és a színes televízió éves előfizetési „egyenértéke” az ipari munkás férfiak keresete alapján átlag 18,6 munkaórát tett ki. Az egyes országok között azonban elég nagy volt a különbség. A legkevesebbet Hollandiában kell dolgozni a rádiózásért és a színes tévzésért (10,1 órát), majd pedig az NSZK-ban (11,8), Svájcban (14,5) és Norvégiában (16 órát). Jóval hosszabb idő alatt lehet viszont megkeresni az előfizetési díjakat Angliában (20,9 óra alatt). Írországban 22,4, Olaszországban 24,7 és Finnországban 28,0 óra kell hozzá. A fekete-fehér televíziózás és rádióhallgatás Angliában a legolcsóbb, évente 6,8 munkaórába kerül, s Ausztriában a legdrágább (17,8 óra). Igaz, az osztrákoknak ugyanannyit kell fizetniük, akár fekete-fehérben, akár színesben nézik a műsorokat.

Térhatású tévé

Bár a térbeli kép közvetítése éppoly régi vágya a tervezőknek, mint maga a televízió, a megfelelő tévérendszer kifejlesztéséhez igazából csak a 60-as évek közepén kezdtek hozzá.

Térlátásunkhoz a fiziológiai tényezőkön kívül a két dimenziójú képek „olvasásából” származó tapasztalataink is hozzájárulnak (perspektíva, árnyékok, kontrasztok stb.), és még számos „kiegészítő” információ, melyet a hagyományos tévétechnika nem képes közvetíteni. A térhatáshoz a két dimenziós helyett ki kellett fejleszteni a három dimenziós kép vételét és sugárzását. Az utóbbinak ez idáig három változata ismeretes (de ezek kombinációjával további rendszerek is létrehozhatók): a sztereoszkopikus, az autosztereoszkopikus és a holografikus televízió.

A sztereoszkopikus tévéhez a nézőnek minden esetben speciális szemüvegre van szüksége. Az egyik alkalmazott módszer az ipari célokra eddig is használt ún. anaglif-eljárás alapul, melynek során a megfelelő módon felvett zöld, illetve piros színű kép az erre szolgáló szemüvegen át nézve térhatású képet ad. A felvételhez egy olyan tükröt helyeznek a kamera elé, amely vagy csak a piros, vagy csak a zöld színt engedi át, s egyúttal a szemtávolságnak megfelelően létrehozza a jobb és a bal oldali képet. E két felvétel azután egy elektronikus kapcsoló segítségével úgy állítható össze, hogy a jobb oldali képet az egyenes, a bal oldalt pedig a görbe sorok közvetítik. A néző szemüvegének lencsái éppen fordított színűek, mint a felvett zöld, ill. piros képek, ami végül is sötétszürke, jó térhatású tévéképet eredményez.

Egy másik sztereoszkopikus rendszerben a jobb és a bal oldali képet két kamera veszi fel, s egyszerre közvetíti.

Így azonban nem lehet jól kihasználni a képernyő felületét. Ezért kitaláltak egy olyan eljárást, melyben a két kép egymás alatt helyezkedik el, s a képernyőt teljesen kitölti ugyan, viszont mindkettő torz. A szakemberek ezt anamorfózisnak nevezik. A sztereokép tulajdonképpen az anamorfózist korrigáló szemüvegen keresztül alakul ki, melynek jobb oldali lencséjén át csak a felső, a bal oldalin csak az alsó kép látható. Sajnos, ez a szemüveg elég súlyos, igen fárasztja a szemet.

Az említett eljárások viszonylag egyszerűek, s a jelenlegi tévétechnikával is megvalósíthatók, van azonban egy nagy hátrányuk: csak fekete-fehér képet adnak. A színes térhatású kép előállítására modern megoldást kínálnak az ún. PLZT-kerámiák. A PLZT (ólom-lantán-cirkonát-titanát) egy ferroelektromos — külső elektromos tér nélkül is polarizációt mutató — anyag, mely normális esetben átlátszó, feszültség hatására viszont erősen csökken a fényáteresztő képessége. Ha két polarizációs szűrő közé egy ilyen kerámia lemezt helyeznek, létrejön egy „fénykapu”, amely a feszültségadagolástól függően zárja el, illetve teszi szabaddá a fény útját. A szokásos színes tévékamerát úgy módosítják, hogy két objektívet építenek bele, s mindkettő mögé egy fénykaput helyeznek el. A kapuk nyitását a kamera sorimpulzus-generátora szabályozza. A nézők szemüvegére is PLZT-fénykapukat tesznek, melyeket a kamera sorfrekvenciája által modulált infraadó irányít, úgy, hogy a szemüveg keretébe épített infravető szabályozza a fénykapuk nyitását és zárását. Ez a szemüveg már sokkal kevésbé fárasztó, ennek ellenére szélesebb érdeklődés még nemigen mutatkozott a rendszer iránt — kivéve a nagy amerikai magántévé-társaságokat, melyek a nézők számának növekedését várják tőle.

1979 májusa óta az egyik ausztrál tévéállomás kísérleti sztereoadásokat is sugároz, méghozzá nagy közönségsikerral. A holland DOTS-cég által kifejlesztett rendszer olyan komplett felvételi optikát alkalmaz, mely különböző élességgel veszi fel az előtérben, ill. a háttérben látható tárgyakat, miközben színszűrők segítségével egy színkóddal látja el az egész képet. Végül a „színesítést” komputertechnika oldja meg. Az adót nemigen kell átalakítani — a rendszer minden eddigivel kompatibilis. A térbeli

látáshoz itt is színszűrős szemüvegre van szükség.

Ahhoz, hogy a speciális szemüveg nyűgétől megszabaduljunk, legegyszerűbb, ha a képernyőt alakítjuk át. Az ilyen autosztereoszkópikus rendszerek egy része a látószög-eltolódáson alapul. Viszonylag egyszerű az az eljárás, amelyben egy finom lyukú rácsot helyeznek megfelelő távolságban a képernyő elé, s így keletkezik a térhatás. Egy másik módszer több ezer gyűjtőlencséből álló áttetsző műanyag fóliát alkalmaz a felvételhez és a képvisszaadáshoz. Ezáltal a kép minden egyes pontját többször leképezik, a rekonstrukciónál pedig éppen fordítva történik ez a folyamat.

Az említetteknek plasztikusabb képet adnak a képernyőn egymás mellé helyezett féllencsék, melyeknek hatásmechánizmusa szintén a látószög-eltolódáson alapul. Mindhárom rendszer hátránya, hogy a hagyományos képbontó rendszerekkel nem érhető el a rácsokhoz és a lencsékhez szükséges pontosság. E problémát a mátrix vezérlésű képernyők segítségével lehet megoldani. A mátrixvezérlés történhet pontonként vagy soronként. Ahhoz, hogy így sztereoképek keletkezzenek, a mátrix oszlopait mindig duplán kell vezérelni: az egyik a jobb oldali, a másik a bal oldali képet adja. Színes kép sugárzása esetén a mátrix valamennyi pontja triplettként (három lencséből álló korrigáló rendszerként) működik, melynek egyes elemeit a videójel piros, zöld vagy kék információi vezérlik. A folyékony kristályos képernyő elé egy piros-zöld-kék színszűrőt és egy féllencséből álló fóliát helyeznek.

Végül szóljunk néhány szót a holografikus eljárásról, mely talán a jövő útját jelentheti. Több eljárással is készíthetők egyszerű vagy színes hologramok. A tévékép felvételéhez tulajdonképpen csak a fotólemez kell a tévékamera fényérzékeny lemezével felcserélni. Sokkal nehezebb — és egyelőre megoldhatatlan — viszont a kép visszaadása. Különösen az óriási információtömeg miatt. A holografikus tévénél ugyanis nemcsak a bal és a jobb oldali információkat, hanem a térbeli kép valamennyi információját felvesszük. Ehhez olyan képernyő kellene, amely úgy adja vissza a térbeli képet, hogy ha a néző változtatja helyzetét, a képet is egyre inkább jobbról vagy balról látja. Sőt, elképzelhető olyan képernyő is, amelyen a jelenet mögé látunk. A felvétel lézerral történik.

Persze, a képernyő előtti helyzetváltoztatás problémája az autostereoszkopikus tévénél is megoldható, ha a kép több kamerával, különböző nézőpontokból veszik fel. És lehetőség van a lézer és a hagyományos kamera kombinálására is. Az ilyen eljárások elsősorban tv-technikai szempontból előnyösek.

Egyelőre tehát csak a sztereoszkopikus és az egyszerű autostereoszkopikus eljárás bevezetésére van lehetőség. De í tudja: lehet, hogy éppen a lapos képernyő hozza meg a sikert a három dimenziójú televízió számára.

Lúzsák a háborúban

Után a moszkvai rádió közölte, hogy a sziszta Németország megtámadva a Szovjetuniót, a hangszórókban felcsengett Prokofjev „Alekszander Nyevszj” kantátája. Nehéz ma már elmondani, micsoda érzéseket keltettek a hallgatókban e hazafias művel az énekesek és a nézők, akik közül sokan mindjárt az írás után, a stúdióban jelentkeztek öntudatosnak a frontra. A háború első napjain komoly változások történtek a rádióban: 1941. június 25-én a művészeti adást napi 8—10 órára csökkentették, s szűkítették az irodalmi-drámai és a nevelési osztályt. Az új szerkesztőség állt át a harcos vonalra. Munkájának hatékonyságáról tanúskodik az a sok száz levél, melyben a hallgatók megköszönték, hogy

műsoraival lelkesedést, bátorságot, örömet és büszkeséget keltett a szívükben, s „a béke és az élet szimbóluma lett”.

Moszkvában, a Bolsaja Pirogovszkaja utca 17. szám alatt van az Októberi Forradalom Központi Állami Archívuma. A gyűjtemény 6903. számú anyaga az össz-szövetségi rádió értékes szövegeit és dokumentumait tartalmazza. A dokumentumokat olvasván feltűnik, hogy a második világháború alatti művészeti rádióadások története a stratégiai helyzetnek megfelelően több szakaszra osztható. Az első szakaszban — 1941 júniusától kezdődően — a szerkesztőségbe neves írók és zeneszerzők kerültek, akiknek új alkotásai gyakran elkészülésük után nyomban adásba is mentek. A második szakasz — 1941 októberé és 1942 márciusa között — volt a legnehezebb. Ekkor mindössze egy kicsiny alkotócsoporthoz maradt Moszkvában. A színházak és a kiadók többségét evakuálták, így szinte a rádióbizottság volt az egyetlen folyamatosan működő orgánus, amelynek állandóan új alkotásokra volt szüksége. Az 1942 márciusa és 1943 januárja közötti harmadik szakaszban a rádió munkatársai egymás után tértek vissza az evakuációból, és létrehozták a gyermekrádió szerkesztőségét. Végül, a háború végéig tartó zárószakaszban egyesített osztály keretében dolgozott az irodalmi-zenei és a gyermekszerkesztőség.

Ahogy az egész ország kulturális és oktatási intézményei a front és a háttér eseményeinek megfelelően alakultak át, ugyanez következett be a rádióval is; változott az adások tartalma és hangulata, új formák és műfajok alakultak ki.

A szovjet írószövetség elnökségi ülésének korabeli jegyzőkönyve szerint: „Naponta 8 adásunk van, 2 óra 20 perces időtartamban. Ha ezt lefordítjuk az írók számára érthetőbb nyelvre, ez kb. 70 kéziratoldalt tesz ki”. A háború kezdetétől jelentkezett az „Irodalmi napló”, amelyben írók, újságírók — Fagyevjev, Szimonov, Sescipacsov, Ehrenburg és sokan mások — olvasták fel írásaikat. A számok bár szárazak, mégis meggyőzőek. 1941-ben 556 különböző műfajú irodalmi adás hangzott el. 1943-ban a „Szovjet próza” rovat 322 bemutatóval és 110 ismétléssel jelentkezett. A „Szovjet költészet” 299 bemutató és 85 ismétlés jellegű adásán 92 művész dolgozott. Hallható volt többek között Alekszej Tolsztoj, Ehrenburg, Dvzsenko, Siskov, Gladkov, Tyihonov, Fa-

gyejev, Prisvin, Tvardovszkij, Gafur Guljam, Iszakovszkij, Marsak. 1944 tíz hónapja során 115 szerzői adásuk volt a szovjet költőknek, 145 az íróknak. Érthető okoknál fogva ezeknek a műsoroknak többségét nem őrizték meg. A felvételi technikát a zenei műsoroknak tartották fenn, hiszen a zenekari tagok többsége vagy a hátsorszámban vagy a fronton volt.

A klasszikusok alkotásai színészek tolmácsolásában hangzottak el. A kiválasztott művek többnyire a történelmi múlt párhuzamos eseményeit, a nép hősi hagyományait jelentették meg. Így 1941 őszén hangzott el Gogol Trojkája, majd pedig Maupassant-nak a poroszok franciaországi intervenciójáról szóló alkotásai.

Azonban a szerkesztőség feladata volt a színházi repertoár bővítése is. A háború első három évében az orosz és a világirodalom klasszikusainak 1294 művét sugározta a rádió a fővárosi színházak legjobb előadásai alapján. 1941 szeptemberétől kezdve jelentkezett a „Moszkvai színházak a frontnak” című program. A „Színház a mikrofonnál” sorozat keretében rádiós adaptációkban hangzottak el Gogol, Osztrovszkij, Lope de Vega, Shoridan, Shakespeare, valamint Gladkov, Pogogyin, Szimonov és Kornyejsuk drámái. De gyakran közvetítette a rádió a front közvetlen közelében fellépő „frontszínházak” és művészeti brigádok előadásait is. A háború éve alatt 42 ezer előadó 437 ezer frontelőadást, ill. koncertet adott. 3685 zenészcsoport lépett fel a repülőtereken, a frontokon és azok közelében.

Fontos propaganda szerepük volt a rádióban a népszerű hazafias daloknak. Prokofjev, Hacsaturján, Szolovjev-Szedoj, Kabalevszkij és sok más zeneszerző akkoriban íródott műveit gyakran a rádióban mutatták be először. A klasszikus zeneművek közül többnyire az orosz nép hősi múltjáról szóló alkotások kerültek

a programba: Csajkovszkij Szláv indulója és „1812”-nyitánya, Glinka Iván Szuszanyinja, Prokofjev már említett Alekszander Nyevszkije. 1941-ben túlnyomórészt háborús indulókat sugárzott a rádió, valamint 15 perces zenei felvételeket Leningrádból — annak demonstrálására, hogy a város még él és harcol. 1942 második felében azután újra sugározni kezdtek másfajta zenei műsorokat is. Gyakoriatok voltak a 40—60 perces kívánságkoncertek: a katonák, a dolgozó fiatalok és a kolhozparasztok kéréseire többnyire könnyűzenét és filmzenét közvetítettek — a rádió dzsessz-zenekarának előadásában.

1943-ban a koncertek már napi 7,5 órát tettek ki, majd az éjjel 1-ig meghosszabbított adásnapok bevezetésével 9 óra 20 perccel, vasárnap pedig kerek 10 órát. A sorozatokat — „Állami díjas zeneszerzőink”, „Orosz kamarazene”, „Csajkovszkij-szimfóniák”, „Ifjúsági zenei adások”, „Az orosz zenei klasszicizmus története” — tudományos ismeretterjesztő kiselőadások kísérték.

1944-ben kezdődött „A Szovjetunió népeinek barátsága” című zenei sorozat. Ugyanakkor egyre több nyugat-európai klasszikus zenei alkotás került adásba. Naponta közvetített a rádió cseh, lengyel, amerikai és angol nemzeti dallamokat. A zenei műsorok minőségének javítására a kulturális miniszter határozata alapján művészeti tanács alakult a rádiónál.

A technikai bázis tökéletesítésével 1945 januárjában megkezdődtek a „Rádiós kirándulások Moszkva színházaiban és koncerttermeiben” című élő közvetítések. Megnövekedett a szerkesztőség is: 80-ról 155 főre. Végül beindult a második program, s ezzel lehetővé vált a színházakban már nem játszott, de még népszerű darabok bemutatása és új irodalmi-zenei műsortípusok bevezetése. A műzsák túléltek a háborút.

Rövidre fogva

Műholdtévét Angliában. A BBC engedélyt kapott a brit kormánytól, hogy 1986-tól két műhold sugározzon rendszeresen tévéműsorokat. Az egyik csatorna az előfizetési díjból fedezi működését, a másik csatorna vételéhez még meg nem határozott többletdíjat kell fizetni. A vételhez szobaantennára és néhány más kiegészítő technikai berendezésre lesz szükség, ennek ára kezdetben 250, majd 200 font lesz. Az antennát később a házak falára erősített lapos fémlemez fogja pótolni.

The Times

A világon a negyedik a tévétársaságok között a brazil Rede Globo. Csak az egyetemes államokbeli három tévéóriás nagyobb rála. A 75 milliós létszámú közönség 60—75 százaléka a nap minden szakában a Rede Globo műsorait nézi. A társaság világszerte aranybánya, egy 60 másodperces reklám a „Baila conmigo” (Táncolj velem!) című tánczeneműsor közben például százezer márkába kerül. A siker titka elsősorban a „téveregényekben” rejlik, amelyekből sokszor 200 részt is sugároznak. Az ötlet az amerikai folytatásos tévéjátékokból, a „szappanoperákból” származik, de a brazilok ügyelnek arra, hogy a színvonal magasabb legyen. Az egyik nagy sikerű tévéregény kéziratának szerzője például az ország legismertebb írója, Jorge Amado. A Rede Globo ritkán készít olyan műsort, amely nem érdekli a népet. Ezt a piacutató osztály szavatolja, amely havonta kétfélmillió embert kérdez meg, hogy mi a kívánsága. A legtöbben a hét öt napján, 18 és 22 óra között a tévéregényeket akarnak nézni. De nemcsak a brazilok szeretik ezt a fajta szórakozást: sorozataikat 81 országnak adják el.

*Entwicklungsstendenzen
der Massenmedien/MTI*

Túl sokat keresnek a tévések — állapította meg a nyugatnémet Állami Számvevő Hivatal a ZDF-nél tartott kétéves vizsgálat eredményeképpen. A 200 oldalas jegyzőkönyv többek között a következő adatokat tartalmazza: a ZDF inténdánsának havi jövedelme 21 840 márka. (A Rheinland Pfalz tartomány miniszterelnöke 13 546 márka fizetést kap.) A ZDF négy igazgatója közül három 17 600 márkát keres, csupán a műszaki igazgató kénytelen beérni 15 510 márkával. Ez a jövedelem is 25—40 százalékkal magasabb, mint egy tartományi miniszteré. A „középkáderek” 4400—7300 márkát kapnak. A jelentés számos összehasonlítást tartalmaz a televízióban és a közigazgatásban dolgozók jövedelméről. A tévé vezetői arra hivatkoztak, hogy a keresetek eltérése indokolt, mert a televízióban sokkal magasabb képesítésű dolgozókat alkalmaznak, mint a közigazgatásban.

Stern

Új kábeles hírcsatornát hozott létre az USA-ban Ted Turner. Ez már a második 24 órás hírszolgáltatás, az elsőt, a Cable News Network-öt néhány évvel ezelőtt alapította Turner, azóta nagy sikerrel sugározza híradóműsorát. Anyagait több száz helyi kábelrendszer veszi át, így kb. 9 millió háztartáshoz jutnak el. A CNN—2-nek is megvannak az esélyei arra, hogy hasonló nagyságú közönséget toborozzon. Az új csatorna 25 perces blokkokban közvetíti a híreket, filmanyagát legnagyobb részt a CNN-től kapja. Műsorai a Satcom—1 műholdon keresztül jutnak el a kábelrendszer földi állomásaihoz.

Neue Zürcher Zeitung/MTI

A káosztól a kozmoszig című tudományos-ismeretterjesztő műsor minden időnk legnézettebb programjai közé tartozik,

eddig már több mint egymilliárd néző látta. A sorozatot az amerikai CPB mutatta be. A CPB a nem kereskedelmi tévéadóknak szövetsége, amelyben mintegy 300 tévétársaság tömörül. Nem versenyezhet a három nagy hálózattal (ABC, CBS és NBC), de nagy érdemeket szerzett azzal, hogy olyan kiemelkedő műsorokat sugárzott mindenkit megelőzve, mint pl. a Gyökerek vagy a Forsythe Saga. A műsorokat nem szakítják meg reklámok, a fenntartási költségeket magánszemélyek, vállalatok és intézmények adományai fedezik. Az egyes társaságokat az egyetemekről, a pedagógiai és kutatóintézetekből irányítják, csupán a nagyobb szabású vállalkozásokra hoznak létre koordináló vezérkart.

Magyar Szó

Az amerikai tévéfilm ára a vevő ország becsülés szerinti vásárlóerejétől függ. A nagy európai televíziók közül a BBC 60—250 ezer dollárt, az NSZK tévéi 50—150 ezer dollárt fizetnek egy átlagos hosszúságú filmért, de Magyarországtól már csak ezer-ezeröttszáz dollárt kérnek, és ebből a szempontból egy kategóriába tartozik Norvégiával és Jugoszláviával. Nálunk olecsóbban csak Bulgária, Gibraltár, Írország, Monaco, Lengyelország és Románia tud az USA-tól vásárolni. Az amerikai kontinensen a legtöbbet fizető vevő Kanada (90—200 ezer dollár), a többi földrészen pedig Japán (40—100 ezer dollár) és Ausztrália (30—50 ezer dollár) a legjobb vásárló. Magyarországgal azonos kategóriában van többek között Peru, Irak, Malajzia és Új-Zéland.

TV World

94 újság jut 4,7 millió lakosra Finnországban. Ezek közül 55 jelenik meg a hétnek legalább öt napján, és összpéldányszámuk 2,8 millió. A terjesztés főként előfizetés útján történik, korlátlan időre is elő lehet fizetni. A lapkiadók bevételének 75 százalékát a helyi kereskedelmet szolgáló reklám adja. A színes reklám aránya állandóan nő, minden öt hirdetés közül egy színes nyomással készül. A finnek Európában az elsők között vezetik be a technikai újdonságokat. Valamennyi újság fényszedést használ, és 90 százalékuk offsetnyomással készül. A 94 újság 65

független társaság kezében van, koncentrációs törekvések nincsenek. Sok lapnak van nyomdai részlege, amely folyóiratokat és könyveket állít elő.

APA Medien-Brief/MTI

A Pánafrikai Hírügynökség (PANA) létrehozásának a tervét egyhangúan elfogadta a Kommunikációs Fejlesztés Nemzetközi Programjának (IPDC) 35 tagországa. A hírügynökség a tervek szerint az év végén lát munkához, a központja Dakarban (Szenegál) lesz, és öt információirodát nyit Líbiában, Nigériában, Zairében, Szudánban és Zambiában. 50 afrikai hírügynökség fog a PANA-hoz tartozni. Az IPDC százezer dollárral segíti majd a szervezetet, amit tevékenységének ki-fejlesztésére, felszerelés vásárlására és újságírók képzésére fordíthat. A hírügynökség létrehozásával az IPDC a fejlődő országok közötti jobb információáramlást akarja elősegíteni.

Development Forum

„Fekete-fehér” televízió. „Fekete” csatornát rendszeresített a dél-afrikai televízió az év elején a néger lakosság számára. Mindennap három órán keresztül ötféle bantu nyelven sugároznak műsort. A második „fekete” program 1983-ban indul. Egyes liberális fehérek és négerek bírálják, hogy az apartheidet a képernyőre is kiterjesztik, a Dél-Afrikai Rádiótársaság azonban a piaci elemzések alapján élénk keresletre számít. A nézők száma egy év alatt állítólag eléri a 4 milliót, a néger lakosság egyötödét. A „fehér” első csatornának jelenleg 530 ezer fekete nézője van. A tévétársaság az új műsorokhoz ezer munkahelyet kínál bantuk számára.

APA Medien-Brief/MTI

Lesz-e egyházi tévé Portugáliában? A kormány bejelentette, hogy megváltoztatja a televíziós törvényt, hogy lehetővé tegye a római katolikus egyház számára saját csatornája működtetését. Ez a szándék azonban könnyen meghiúsulhat. A Szocialista Párt egy tagja azzal támadta a javaslatot, hogy az sérti mind az alkotmányt, mind a műsorszórás törvényt. Jogi szakértők azt állítják, hogy az egyház lényegében magán-, nem pedig társadalmi szervezet. A portugál alkotmány kimondja, hogy a televízió közszolgáltatás és csak közös vállalkozással működtethető.

tő. Egyesek szerint, ha az egyház engedélyt kap, hogy saját csatornája legyen, mások előtt is megnyílik az út, hogy hasonló igényekkel lépjenek fel, és ez végül is a magán televízió elterjedéséhez vezet-het.

World Broadcast News

A század műholdszerződése. A Nemzetközi Távközlési Műhold Szervezet (Intelsat) bejelentette, hogy kizárólag az amerikai Hughes Aircraft céggel fog tárgyalni egy világméretű kommunikációs műhold-hálózat kiépítéséről. Az egymilliárd dollár értékű Intelsat VI műholdflotta 1986-ban kezdi meg működését. 30 ezer telefon-áramkört hordoz majd, ezzel az évtized végére a világ kommunikációs szükségleteinek kétharmad részét tudja kielégíteni. Az Intelsat 106 nemzetből álló szervezet, amely a világ hang-, adat- és videokommunikációs rendszerét irányítja.

Newsweek

Harc a kalózkodás ellen. Tavaly a nyugat-német hatóságok 46 illegális FM-adót fedeztek fel és szüntették meg. Az adók nagy része az ellenkultúrát terjesztette, zenét, híreket és információkat közvetített. A posta vezetőinek bevallása szerint azonban még mindig működik az országban 15 kalózádió, és ezeket sem fogják kímélni. Jobban a körműkre néznek azoknak a nézőknek és hallgatóknak is, akik elfeledkeznek az előfizetési díjról. A hatóságok szerint legalább hárommillió rádió- és tévé-vevőkészülék „feketen” üzemel, és műsorszóró berkekben ezt szerény becslésnek tartják. Eddig a frankfurti Hessische Rundfunk az egyetlen műsorszóró szervezet, amely beszámolt a „razzi-áról”: 50 ezer be nem jelentett készülék került a hálóba, és ez 2 millió márka többletjövödelmet jelentett.

World Broadcast News

Első országos rádióhálózatát építi ki a nemrégiben függetlenné vált közép-amerikai ország, Belize (a volt Brit Honduras). A rádiós műsorszórás eddig csak a főváros, Belize City területére korlátozódott, ahol körülbelül 40 ezer ember él. Belize összlakossága 140 ezer fő, egyharmad részük spanyol anyanyelvű. A híreket főleg angolul fogják közvetíteni, de a két új adó közül az egyik mindennap su-

gároz majd spanyol nyelvű műsort is. Belize a karibi hurrikánövezetben fekszik, klímáját szélsőséges légnyomás és páratartalom-ingadozás jellemzi, ezért az adókat speciális védőberendezésekkel fogják felszerelni. A belizei rádiórendszer az Európai Fejlesztési Alap finanszírozza.

World Broadcast News

Tévé Guayanában. A jövő év végén megindul a televíziós közvetítés ezen a Dél-Amerika észak-keleti partvidékén fekvő, angol nyelvű területen. A kormány a tavasszal 45 millió frank értékű szerződést írt alá a francia LGT céggel, a Thomson CSF leányvállalatával. A hálózat először a part menti területekre és a bányavidékekre fog kiterjedni, ahol a lakosság 80 százaléka él. A Tájékoztatási és Kommunikációs Minisztérium bejelentette, hogy a műsorgyártást tanárookra és a sajtóban dolgozó újságírókra fogja bízni, és a frissesség érdekében gyakran cseréli majd a személyzetet.

World Broadcast News

Irodalmi telefonszolgálatot létesítettek az év elején Stuttgartban. Az 1156-os szám tárcsázása után egy író hangja hallható, aki négy és fél percen keresztül költeményeket vagy rövid prózai műveket ad elő.

Die Presse/MTI

Nagyothallók kommunikációját kívánja segíteni a francia PTT a „Portatel” nevű készülékkel, amelyet alfanumerikus billentyűzettel és kijelzéssel láttak el. A közvetlen kommunikáció is lehetséges két Portatel között írásban, ha pedig a nagyothalló beszélgetőtársa ép hallású, tolmácsközpont alakítja át a beszédet írásos információvá és fordítva. A PTT 50 Portatelt bocsátott a hallássérültek szövetségének rendelkezésére, hogy kísérleteket folytassanak vele.

Telecommunications

Telefonutalvány. Az Osztrák Posta 1979 vége óta árusít olyan utalványokat, amelyekkel a távbeszélőszámra kiegyenlíthető. Az utalványok népszerűvé váltak, a megajándékozottak 1981-ben közel 3 millió schilling értékben fizettek utalvánnyal.

Postrundschau

Önvédelem. Angliában olyan pénzbedobós telefonkészüléket próbálnak ki jelenleg, amelyben egy beépített mikroprocesszor erőszakos beavatkozás esetén hívja a rendőrséget.

NTZ

A robotok éve. Az ipari robotok tervezésében és alkalmazásában Japán játssza a főszerepet. A Mackintosh piackutató intézet szerint a Japánban gyártott elektronikus vezérlésű robotok száma 1984-ig meghaladja a jelenlegi háromszorosát, és 1990-ig további négyeszeresödése várható. A mai termelés mintegy 500 millió dollár értékű. Különösen az intelligens robotok területén számítanak nagy fejlődésre. Az USA-ban is felismerték a robotok növekvő szerepét, ezért nyilvánította a Massachusetts Institute of Technology 1982-t a robotok évének.

Elektronikschau

Videotex-próba. A Svájci Posta 1983-ban és 1984-ben próbaüzemet akar végezni a videotex nevű új tájékoztatási és kommunikációs rendszerrel. A videotex (telefonképernyő-szövegnek is nevezik) a televíziókészülék és a telefon keresztezése. Különleges berendezés segítségével egy adatbanktól információkat és grafikonokat lehet a képernyőre lehívni. A próbaüzem' alapján tájékoztatási eszközpolitikai kérdésekre szándékoznak választ adni.

Neue Zürcher Zeitung/MTI

„Ne maradjunk le az ismerősök mögött” jelszóval 1981-ben megkétszereződött a képmagnók száma Ausztriában. A bécsi egyetem szociológiai intézetének felmérése szerint az esetek kétharmad részében a vásárlást nem előzte meg családi tanácskozás, a család fő csak úgy hazahozta a készüléket, amelyet többnyire maga is kezel. Átlag heti négy és fél óra műsort rögzítenek, de ennek a felét később letörlik. A készüléktulajdonosok átlagosan 20 órás videokazettával rendelkeznek, egyharmad részük csereberéli baráti körben a szalagokat. A rögzített műsorok népszerűségi sorrendje: játékfilm, krimi, szórakoztató műsor, ismeretterjesztés és sport. A képmagnók elsősorban a mozitól és a színháztól veszik el az időt, de többet járnak baráti körbe, és többet is olvasnak.

Arbeiter Zeitung

A tévé az első számú gazdasági információforrás a nyugatnémet kereső lakosság számára, minimálisan megelőzve a napilapokat. A GETAS Intézet vizsgálata szerint a harmadik helyen a személyes beszélgetés, a negyedik helyen a rádió állnak. A képsalagok az ötödik, a gazdasági folyóiratok pedig a hatodik helyre kerültek a kérdezettek listáján. A tévé különösen a férfiak, a magasabb iskolai végzettségűek és a tisztviselők körében forrásértékű.

Medienspiegel

1983-at a világtávközlés évének nyilvánította az ENSZ. Mozgalmának célja: a nemzeti hálózatok és a távközlés fejlesztésének előmozdítása. A világszervezet felhívta a kormányokat és szervezeteket a genfi Nemzetközi Távközlési Egyesülettel való szoros együttműködésre, amely a program koordinátora lesz.

NTZ

USA: Today néven új országos napilapot indít a Gannet Newspapers. A lapot műhold segítségével az USA 20 legnagyobb újságpiaca közül 15-re juttatják el. A lap keretét a virginiai Springfieldben készítik, majd 15 külső nyomdában nyomják ki. Európában a Financial Times jelentette meg először műholdas technikával országos kiadását. A szerkesztőség Londonban van, a nyomda Frankfurtban.

Media Perspektiven

Két műholdas csatornát kap a BBC. A kezdés: 1986. Az 1-es csatorna, melyet bérleti tévének terveznek — elsősorban új játékfilmeket, kulturális és sporteseményeket kínál majd. A másodikat a brit kormány jelenlegi elképzelése szerint az általános előfizetési díjból finanszíroznák, az elnevezése „Ablak a világra” lenne, és „a világ legjobb tévéműsorait” nyújtaná közönségének. A BBC ezzel szemben közölte, hogy egyelőre mindkét csatornát bérleti díjakból kívánja üzemeltetni. A brit belügyminiszter az ITV-nek is kilátásba helyezett egy műholdas csatornát; a BBC-t — úgy mond — azért részesítették előnyben, mert a jelentkezők közül a legrettebb tervekkel nyújtotta be.

Media Perspektiven

Tiltakozik a Brit Filmkölesönzők Szövetsége a BBC terve ellen, mely szerint a tervezett 1-es műholdas csatornán hatnyolc héttel premierjük után sugároznák az új mozifilmeket. A szövetség évek óta küzd a filmek késleltetett televíziós bemutatásáért. Kezdetben 10, később 5, majd 3 évben határozták meg a várakozási időt. „Nincs semmi alapja, hogy a műholdas tévét másképpen kezeljük, mint bármely televíziós formát” — jelentette ki a főtitkár.

Kirche und Rundfunk

Zürich mellett a moszkvai 1-es tévéprogram vételére szolgáló műholdas vevőállomást épített az Astronic AG svájci cég. A szovjet Horizont műholdtól átvett programot naponta kétszer, 6, ill. 21 órai kezdettel sugározzák. A műsor főleg zene és show, de vannak sport- és dokumentumadások is — egyelőre csak orosz nyelven. De szóba került az angol nyelvű feliratozás lehetősége is.

Funkschau

Szovjet tévéműsört nézhetnek a hollandiai Hellendoorn lakosai is — reggel 6-tól 10-ig és délután 1-től este 9-ig. A Horizont műhold által továbbított programot a kábelhálózathoz csatlakozó készülékek vehetik. Hellendoorn volt az egyetlen település, amely nem vette figyelembe a holland kulturális miniszter és a postai hatóságok korábbi tilalmát, amelyben büntetést helyeztek kilátásba a Horizont adásainak vételéért.

Kirche und Rundfunk

Változások a ghanai műsorszórásban. A Ghanai Műsorszóró Társaság új vezérigazgatója hivatalba lépése után kijelentette, hogy a rádió- és tévéadások pártosnak és forradalminak kell lennie. A Nemzeti Védelem Ideiglenes Tanácsának tájékoztató titkára így fogalmazott: A médiumok kötelessége, hogy a forradalomnak formát és karaktert adjanak, hogy a ghanaiak pontosan megértsék a forradalom irányát. Háromévi hallgatás után ismét megindultak az acriai rádió külföldnek szóló adásai is.

Neue Zürcher Zeitung

Az iráni rádió- és tévéhálózat átfogó kiépítéséről szóló programot fogadott el az ország rádiótársasága. Egyidejűleg jelentősen növelik mind a helyi és országos bel-földi, mind pedig a külföldnek szóló adások idejét. Ebből a célból Teheránban szerződést írtak alá a Brown, Boverie Company svájci céggel 4 rövidhullámú adó és 16 antennarendszer szállításáról. Közben ismét sugározni kezdte adásait a „Modzsedin Kalk hangja” nevű illegális ellenzéki rádióállomás.

Funk-Korrespondenz

A bűvös szó Hollywoodban: video. Az amerikai film- és tévémetropolis 1980—81-es sztrájkhullámának kézzelfogható alapja volt: mindenki részt akart kapni a video-pecsenyéből — színészek, zenészek, forgatókönyvírók egyaránt. A zenészek kivételével célt is érték, azaz részesevést kapnak a kábeltévé és a kazettás-lemezes filmgyártás rohamosan növekvő bevételeiből. Az „álomgyár” jövője — ahogy a tekintélyes pénzügyi veszteségek mutatják — nem a mind költségesebb filmek készítésében, hanem az új piacok el-látásában rejlik.

APA

Zöld fényt kapott a magántévé Spanyolországban, ahol eddig a televízió állammonopólium volt. Eddig 28 sajtócsoport kért sugárzási engedélyt.

APA

A „Télécom 1” francia távközlési műholdas rendszer, amely 1983-tól működik majd üzemszerűen, két geostacionárius műholdra támaszkodva megteremti az anyaország és a tengerentúli francia területek közötti kapcsolatokat is. Szolgáltatásai: konferencia-kapcsolások (grafikus támogatású auditív vagy képtelefonos összeköttetések útján), nagy sebességű adatátvitel (elsősorban számítógépek közötti kapcsolatokhoz), műsorszórás, speciális (üzleti, oktatási, kulturális) célú tévéprogramok, távbeszélőközpontok közötti kapcsolat. A távbeszélő-szolgáltatás szempontjából lefedett európai terület Franciaországot jelentősen meghaladja. A rendszer az ún. többszörös hozzáférés elvére épül.

L'Onde Electrique

Csalódást okozott a Prestel. A brit posta valaha abban reménykedett, hogy videotext-szolgáltatásának 1981-re több tízezer magánháztartást is sikerül megnyerni, de az előfizetők száma ma, két és fél évi üzemeletés után is csak 14 ezer, főleg kereskedelmi területekről. A ráfizetés eddig 4,4 millió font, ezért néhány vidéki központ bezárását tervezik.

NTZ

Az új „kínai út”. 1980-as adatok szerint Kínában 6 500 000 telefon-előfizető van, a telexek száma: 170. Néhány digitális összeköttetés is működik, s 5 kísérleti üvegszálas átviteli vonal. Az interurbán hálózat 22 ezer áramkörből áll, melyből 2300 automata, illetve félautomata. 26 vidéki város mikrohullámú összeköttetéssel van Pekinghez kapcsolva.

Messages

A világ legnagyobb kereskedelmi hírközlő műholdrendszerét tervezik. A 106 országot átfogó Intelsat 700 millió dolláros megbízást adott egy nemzetközi cégnek az egész világot átfogó Intelsat VI. műholdrendszer megépítésére. A program értéke azonban még további 900 millió dollárral emelkedhet. A műhold öt légijárműve közül az első 1986 elején startol. Hordozórendszerként mind az amerikai Space Shuttle, mind pedig az európai Ariane 4 hordozórakéta számításba jöhet.

APA

Az előfizetési díjak 30 százalékos emelését határozta el a Svájci Rádió- és Televíziós Társaság 1983-ra. 1984-től pedig automatikusan a fogyasztói árindexhez kapcsolódóan a díjak. Amennyiben ezt nem engedélyezik az illetékes hatóságok, akkor a tervezett emeléseket mindig meghatározott időközönként fogják érvényesíteni.

Media Perspektiven

A harmadik francia tévéprogram országos adása mellett már nem tudja megfelelően finanszírozni helyi adásait. Kormánykörökből olyan javaslat érkezett, hogy a helyi hatóságok különdíjat szedjenek ezekért az adásokért. 1982-ben egyébként a „normál” tévédíjak is 20 százalékkal emelkedtek az előző évihez képest.

Neue Zürcher Zeitung

Bővített programmal jelentkezik április óta a svájci „Teletext”. A napi hírek mellett tájékoztat a rendezvényekről, a börze állásáról, az olvasnivalókról; vásárlási tanácsokat ad; híreket, információkat nyújt a mageteknek; ételrecepteket közül, valamint sakkfeladatokat és azok megoldását.

Medienspiegel

„A telekommunikáció mint foglalkozási lehetőség” — ez volt a címe annak a két-napos müncheni kongresszusnak, melynek 250 résztvevője a mai foglalkozási helyzet és a fejlődés szükségleteiből fakadó lehetőségeket vizsgálta. A tudósok olyan új foglalkozásokra tettek javaslatokat, melyeket a következő években kell majd kifejleszteni.

APA

Testvérlapunk a Szetgules. Az Unen című lap és a Mongol Újságírók Szövetsége 1982-ben megkezdte a „Szetgules” (Újságíró) c. negyedéves folyóirat kiadását. A magazin főleg az alkalmazottaknak, az újságíróknak, a sajtó és a tájékoztatási szervek munkás- és parasztlevelezőinek, a Mongol Állami Egyetem újságíró-szakos hallgatóinak, az amatőr fotósoknak, végül az ország széles olvasóközönségének szánják. A magazin rendszeresen közöl majd anyagokat az újságírás elméletével és gyakorlatával összefüggő kérdésekről.

New Mongolian Quarterly/MTI

Új összeköttetés Etiópia és Dzsibuti között. Új távközlési összeköttetés létesült a szocialista Etiópia és a Dzsibuti Köztársaság között. A rendszerbe három rádiónyelő-állomás tartozik, amely 30 csatornán keresztül teszi lehetővé a telefon-, távíró- és telexkapcsolatot a két ország között. A jövőben bekapcsolják a rendszerbe a Jemeni Népi Demokratikus Köztársaságot és a Jemeni Arab Köztársaságot is.

TASZSZ/MTI

A Jel-Kép előző számának Lapozgató rovatában megjelentették David Riesman Ébredés a bőség álmából című írását. A kiadó kérésére közöljük, hogy a cikk eredetileg a Public Opinion Quarterly 1981/3. számában jelent meg, kiadta az Elsevier Science Publishing Company, New York, jogtulajdonosa a Trustees of Columbia University,

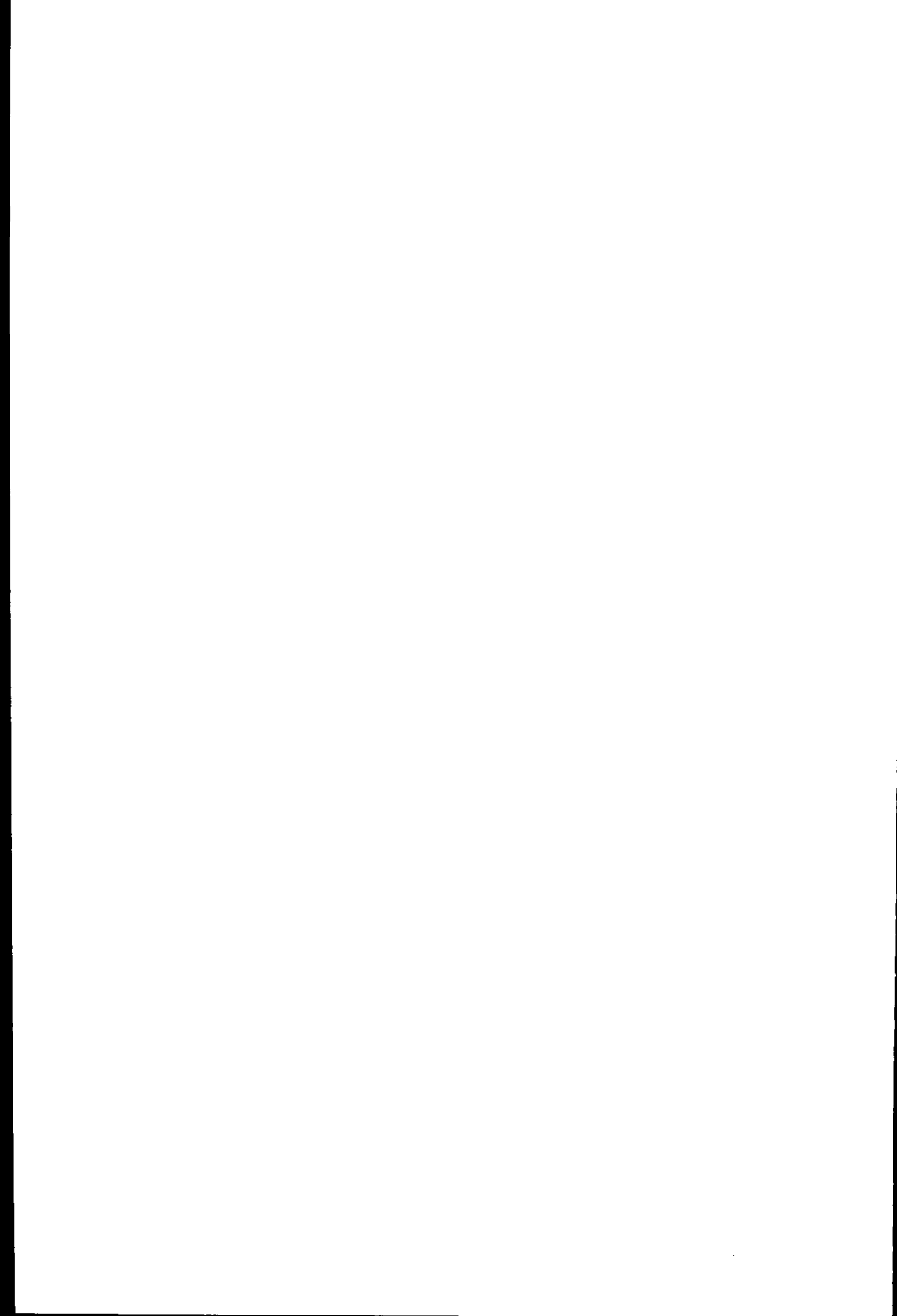
terjeszti a Magyar Posta

Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál, a Posta Központi Hírlap Irodánál: (Budapest V., József nádor tér 1. 1900) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással KHI 215 96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Külföldön terjeszti a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalat (H—1389 Budapest, Postafiók 49.). Amennyiben a megrendelés a KULTÚRA Külkereskedelmi Vállalatnál történik, utalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (H—1850 Budapest), a KULTÚRA 024/7. számú számlára. A JEL-KÉP a Szovjetunióban, az NDK-ban, Csehszlovákiában, Lengyelországban, Romániában és Bulgáriában kizárólag a helyi postahivatalokban fizethető elő.

Felelős kiadó: a Tömegkommunikációs Kutatóközpont igazgatója

U ISSN 0209—584X

„Írják meg nekik magyarul, hogyan szeretem őket”

Szemelvények a Radio Budapest külföldi leveleiből

Dél-Amerikától Ausztráliáig megszámlálhatatlanul sok országnak hat nyelven — angolul, görögül, németül, olaszul, spanyolul, törökül — sugározza műsorait a Magyar Rádió Külföldi Adások Főszerkesztősége —, amint arról lapunk első részében Hajdú András beszámol. A Radio Budapest évente 40 ezer levelet kap külföldi hallgatóitól. Szemelvényeinket január—április közel tízezer leveléből válogattuk.

„Ilyas Çelik nevű honfitársammal vitatkoztunk Törökországról és a világpolitikáról. A vita közben azt mondta nekem, hogy a szocialista országokban, például Magyarországon, Bulgáriában, nincsen nyugdíjkorhatár, és az embereket életük végéig dolgoztatják. Azt is mondta, hogy a szocialista országokban nem létezik a tisztesség fogalma, ezért a nyilvánosházak is tilosak. A vita verekedéssé fajult, szétválasztottak minket. Azt mondtam neki, hogy megfírom mindezt a budapesti rádiónak, és hivatalos írást fogok kérni erről a kérdéssel. Bár nem tulajdonítok jelentőséget Ilyas Çelik zavaros gondolatainak, mégis várom hivatalos írásukat. Leveleiket fel fogom olvasni Ilyas Çeliknek, aki a tudatlansága miatt konzervatív, hiszen elnyomott és kizsákmányolt munkás.” (A. K. török vendégmunkás, NSZK)

„Ez az igazi szólásszabadság”

„Nagyon meglepett és érdekelt Levelesládá műsoruk. Még sohasem hallottam, hogy egyetlen adó — akár nyugati, akár keleti — ilyen nyíltan ismer-

tette volna a hallgatók véleményét a saját műsorairól. Ez az igazi szólásszabadság.” (R. F. Cohasset, USA)

„Egy ország külföldi adásának nagy felelőssége abban, hogy a hallgatókat átfogóan és a realitásoknak megfelelően informálja, azt mondanám, hogy az osztrák adás mindig ehhez az alapelvhez tartotta magát. Ehhez hozzájárul, hogy országaink kapcsolatában nincsenek megoldatlan problémák.” (K. Z. Sollenau, Ausztria)

„Nagyon tetszett a március 23-i műsorukban Karda Beáta énekszám. Ezt többször kellene sugározni. A szerkesztőnek törekednie kellene arra, hogy az énekesek neveit még érthetőbben mondja ki, mivel a magyar neveket mi nehezebben értjük meg.” (E. F. Lutter, NSZK)

„Nagyon köszönjük, hogy zenés üzeneteinket teljesítik, mivel ez az adás közelebb hoz bennünket szeretteinkhez. Jómagam 18 éve élek idegenben, távol a családtól. Elnézésüket kérem a nyelvtani hibákért, sajnos nem végez-

hettem el az iskolát, többek között ennek is a fasiszta Hitler és háborúja az oka." (C. G. görög vendégmunkás, G. B. NSZK)

„Azért írok Önöknek, mert február 13-án hallott riportjuk nagyon tetszett. A riportban a kecskeméti Kodály Intézetéről volt szó, ahol találkoztak az ott tanuló latin-amerikai diákokkal és egy ott tanító chilei tanárral is. Számomra nagyon érdekes ez a téma, mert én is zenét tanulok, és a mi zeneoktatási rendszerünk nagyon hasonlít az ismertetett Kodály-módszerhez". (J. C. A. D. Chile)

„A Gruss und Kuss adás a zenés üzenetekkel kedvenc műsoraim közé tartozik. Manapság már ritkán hall az ember régi népdalokat." (H. T. Ny-Berlin)

„Köszönetet mondok a nekem küldött Kodály-lemezért. Habár Kodály nekem eddig meglehetősen ismeretlen volt, megtetszett a zenéje. Megköszönöm az 1982. január 4-i levelüket is. Nagyon jónak találom, hogy Önök kritikai megjegyzéseket is elfogadnak. Ez nagyon pozitív tulajdonság. Adásaik objektív hangvételűek és lehetővé teszik, hogy a hallgató önálló álláspontot alakítson ki magának. Magyarországról és lakóiról kimondottan pozitív véleményt alkottam, és szívesen meglátogatnám egyszer az országukat." (H. F. W. W. NSZK)

„Köszönöm figyelmességüket. Keveset hallgatom az adójukat, mégis voltak olyan kedvesek, és nagyon szép levelezőlapokat küldtek nekem, majd egy magyaros ruhába öltöztetett babát. Igazán nehéz leírni az érzéseimet. A Radio Budapest adásai révén sokkal többet tanultam annál, mint amit reméltem: felfedeztem történelmüket, szokásaikat, folklórijukat, az életformájukat, szóval a magyar nép hirtelen megelevenedett előttem, és úgy látom a magyarokat, mint élő, szerető, har-

coló embereket és nem mint valami a világban létező, de absztrakt lényeket." (N. V. Mexico)

„A legszívéliesebb köszönetemet szeretném kifejezni a Deutscher Kalenderért. Mi ezt egy kis darab otthoni emlékeknek tekintjük. Hogy lehetne a Neue Zeitung-ot megrendelni?" (K. T. Schland, NDK)

„Egyik adásuk személyesen is nagyon mélyen érintett. A Szerelmesek utcája című műsorban a spanyolországi Teruel ilyen nevű utcájáról tettek említést. Teruel szüleim szeretett szülővárosa, emiatt is nagyon meghatott a műsoruk.

Nagy örömmel forgatom „A magyar költészet antológiájának" kötetét, amelyet voltak oly kedvesek elküldeni. Abból, amit eddig olvastam belőle, különösen nagyra értékelem Arany János költészetét, a többieket még el kell olvasnom, hogy megítélhessem őket. Ami az adásaikat illeti, minden délután (helyi idő szerint) hallgatom Önöket, és a vétel olyan, mintha helyi adót hallgatnék." (M. S. T. Argentína)

„A főnököm, aki különben nagyon barátságos, lassan szokta meg, hogy adásuk idején engem nem szabad zavarni. Most már odáig jutott, hogy lábujjhegyen kerülget, és titokban oda-fülem. Azt hiszi, nem veszem észre, és amikor legutóbb megint ott ólálkodott, megmondtam, milyen témáról van éppen szó. (Videoton híradástechnika). Közben kifejezetten jóindulattal nyilatkozott az önök gazdaságáról, különösen, ami a magyar tévé- és videotechnika fejlődését illeti." (RBSWC 1355, Bécs — Klubtagsági számot és postafiókot használ)

„Műsoraik nekünk vendégmunkásoknak igen fontosak. Annál is inkább mivel itt az NSZK-ban a külföldieknek igen kevés lehetőségünk van a szórakozásra, még hírblokkot sem adnak az itt élő vendégmunkásoknak. Érdek-

lődni szeretnénk, hogy valóban léteznek-e munkanélküliség a szocialista országokban?” (K. T. görög vendégmunkás, München, NSZK)

„Híreik mindig nagyon jók. Elfogulatlanok, és jó, átfogó képet adnak a világeseményekről. Mindig megpróbálom meghallgatni híreiket, és ennek egy oka van — ez az egyik legjobb híradás a világon.” (R. H. M. Birmingham, Anglia)

„Csodálatos dolognak tartom, hogy van még rádióállomás, amely foglalkozik a hallgatók kérdéseivel, kérdéseivel. Ez a mai világban ritkán fordul elő, hiszen itt már mindenki a saját érdekét nézi, és az örömszerzés fárasztó, mellékes dolog. Önök másképpen tesznek, ezért köszönetemet, elismerésemet szeretném kifejezni. Köszönetet mondok azért is, hogy Önök rendszeresen tudósítanak a lengyelországi helyzetről. Nekünk nagyon fontos, hogy világos információkat kapjunk, és ne csupán az amerikaiak manipulált információihoz jussunk. Nagyon érdeklődöm a lengyel helyzet iránt. Nem elégszem meg a nyugatnémet híradással, amely gyakran elég zavaros.” (R. Sch. Greifath, NSZK)

„Amikor bekapcsoljuk saját hazánk rádióadásait, ott senki sem kérdezi gondjainkat, nem adnak tanácsot. Csak azt halljuk, hogy »vendégmunkások, küldjétek nekünk devizát«, no meg a tilalmakat, mást semmit. A szép dalokat, az igazi híreket maguktól halljuk.” (I. S. török vendégmunkás)

„Húsvét hétfőn nálunk ronda idő volt, s ekkor egyedül az Önök szép műsorai hoztak otthonomba jobb hangulatot, a húsvéti népszokásokról szóló beszámolójuk és a Stahl családdal készített beszélgetésük. Azt hiszem, nem én vagyok az egyedüli, aki azt kívánná, hogy ilyen ünnepen vendég lehessen.” (R. H. Kreuztal, NSZK)

„Önök valószínűleg nem emlékeznek rám. Az első leveletem még tizenéves koromban, a középiskola padjából írtam. Az igazgató elkapott, amikor a levelet írtam, kicsapott az iskolából.” (M. E. D. Törökország)

„A néprajz iránti érdeklődésem miatt nagy örömmel hallgattam a március 10-i beszélgetésüket, amelyben a magyar Néprajzi Múzeum igazgatóját interjúválták meg. Azért is örültem ennek a beszélgetésnek annyira, mert magam is egy múzeum közvetlen közelében lakom, amely szintén apáink, nagyapáink, őseink történetét, életformáját mutatja be. Érdekel az a mód, ahogyan a régi szokásokat mutatják be, amelyek nálunk már sajnos kihaltak. Nálunk talán egyedül Dél-Németországban tudnak az emberek még így ünnepelni, mint száz évvel korábban.” (R. Sch. Greifath, NSZK)

„Már régóta meg akartam írni, hogy különösen politikai kommentárjaik olyan objektívek, amelyenket más keleti államokból sohasem hallunk. Más tömegtájékoztató eszközök is sajnos gyakran egyoldalúak. Ez a nyugati adóknál is így van.” (K.-H. M. Dortmund, NSZK)

„A Gruss und Kuss adás bizonyára sok embernek szerez örömet. Nagyon imponálónak tartom pl. a nyílt, valószínű tudósítást Pilisborosjenőről, az ottani emberek életéről, az NSZK-ban élő rokonaikkal, barátaikkal fenntartott kapcsolataikról. Az ilyen tisztességes, valószínű tudósítási móddal Radio Budapest egyedül áll. Habár nekem nincs közvetlen kapcsolat a magyarországi svábokkal, mégis érdekes volt számomra, sok mindent megtudtam az életükről, mindennapjaikról, hagyományaikról. A legnagyobb élvezettel hallgattam azt a riportot, amelyben egy móri parasztasszony beszélt a disznóvágásról. Gyermekkoromra emlékeztetett.” (R. M. Dellang, Tübingen, NSZK)

„Mi a reális szocializmus”?

„Meg akarok tudni a magyarokról mindent, amit csak egy külföldi tudhat, és mert csodálom a magyar kommunistákat, akik egy emberi szocializmust akarnak létrehozni, és ezért kísérletekre is hajlandóak. A sikerük titka, azt hiszem, az, hogy az Önök kommunista vezetői a lassú reformok útját követik, és jól megtanulták a történelmet. Jómagam a skandináv típusú jóléti államot csodálom, de manapság a legjobb forma valahol a svéd jóléti állam és a magyar szocializmus között van. Dolgozzunk hát együtt, és teremtsünk egy jobb világot. Kedves barátom, ön talán ateista. Kérem, azért ne vessen meg, és ne tartson tőlem, ahogy én sem vetem meg azokat, és én sem tartok azoktól, akik különböznek tőlem. Ahogy XXIII. János Pál pápa mondta, »inkább azokat a dolgokat keressük, amelyek egyesítenek bennünket, semmint azokat, amelyek megosztanak.«” (P. B. Siema, *Málta*)

„Tudom, hogy Magyarország egy szocialista ország és nem szégyellem leírni azt, hogy irigylem a magyar népet, több okból is. Irigységem legfőbb oka az, hogy a Radio Budapest adásaiból megtudtam, hogy az Önök országában nincs munkanélküliség, és hogy mindenkinek joga van a tanulás-hoz, és mindenkinek megvan a napi élelme. Igen, Uram, ez az, amit irigylek, és ez az, amit szégyellek Bolívia esetében. Az én hazám szegény ország, tudom ezt jól, de nem a nép az oka ennek, hanem az Egyesült Államok, ez a fölényes és dolyfős ország, amely tartozásaink fejében otrombán elszedi tőlünk a nyersanyagokat. És a tábornok elnökök is »kifacsarnak« belőlünk mindent. Felfogja a helyzetünket? Itt nincsen munka, s ha akad is néha, csak éhbérért (2,5 dollár naponta egy átlagmunkásnak), és aki nem fogadja el, annak semmije sincsen. Még a gyerekeknek is csinálniuk kell valamit, ha enni akarnak. De még a városainkat

összekötő nyomorúságos utak mentén is megtaláljuk e sokat szenvedett osztály tagjait, amint egy falat kenyeret kérnek az utazóktól. El tudja képzelni? Egy falat kenyeret! Aztán Isten tudja, hogy mit esznek, és hol alszanak, és hol húzódnak meg az Andok szörnyű hidege előtt. Igen, vannak bolíviaiak, akik nem esznek, és a szemét közül kapirgálják ki az ételmaradékot. Nem állt szándékomban, hogy mindezt megírjam, de Lengyelországra, Walesára és a szakszervezetére emlékezve kikíváncozik belőlem: Walesa Úr, mit reklámál maga? Jobb életet? Talán ez hiányzik? Talán nem esznek minden nap, és az egész nép? Talán nem tanulnak a gyermekei? Bizony, Uram, meg lehet, hogy keveset esznek, de legalább egész Lengyelország ehét.” (V. C. G. *Bolívia*)

„Szerettem Magyarországot, és elégedett vagyok népgazdaságunkkal, ami bizonyára Kádár János kemény munkájának az eredménye.” (T. A. *Viroflay, Franciaország*)

„A Gruss und Kuss adásban a falun élő magyarországi németek anyanyelvének, kultúrájának ápolásáról tudósítottak. Nagyon csodálkoztam azon, hogy annyit tesznek a német kisebbség szokásainak, hagyományainak ápolásáért.” (A. P. *Bochum, NSZK*)

„Nagyon tetszetek a magyar falvak, alacsony épületeikkel, földszintes házaikkal és kis kertjeikkel, kútjaikkal. Arra is felfigyeltem, hogy egy olyan helyen, mint Siófok, milyen nagyszerűen felszerelt kultúrház van. Szeretnék ilyen látni Bilbaóban is. Budapestről annyit, hogy azon a szinten van, mint bármelyik nyugat-európai főváros. A közlekedés jó és olcsó. És végül a gyenge pontom, a zene. Már csak ezért is kész lennék veletek élni, mert az alatt a pár nap alatt, amit nálatok töltöttem, láthattam, hogy mennyire szeretik a zenét. Meghallgattam egy gitárkoncertet, amelyen rengeteg gyerek vett részt, az Operában pedig meg-

néztem a Don Pasqualét az Állami Hangversenyzenekarral. Számomra újdonság volt a népdalfesztivál. Voltam egy «Gulyás Partyn» is, de ez kevésbé tetszett, mert túlságosan a turistáknak csinálják. Most pedig az jön, ami nem tetszett. Először lássuk a turizmust és a vendéglátást. Úgy gondolom, hogy ezen a területen még nagy utat kell megtennetek, az útvonal tervezésétől kezdve — jobban lehetne elosztani a meglátogatandó helyeket — egészen az előre lekötött program betartásáig. Például Budapestet nem lehet megnézni két nap alatt. Említhetném az idegenvezetők felkészítését is, ami igen fontos, hiszen az ő tájékoztatásuktól függ az a kép, amit Magyarországról magukkal visznek a látogatók. Az sem tetszett, hogy olyan kirívó különbségek vannak szállás és szállás közt, a luxushotelek és a kétes tisztaságú szállások közt. Aztán a borraivalóság, a lottó és totó szenvedélye, a magánórák, a privát orvosi rendelések, az első és másodosztály a vonatokon. Azt hittem, hogy ezek csak a kapitalista társadalmak megrögzött szokásai.” (I. M. Spanyolország)

„Jaruzelski úr nemsokára Magyarországra látogat, hogy köszönetet mondjon a baráti segítségért. Ugyanabban az időben Magyarország arra törekszik, hogy a nyugati kapitalista rendszer felállításában megvesse a lábát. Magyarország egyszerre két zászlót mutat a világnak, mert a gazdasági helyzet ezt kívánja. Egyrészt a nagy kórusban a békemozgalomért, a leszerelésért és a jobb megértésért száll síkra, ugyanakkor állandóan szidni kell a NATO-t, a revansistákat stb. Azt hiszi talán a hivatalos magyar politika, hogy ezzel barátokat nyer magának? Mi a reális szocializmus? Tudnának Önök nekem egyszer részletesebben írni arról a fogalomról? Természetesen nem a pártkönyv szerint, hanem a reális szocializmus szellemében.” (J. W. Moers, NSZK)

„Úgy tudom, hogy Magyarország szocialista ország. Néhány barátom a szocializmust vallja. Az én nézetem ellenkező, én MHP (Nemzeti Akció Párt — fasiszta szervezet. A szerk.) párti vagyok. Mit jelent a szocializmus, szeretném, ha ezt is elmagyaráznák. Azt beszélik, a szocialista országban mindenki úgy dolgozik, mint a rab, és mindenki egyenlő. És vajon miért nézi le mindegyik az MHP követőit? Ezt szeretném megérteni. Mi végtelenül tiszteljük mindenki véleményét. De amikor egyesek vitatkoznak, a dolog verekedéssé fajul, és vérontással fejeződik be. Ezt nem vagyok képes megérteni. Ezek az emberek talán nem egy haza gyermekei? Falum háromszáz lelket számol. Se villany, se út nincs. Aki télen megbetegszik, az meghal. Miért van ez így? És hány falu, hány község van, hány anya hal meg, mert nincs orvos! Szerintem mindennek a politika az oka. Hiszen mit tettek a politikusok? Törökországnak 45 millió lakosa van, a politikusok e 45 millió ember sorsával játszottak. Minden a parasztot terhelte. Gyűlölöm azokat, akik ilyen politikába kergették bele a nemzetet. Kérem, tájékoztassanak ezekről a kérdésekről.” (S. E. török vendégmunkás, NSZK)

„Milyen szempontok alapján állapítják meg Magyarországon a lakbért? A lakás nagysága vagy a család jövedelme alapján?” (G. H. Ny-Berlin)

„Örömmel üdvözölöm Szaris urat (a Magyarországon élő Görögök Kulturális Egyesületének elnöke. A szerk.) a dicséretes erőfeszítésekért, amelyekkel a görög kultúrát, nemzeti hagyományokat igyekeznek megmenteni a Magyarországon élő görögök számára. Hálámat fejezem ki a magyar Művelődési Minisztériumnak, és ezzel a magyar népnek, hogy anyagilag támogatja ezt a törekvést.” (K. K. Athén, Görögország)

„Májusban alkalmunk volt megismereni szép és szolidáris országukat, és az igazat megvallva, elámultam Budapest szépségén. Részt vettünk a május elsejei ünnepségen, és igazán nagy hatást tett rám országuk munkásosztályának fegyelme. Magyarországi látogatásunk során próbáltam spanyol nyelvű anyagot szerezni, kézikönyvet a magyar történelemről, a magyar kommunista és munkásmozgalomról, valamint az 1956-os ellenforradalomról, de sajnos nem találtam ilyen anyagot. Nagyon örülnék, ha küldhetnének ilyen anyagot, amit román pénzben kifizethetnék.” (L. S. V. Romániában élő chilei menekült)

„Nálunk Ausztriában is vannak gondok az új lakásokkal. Kezdődik azzal, hogy nem mindenki jut új lakáshoz. Tanácsi lakáshoz csak az juthat, aki legalábbis párttag, szépen dolgozott a választási kampányban, vagy van egy ismerőse vagy rokona a pártközpontban. Amikor Bécsben elkezdtek tanácsi lakásokat építeni, ezeket elsősorban a rosszabb szociális helyzetben levőknek szánták. Ha ma az a szerencse ér valakit, hogy Bécsben tanácsi lakáshoz jut, akkor például egy 120 négyzetméteres lakásért 6500—8000 schilling lakbért kell fizetnie, amiben nincs benne a fűtés, ez még külön 1000—1600 schilling.” (RBS WC 1355, Bécs)

„Hogy a szükségállapot Lengyelország megmentését jelenti-e, azt a jövő fogja megmutatni. Egyetérték Önökkel, a szankcióknak semmi értelmük nincs, Lengyelországnak nyugalomra van szüksége. A KGST-országokban 37 évvel a háború befejezése után még mindig sorban állnak az emberek, ellátási problémák vannak. A szocializmus híve vagyok, de nem a munkások kárára.” (H. K. Ny-Berlin)

„Sajnos itt Görögországban nincs semmi elnevezve május 9-ről, még csak egy utca sem jelzi e nagy nap jelentőségét, örömet. Vajon ugyanez a helyzet Önöknél is, Magyarországon? Emlékeztetni kellene ezzel is a jövő gene-

rációját a háború borzalmaira.” (T. A. Agiochóri, Görögország)

„Meglépetten hallottam, hogy milyen olcsók a színházjegyek. Jó műsor volt! Miért van az, hogy Magyarország az egyetlen (gazdaságilag) igazán sikeres ország a kommunista blokkban? Ezt már annyi forrásból hallottam, és arra a következtetésre jutottam, hogy mivel a magyarok igen találékonyak, valahogy egyesíteni tudták a kapitalizmus és a kommunizmus legjobb vonásait, és most szimbiózisban élnek a Varsói Szerződés többi tagállamával. Gratulálok a találékonyságukhoz.” (S. R. S. Harrogate, Anglia)

„Már iskoláskoromban kezdtem Magyarországra iránt érdeklődni. Sokat hallottunk erről a kis délkelet-európai népről, amely jelentős mértékben hozzájárult Európa történetének alakulásához. Ennek ellenére Magyarország ismeretlen ország maradt. Keveset tud az ember a magyarok eredetéről, szokásairól, hagyományairól, az ősmagyarok vallásáról. A Magyarországgal foglalkozó irodalom itt nálunk nagyon hiányos. Nekem van ugyan egy régebbi, Nürnbergben megjelent könyvem Magyarországról, de az nyilvánvalóan már nem aktuális. Már régóta érdekel engem az, hogy milyen lehetett a magyarok vallása, amikor bevonultak a mostani területre. A régi vallásuk maradt meg, vagy átvettek más népektől is vallási elemeket, szokásokat? A rómaiak, görögök, germánok hitvilágáról sokat tudunk, de a magyaroké-ról keveset. Jelenleg a nyári szabadságtervünkről tanácskozunk a családban. Lehet, hogy megint Magyarországra utazunk.” (G. S. Recklinghausen, NSZK)

„Kedves Barátaim! Hallgattam Hallgatók Postája című keddi rovatukat, amelyben egy hallgatójúnknak válaszolva a magyarországi bűnözésről és a kábítószerhelyzetről beszéltek. Bevallom, nagyon meglepődtem azon,

amit adásukban mondtak, vagyis, hogy országukban nem terjedt el sem a könynyű, sem a nehéz kábítószeres élvezete, és hogy nincs szervezett bűnözés. Számunkra, olaszok számára ez úgy hangzik, mint valami álom. Egyik adásukban említést tettek a másodállásokról, a munkaidő után végzett többletmunkáról. Szeretném tudni, hogy áll Önöknél ez a kérdés pontosabban. Nálunk ez a jelenség a munkanélküliség egyik oka. Vagyis ha valakinek másodállása van, hogy úgy mondjam „ellopja” mástól az állást. Szeretném hallani az Önök véleményét.” (B. G. Nápoly)

„A múlt hónapban az itteni polgári sajtó az 1956-os magyarországi események kapcsán rászálít az emberi jogok témájára. Mondanom sem kell, hogy hazám munkásosztályának soraiiban nincs nagy hatású ezeknek a kampányoknak, hiszen jól ismerjük az imperializmus és a hazai reakció spanyolországi ügyködését.” (J. B. Spanyolország)

„Örömmel vettem tudomásul, hogy elküldték nekem az MSZMP Információs Bulletinjének különkiadását az 1956-os magyarországi eseményekről. Azért izgatnak az 1956-os események, mert én egészen más történetet hallottam, mint ami az Információs Bulletinben van. Az apám együtt dolgozik egy magyarral, aki elmesélte, hogy részt vett az 1956-os felkelésben, amely a kommunista kormány megdöntésére irányult. Azt mondta, azért menekült el Magyarországról a szovjet invázió után, mert félt a kommunista hatóságok üldözésétől. Azt mondta, most próbálja kihozatni a szüleit, mert attól tart, hogy rossz bánásmódban részesülnek ott.

Nem akarok élesen fogalmazni, de nem értek egyet az Információs Bulletinnel. Azt hiszem, a magyarok nagyobb szabadságot akartak, amikor fellázdak 1956-ban. Hogy lehetséges, hogy az egyetlen párt, amit működni

engednek, a kommunista párt? Mivel ön magyar állampolgár, kérem, írja meg nekem, valójában milyen az élet Magyarországon.” (J. S. Bellmawr, USA)

„Eddig nem tudhattam, hogy Önök ennyire kellemes emberek. Most azt is megtanultam, hogy Önök igaz testvérek. Ha azt kérdeznék, hogy jöttem erre rá, hát úgy, hogy most négy magyar testvérral vagyok együtt. Beszéd nélkül is jól megértjük egymást, mutogatással magyarázzuk el, hogy mit akarunk. Ha küldenének nekem egy törökül irt magyar nyelvkönyvet, jobban megértenék egymást. Nagyon szeretem Magyarországot. Örülnek, ha elmagyaráznák, hogyan lehet odamenni? A magyar barátaim már elkezdtek törökül tanulni, én meg még mindig nem tanulhatok magyarul. Ezért kérem Önöktől a könyvet. Magyar barátaim neve: Jani, Misi, Gözet (?). Kérem, válaszelevelükben írják meg nekik magyarul, hogy szeretem őket.” (A. Y. Törökország)

„Hallja a nagyközönség”

„Néhány szót az egymás ellen uszított népekről. Pontosabban, az úgynevezett kelet—nyugati, szovjet blokk—NATO ellentétéről. Kérem, bocsássák meg a most következő rendkívül méltatlan és udvariatlan szót, de ez lószar. Nekünk itt Louisiana államban rendkívül homályos elképzeléseink vannak a politikáról, különösen absztrakt értelemben. Remélem, hogy a magyar nép (és más népek) osztoznak érdeklődésünkben, ami csak arra irányul, ami produktív, használ az országnak és a népnek, ami segít megőrizni a békét.” (B. H. New Orleans, Louisiana, USA)

„Tizenhárom éve hallgatom a műsorait, Törökországról egy jó műsort sem hallottam. Maguk mindezt csak kitalálják. Ha valakinek az gondot okozna, hogy katonák állnak az élen, és

mindenki börtönben van, hát éljen mindenki testvériesen, és ne juttassák hatalomra a katonákat. Aki öl, azt megölik, ez természetes. A börtönben ülő emberek átkozni való személyek.” (V. M. török vendégmunkás, NSZK)

„85 éves vagyok, már régóta hallgatom adásait, amelyekért ezúton szeretnék hálát mondani. Október 18-án eljött a mi időnk, a mai fiatalság felébredt, és meghozta a változást. A végső célunk eljutni az Önök rendszeréig, rátérve a Marx—Lenin által kijelölt útra, amely majd pontot tesz a régi rendszer felszámolására.” (A. K. Preveza, Görögország)

„Rádiójukban tiszteletben tartják mindenki véleményét, mindenki levelét felolvassák. A február 21-i műsorukban ismertetett valamennyi levél Törkest szidta. Én, mint idealista (Idealista Egyesület — így neveznek több, az MHP irányítása alá tartozó fasiszta szervezetet. A szerk.), kérdezem maguktól: Törkes talán nem állt mindig a nemzete mellett? Nem azt állította, hogy ő nem kapitalista, nem fasiszta és nem kommunista? Ő azt mondta, hogy nem áll szemben azzal a gazdaggal, aki munkát ad a munkásnak. Mi a kommunistáknak eladott emberekkel szemben léptünk fel. Mi meg akartuk menteni hazánkat a kommunistáktól.” (N. A. török vendégmunkás, NSZK)

„Kommentárjukban idézték a mi Alexander Haig-ünk állítólagos kijelentéseit. Igaz, hogy néhány megnyilatkozása talán arrogánsnak tetszik, de szerintem ez nem az ő stílusa. Katonai múltja miatt önök nyilván félreértették a szándékait.” (I. G. M. Shillington, USA)

„Véget kell vetni Görögországban az értelmetlen ellenségeskedéseknek, megértésre, közeledésre kell törekedni. Igaz, nem feledhetjük el drámai történelmünket, viszont nem szabadna megmaradnia a gyűlölködésnek gondolatainkban. Örülnek, ha Görögországban a mindkét fél táborából esettek-

nek hősi emlékművet állítanának, végül is valamennyiünket görög anya szülte. Szeretném, ha szavaimat adásukban közzétennék.” (G. T. görög vendégmunkás, Stuttgart, NSZK)

„Február 13—14-i műsorukban felolvastak egy levelet, amelyben az állt, hogy a török börtönökben folyó kínzás helyes és szükséges. Barátom, ha néhány napig börtönben lettél volna, nem beszélnél így. Hiszen van törvény, van jog, a bűnösöket aszerint ítélik el. Ne ítéljenek el ártatlan embereket kínzással kikényszerített hamis beismerő vallomás alapján. Melyik törvény írja elő a kínzást, amelynek még a nevét sem akarom hallani? Semmilyen törvény, semmilyen alkotmány nem tartja helyesnek a kínzást.

Négy éve élek Franciaországban, de nem telt el még négy napom sem nyugodalomban. Elbocsátottak, munkát meg nem kapok. Nincs szakképzettségem, ezért nem tudok elhelyezkedni. Lehetőségem sincs arra, hogy szakmát tanuljak. Majdnem belepusztulok”. (E. Ö. török vendégmunkás, Franciaország)

„Olyan, mintha megerőszkolnák az embert, amikor megsértik az otthona biztonságát. A rendőrség arra figyelmezteti a háztulajdonosokat, hogy még ha csak vásárolni voltak is, NE LÉPJENEK BE A SAJÁT HÁZUKBA, míg körül nem néznek, hogy nem látják-e betörés nyomait, mert másképp könnyen szembetalálhatják magukat a betörővel odabent... Hát «élet» ez ??? Nekem is volt néhány közvetlen tapasztalatom: egyszer a zsinagógában a kora reggeli imánál pisztollyal támadtak ránk. De más helyek sem biztonságosabbak. Ha vásárolni mész vagy a bankba, vagy a postára, mindennél munkanélküli fekete fiatalok között kell elmenned, akinek bőven van ideje a bűnözésre, és szinte megszállva tartják ezeket a helyeket. Már nem biztonságos elhagyni a házat. A «saját» otthonunk rabjainvá váltunk...” (L. B. Laurelton, NY, USA)

„Én szocializmusszerető ember vagyok. Hiszek istenben és a prófétában is. Azt akarom, hogy az egész világon szocializmus legyen. Azt akarom, hogy minden ember emberhez méltóan éljen, ne legyen kizsákmányolás. De a hozzám hasonló gondolkodásúak között vannak olyanok is, akik nem hisznek Allahban és a prófétában. Ha helyes is az általuk követett út, istentagadásukkal elkülönülnek a társalmunktól. Az emberek azt mondják, hogy nem követnek istentagadókat. A földi teremtményeknek nincs uruk? A másvilágon nem nyerik el a büntetésüket azok, akik itt megcsorbították az elnyomottak jogait? Ezeket szeretném kérdezni Önöktől.” (O. T. török vendégmunkás)

„Ahogyan két évvel ezelőtt, amikor a Szovjetunió segítséget nyújtott a keményen dolgozó, szegénység sújtotta afgán népnek forradalma megvédéséhez, a nyugati tömegkommunikáció most is kihasználja a teljes tudatlanságot Lengyelország szocialista vívmányaival és a lengyel dolgozók valós politikai törekvéseivel kapcsolatban. Például eltitkolják azt a tényt, hogy Lengyelország művelhető földjeinek nyolcvan százaléka magánkézben van — ami egyetlen más szocialista országban sincs így. Továbbá, a Szolidaritás tagjainak többsége egy szakszervezeti mozgalomba lépett be, nem pedig egy politikai pártba. Ezt a tényt is elferdítik, amikor a «lengyel munkásmozgalom függetlenségi harcáról» beszélnek. A törvény és a rend szinte megszűnt létezni. A dicső szovjet mártírok sírjait, akik az életük árán szabadították fel Lengyelországot a náci mocsoktól, meggyalázták, azzal a nyílt szándékkal, hogy megsértsék és provokálják a szovjet népet. Az antiszocialista erők már annyira biztonságban érezték magukat, hogy nyíltan tervezgették a hatalomátvételt és a haladó emterek lemészárlását. Az időpontban is megegyeztek: 1981. december 17. A jel egy tömegtüntetés lett volna Varsóban, amit a Szolidaritás legfelsőbb vezetői szerveztek. Így a népi

Lengyelország hatóságai szinte a tizenkettedik órában kényszerültek rá a rendkívüli állapot bevezetésére, hogy megóvják a szocializmust, és elkerüljék a polgárháború vérfürdőjét.” (P. H. Waterford, Írország)

„Hallottam Charlie interjút Rubik úrral. Úgy hallom, milliomos. Nem lehetne egy kicsit jobban megadóztatni, vagy akkor idejönne hozzánk, hogy csatlakozzon a mi milliomosainkhoz? Örülök, hogy a lengyel hadsereg ideiglenesen átvette a hatalmat, de szívenkezeve olvastam a Morning Starban, hogy a lengyel tévé főnökének három autója, helikoptere, repülője és szeretői voltak. Remélem, agyonlövik.” (B. R. Kidderminster, Anglia)

„Maguk bírálják Törökországot, beavatkoznak a belügyeibe. A balkáni háborúk és a világháború előtt a világ kétharmadát birtokoltuk. A világháborúból ugyan területvesztéssel kerültünk ki, de ez nem azért történt, mert a törökök mohamedánok, hanem azért, mert színre léptek a kommunisták. Ha Atatürk nem lett volna, most valamennyien rabok lennénk. A december 20—21-i műsorukban azt állították, hogy Törökország azért került ma imperialista válságba, mert a köztársaság kikiáltása után elfelejtettük Atatürköket. A Rádió Budapest úgy tesz, mintha Atatürk volt kommunista lett volna. Atatürk nem volt kommunista. Maguk ne sugározzanak Atatürköket meghamisító műsort! Csak a szocialista istentagadók nem képesek megérteni Atatürköket. Budapest azt mondja, hogy ítélik el a jobboldaliakat. Nálunk nem a jobboldaliakat, hanem a bűnösöket ítélik el. A baloldaliak, a szocialista pártok a kommunizmust terjesztették. A jobboldaliak pedig megvédték a török nemzetet a kommunizmus metelyétől. Ez talán bűn? A kommunisták voltak a támadók. A jobboldaliak mindig csak védekeztek. Olvassák fel a leveletem, akár igazam van, akár nincs. Hallja a nagyközönység!” (M. K. Törökország)

„Múlt héten az osztrák tévében egy dokumentműsört sugároztak, melynek központjában Kádár János élete és munkássága állt. Amikor a magyarországi konfliktus után Kádár átvette az államirányítást, Ausztriában sok negatív hang hangzott el. Ma el kell ismerni, hogy akkor elfogultság is szerepet játszott. Hogy Magyarország ma a jó úton jár, azt bizonyítják Kádár szavai, aki szerint még sok probléma van. Bravó a magyar népnek és népképviselőnek, hogy megint sikerült Magyarországot előtérbe helyezni, úgyhogy jó híre van Európában, és ezt el is ismerik.” (K. T. Innsbruck)

„Mi, németországi török fiatalok, vagyis a második munkás generáció, a saját kultúránktól is el vagyunk szigetelve, és abból a modern kultúrából is ki vagyunk rekesztve, amelyben benne élünk. Pontosabban annak ellenére, hogy a proletariátushoz, a világ elnyomott osztályához tartozunk, nem ismerjük ennek az osztálynak a világnevetét.” (A. S. NSZK)

„Lenne egy kérdésem”

„Lenne egy kérdésem a magyarországi török időszakokkal kapcsolatban. Hogyan éltek a magyarok a török időszakban? Hogyan viselték el az állandó terrort? Megpróbálkoztak-e a törökök azzal, hogy a magyar népet iszlám vallásra térítsék? Milyen hatást gyakorolt a török kultúra Magyarországra? Észlelhetők-e még manapság a török kultúra nyomai? El tudom képzelni, hogy a magyar nyelvben sok török jövevényszó is van. Tudnának egyszer részletesebben szólni ezekről a kérdésekről?” (G. S. Recklinghausen, NSZK)

„Kifejezetten élvezem adásaikat, mert jó alkalmat nyújtanak az összehasonlításra. Így volt ez a válaszokkal kapcsolatos fejtegetésükkor is, amely lehetőséget adott az olaszországi helyzettel való összevetésre. Már nem az első alkalom, hogy sok azonosságot és

hasonlóságot vélek felfedezni a két ország között. Kihasznlom az alkalmat, hogy a legrövidebb időn belül és szívélyesen válaszolnak hallgatóik kérdéseire, előzetes távirati értesítés mellett, a Hallgatók Postája c. keddi rovatukban. Én is szeretnék feltenni egy kérdést, amely rendkívül érdekes számomra: milyen népek élnek a mai Magyarországon? Milyen nyelveket beszélnek? Természetesen a hivatalos nyelv a magyar, de azon kívül milyen nyelveket beszélnek a különböző magyar tájegységeken? (A. A.—R. M. Torino)

„Műsoraik továbbra is nagyon tetszenek nekem. Lenne egy kérdésem: milyen a magyar fiatalok zenei ízlése? Milyen zenét szeretnek jobban, a rock-pop-disco zenét? Ismerik-e a magyar fiatalok a legújabb zenei hullámokat? pl. «Neue deutsche welle», Punk, New Wave, Disco?” (F. S. Ludwigsburg, NSZK)

„Néhány javaslat: legyen műsor Magyarország történelméről, s ezzel egyidőben küldjenek a hallgatóknak olyan kis füzeteket, amelyekben összefoglalják a hallottakat, és kitérnének olyan részletekre is, amik nem értek be az adásba. Ezek a műsorok időrendben áttekinthetnék Magyarország történelmét vagy legfontosabb korszakait, de könyörgök, hogy ezek a műsorok ne torkolljanak a szocialista forradalom elemzésébe. 20 éves szerszámkészítő szakmunkás vagyok. Februárban állok munkába. Jelenleg segély és munka nélkül vagyok.” (J. I. M. Maestro, Spanyolország)

„Még tavaly olvastam egy szovjet folyóiratban egy cikket, amelynek a címe a következő volt: Szocializmus — elmélet és valóság. Ebben a magyar ifjúsági törvényről is szó volt. Be tudnának nekem számolni részletesebben az ifjúsági klubok működéséről? Hogyan jönnek létre, milyen körülmények között, ki támogatja őket anyagilag, milyen tevékenységet fejtenek ki stb. stb.” (H. H. M. Mainz, NSZK)

„Hét éve dolgozom Ausztriában. Hét éve vagyok ugyanannál a vállalatnál. 1982 januárban nem adtak új vízumot. Azt mondták, várjak három hónapot. Nagyon ideges vagyok emiatt. Mit kell tennem?” (I. K. török vendégmunkás)

„Nagyon örülök, hogy a főbb nemzetközi problémákkal kapcsolatban azonos véleményünk van. Bizonyára tudják, hogy a közelmúltban Nyugat-Európában nagyszabású békemozgalm bontakozott ki, amelynek keretében tömegek tüntettek a békéért, a leszerelésért, a Cruise- és a Pershing-rakéták telepítése ellen, és a NATO és Varsói Szerződés nukleáris fegyvereinek kiegyensúlyozott csökkentése mellett szálltak síkra. Nagyszabású tüntetések zajlottak le Olaszországban, Nyugat-Németországban, Hollandiában és Dániában. Az olasz újságok a Romániában lezajlott béketüntetések-ről is beszámoltak. Azt szeretném tudni, hogy Önöknél, Magyarországon voltak-e hasonló megmozdulások. Az Önök kormányának hivatalos állásfoglalásaitól függetlenül — amelyekkel egyetértek — milyen megmozdulások keretében fejezte ki a magyar nép állásfoglalását a béke megőrzésével és az enyhülés folyamatával kapcsolatban?” (R. A. Modena, Olaszország)

„Lenne még néhány kérdésem. Milyen rádiókészülékeket lehet Magyarországon vásárolni? Van-e Magyarországon egy ismert rádiókészülékeket gyártó vállalat, vagy importálják a legtöbb készüléket? Exportál Magyarországra rádió- és televíziókészülékeket? Be kell vallanom, hogy még sohasem hallottam magyar gyárról, amely rádió-, illetve tévékészüléket állít elő. Köszönetet mondok azért, hogy megválaszolják kérdéseimet.” (T. B. Sauerlach, NSZK)

„Végre beköszöntött a nyár, és sokok virágot hozott magával. Ez adta az tletet, hogy a magyar virág- és nő-

vénytermesztésről érdeklődjek: Milyen berendezések, eszközök és anyagi források állnak rendelkezésre e téren? Milyen módon történik a virág és dísznövények termesztése, eladása, értékesítése belföldön és külföldön?

Témát váltva: szeretnék többet tudni az Önöknél törvény által előírt katonai sorkötelezettségről, katonai szolgálatról általában, a fegyvernemekről és az eltöltendő szolgálati időről. Milyen lehetőségekkel rendelkeznek azok, akik tovább akarnak szolgálni, és hivatalos állományba szeretnének kerülni. (B. F. Padova)

„A kommentárjaikkal kapcsolatban elmondhatom, hogy közöttünk a politikai véleménykülönbségek bizonyára nem hidalhatók át a közeljövőben, de a vélemények kölcsönös megismerése a jobb megértést eredményezheti. Február 9-én este egy interjúban a magyarországi német szakos tanárképzésről volt szó. Érdeklődéssel követtem. Elmondták többek között azt is, hogy a diákok egy szemeszterre Jénába utaznak, hogy a nyelvet jobban megtanulják, és megismerjék, hogyan élnek, gondolkodnak a németek. Ezen a ponton ellentmondást látok, mert a svájciak, osztrákok, nyugatnémetek bizonyára másképpen gondolkodnak, mint az NDK-polgárok. Ezért teszem fel a kérdést: Jéna kiválasztásánál csak politikai szempont játszik közre?” (R. G. Braunschweig, NSZK)

„A Gama vállalatnál dolgozunk, Lüleburgazban. Van egy kérdésünk Önökhöz. Bár valamennyire ismerjük a választ, de jobb volna, ha jól megértenénk. A kérdés a következő: hogy jobb, ha a munkás szakszervezeti tag, vagy ha szervezetlenül dolgozik?” (M. A. Törökország)

„Tisztelt Barátaim! Még betegállományban vagyok, de remélem, hogy rövidesen újra munkába állok. Néhány

nappal ezelőtt olvastam az újságban, hogy Magyarország felülvizsgálja gazdasági helyzetét. Ezzel kapcsolatban szeretném feltenni a kérdésemet, és ha lehet, választ kapni adásaikban: jelenleg milyen a gazdasági helyzet Magyarországon? A nyugatot súlyos gazdasági válság sújtja, amely hatással van

a szocialista országokra is. Magyarországon milyen eszközökkel védekeznek?
(S. S. Torino)

(Bánky Csaba, Gálvölgyi Judit, Horváth Judit, Margariti Janula, Németh Lajos, Papp János fordításaiból összeállította: P. Á.)

ABSTRACT: The Foreign Programs Department of the Hungarian Radio broadcasts for innumerable countries from South-America to Australia in six languages — in English, Greek, German, Italian, Spanish and Turkish — as reported on by András Hajdu in the first part of this periodical. Radio Budapest gets 40 thousand letters a year from its foreign listeners. This is a selection from the almost 10 thousand letters of January-April.

CONTENTS

Tamás Szecskő: Cambridge — time of examinations
„Opposite views need not be made uniform” — a conversation with Ferenc Márta, member of the Hungarian Academy of Sciences (Árpád Pütkösti)

FOCUS

Hungarian Television is „fifty years old”

CLOSE—UP

György Virág: Crime and punishment in the press
Magdolna Barcy: „To delight large masses of the population. . .”
Lajos Géza Nagy—Eszter Virág: Young people are more pessimistic than the old
Judit Lendvai: Television in the 80s

WORKSHOP

András Hajdú: The grocer in Lyon — or some words about the foreign broadcasts of Hungarian Radio
Gábor Nógrádi: The thread of Ariadne

Umberto Eco: Poor respondent!
Tamás Vitray: Poor respondent!
The constats of skepticism — a conversation with journalist Vilmos Faragó (Tamás Nádor)
Vilmos Faragó: Remorse

FORUM

Ildikó Boda: „Sometimes it is terrible to be an idol. . .” (The effect of the media on the career of a leading sportsman — Tibor Nyilasi)

TECHNOLOGY

Miklós Szabó: Radio Budapest I

OUTLOOK

Kázmér Nagy: A thousand papers of five continents
Pál Bodor: The Hungarian press in Rumania
József P. Szabó: Mass communication — in the Chinese way
Daniel Passent: What's the news in Polityka ?

СОДЕРЖАНИЕ

- 3 Тамаш Сечкő: Кембридж — экзаменационная сессия
5 Противоположные мнения не надо унифицировать — Арпад Пюнкёшти разговаривает с академиком Ференц Марта

В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ

- 11 «50 лет» телевидению в Венгрии

КРУПНЫМ ПЛАНОМ

- 26 Дёрдь Вирав: Преступление и наказание в печати
37 Магдолна Барци: Видимость и достоверность в радиопередачах «Днём»
50 Лаёш Геза Надь—Эстер Вирав: Молодые более пестимичные чем пожилые
57 Юдит Лендваи: Восемдесятые годы и телевидение

МАСТЕРСКАЯ

- 62 Андраш Хайду: Несколько слов о передачах Венгерского радио для заграницы
69 Габор Нограды: Ариаднина нить, или какой должна быть пиктограмма
77 Умберто Эко: Отвечающий, бедный
80 Тамаш Витрай: Отвечающий — бедный?
84 Судебно-медицинские протоколы о скепсисе — Тамаш Надор разговаривает с журналистом Вильмош Фараго
92 Вильмош Фараго: Виноватость

ФОРУМ

- 95 Ильдикко Бода: Влияние средств массовой коммуникации на карьеру выдающегося спортсмена, Тибора Нилаши

ТЕХНИКА

- 103 Миклош Сабо: Радио Будапешт № 1

ПАНОРАМА

- 115 Казмер Надь: Тысяча газет пять континентов
124 Пал Бодор: Венгерская печать в Румынии
132 Йожеф П. Сабо: Массовая коммуникация — по китайски
137 Даниел Пассент: Что нового у газеты «Политика»?

Zoltán Jakab: two articles: The neighbours interfere — The prospects of satellite broadcasting in Europe „Tendency is not yet fate.” Or is it? — While reading the latest report of the Club of Rome

143 Две статьи Золтана Якаба: Соседы вмешиваются — Перспективы телевидения со спутниками в Европе,
149 Тенденция еще не судьба? — О новейшем заявлении Римского клуба

PUBLIC OPINION

About the use of incomes and the second economy
If we compare ourselves to Western countries
The most important and the most interesting events at home and abroad

ЗОНД
158 Об использовании доходов и втором хозяйстве
162 По сравнению с Западом
163 Самые важные и интересные события страны и мира

PERISCOPE

About books
From periodicals
News in brief

СМЕСЬ
166 О книгах
173 Из журналов
183 Коротко

BROWSING

„Will you write them in Hungarian that I like them?” — Excerpts from letters Radio Budapest got from abroad

ДЛЯ ЧТЕНИЯ
189 «Напишите им по венгерски, что я их люблю!» — Отрывки из зарубежных писем к Радио Будапешт